100 Mistakes That Changed History

Backfires and Blunders That Collapsed Empires,

Crashed Economies, and Altered the Course of Our

World

Bill Fawcett

Copyright © 2010 Bill Fawcett & Associates Inc.

Ediţie publicată prin înţelegere cu Berkley, un imprint al

Penguin

Publishing Group, o divizie a Penguin Random House LLC

Toate drepturile rezervare, inclusiv acela de reproducere

în întregime sau parţial în orice formă

Hărţile din interior sunt puse la dispoziţie prin amabilitatea

autorului.

Hărţi create de James Clouse

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România

tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe

www.litera.ro

100 de greşeli care au schimbat istoria

Erori şi gafe care au prăbuşit imperii,

au distrus economii şi au transformat lumea

Bill Fawcett

Copyright © 2020 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză: Aloma Ciomâzgă-Mărgărit

Editor: Vidraşcu şi f

iii

Redactor: Georgiana Harghel

Corector: Olimpia Băloi

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare şi prepress: Ana Vârtosu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Fawcett, Bill

100 de greşeli care au schimbat istoria. Erori şi gafe

care au prăbuşit imperii, au distrus economii şi au

transformat lumea / Bill Fawcett; trad. din engleză

de Aloma Ciomâzgă-Mărgărit – Bucureşti: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-4749-8

ISBN EPUB 978-606-33-5743-5

I. Ciomâzgă-Mărgărit, Aloma (trad.)

94

Mulţumiri cercetătoarelor Mari Hillburn şi Karen deWinter.

Şi mulţumiri speciale lui Tom Colgan care chiar mi-a

permis să mă distrez scriind această carte.

Dedic aceast

ă carte, însă, milioanelor de bărbaţi, femei,

soldaţi, marinari, aviatori şi chiar animale care au plătit

un preţ atât de mare pentru greşelile altora comise la

începuturile istoriei documentate. Şi poate le suntem

datori cu scuze şi celor ce vor fi, pentru greşelile pe care le facem acum şi pentru care cândva tot ei vor trebui să plătească.

Introducere

Greşeli care au făcut istorie

Sau, poate, mai corect, „Greşeli care fac istorie“. Priveşte în jur. Crezi că lumea a ajuns aşa intenţionat? De multe ori, cele mai bine puse la punct planuri ale şoarecilor şi ale oamenilor eşuează, iar această carte este despre rezultatele lor anapoda. Mare parte a istoriei nu s-a întâmplat ca urmare a unor acţiuni atent planificate de conducători măreţi, ci ca urmare a greşelilor lor şi ale altora. În această carte, vom arunca o privire asupra a 100 de decizii, acţiuni şi simple accidente care au schimbat cursul istoriei. Pentru a se califica drept greşeală, o eroare trebuie să fie o faptă a unei persoane care ştie sau ar trebui să ştie care ar putea fi consecinţele. A fi păcălit nu e o greşeală; a face o prostie despre care orice persoană raţională ştie că te va costa bătălia, regatul ori viaţa este o greşeală.

Viaţa nu a fost dintotdeauna aşa cum o ştim astăzi. Privim către trecut prin lentila prezentului, ca oameni moderni observându-l din perspectiva zilei de azi. În Roma antică, comunicaţiile între oraşe puteau dura zile, şi nu secunde, iar viziunea asupra lumii a unui nobil saxon sau a unui cruciat era foarte departe de viziunea

ta sau de orice ai văzut prin filme. Onoarea şi credinţa erau pentru ei la fel de importante precum sunt avuţia ori statutul social în prezent. Contextul este important.

Din raţiuni de necesitate, relatările din această carte sunt scurte. Acest lucru limitează, poate nemilos, posibilitatea unor explicaţii detaliate ale vremurilor şi ale atitudinilor în contextul cărora s-au întâmplat aceste greşeli. Povestea fiecărei greşeli începe cu plasarea ei în context. Aceste greşeli au fost evenimente care au schimbat lumea, aşa că multora dintre ele le-au fost dedicate cărţi şi chiar biblioteci întregi. Caută şi alte cărţi pentru a aprofunda orice subiect care te interesează. Istoria devine tot mai fascinantă pe măsură ce te scufunzi în ea.

În aceste vremuri în care fiecare fornăială sau bâlbâială este înregistrată şi retransmisă de sute de ori, este uşor să observi că nimeni nu e perfect, şi ni se reaminteşte în permanenţă că a greşi e omeneşte. Oamenii fac greşeli – unii dintre ei catastrofale – iar marii lideri ai istoriei reuşeau să greşească exact la fel de mult cât o fac mult-supravegheaţii politicieni din prezent. Unele dintre aceste greşeli au schimbat cursul istoriei întregii lumi sau cel puţin al unui continent.

Poate o exista vreun mesaj filosofic ascuns printre recapitulările acestor poticniri şi paşi greşiţi în marşul istoriei. Eşti liber să-l cauţi. În marea lor majoritate însă, fie în război, fie în dormitor, aceste greşeli sunt

interesante, iar ăsta este scopul acestei cărţi. Poate fi chiar reconfortant faptul că, în ciuda atâtor gafe ale trecutului, am supravieţuit şi chiar am progresat. Imaginea traseului ocolit pe care l-a urmat lumea pentru a ajunge aici ne oferă şi o perspectivă asupra prezentului ilogic, adesea ambiguu, dar întotdeauna fascinant.

1

Ambiţia

Greşeala care a creat Occidentul

499 î.Hr.

Se poate spune că această greşeală a pus în mişcare evenimentele care au creat şi au conservat cultura occidentală aşa cum o ştim în prezent. Acesta este motivul pentru care este inclusă aici, un pic în afara ordinii cronologice. Lumea aşa cum o ştim astăzi a început cu o decizie foarte proastă a despotului oraşului-stat ionian Milet. Numele lui era Aristagoras, iar greşelile lui au declanşat un lanţ de evenimente care încă se mai desfăşoară şi în prezent. Oraşul Milet era situat pe coasta răsăriteană a Mării Egee, într-o zonă cunoscută ca Ionia. Întreaga coastă se afla sub controlul Persiei, iar despotul şi oraşul său îi datorau atât supunere, cât şi taxe lui Darius I.

Pentru a înţelege greşeala lui Aristagoras trebuie să arunci o privire asupra lumii anului 499 î.Hr., acum mai

bine de 2 500 de ani. Cele mai rapide mijloace de comunicaţie erau mesajele trimise prin călăreţi, iar comunicărilor lui Darius I le luau săptămâni întregi să ajungă în oraşele îndepărtate precum Milet. Să strângă o armată din inima Imperiului Persan şi să o trimită în marş către vreun despot îndepărtat dintr-o provinicie persană, cum erau cele de pe ţărmul Egeei, îi lua lui Darius luni de zile. Milet era pe cocaluri, la capătul imperiului. În termeni practici, asta însemna că despoţii, oameni care deţineau controlul absolut asupra unei zone sau a unui oraş în numele lui Darius I, acţionau de unii singuri ca regi, numiţi satrapi.

În acelaşi timp, între satrapii persani era o competiţie acerbă. Toţi îşi doreau aprecierea lui Darius, pentru a fi promovaţi în poziţii mai prestigioase şi mai confortabile în capitala Babilon. Problema acestui anume satrap era că oraşele greceşti egeene ca Milet nu erau nici importante, nici prestigioase. Cei ca Aristagoras trebuiau să facă mai mult decât să fie competenţi pentru a ieşi în evidenţă; trebuiau să facă ceva spectaculos, care să atragă atenţia şi aprobarea unui împărat îndepărtat. Doar aşa puteau obţine controlul unei satrapii mai bogate şi mai importante sau un loc mult-râvnit la curtea Babilonului.

În largul Mării Egee, în apropierea coastei Ioniei, se află insula Naxos. Pe această insulă era un oraş-stat în ceea ce azi am numi sfera de influenţă a Persiei. Darius

numise un despot care să conducă şi să strângă taxele în numele lui. Da, chiar şi în zorii civilizaţiei, totul avea legătură cu taxele. Aflaţi însă mai departe de centrul Imperiului Persan chiar şi decât Miletul, oamenii din Naxos s-au gândit că-l pot detrona pe despotul numit de Darius, pentru că insula era prea departe de capitală ca împăratul să mai reacţioneze. Aşa că Naxos şi-a declarat independenţa şi l-a executat pe satrap. Separându-se şi clamându-şi independenţa, oraşul a redus taxele şi le-a dat negustorilor mai multă libertate pentru a vinde şi a cumpăra oriunde îşi doreau. Mai degrabă aceste argumente economice, decât nevoia filosofică de libertate sau de democraţie aşa cum o percepem noi azi, au fost sursa de inspiraţie a revoltei. În acele vremuri, drepturile omului sau dreptul de a conduce erau cel mult concepte vagi, însă interesul propriu era, atunci ca şi acum, un factor motivaţional puternic.

Aristagoras a văzut în revolta din apropiere o ocazie. Dacă ar fi recuperat Naxos pentru Persia, ar fi putut câştiga credit serios în faţa lui Darius. În cel mai rău caz, ar fi adăugat insula propriei satrapii, crescându-şi importanţa şi încasările din taxe. Dar despotul din Milet avea o problemă. Putea strânge o armată, dar Naxos era o insulă, iar el nu avea nici un vas cu care să-şi transporte oamenii pe mare. Pentru a rezolva problema,

a făcut o înţelegere pentru a împrumuta flota controlată de satrapul mai marii şi mai bogatei Lydia. Înţelegerea avea un avantaj dublu. Întâmplător, satrapul Lydiei, Artaphernes, era fratele lui Darius I. Implicarea lui era o garanţie că vestea victoriei lui Aristagoras avea să ajungă la curte. Apoi, despotul a angajat unul dintre cei mai buni amirali ai vremii, Megabates. Acesta era un marinar experimentat şi talentat, numai bun pentru comanda expediţiei. Toate bune şi frumoase, până când Aristagoras l-a insultat public pe marinar. Drept răzbunare, Megabates a avertizat Naxosul de invazia iminentă. Insula s-a înarmat, şi-a pregătit apărarea şi şi-a pus la adăpost resursele, astfel că, în momentul în care şi-au făcut apariţia vasele lui Aristagoras, insularii erau mai mult decât pregătiţi să înfrunte invadatorii. După patru luni de frustrări şi de înfrângeri, Aristagoras şi soldaţii lui s-au văzut nevoiţi să se retragă înapoi în Milet.

Acest deznodământ i-a creat o problemă foarte serioasă lui Aristagoras. În schimbul folosirii flotei, despotul din Milet îi promisese fratelui împăratului o mare parte a prăzii din Naxos. Căzuse de acord şi ca, după cucerirea Naxosului, să folosească aceeaşi armată pentru a ajuta la cucerirea oraşului Euboea şi a provinciei acestuia pentru satrapia lydiană. Dar, după eşecul campaniei împotriva Naxosului şi cu armata decimată,

Milet nu era în poziţia de a cuceri nimic altceva şi nu avea nici o pradă de împărţit. Astfel, Aristagoras s-a trezit într-o situaţie foarte complicată. Îi făcuse aceste promisiuni fratelui lui Darius, nu vreunui conducător local oarecare. Rezultatul probabil al eşecului său militar în Naxos avea să fie, în cel mai bun caz, exilul, şi în cel mai probabil execuţia – într-o manieră foarte neplăcută. Aristagoras trebuie să fi fost un personaj incredibil de convingător. Ştiind că avea să sufere pedeapsa Imperiului Persan, i-a convins pe locuitorii Miletului să se revolte împotriva Persiei. Diferenţele culturale şi distanţa i-au fost probabil de ajutor. Locuitorii Miletului erau din punct de vedere cultural greci şi aveau mai multe legături şi schimburi comerciale cu oraşele Greciei decât cu îndepărtatul Babilon. Viitorul ex-despot al Miletului a reuşit să mai convingă alte câteva colonii greceşti ale Persiei de pe coasta estică a Egeei să li se alăture şi să-l urmeze. Puterea sa de convingere este cu atât mai impresionantă dacă luăm în calcul că toată situaţia a fost rezultatul neputinţei lui Aristagoras de a strivi o revoltă identică a locuitorilor vorbitori de greacă ai insulei Naxos. În noua lui calitate de conducător al revoltei greceşti, Aristagoras a început să caute aliaţi. A oferit aur şi dreptul de a face comerţ pentru a obţine ajutorul oraşelor din Grecia continentală. Sparta l-a refuzat, dar Atena şi Efes au hotărât să susţină revolta. Era evident

vorba şi de un element de mândrie şi de beneficii financiare, dat fiind că Imperiul Persan nu avea rival nici ca forţă, nici ca întindere la acea vreme. A fost ca şi cum Italia de azi ar oferi sprijin militar locuitorilor oraşului Bangor, din Maine, pentru a se răzvrăti împotriva Statelor Unite. O nepotrivire imensă, în cel mai bun caz. Şi totuşi, două dintre cele mai mari oraşe ale Greciei au trimis nave şi soldaţi în Ionia.

Chiar dacă voia să-şi ajute fratele, Darius I nu putea face nimic îndeajuns de repede. Îi lua timp să adune o armată şi chiar mai mult timp să o trimită până la marginea imperiului. Armatele unite ateniană, ioniană şi efesiană au intrat în Sardis, capitala Lydiei conduse de Artaphernes, fratele împăratului, pe care Aristagoras îl înşelase în urma eşecului său. Grecii şi rebelii au reuşit să surprindă oraşul şi au intrat înainte să li se împotrivească cineva. Artaphernes şi soldaţii săi s-au retras şi s-au apărat în citadelă, o zonă asemănătoare unui castel în centrul oraşului. Armatele greacă şi ioniană au jefuit apoi restul oraşului. Grecii au incendiat Sardisul, iar fratele împăratului Persiei nu au putut decât să-şi privească capitala arzând în jurul său.

La scurt timp după ce din Sardis nu mai rămăsese decât cenuşa, armata lui Darius I a sosit pentru a-l ajuta pe fratele său. A reuşit să-i prindă pe grecii care se retrăgeau şi i-a înfrânt rapid. I-a omorât sau i-a luat

prizonieri pe cei mai mulţi dintre rebeli, inclusiv pe Aristagoras. Doar atenienii au reuşit să scape îmbarcându-se în viteză pe vasele lor şi fugind înapoi, în Atena.

Împăratul persan şi familia lui nu au uitat niciodată ce făcuseră atenienii. Până atunci, oraşele Greciei fuseseră socotite prea sărace şi prea îndepărtate pentru a merita să fie cucerite. Incendierea Sardisului demonstrase dramatic că grecii trebuiau consideraţi o ameninţare la adresa Imperiului Persan, iar Imperiul Persan nu putea şi nu tolera ameninţările.

Dacă Aristagoras nu s-ar fi întins mai mult decât îi era plapuma, dacă nu şi-ar fi insultat amiralul şi dacă nu ar fi condus apoi o revoltă pentru a-şi salva fundul, destul de probabil, Persia nu ar fi acordat prea multă atenţie oraşelor greceşti relativ mici şi sărace de dincolo de graniţele imperiului. Dacă Atena nu s-ar fi amestecat în revolta altei ţări, lumea ar fi fost acum foarte diferită. Greşelile pe care le-a făcut Aristagoras, de la insultarea amiralului până la începerea unei revolte disperate şi exclusiv în folos propriu, au declanşat războaiele greco-persane, inclusiv bătălia de la Maraton, faimoasa rezistenţă a celor 300 de spartani, ducând, în cele din urmă, la cucerirea Persiei de Alexandru cel Mare. Fără stimulentul ameninţării persane, Filip al Macedoniei probabil nu ar fi reuşit niciodată să unească Grecia.

Probabil, cultura occidentală nu ar fi fost niciodată forţată să-şi atingă măreţia. Măreţul Imperiu Persan ar fi putut continua să domine Apusul alte câteva secole, iar lumea de azi ar fi arătat foarte diferit. Ar fi fost o lume în care valorile persane de supunere în faţa statului şi un stăpân puternic ar fi fost mai importante decât valorile Greciei, ce implicau drepturile personale şi mândria realizărilor individuale. Lumea de azi este aşa cum este şi pentru că un politician persan local, stăpânul unui oraş de la marginea imperiului, a fost prea ambiţios.

2

Înaintea timpului său

Un faraon merge prea departe

1390 î.Hr.

Unii dintre marii gânditori sunt cu ani întregi înaintea timpului lor, în vreme ce alţii sunt chiar la milenii distanţă. Faraonul Akhenaton s-a dovedit a fi dintre cei din urmă când a luat cele mai iubite icoane ale Egiptului, zeii. Dacă ar fi reuşit, lumea ar fi cunoscut o mişcare monoteistă la scară mare, 1

000 de ani înainte ca Biblia evreiască să fie scrisă. În schimb, ardoarea sa nemăsurată i-a îngropat practic nou-găsita credinţă. Erau vremurile în care faraonul era considerat un zeu, aşa că a fost nevoie de un efort considerabil din partea zeului şi a mesagerului celorlalţi zei pentru a-şi îndepărta aproape

întreaga populaţie, dar cumva Akhenaton a reuşit exact asta.

Akhenaton a moştenit un imperiu imens când a preluat puterea în 1390 î.Hr. Tatăl său, Amenhotep al III-lea, a stabilit relaţii diplomatice cu regatele vecine şi a creat o eră de linişte şi pace. Acestă epocă de aur din istoria Egiptului a dat naştere cultului lui Amon-Ra, care era slăvit mai mult decât toţi ceilalţi zei pentru că aducea fertilitate în Cornul abundenţei. Odată cu statutul lui Amon-Ra, a crescut şi statutul preoţilor săi. Aceştia controlau o treime din avuţia ţării şi, în curând, au devenit la fel de puternici precum însuşi faraonul. Probabil că Amenhotep a simţit ameninţarea, deoarece a început să-şi arate interesul în privinţa zeului Aton, iar când faraonul favoriza un zeu, în general poporul îi urma exemplul. Probabil că este ce a sperat şi Amenhotep. Oricare i-ar fi fost planul, nu a ajuns să-l vadă îndeplinit. Când a murit, în 1352 î.Hr., Akhenaton a preluat frâiele sub numele Amenhotep al IV-lea; în doar câţiva ani, a transformat radical lumea Egiptului.

Prima schimbare remarcabilă care a apărut după succesiunea la tron a venit în artă. Reprezentările familiei regale din acea perioadă au un stil surprinzător de realist. Faraonul şi soţia lui, Nefertiti, sunt înfăţişaţi cu abdomene bine proporţionate şi cu torsul slab. În imagini se joacă şi îşi sărută copiii. În toate ipostazele, soţia

este înfăţişată ca egala lui. În comparaţie cu epoca modernă, în care membrii familiilor regale au propriile talk-show-uri, iar preşedinţii îşi pierd nopţile făcând turul emisiunilor televizate, acest lucru poate părea o nimica toată. Dar în Egiptul antic, aceasta era vulgaritate absolută.

Nu era decât începutul. Faraonul şi schimbat apoi numele din Amenhotep, care însemna „Amon este mulţumit“, în Akhenaton, adică „cel care îi este de folos lui Aton“. Această palmă peste faţa preoţilor lui Amon-Ra era o provocare directă. Akhenaton a început să închidă templele lui Amon şi să redistribuie fondurile care le fuseseră date de stăpânire. La fel cum preoţii spuseseră doar că pot comunica cu Amon-Ra, faraonul a spus că era fiul lui Aton şi că avea o linie directă de comunicare cu zeul. A mers chiar mai departe, abandonând vechii zei şi declarând că Aton era singurul zeu. Pluralul cuvântului „zeu“ nu mai era folosit. Pus în perspectivă, acest lucru ar fi azi similar cu votarea în Congres a unei legi care să le interzică oamenilor să se uite la televizor.

Dar noul faraon nu s-a mulţumit cu aceste schimbări drastice pentru a-şi asigura puterea. Preoţii lui Amon încă mai aveau o influenţă semnificativă în capitala Teba, aşa că Akhenaton le-a subminat această influenţă mutând capitala într-un loc mai îndepărtat, în deşert.

A numit noua capitală Akhetaten (Amarna de astăzi),

adică „orizontul soarelui“. Zeci de mii de oameni urmau să se mute în pustiu. O mulţime de proiecte de construcţii au început aproape imediat. Noul oraş urma să aibă toate facilităţile: palate, lacuri şi, cel mai important, templul lui Aton. Mare parte din resursele ţării au fost redirecţionate către noi proiecte de construcţie. De fapt, atât de mult s-a concentrat Akhenaton pe ridicarea noului său oraş, încât a uitat importanţa menţinerii bunelor relaţii pe care le stabilise tatăl lui cu ţările învecinate. Liniile de comunicare şi diplomaţia aproape au dispărut.

În al doisprezecelea an al domniei lui Akhenaton, a lovit tragedia. Iubita lui Neferititi dispare brusc din toate dovezilor arheologice. Motivul este oarecum misterios, dar ce ştim este că Akhenaton a început un război la scară mare împotriva lui Amon-Ra şi a preoţilor săi. A încercat să şteargă orice urmă a numelui Amon. A mers până la a profana numele tatălui său, ştergând numele lui Amon (Amen) din „Amenhotep“. Şi-a concentrat toată energia pe distrugerea lui Amon. Akhenaton a început să neglijeze nevoile şi dorinţele propriului popor. Ţara s-a angajat încet-încet într-o coborâre în spirală. Akhenaton a fost învinovăţit pentru că îl înfuriase pe Amon-Ra, dar răzbunarea zeului trădat nu s-a lăsat aşteptată. În anul 1336 î.Hr., Akhenaton a murit, lăsându-şi fiul de 9 ani, Tutankhaten, ca succesor. Oamenii au început să se

întoarcă în masă la Teba, şi toate construcţiile din noua capitală au fost abandonate.

Imediat după moartea lui Akhenaton, preoţii lui Amon-Ra şi-au restabilit poziţia. Apoi s-au apucat să lucreze la noul faraon. Preluarea controlului asupra naivului conducător s-a dovedit a fi o nimica toată. L-au obligat să-şi schimbe numele în Tutankhamon, care înseamnă „imaginea lui Amon“. Tutankhamon a decretat apoi, sub „îndrumarea“ preoţilor, că vina pentru declinul Egiptului îi aparţinea tatălui său. Akhenaton a fost declarat eretic. Toate imaginile lui şi ale reginei sale au fost şterse sau distruse, iar noua capitală a fost rasă de pe faţa pământului. Numele lui Akhenaton a fost şters din istoria Egiptului, iar zeul-tată, Aton, a fost redus la un rang minor.

Visul monoteist al lui Akhenaton, prin zeul Aton, nu s-a îndeplinit niciodată. Insistând prea mult pentru a impune noua sa religie, Akhenaton şi-a garantat eşecul. Dacă ar fi fost un faraon mai bun şi mai înţelept, poate nu acesta ar fi fost deznodământul. Ce e sigur e că 1 000 de ani mai târziu, o altă religie monoteistă care a apărut de jos în sus şi împotriva unei rezistenţe enorme, creştinismul, i s-a alăturat iudaismului în rândul credinţelor de acest fel.

Desigur, acesta nu este finalul poveştii. Poate vă întrebaţi de unde ştim de Akhenaton. Răspunsul se află

chiar în pietrele folosite la ridicarea capitalei Akhetaten. Aceste pietre, numite talatat, erau mult mai mici decât din care au fost construite piramidele. Puteau fi transportate cu uşurinţă, asigurând o viteză mai mare a lucrărilor de construcţii. Din păcate, puteau fi şi distruse cu aceeaşi uşurinţă. După distrugerea oraşului părăsit, muncitorii au folosit aceleaşi pietre pe post de liant pentru zidurile Tebei. În urma studierii acestor pietre şi chiar a posibilităţii reconstrucţiei unor secţiuni din zidurile originale din care au făcut parte, ştim acum mai multe despre dinastia lui Akhenaton decât poate despre orice altă dinastie egipteană. Dar pietrele nu au fost singurele lucruri descoperite de arheologii moderni. În 1922, Howard Carter a făcut o descoperire neegalată încă, aceea a mormântului regelui-copil, Tutankhamon. Ascunsă printre comori magnifice, strălucea imaginea regelui Tutankhamon şi a soţiei sale. Gravaţi în aur pur, regele şi soţia sa stau unul lângă altul, încălziţi de razele zeului soare, Aton.

3

Lipsiţi de viziune

Dezbinaţi, murim

1020 î.Hr.

Regatul Israel şi-a început ascensiunea spre rangul de putere regională sub domnia regelui Saul, în anul 1020 î.Hr. Succesorul lui Saul, David, a ridicat Israelul la

statutul de putere locală de prim rang printr-o combinaţie de succese diplomatice şi militare. David a fost cel care a unit cu adevărat cele 12 triburi israelite într-un singur regat, cu capitala la Ierusalim, când l-a învins pe Isboşet în 993 î.Hr. David a fost urmat de Solomon, care a domnit – ei bine, da, trebuie s-o spun – cu înţelepciune până în 931 î.Hr. În acel moment, Israelul era un stat bogat şi destul de puternic, cu tratate semnate cu toţi vecinii, şi era mai mult decât capabil de a se apăra de unul singur. Sub Solomon, Israelul era la intersecţia mai multor rute comerciale bogate; îşi dezvoltase propriile industrii de prelucrare a cuprului şi a altor metale, fuseseră fondate multe oraşe şi aşezări noi, iar cele vechi erau fortificate. Sub Solomon a fost construit Templul din Ierusalim.

Problemele au apărut după moartea lui Solomon. În primul rând, Israelul prospera, dar sub stăpânirea lui Solomon evreii fuseseră împovăraţi de taxe din ce în ce mai mari pe care le plăteau pentru apărare (inclusiv pentru o armată puternică) şi Templu. Aşa că, după ce Solomon a murit în 931 î.Hr., s-a iscat o revoltă a zece triburi mai mici din nord. Sub conducerea lui Ieroboam, un fost oficial al Curţii, acestea s-au separat de triburile lui Iuda şi Beniamin şi au fondat un regat în jumătatea de nord a fostului teritoriu israelit unit, stabilind capitala la Samaria. Cele două triburi rămase au format o nouă

naţiune, pe care o numim astăzi Iudeea, condusă de fiul lui David, Roboam, şi a cărei capitală a rămas Ierusalimul; Iudeea a continuat să fie condusă de urmaşi ai lui David.

Cumva, în timpul separării, poporul evreu a pierdut din mărimea şi prestigiul necesare pentru a rămâne o putere regională importantă. În mai puţin de 200 de ani, regatul Israel avea să fie învins de asirieni, şi poporul său urma să fie risipit pe tot teritoriul Imperiului asirian, unde curând şi-au pierdut identitatea. Acestea sunt cele zece triburi pierdute. Iudeea a reuşit să mai reziste peste un secol înainte să fie copleşită de babilonieni, în anul 586 î.Hr. Poate că decizia separării a ajutat triburile israelite să rezolve pentru moment problemele, dar, pe termen lung, acestea au pierdut definitiv ocazia de a deveni un regat îndeajuns de puternic pentru a supravieţui. Dacă nu s-ar fi separat, probabil că evreii ar fi reuşit să se menţină ca naţiune şi ca popor. În fond, Iudeea a reuşit să supravieţuiască invaziei asirienilor, iar un regat israelit unit ar fi reuşit acelaşi lucru. Cine ştie ce ar fi putut deveni un astfel de stat?

4

Să nu crezi nimic!

Un sclav schimbă istoria

480 î.Hr.

A fost odată ca niciodată o lume în care Occidentul era

divizat în două mari culturi. Cea mai mare era Imperiul centralizat persan, care se baza pe un conducător atotputernic care acorda prea puţină atenţie individului. Cealaltă cultură era mult mai dinamică, dar mai mică şi mai săracă; era democraţia emergentă a Greciei. În ciuda faptului că existau în Grecia antică oraşe-stat dictatoriale şi opresive, precum Sparta, eroismul individual era onorat. Această diviziune se poate vedea şi astăzi în diferenţa dintre valorile culturilor din Iran, Irak şi celelalte naţiuni descendente ale despoţilor antici şi cele ale culturii occidentale, descendente ale tradiţiilor greceşti.

În 480 î.Hr., lui Xerxes, conducătorul Imperiului persan, nu-i mergea prea bine, mai ales dacă ne gândim la invazia pe care o făcuse în Grecia. Obiectivul lui era să răzbune înfrângerea tatălui său la Maraton şi înglobarea neruşinatelor şi bătăioaselor oraşe-stat ale Greciei în Imperiul persan. Oraşele-stat libere erau atât o ameninţare directă, cât şi un exemplu periculos pentru diversele popoare care alcătuiau imperiul, în special pentru cele cu rădăcini greceşti.

Războiul începuse bine, cu construcţia unui pod remarcabil peste Hellespont (vechea denumire a Strâmtorii Dardanelelor). Acest pod încă este considerat una dintre cele mai mari realizării ale ingineriei din Antichitate. Traversarea strâmtorii a fost urmată de cucerirea rapidă a Macedoniei şi a unui număr de oraşe

greceşti mai mici. Apoi, armata lui Xerxes a mărşăluit spre sud, de-a lungul coastei, către Atena. Adesea, când vine vorba de bătăliile din Antichitate, cifrele sunt exagerate, dar este posibil ca împăratul persan să fi avut la dispoziţie tot atâţia soldaţi câţi locuitori avea oraşul. Atenienii se refugiaseră pe insulele Mării Egee, mulţi dintre ei pe insula cea mai apropiată, Salamina. Rezistenţa puţinilor atenieni care se retrăseseră în schimb în cetatea oraşului a fost strivită fără probleme. Apoi, cel mai important şi mai bogat oraş al Greciei a fost incendiat şi făcut una cu pământul. Se prea poate să fi fost o răzbunare târzie pentru incendierea capitalei Lydiei, din urmă cu 20 de ani. Dar distrugerea Atenei a venit doar după ce armata lui Xerxes a suferit pierderi dureroase în defileul de la Termopile, unde a înfruntat 300 de spartani şi 6 700 de alţi războinici greci, majoritatea thespieni. Pierderile au provocat căderea moralului printre soldaţii persani, inclusiv printre generali. Oastea persană a continuat marşul spre sud, cucerind cu uşurinţă oraşele mai mici aflate de-a lungul coastei, în timp ce era bine aprovizionată de un flux continuu de nave plecate din numeroasele porturi ale imperiului de pe ţărmul opus al Mării Egee. Controlul coastei era important, deoarece vasele de transport erau singurul mod prin care Xerxes îşi putea aproviziona imensa armată. Pur şi simplu nu existau destulă mâncare şi

nutreţ în tot nordul Greciei pentru toată armata lui. Nevoia persanilor de a menţine această linie de aprovizionare marină a fost probabil singura vulnerabilitate pe care o puteau exploata belicoşii greci surclasaţi ca număr.

Din ziua când Xerxes reuşise să străpungă rezistenţa de la Termopile, o serie de furtuni violente măturaseră Marea Egee. Pentru că fluxul de vase de transport şi trireme care să le apere trebuia să fie cât mai constant, mare parte a flotei de război persane se afla pe mare. Rezultatul a fost că mai mult de o treime din flotă a dispărut în urma furtunilor. Chiar şi aşa, Xerxes tot avea de patru ori mai multe nave de război decât toate toate oraşele Greciei la un loc.

Lucrurile păreau să fie în avantajul împăratului persan. Era epoca galerelor, a triremelor şi a vaselor mai mari, iar oamenii vâsleau în bătălie şi îşi scufundau inamicii folosind rame masive din bronz. Oraşele-stat greceşti îşi adunaseră toate vasele într-o flotă unică totalizând 370 de trireme, sub comanda lui Temistocle. Numărul mult mai mare al vaselor inamice însemna că o bătălie în ape deschise ar fi fost o garanţie că grecii vor fi flancaţi, înconjuraţi şi scufundaţi. Toate vasele greceşti s-au refugiat astfel în apele dintre insula Salamina şi ţărmul din apropierea Pireului. Aici, într-un stil pur grecesc, căpitanii au dezbătut vehement dacă trebuia să lupte

sau să se retragă în speranţa unei victorii decisive pe uscat, ce ar fi putut veni când persanii ar fi înfruntat o armată mult mai puţin numeroasă, condusă de Sparta. Această armată pregătea apărarea îngustei intrări în peninsula sudică a Greciei, Peloponez.

Restul flotei persane încă mai era alcătuită din peste 1 200 de trireme cu echipaje feniciene, greceşti şi egiptene experimentate în bătălii în ape deschise. Multe dintre vasele persane erau şi mult mai mari şi mai puţin manevrabile decât cele greceşti, şi transportau adesea de două ori mai mulţi războinici. Aceşti oameni în plus reprezentau un avantaj semnificativ în situaţiile în care singurele două tactici navale erau vâslitul şi abordajul. În concluzie, Xerxes avea toate motivele să fie încrezător. Flota sa era mult mai mare decât cea a grecilor, care, evident, ezitau să se avânte într-o luptă în largul mării. Păreau să se ascundă fricoşi în strâmtoare, chiar în timp ce împăratul persan îi privea de pe înălţimile din apropiere. Xerxes era atât de sigur, încât şi-a comandat un tron nou şi le-a ordonat scribilor să fie gata să imortalizeze numele căpitanilor care aveau să se distingă în victoria inevitabilă.

Firește, Xerxes era mai îngrijorat în legătură cu triremele greceşti care ar fi putut scăpa din strâmtoare, decât că ar fi putut pierde bătălia pe mare. A anticipat retragerea căpitanilor spartani şi a trimis un contingent

uriaş de trireme egiptene să ocolească Salamina pentru a închide „uşa din spate“. Chiar şi fără aceste vase, Xerxes avea un avantaj de 3 la 1 ca număr de nave, şi vase mai mari; plus timpul de partea sa. Atâta vreme cât flota grecilor era blocată, îşi putea aproviziona armata fără interferenţe duşmane în timp ce îşi continua deplasarea în josul coastelor Greciei. Dacă străpungea intrarea în Peloponez, nici n-ar mai fi avut nevoie de o bătălie navală. Cu flota greacă prinsă între vasele persane, nimic nu îi mai putea opri marşul, iar grecii ştiau asta. Tot ce avea de făcut Xerxes era să aştepte ca grecii să iasă şi să privească măcelul.

Acesta este momentul în care apare un sclav, pe nume Sicinnos. Acesta fusese robul personal al lui Temistocle. Când a ajuns înot la mal, a cerut să fie dus la Xerxes. Împăratul l-a primit şi l-a chestionat pe sclavul dezertor, care l-a informat că flota greacă era dezorganizată. Neînţelegerile erau atât de serioase încât existau şanse mari ca cel mai mare contingent, cel al atenienilor, să treacă de partea persanilor în speranţa clemenţei imperiale şi a unei poziţii superioare într-o viitoare satrapie greacă sub control persan.

Este complet de neînţeles de ce a ales Xerxes să-şi schimbe strategia de a-i aştepta pe greci, pe baza vorbelor unui singur dezertor. Poate că a fost un caz de siguranţă de sine exagerată. Cu certitudine, Sicinnos îi

spunea împăratului ce voia şi se aştepta să audă. Nu ar fi fost prima dată când capricioşii greci se certau între ei şi ar fi fost o pradă uşoară. Decizia lui Xerxes de a-l crede pe Sicinnos a fost o greşeală care a schimbat definitiv cursul istoriei. Era timpul, credea Xerxes, să înceteze aşteptarea şi să-şi desăvârşească victoria în vreme ce inamicii erau dezbinaţi şi nepregătiţi. Navele persane erau gata să intre în strâmtoare în dimineaţa următoare.

Bătălia de la Salamina

Problema pentru persani a fost că totul era o minciună. Sicinnos îi era devotat lui Temistocle şi, la scurt timp după aceea, a fost recompensat şi eliberat de atenieni. Ulterior, şi-a deschis propria afacere în Thespia, unde a devenit cetăţean cu drepturi depline. Xerxes ar fi trebuit să-şi dea seama şi să anuleze atacul când Sicinnos a dispărut în noaptea aceea. Dar nu a făcut-o. Aşa încât, dimineaţă, pe baza a nimic altceva decât cuvântul unui sclav al amiralului inamic, care nu mai era de găsit la câteva ore după ce vorbise cu el, Xerxes a ordonat flotei persane să intre în apele dintre Salamina şi Grecia continentală. În loc să fie în conflict, fiecare vas grecesc era pregătit şi gata să urmeze planul de luptă al lui Temistocle.

Vâslind cu ramele aproape atingându-le pe cele ale triremelor amplasate de fiecare parte, într-o linie continuă

cât 100 de galere, persanii au intrat în Strâmtoarea Salamina. A fost un măcel, dar nu cel pe care îl aştepta împăratul Persiei. În apele strâmtorii, vasele mari persane nu au putut manevra la fel de bine ca triremele greceşti, mai mici. Navă după navă, flota persană a fost lovită şi scufundată. Cu excepţia ciocnirilor, agilele vase greceşti le-au evitat pe cele persane, făcând inutili soldaţii în plus ai acestora. Când o altă linie de nave persane a pătruns în strâmtoare, acestea au avut parte de aceeaşi soartă. Dimensiunile triremelor imperiale, care ar fi însemnat un avantaj categoric în ape deschise, s-au dovedit a fi un dezavantaj enorm. Moralul persanilor s-a prăbuşit, iar vasele în retragere au rupt formaţia de sprijin care intra în luptă, slăbind-o în faţa atacurilor pe ambele flancuri. Astfel că şi aceste vase au fost lovite şi scufundate de vasele sprintene ale grecilor.

Întâmplător, navele egiptene trimise să înconjoare insula pentru a bloca ieşirea din strâmtoare fuseseră risipite de o furtună înainte de a-şi putea ocupa poziţiile. Tot ce a putut face Xerxes a fost să stea pe tron şi să-şi privească flota şi planul de cucerire a Greciei distruse.

Peste 200 din cele mai bune nave ale flotei persane, mii de marinari şi soldaţi veterani, chiar şi fratele lui Xerxes, au dispărut. Cei mai mulţi dintre marinarii persani ale căror vase fuseseră scufundate nu ştiau să înoate şi

s-au înecat. Cei care au ajuns pe ţărmul Salaminei au fost ucişi pe plajă de războinicii greci. Vasele persane care au reuşit să se retragă din strâmtoare nu mai erau în nici un caz în stare să continue bătălia sau războiul. Fără flotă, uriaşa armată persană nu a mai putut fi aprovizionată. Mai rău, stăpânind acum Marea Egee, grecii se puteau îndrepta spre nord pentru a distruge podul de peste Hellespont – pod care era singura cale de retragere a lui Xerxes şi a întregii sale armate. Lăsând o mare parte a forţei armate în partea de nord a Greciei, Xerxes şi-a condus oamenii afară din Grecia înainte ca aceştia să moară de foame. Cei care au rămas însă au fost învinşi în anul următor la Plateea. Pentru că a acţionat pe baza cuvântului unui sclav, împăratul Persiei şi-a trimis întreaga flotă în Strâmtoarea Salamina, aproape garantând viitoarea independenţă a Greciei. Dacă nu l-ar fi ascultat pe Sicinnos, Persia ar fi triumfat probabil, iar leagănul culturii occidentale ar fi devenit, în schimb, o provincie izolată şi relativ săracă a civilizaţiei orientale. Lumea aşa cum este astăzi – inclusiv superioritatea democraţiei, cultura noastră romană şi creştinismul – pur şi simplu nu ar fi existat niciodată. Dar toate acestea există pentru că Xerxes a făcut greşeala fatală de a crede exact omul nepotrivit la timpul nepotrivit.

5 şi 6

Ambiţie şi superstiţie

Risc total

415 î.Hr.

A fost nevoie de două greşeli foarte diferite pentru a distruge puterea Atenei, dar, cu un efort considerabil, conducătorii acelui oraş le-au făcut pe amândouă. Puţine războaie au fost marcate de atâtea greşeli militare şi politice ca Războiul Peloponesiac dintre Sparta şi Atena. De la începutul războiului, când Sparta a judecat complet greşit răspunsul Atenei la invazie, până la finalul patetic al puterii ateniene, întregul conflict a fost o tragedie a erorilor. Din pricina unei serii aproape nesfârşite de greşeli, erori de judecată şi egoism pur, acest război a durat 27 de ani şi s-a terminat abia când Atena a găsit un mod să-l piardă. Dar chiar şi printre atâtea şi atâtea greşeli de colecţie, două se remarcă de departe ca fiind cele care au schimbat totul şi au dus, într-un singur an, Atena de la victoria iminentă la înfrângerea totală.

Până la Bătălia de la Mantinea, în 418 î.Hr., Atena se îndrepta spre victorie în îndelungatul război cu Sparta, care era finanţată de Persia. După victoria spartanilor la Mantinea, mai multe oraşe au fost obligate de Sparta să părăsească Liga de la Delos (o alianţă a oraşelor-stat dominată de Atena), tăind astfel din resursele militare şi financiare aflate la dispoziţia Atenei. Până în 415 î.Hr., conducerea oraşului a alcătuit un plan prin care spera

că va readuce Atenei poziţia pierdută.
Unul dintre oraşele greceşti de partea Spartei era Siracuza, aflat nu în Grecia, ci în Sicilia. Pe această insulă din sudul Italiei se aflau mai multe oraşe care luaseră naştere din coloniile greceşti. La fel de mare şi aproape la fel de prosper ca Atena, îndepărtatul oraş era un premiu tentant. Siracuza susţinuse ocazional Sparta în război şi era o sursă de provizii şi de vase pentru o putere militară bazată în special pe forţele de uscat. Atenienii au decis că luarea Siracuzei le-ar fi redat avantajul iniţial. Ca să nu mai spunem că jefuirea bogatului oraş le-ar fi umplut vistieria golită.
O altă speranţă a atenienilor era că majoritatea oraşelor din Sicilia care păstraseră o poziţie neutră precaută aveau să se alăture Ligii de la Delos dacă cel mai mare oraş de pe insulă ar fi fost cucerit de Atena. Acest lucru ar fi crescut serios resursele cu care Atena ar fi trebuit să finanţeze viitoarele bătălii. Riscul presupus de invazie era ca Atena să împingă aceste oraşe în tabăra spartană până la căderea Siracuzei. Avea nevoie de o victorie rapidă şi trebuia să învingă un oraş puternic, departe de propriile baze. Câţiva lideri au insistat că o asemenea campanie părea o greşeală gravă. Scepticii erau de părere că nu aveau nici un motiv să extindă războiul într-o zonă atât de îndepărtată de Grecia, luptând împotriva unui oraş puternic care,

într-adevăr, adăuga la puterea Spartei, dar nu vital. Mai mult, cei care se împotriveau au argumentat că Siracuza era cealaltă democraţie conducătoare printre oraşele-stat greceşti, făcând justificarea morală a atacului foarte subţire. Au insistat că aveau foarte mult de pierdut şi nu cine ştie ce de câştigat din atacarea Siracuzei. Şi, după cum ne arată istoria, au avut dureros de multă dreptate.

Deci, până la urmă, de ce a mai avut loc expediţia spre Siracuza? Parte a motivului trebuie să fi fost disperarea atenienilor de a găsi o strategie care să termine un război ce dura de 16 ani şi părea să nu se mai termine. Durase deja de două ori mai mult decât campania Statelor Unite în Vietnam sau în Irak. Un alt motiv a fost vechea inspiraţie a dezastrului: egoul. Alcibiade, un politician extrem de preocupat de propria persoană, reuşise să capete o influenţă majoră în senatul Atenei. Pentru a avansa şi mai mult, avea nevoie să conducă o expediţie militară reuşită. S-au împotrivit mulţi atacării Siracuzei, dar, în cele din urmă, Alcibiade a convins suficienţi cetăţeni să susţină atacul şi să-l conducă chiar el.

O flotă transportând aproape 9 000 de soldaţi veterani a acostat în Sicilia în 415 î.Hr. Au contactat mai multe oraşe mici din apropierea Siracuzei, cerându-le acordul pentru a-şi instala acolo bazele, dar toţi au refuzat. Chiar

şi aşa, Siracuza era nepregătită, iar când flota atenianã a reuşit să intre în portul oraşului, populaţia a intrat în panică. Dar, dintr-un motiv oarecare, poate pur şi simplu pentru că încă nu ar fi fost destul de glorios, Alcibiade nu a atacat imediat. În schimb, atenienii au navigat mai departe şi au reuşit să captureze Catania, un orăşel aflat la jumătate de zi de vâslit de Siracuza.

Cam tot atunci, politica a intervenit în ecuaţie, iar Alcibiade a fost rechemat la Atena pentru a se apăra într-un proces de acuzaţia de sacrilegiu. Procesul nu a mai avut loc niciodată, pentru că Alcibiade a fugit la spartani. Conducerea armatei a fost preluată de un comandat extrem de precaut, Nicias, care se opusese întregii aventuri siracuziene. Acesta nu a atacat Siracuza. În schimb, a trimis o parte a flotei şi a trupelor de uscat în raiduri de ameninţare de-a lungul coastei nordice a Siciliei, dar oraşele de acolo nu s-au lăsat intimidate şi nici unul nu s-a alăturat atenienilor. După ce s-au reîntors în tabără, forţele ateniene au reuşit să păcălească armata Siracuzei să se mute lângă baza din Catania, dar chiar şi după înfrângerea acesteia, atenienii nu i-au putut urmări pe soldaţii inamici care se retrăgeau, din pricina absenţei cavaleriei. Nu au putut câştiga nici măcar când au câştigat. În scurt timp a venit iarna, invadatorii atenieni nefiind deloc mai aproape de cucerirea unei Siracuze care se înarma rapid şi cu

celelalte oraşe ale Siciliei evitând să se implice.
În anul următor, Nicias a încercat să încercuiască Siracuza cu un zid care ar fi urmat să taie aprovizionarea oraşului cu alimente şi lemn. Asediul îndelungat şi renumele atenienilor au vlăguit voinţa cetăţenilor Siracuzei. Înainte ca aceştia să poată acţiona, în oraş a sosit un general spartan pe nume Gylippos, iar sub conducerea lui siracuzienii şi-au refăcut moralul.
Nicias nu ştia decât despre încrederea tot mai zdruncinată a siracuzienilor şi nu a înţeles că situaţia se schimbase. În câteva luni, eforturile atenienilor de a construi zidul au încetat şi au fost ridicate forturi care să asigure aprovizionarea oraşului. Dar, chiar dacă strategia lui Nicias fusese anihilată, atenienii au rămas pe loc.
Până în 413 î.Hr., siracuzienii angajaseră la 7 000 de mercenari. Apoi, generalul atenian a descoperit că oraşul sicilian era în plină campanie de formare şi de echipare a unei flote substanţiale.
Nicias a cerut să fie eliberat din post din pricina bolii şi a sugerat ferm retragerea. Atenienii au decis, în schimb, să dubleze pariul, trimiţând a doua flotă şi încă 5 000 de hopliţi (cetăţeni-soldaţi) în Sicilia. Nici aceste întăriri nu au reuşit să facă Siracuza să capituleze.
În cele din urmă, înţelegând că nu mai exista nici o speranţă de succes, Nicias a anunţat că întreaga expediţie se va întoarce la Atena. Asta însemna eşec,

dar astfel a evitat ca eşecul să se transforme într-un dezastru total. A fost o decizie bună, dar o greşeală ulterioară a anulat-o şi a schimbat istoria.

Înainte ca atenienii să se poată întoarce la navele lor, a avut loc o eclipsă de Soare. Nicias era superstiţios, la fel ca mulţi dintre greci, şi a luat-o ca pe un semn, ordonând ca retragerea să înceteze. Teama de furia zeilor manifestată adesea sub forma unor furtuni care puteau scufunda flote întregi era imensă. Astfel, când un prezicător a spus că atenienii trebuie să aştepte „de trei ori câte nouă zile“ înainte să plece, spusele i-au fost urmate.

Siracuzienii însă nu au aşteptat cu mâinile încrucişate ca invadatorii să plece. Au dus o bătălie pe mare, reuşind să distrugă un număr însemnat de trireme ateniene. În acel moment, flota atenianã era ancorată lângă Siracuza, în partea îndepărtată a portului oraşului. Cu moralul ridicat în urma înfrângerii a ceea ce era o parte a celei mai bune flote din lume, siracuzienii au folosit vase legate unele de altele cu lanţuri pentru a bloca ieşirea din port, prinzând în capcană toate navele ateniene. Cu navele blocate, armata atenianã era, de asemenea, blocată.

Încercarea de a sparge blocada a eşuat. Cu proviziile şi moralul pe terminate, Nicias a ordonat retragerea spre Catania, pe care atenienii încă o mai controlau.

A împărţit armata în două coloane, alcătuite din aproximativ 20 000 de oameni fiecare, şi aceştia au pornit în marş către micul oraş. Mare parte a armatei Atenei era deja în cele două coloane. Trupele siciliene au blocat fiecare drum, pod şi trecătoare, încetinind cu totul retragerea. Fiecare coloană era presată din spate de armata Siracuzei şi hărţuită din toate părţile. Când nu i-au mai rămas în viaţă decât 6 000 de oameni, Demostene şi-a predat coloana. Nicias avea mai puţin de 1 000 de soldaţi când a capitulat şi el. După patru ani de asediu îndârjit, conducătorii Siracuzei nu se simţeau deloc mărinimoşi. Din cei 7 000 de supravieţuitori, doar câteva sute au mai revăzut vreodată Atena. Cei mai mulţi au fost puşi la muncă silnică în carierele de piatră ale Siracuzei, unde şi-au găsit sfârşitul. Atena a plătit pentru invazia Siciliei un preţ uriaş, pe care nu l-a mai recuperat niciodată. A fost o greşeală complet inutilă, făcută din toate motivele greşite, împotriva inamicului greşit şi pusă în practică într-un mod greşit.

Acea întârziere de 27 de zile a retragerii, din nici un alt motiv decât din superstiţie, a schimbat întregul Război Peloponesiac. Atenienii nu şi-au mai revenit niciodată după pierderea a peste 12 000 de hopliţi şi a încă de două ori pe atâţia vâslaşi şi pedestraşi. Sparta s-a dovedit incapabilă să înlocuiască Atena ca oraşul dominant din punct de vedere politic al Greciei. Dictatura

militară pierduse la rândul ei în război prea mulţi hopliţi de elită. În loc să aibă parte de o conducere centrală puternică, aşa cum fusese cea asigurată de Atena până înaintea războiului, lumea Greciei era iar dezbinată din pricina invidiei şi a ciorovăielii neîntrerupte dintre oraşele-stat. Această stare de lucruri a lăsat regiunea vulnerabilă şi uşor de cucerit ulterior de un anume Filip al Macedoniei.

Atena ar fi putut supravieţui greşelii lui Alcibiade, care pornise invazia, dacă n-ar fi fost eroarea lui Nicias. Fără prima greşeală provocată de egoul lui Alcibiade, Atena ar fi continuat probabil către câştigarea Războiului Peloponesiac, păstrându-şi dominaţia asupra Greciei. Fără superstiţiile lui Nicias care să forţeze o întârziere riscantă, de ultimă oră, armata şi flota nu ar fi fost pierdute, iar greşeala atacului asupra Siracuzei ar fi fost ruşinoasă, dar nu ar fi schilodit oraşul-stat. Dacă Atena nu ar fi fost slăbită drastic în Sicilia, lumea antică mediteraneană şi lumea noastră de azi ar fi fost complet diferite.

Dacă Atena ar fi rămas puternică, nu ar fi urmat dominaţia macedoneană de sub conducerea lui Filip şi, astfel, nici a lui Alexandru cel Mare. Persia, având un rol-cheie în politica Greciei, ar fi putut rămâne foarte bine un imperiu oriental intact mult mai multe secole. În loc să devină cultura dominantă din Egipt până în Babilon, civilizaţia şi democraţia greacă ar fi putut fi la fel

de bine o notă de subsol, şi nu o forţă a istoriei.

Înfrângerea şi colapsul oraşului lor au făcut ca idealurile democraţiei şi valorile greceşti să fie răspândite mai târziu în toată Europa şi Asia. Slabă consolare pentru cetăţenii Atenei, care au plătit un preţ imens pentru ambele greşeli ale lui Alcibiade şi Nicias.

7

Laşitate

Cum să pierzi un imperiu

331 î.Hr.

În anul 331 î.Hr., împăratul Darius al III-lea a luat o decizie în timpul Bătăliei de la Gaugamela (dusă în apropierea oraşului Irbīl din prezent, în nordul Irakului). Armata lui o surclasa numeric de departe pe cea a inamicilor, iar el lupta unde şi aproape oricând voia. După ce a pierdut totul în urma unei singure decizii proaste, Darius încă mai avea o mulţime de soldaţi neangajaţi în luptă, iar oponenţii îşi foloseau ultimele rezerve. Aproape totul era în favoarea împăratului persan, cu excepţia unei probleme personale iminente. Comandantul inamic conducea un atac direct asupra regelui regilor, iar acel comandant era Alexandru cel Mare.

Atacul lui Alexandru reprezenta o ameninţare gravă pentru Darius, dar, în acel moment, restul luptei se desfăşura destul de bine pentru persani. Pe flancul drept,

persanii îi împingeau înapoi pe greci, care erau conduşi de cel mai bun general al lui Alexandru, Parmenion. Partea centrală nu prea avea de luptat, cu excepţia zonei din faţa tronului de pe care Darius comanda lupta. Acolo, cavaleria de elită şi câteva dintre cele mai bune falange macedonene deviaseră un marş de-a lungul frontului perşilor şi îşi croiau drum către împărat. Practic, nici un soldat grec nu înfrunta uriaşul flanc stâng al armatei perşilor.

Cu câţiva ani mai devreme, în timpul Bătăliei de la Issos, Darius fugise când lupta păruse pierdută. Fugise înapoi în Babilon, fără nici un efect secundar în privinţa controlului său asupra inimii imperiului. Acolo formase o nouă armată, mult mai mare. Intenţiona să folosească această armată superioară pentru a-l învinge pe Alexandru în lupta de acum. Supravieţuirea lui Darius era importantă din punct de vedere politic. Poziţia de împărat al Persiei era profund personală; pentru a revendica tronul şi a fi recunoscut de restul imperiului, Alexandru trebuia să-l captureze sau să-l ucidă pe Darius al III-lea. Probabil că faptul că fugise la Issos fără consecinţe l-a făcut pe împărat să creadă că putea fugi iar, fără ca totul să se transforme într-un dezastru. Sau poate, deşi era cel mai capabil lider şi politician, Darius al III-lea nu era decât un laş când îi era ameninţată integritatea fizică. Oricare ar fi fost logica sau motivaţia,

înainte ca macedonenii să se apropie măcar de tronul său, împăratul a urcat într-un car de luptă şi dus a fost.

Erau mai mulţi pedestraşi persani care acopereau retragerea lui Darius decât luptători ai falangelor, infanteria grea care căra lancele cu vârf metalic lungi de 4 metri, cunoscute ca sarise, şi care duceau povara „împingerii“ care era la baza tacticii de luptă a armatei lui Alexandru Macedon. Parmenion tocmai era măcelărit de infanteria şi cavaleria perşilor, mult superioare, şi aproape jumătate din oastea macedonenilor era pe cale să fie distrusă. Atât de decimate erau trupele lui Parmenion, încât Alexandru a fost nevoit să-şi folosească toată forţa de atac în sprijinul flancului stâng, presat din greu, al armatei sale. Această decizie de comandă a fost cu atât mai dificilă cu cât Alexandru ştia că tot ce avea de făcut era să-l elimine pe regele regilor pentru o victorie categorică. Din fericire, de vreme ce conducerea Persiei era o chestiune foarte personală, când vestea că Darius al III-lea a fugit a ajuns la urechile soldaţilor săi, restul armatei sale a depus armele sau a fugit de-a dreptul.

Bătălia de la Gaugamela

Din aproape orice punct de vedere, Darius nu pierdea lupta când a fugit. Încă mai avea o mulţime de trupe neimplicate în luptă care puteau fi chemate, inclusiv o

cavalerie impresionantă. Dacă s-ar fi mutat, pur şi simplu, într-un alt loc, iar oamenii săi ar fi continuat să lupte, ar fi putut chiar câştiga. Ar fi pedepsit cu siguranţă armata macedoneană, care era deja la capătul unei linii de aprovizionare foarte lungi, cu prea puţine întăriri pe drum şi în punctul în care nu ar fi putut ocupa efectiv capitala. Alexandru cel Mare ar fi putut fi azi cunoscut ca Alexandru cel care s-a întins mai mult decât îi era plapuma şi a eşuat. Dar, din cine ştie ce motiv ori defect personal, Darius a fugit, şi a fugit departe. Încă mai fugea când a sfârşit, câteva săptămâni mai târziu, ucis de propriii generali. Pentru că a abandonat Bătălia de la Gaugamela, ameninţarea persană asupra civilizaţiei greceşti a luat sfârşit, iar lumea aşa cum o ştim, cu democraţia, eroii şi toate celelalte, a devenit realitate.

8

Lipsa unui plan

Moartea lui Alexandru cel Mare

323 î.Hr.

Dintre toate personajele istorice ale căror nume au fost etichetate cu sintagma „cel Mare“, Alexandru este unul care s-a ridicat cu adevărat la înălţimea titulaturii. Nici un alt conducător nu a fost capabil să treacă graniţele culturale şi să aprindă imaginaţia conducătorilor lumii aşa cum a făcut-o el. A trecut testul timpului. Tacticile sale

încă sunt predate în academiile militare din întreaga lume. A devenit etalonul după care s-au măsurat toţi cei ce i-au urmat. Când Iulius Caesar a ajuns în faţa unei statui a lui Alexandru, a căzut la picioarele ei şi a plâns, marcând felul în care marele cuceritor realizase până la 32 de ani mai multe decât Caesar însuşi până în momentul vederii statuii. De ce mai are încă Alexandru această atracţie nemuritoare asupra noastră? Dacă a fost atât de mare, de ce a căzut imperiul său? Dintr-un motiv simplu... Alexandru nu şi-a numit un succesor. Uriaşul imperiu pe care îl crease s-a prăbuşit pentru că el n-a vrut să dea ştafeta mai departe.

Filip al II-lea al Macedoniei era extrem de ocupat când soţia sa Olimpia a dat naştere unui fiu în anul 356 î.Hr. Prea zeloasa mamă i-a dat fiului său numele Alexandru, care însemna „leul“. Majoritatea mamelor cred că primul născut va fi un om măreţ, dar Olimpia credea că fiul ei era progenitura unui zeu. Însuşi Filip se îndoia de originea copilului după ce se spune că şi-ar fi surprins soţia în îmbrăţişarea unui şarpe, o creatură a cărei formă o lua adesea Zeus. Filip trebuia să fie sigur.

A trimis un sol la Oracolul lui Apollo din Delphi. Oracolul a răspuns că Zeus trebuie venerat mai mult decât toţi ceilalţi zei. A mai spus şi că Filip îşi va pierde ochiul cu care o văzuse pe soţia lui cu şarpele. Doi ani mai târziu, Filip şi-a pierdut într-adevăr ochiul.

Poveştile precum aceasta sunt probabil legende create mult după moartea lui Alexandru, dar împrumută din credinţa lui Alexandru că era fiul lui Zeus: o sămânţă plasată, fără îndoială, de mama lui, care voia mai mult decât orice să asigure locul fiului ei pe tron. Filip avea multe soţii, iar Olimpia era o străină. Dacă Filip îi lua o soţie macedoneană, iar din uniunea lor se năştea un fiu, acela avea să devină moştenitorul său de drept. Olimpia ştia că dacă lumea credea că fiul ei era un zeu, nimeni nu ar fi îndrăznit să-l provoace.

Alexandru a crescut în capitala Pella şi a urmat o şcoală prestigioasă. A practicat sporturi şi a învăţat cum să lupte şi cum să fie un lider. A studiat şi teorie, filosofie şi etică. Filip i-a oferit lui Alexandru tot ce era mai bun. I l-a adus chiar pe cel mai bun filosof al vremii, Aristotel. Alexandru s-a bucurat de tot ce l-a învăţat Aristotel. La un moment dat a spus: „Tatăl meu mi-a dăruit viaţa, dar Aristotel m-a învăţat să o trăiesc bine“.

A învăţat şi să iubească bine. În adolescenţă, Alexandru s-a împrietenit cu un tânăr pe nume Hephaestion, despre care mulţi cred că i-a fost şi iubit. Pentru severul rege Filip, ideea de a avea un fiu efeminat ca moştenitor era o ruşine. Aşa că i-a adus lui Alexandru prostituate pe care să le „încerce“. Deşi Alexandru a avut ulterior relaţii cu mai multe femei, şi, la un moment dat, chiar s-a căsătorit, a rămas bun prieten

cu Hephaestion pentru cea mai mare parte a vieţii. Probabil că Filip a avut îndoieli privind sexualitatea fiului său, dar nu a avut nici un dubiu în privinţa capacităţilor sale de lider. În anul 338 î.Hr., Filip l-a pus pe tânărul de 18 ani la comanda celor 2 000 de soldaţi ai Cavaleriei Companionilor. Ar fi putut fi o mişcare riscantă, dar în final a produs roade. Filip a ajuns în faţa atenienilor şi a aliaţilor acestora, tebanii, într-un loc numit Chaeronea, în Grecia centrală. Când atenienii au atacat forţele lui Filip, au lăsat un gol între armata lor şi cea a tebanilor, care au rămas pe loc. Alexandru nu a pierdut vremea. Şi-a condus cavaleria printre cele două armate, i-a încercuit pe tebani şi i-a masacrat. Nici unul nu a rămas în picioare. Între timp, atenienii, depăşiţi numeric de macedonenii lui Filip, s-au predat. Victoria de la Chaeronea i-a asigurat lui Filip controlul asupra întregii Grecii. Ar fi trebuit să fie începutul unei măreţe alianţe tată-fiu, dar Filip a făcut ceva ce a ameninţa succesiunea lui Alexandru la tron. S-a căsătorit... din nou. De data aceasta, Filip a luat de soţie o tânără macedoneană de 20 de ani, pe nume Cleopatra (a nu se confunda cu faimoasa regină a Egiptului). Dacă Cleopatra avea să nască un moştenitor de sex bărbătesc, acel prinţ macedonean ar fi moştenit tronul lui Filip, în timp ce Alexandru ar fi rămas un simplu general şi ar fi primit ordine de la fratele său mai mic, regele.

Alexandru nu avea de gând să înghită aşa ceva, şi nici Olimpia, mama sa avidă de putere. Tensiunile din familie atinseseră cote de neimaginat.

În noaptea nunţii, când toţi participanţii la ospăţ erau amorţiţi de licorile tari, Attalus, unchiul miresei, le-a urat mirilor ca uniunea lor să dea naştere unui moştenitor legitim al regatului Macedoniei. Alexandru i-a răspuns „Drept ce mă iei, drept un bastard?“ Apoi i-a aruncat vinul în faţă lui Attalus. Filip s-a aruncat spre Alexandru, dar s-a împiedicat şi s-a prăbuşit. Alexandru a pufnit în batjocură: „Acesta este bărbatul care vrea să treacă din Europa în Asia, dar nu poate nici măcar să treacă de pe un divan pe altul“. Aceste vorbe spuse la furie au pecetluit relaţia tată-fiu. Alexandru nu a mai avut ocazia de a se împăca cu tatăl său. În anul 334 î.Hr., imediat după naşterea fiului său şi al Cleopatrei, Filip a murit, ucis de una dintre propriile gărzi. La frageda vârstă de 20 de ani, Alexandru a devenit conducătorul imensului imperiu grec.

La urcarea pe tron, Alexandru avea un singur scop – să îndeplinească visul tatălui său de a cuceri Asia şi de a-l învinge pe regele perşilor Darius. A strâns 40 000 de soldaţi şi i-a transportat peste Dardanele (Hellespont), o faptă nemaiauzită la acea vreme. Darius nu l-a întâlnit pe Alexandru pe mare. Dacă ar fi făcut-o, poate că evenimentele ar fi luat o altă turnură. Flota lui Darius

era de trei ori mai mare decât cea a lui Alexandru. În final, Darius a refuzat să lupte direct cu „băiatul grec“. Şi-a trimis, în schimb, generalul grec mercenar, pe Memnon, să-l înfrunte pe tânărul obraznic.

Memnon a ales lunca râului Granicus drept câmp de bătălie. După ce Alexandru a traversat râul şi a învins trupele lui Memnon, Darius a înţeles că lupta împotriva unui bărbat care se credea invincibil. Alexandru îşi conducea armata din frunte, cu coiful său împodobit cu pene. Nu aveai cum să-l confunzi cu altcineva. Se făcuse ţinta tuturor celor ce ar fi îndrăznit să se lupte cu el. Darius nu avea să facă din nou aceeaşi greşeală. A adunat o armată de 600 000 de oameni şi a pornit spre Issos. Deşi istoricii moderni cred că numărul soldaţilor era mai degrabă undeva la 100 000, cei 30–40 000 de oameni ai lui Alexandru erau clar depăşiţi numeric. Cu mult mai puţini soldaţi decât inamicul şi cu aprovizionarea întreruptă în toiul luptei, Alexandru a părut prea puţin afectat de neajunsuri, reuşind să strivească armata lui Darius. După care Darius a fugit mâncând pământul.

Alexandru nu-şi dorea să fie văzut ca un tiran.

Credea că este fiul lui Zeus, iar zeii adoră să fie slăviţi. Le-a permis membrilor familiei lui Darius să-şi păstreze statutul şi să-şi ducă viaţa la fel ca până atunci. Aceştia şi-au păstrat robii şi au fost puşi sub protecţia lui. Darius

i-a scris lui Alexandru o scrisoare în care îi oferea prietenia, mâna fiicei lui şi tot teritoriul aflat la vest de Eufrat. Se oferea şi să-i răscumpere pe prizonierii persani. Alexandru i-a răspuns atenţionându-l să nu i se adreseze ca unui egal, ci ca regelui întregii Asii. Prima lui mişcare în calitate de nou stăpân al Asiei a fost încercarea de a cuceri insula fortăreaţă Tir. Regele Babilonului, Nabucodonosor, încercase în zadar timp de 13 ani să spargă zidurile de apărare. Alexandru a făcut-o în şapte luni. A construit un dig lung de 2 kilometri prin mare, către fortăreaţă. Trupele sale au străpuns zidul şi au ucis 8 000 de oameni. Restul au fost vânduţi ca sclavi – şi cam atât despre imaginea ce nu trebuia să fie a unui tiran.

După intrarea în Egipt şi proclamarea oficială ca zeu, Alexandru s-a mai întâlnit o dată cu Darius. În ceea ce cunoaştem azi ca Bătălia de la Gaugamela, Alexandru a învins armata împăratului persan, pentru că Darius al III-lea a avut un punct slab care l-a costat totul. După care, Imperiul Persan i-a aparţinut cu adevărat lui Alexandru. A cucerit palatul din Persepolis, capturând 180 000 de taleri din aur. Un taler cântărea 26 de kilograme, deci cantitatea de aur era aproape deşănţată. Era cea mai mare comoară capturată vreodată. Alexandru era evident cel mai bogat om din toată lumea cunoscută. A sărbătorit cu o noapte de orgii şi beţie, în

timpul căreia palatul fost incendiat şi oamenii au provocat haos pe străzile oraşului. Mulţi soldaţi se simţeau de parcă îşi atinseseră scopul suprem, dar setea de cuceriri a lui Alexandru nu era încă satisfăcută. A decis să-şi îndrepte armatele spre India.

Alexandru avea o fascinaţie pentru tărâmurile necunoscute. Aceste locuri exotice aveau o mulţime de lucruri de oferit unui bărbat cu atât de multe pofte. Femeile erau stranii, misterioase şi excitant de frumoase. Alexandru s-a îndrăgostit nebuneşte de una anume, Roxana, fiica unui nobil din Sogdiana pe care îl luase chiar el prizonier. Fără îndoială, decizia de a o lua de nevastă a fost o mare surpriză pentru Hephaestion şi cei din jurul său. Alexandru s-a lăsat vrăjit total de noua cultură. A început să poarte robe albe şi le-a ordonat oamenilor lui să-i sărute mâinile şi să se plece sau să îngenuncheze în faţa lui, pentru a păstra „aparenţele“. În Grecia, aceste gesturi erau rezervate exclusiv zeilor. Când istoricul lui Alexandru l-a refuzat, acesta a pus să fie executat.

Dorinţa nestăpânită de luptă a lui Alexandru a fost provocată la maximum când a întâlnit cel mai formidabil inamic: elefanţii. Regele Porus folosea animalele ca pe un avantaj enorm şi aproape l-a învins pe Alexandru. În final, acesta a reuşit să-l înfrângă pe Porus, dar cu costuri enorme. Sfetnicii săi au căzut de acord că cea

mai bună mişcare era să se întoarcă în Grecia. Nu era sfatul la care sperase Alexandru. Şi-a dus totuşi armata înapoi, nu fără a cuceri fiecare oraş care îi ieşea în cale. În timpul unei astfel de lupte, Alexandru a fost rănit aproape mortal, când o săgeată i-a străpuns plămânul. Şi-a revenit în cele din urmă şi a părăsit India.

Înapoi în Grecia, Alexandru a primit o lovitură şi mai puternică. În iulie 324 î.Hr., iubitul său partener Hephaestion a murit în urma unui acces de febră. Alexandru s-a lăsat pradă durerii. Mulţi cred că acesta a fost motivul morţii lui Alexandru. Nu a mai fost niciodată acelaşi. Doi ani mai târziu, Alexandru a fost cuprins de febră. A zăcut bolnav timp de 11 zile. Oamenii săi erau îngrijoraţi. Cine avea să-i ia locul? Putea cineva să-i ia locul? Putea un singur om să ţină laolaltă imensul imperiu? La căpătâiul bolnavului, oamenii s-au aplecat şi au pus întrebarea decisivă: „Cui îi laşi imperiul?“ Cu ultima suflare, Alexandru a murmurat cuvintele care au rămas de atunci în istorie: „Celui mai vrednic“.

Imperiul nu i-a rămas celui mai vrednic. În numai 12 ani, s-a împărţit între 20 de conducători diferiţi, fiecare cu propriile interese. Dacă ar fi ştiut Alexandru cât aveau să coste acele cuvinte imperiul pe care se luptase atât de aprig să-l construiască, lumea chiar ar fi putut fi altfel. Presupunând că ar fi numit un succesor şi că

imperiul ar fi supravieţuit sub mâna unui singur conducător, multe dintre conflictele următorilor 1 000 de ani ar fi fost inutile. Un imperiu unit, puternic, întinzându-se în toată Europa şi Asia, ar fi existat încă 500 de ani înaintea Imperiului Roman. Dacă viziunea multiculturală a lui Alexandru ar fi devenit lege, lumea ar fi putut evita secole de întuneric.

9

Comandă împărţită

Tradiţia distruge o armată

216 î.Hr.

Una dintre cele mai grele înfrângeri din istoria Imperiului Roman a fost pricinuită nu doar de conducerea militară defectuoasă, ci mai degrabă de sistemul de comandă depăşit, care căuta dezastrul cu lumânarea şi chiar l-a găsit. Greşeala care a costat Roma 50 000 de legionari în anul 216 î.Hr. şi aproape că a provocat pierderea controlului oraşului celor şapte coline asupra Italiei şi-a avut originea într-o problemă care apăruse încă de pe vremea oraşelor-stat greceşti. În vreme de război, este nevoie să pui multă putere de decizie, cum ar fi comanda unei armate, în mâinile unui singur om. Grecii se refereau la acesta ca fiind un „dictator“, un cuvânt al cărui înţeles a rămas uimitor de neschimbat mii de ani mai târziu.

Problema cu dictatorii pe care au descoperit-o grecii

era aceea că dacă pui controlul armatei, al flotei, al administratorilor şi al trezoreriei în mâinile unui singur om, acesta ar putea ezita să renunţe la toată această putere când va veni vremea să o facă. Ce faci cu un om care are toată puterea şi nu vrea s-o lase din mână? Răspunsul a fost adesea că nimeni nu prea poate face nimic, iar încercarea de a scăpa de un dictator ar putea avea consecinţe fatale.

Aşa încât, pentru a evita această capcană, Senatul roman a creat doi consuli egali, care erau efectiv co-dictatori, în ideea că s-ar anihila unul pe celălalt. Când ar fi fost separaţi, cei doi consuli ar fi comandat legiunile pe care le aveau cu ei. Problema şi greşeala au fost ce se întâmplă când uneşti întreaga armată romană într-o singură forţă, cum a fost cazul la Cannae.

Nu poţi avea doi comandanţi care să dea ordine. Dar Senatul nu voia ca un singur comandant să devină mai puternic, pentru că ar fi controlat de unul singur toate legiunile. Şi atunci nimic nu ar mai fi putut împiedica un consul victorios să intre în Roma în fruntea armatei sale şi să preia puterea. Aşa că soluţia pe care a ales-o Roma a fost ca cei doi consuli să fie pe rând la comandă. Unul dintre ei avea să fie în funcţie o zi, apoi, a doua zi, avea să predea controlul întregii armate celuilalt consul.

La Cannae, cei doi consuli au fost doi oameni foarte

diferiţi, cu atitudini şi motivaţii opuse. Aemilius Paullus era un militar experimentat, supravieţuitor al corecţiei administrate de Hannibal romanilor cu doi ani înainte, în Bătălia de la Trebia. Era un lider precaut, care ştia că majoritatea soldaţilor săi erau neexperimentaţi, în timp ce mare parte din armata mai mică a lui Hannibal era formată din veterani călіţi în luptă. A adoptat o metodă foarte conservatoare, evitând lupta, cu excepţia momentelor în care circumstanţele i-au favorizat din plin armata. Una dintre aceste circumstanţe a rezultat din faptul că armata romană avea nenumăraţi infanterişti, dar foarte puţine unităţi de cavalerie. Hannibal avea de patru ori mai mulţi soldaţi călare decât romanii. Majoritatea soldaţilor din cavaleria sa erau mai bine protejaţi de armuri şi mai experimentaţi decât cei romani, şi toţi erau mult mai bine antrenaţi şi disciplinaţi. Ca răspuns la acest punct slab, Paullus a ţinut armata romană încartiruită pe dealuri, în apropierea lui Hannibal, astfel încât, în cazul unui atac al cartaginezilor, cavaleria superioară să-i fie prea puţin de folos.

Celălalt consul era Terentius Varro. Acesta era membru al Senatului roman, nu militar. Deşi a dat ulterior dovadă de curaj, şi chiar de idei bune, Varro avea în plan nu doar decât să-l ţină pe Hannibal încolţit. Făcea parte din acea facţiune a Senatului care timp de doi ani simţise frustrarea în faţa tacticilor folosite de

Fabius, numit pe bună dreptate „Inhibitorul“ (Cuntactor), după înfrângerea de la Trebia. Consul timp de doi ani, Fabius evitase bătăliile decisive împotriva lui Hannibal, cât timp armata romană era reconstruită. Dar asta însemnase că Hannibal fusese liber să distrugă după bunul plac zone întregi din toată Italia. Tacticile sale au frustrat o bună parte din senatori, care cereau constant acţiuni mai directe. Şi Varro avea nevoie de o victorie cât timp se afla la comandă, pentru a-şi consolida prestigiul în Senat. Aşa că, în vreme ce Paullus voia să fie mai sigur şi să lupte pe dealuri, Varro voia să forţeze o bătălie în urma căreia era sigur că armata romană, superioară numeric (50 000 de soldaţi faţă de cei 40 000 ai Cartaginei), ar fi învins.

Timp de câteva săptămâni, cele două armate au fost încartiruite la doar câţiva kilometri una de cealaltă. Hannibal era nerăbdător să facă ceva înainte ca situaţia proviziilor în teritoriul inamic să se înrăutăţească, iar Paullus era dispus să aştepte atacul lui Hannibal. Şi iată greşeala: Paullus era la comandă doar o dată la două zile. Pentru o vreme, l-a convins pe Varro să aştepte cu el. Dar presiunea aliaţilor lui Varro din Senat şi ambiţia sa l-au făcut pe neexperimentatul şi prea încrezătorul consul nerăbdător.

În cele din urmă, într-una dintre zilele în care se afla la comandă, iar Paullus nu putea face nimic, Varro a

mutat întreaga armată romană din poziţia păstrată până atunci printre dealuri, la câmpie, lângă ceea ce astăzi se numeşte râul Ofanto. Când Paullus a preluat comanda a doua zi, zarurile fuseseră aruncate. Nu se mai puteau retrage fără a fi atacaţi din spate de cavaleria lui Hannibal. Din cauza nerăbdării lui Varro, romanii au fost obligaţi să lupte acolo unde cavaleria lui Hannibal avea toate avantajele. Aşa că, romani fiind, au atacat.

L-au atacat pe Hannibal într-o coloană masivă, care a lovit în mijlocul cartaginezilor. Planul romanilor era să străpungă armata inamică prin centru şi apoi să se întoarcă spre flancuri. Superiori numeric, romanii erau siguri de succes şi plănuiau să concentreze grupe numeroase împotriva celor mai buni războinici cartaginezi. Acest plan simplu şi numărul mare de soldaţi se potriveau cum nu se putea mai bine cu tiparul unei armate alcătuite mai ales din legionari şi comandanţi neexperimentaţi. Era aproape o reîntoarcere la zilele falangelor. Problema a fost că Hannibal nu şi-a plasat cei mai buni războinici în centru, cum făcea în mod normal. De fapt, şi-a plasat acolo cei mai proşti infanterişti, curajoşii, dar indisciplinaţii gali. Asta a însemnat că, în primă fază, forţa teribilă a romanilor a trecut de-a dreptul peste cadavrele galilor, dar, în acelaşi timp, a lăsat adevărata putere a cartaginezilor neatinsă.

Masiva coloană s-a prăvălit peste gali, împingându-i

înapoi conform planului. Dar, în altă parte, planul s-a năruit. În loc să ţină pe loc flancurile suficient de mult timp pentru a permite infanteriei să străpungă centrul inamic, cavaleria romană care proteja trupele din lateral a fugit aproape fără luptă. De fapt, cei mai mulţi au trecut în goana cailor de tabăra fortificată, iar unii nu s-au mai oprit până la Roma. Acest lucru a lăsat infanteria uşoară care rămăsese pe flancuri expusă şi aproape fără apărare în faţa cavaleriei lui Hannibal. Şi aceşti soldaţi au fost goniţi, lăsând ambele flancuri descoperite. Romanii au continuat totuşi să înainteze, iar galii erau pe cale să cedeze. Abia atunci, când nu-i mai putea împiedica nimic, comandantul cartaginez le-a ordonat infanteriştilor săi spanioli să înconjoare şi să atace ambele flancuri ale infanteriei romane înghesuite în formaţie de atac.

Era mult înaintea anilor în care legiunea romană era o maşinărie de război puternic antrenată şi incredibil de flexibilă. Masiva coloană romană nu a putut face nimic altceva decât să împingă mai tare, în speranţa că îşi va tăia la propriu drum prin gali. Dar exact în momentul cel mai nepotrivit călăreţii cartaginezi în armuri s-au întors din urmărirea cavaleriei romane şi a căzut în spatele masei de soldaţi romani.

Cei mai experimentaţi războinici romani alcătuiau ultimele linii ale coloanei de atac, iar aceştia s-au întors,

au înfruntat atacul cartaginez şi au reuşit să-l oprească. Dar pentru a face asta au fost nevoiţi să oprească deplasarea şi să-şi înfigă lăncile în pământ, cu vârfurile spre înapoi, departe de locul în care atacau romanii. Acest lucru a oprit complet întreaga armată romană. Înghesuiţi pe o lăţime de 50 de oameni pentru a se asigura că vor sparge centrul frontului inamic, această formaţie ciudată, care semăna întrucâtva cu o falangă fără suliţe, însemna că majoritatea soldaţilor romani nu puteau lupta până când oamenii din faţa lor nu erau ucişi. Dat fiind că cei mai mulţi erau acum înconjuraţi complet de armata cartagineză, tot ce puteau face era să aştepte să moară. Şi au murit 40 000, deşi Varro, care provocase bătălia, a scăpat şi chiar s-a distins reorganizând supravieţuitorii. Pierderile Cartaginei au fost cu sutele, în mare parte gali neesenţiali.

Cannae este considerată adesea una dintre cele mai categorice victorii din istorie. Cu atât mai uluitor, cu cât a venit împotriva unei armate romane care avea să cucerească în următoarele patru secole lumea mediteraneană. Dar bătălia a fost pierdută în realitate din cauza locului unde a fost dusă, loc ce i-a oferit toate avantajele genialului Hannibal. O greşeală neforţată făcută de Paullus, din cauza unui sistem care a pus un politician lipsit de experienţă la comanda întregii armate romane, fix în momentul cel mai nepotrivit.

10

Mândrie

O ofertă care n-ar fi trebuit refuzată

204 î.Hr.

În anul 204 î.Hr., războiul cu Roma nu mergea prea bine pentru Cartagina. Oraşul pierduse ultimele fortificaţii în Sicilia şi în alte insule. Spania, principala sursă de mercenari a oraşului comercial, căzuse. Acum, Publius Cornelius Scipio, acelaşi comandant roman care le învinsese armata în Spania, debarcase o armată romană uriaşă chiar lângă oraş. Pentru a face lucrurile şi mai rele, unul dintre aliaţii cei mai apropiaţi ai Cartaginei în Africa, Massinissa, întorsese armele şi îşi condusese experimentata cavalerie să li se alăture romanilor. Adusese cu el câteva mii de călăreţi, întregind formaţia de luptă a romanilor.

Cartagina a strâns o armată şi a apelat la ultimul aliat important, Syphax, apoi, împreună cu oastea acestuia, l-a atacat pe Scipio. Dar, într-o noapte, armata mai mică a romanilor şi aliaţii acestora au întreprins un raid asupra taberei cartaginezilor, omorându-i pe toţi. Marele oraş comercial care se lupta cu Roma de mai bine de zece ani nu mai avea decât o singură soluţie. L-a rechemat din Italia pe Hannibal cu ultima armată care le mai rămăsese.

Hannibal Barca şi 15 000 de veterani s-au strecurat

pe lângă flota romană şi în curând au ajuns în Cartagina. În acest moment, Scipio a făcut o propunere oraşului. Era presat de un Senat sceptic şi invidios şi voia să termine războiul înainte de a fi rechemat la Roma. Aşa că le-a făcut cartaginezilor o ofertă foarte generoasă, care nu doar că i-ar fi permis Cartaginei să-şi păstreze flota comercială, o sursă importantă pentru bunăstarea oraşului, ci le-ar fi lăsat şi un grad mare de independenţă şi chiar o mică flotă de vase de luptă. Cartagina nu ar mai fi fost o ameninţare militară pentru Roma, dar putea rămâne o putere economică cu manufacturile şi comerţul ei.

Cartagina era acum în război cu o Romă care controla tot vestul Mediteranei. Nu mai avea sursa principală de soldaţi, puterea de luptă era limitată, iar unul dintre aliaţi trecuse de partea inamicului. Chiar dacă l-ar fi învins pe Scipio, probabil nu ar fi avut cum să câştige războiul. Roma, care se dovedise a fi extrem de elastică, ar fi trimis, pur şi simplu, o altă armată şi apoi alta, până când ar fi câştigat. Dar întoarcerea lui Hannibal şi a veteranilor săi le-a dat speranţă cartaginezilor. Conducătorii oraşului au refuzat categoric oferta romanilor.

Câteva zile mai târziu, armatele lui Hannibal şi Scipio s-au înfruntat în apropierea Cartaginei. Hannibal avea la dispoziţie elefanţi şi grupul veteranilor. Romanii aveau

unităţile lor flexibile şi bine antrenate şi o cavalerie superioară.

Cartaginezii lui Hannibal erau aşezaţi pe trei linii, una în spatele celeilalte. Legiunile formau coloane lungi, alcătuite din manipule care numărau între 100 şi 180 de oameni. Nu erau aliniaţi umăr la umăr, ci unul în spatele altuia, în coloane lungi. Era ceva neobişnuit, deoarece legiunea era dispusă de obicei în şah, o aşezare care lăsa loc pentru o manevrabilitate maximă, sau într-o singură linie care să le permită celor mai mulţi soldaţi să lupte pe linia frontului.

Bătălia de la Zama

Bătălia a început când Hannibal a ordonat un atac cu elefanţii de luptă răspândiţi pe toată lungimea frontului cartaginez. Spera ca uriaşele creaturi să rupă formaţiile romane şi să risipească unităţile de cavalerie. Dar, ca orice animal, elefanţii au ales locurile cu rezistenţa cea mai slabă. Cei care nu s-au speriat sau au fost goniţi de suliţe au năvălit, pur şi simplu, în spaţiile dintre coloane în timp ce conducătorii lor erau atacaţi din ambele părţi. Mai rău, elefanţii care au atacat flancul drept roman s-au întors speriaţi de răni şi de vacarm.

În loc să rupă rândurile cavaleriei romane, aceştia s-au ciocnit de propriii călăreţi numidieni care apărau flancul stâng cartaginez. Observând acest lucru, Massinissa a lansat în atac cavaleria şi infanteria lui superioare

numeric împotriva numidienilor dezorganizaţi. Aceştia au rupt rândurile şi au fugit imediat. Ca urmare, au atacat şi călăreţii romani din flancul opus. S-a produs o busculadă violentă, iar cavaleria cartagineză a abandonat la rândul ei flancul drept al lui Hannibal. Flancurile cartagineze erau complet fără apărare, dar, pentru că ambele forţe romane au urmărit caii inamici până au părăsit câmpul de luptă, aceste victorii nu au decis finalul bătăliei. Pentru o vreme, succesele romane au lăsat, pur şi simplu, câmpul de bătaie infanteriştilor. Asta era o veste bună pentru Cartagina, cu cei 45 000 de soldaţi ai ei faţă de cei 34 000 de romani.

Hannibal a ordonat trupelor de pe linia frontului să-i atace pe romanii lui Scipio, care, ameninţarea elefanţilor fiind eliminată, se regrupaseră într-o linie compactă. Aceste trupe din faţă erau alcătuite mai ales din gali – indivizi curajoşi, dar neobişnuiţi cu lupta într-o unitate. Galii s-au ciocnit cu romanii, iar bătălia a degenerat în lupte corp la corp. Făceau exact ce spera Hannibal, şi anume să rupă frontul compact roman.

Din nu se ştie ce motiv, a doua linie a armatei lui Hannibal, alcătuită din cartaginezi recent antrenaţi, nu a înaintat şi nu a profitat de atacul galilor. Văzând că nu erau susţinuţi, ci lăsaţi să moară în faţa romanilor, galii au vrut să se retragă. Dar linia nemişcată a cartaginezilor a refuzat să se deschidă pentru a-i lăsa să

treacă. Nu mai e nevoie să spunem că galii, siguri acum că fuseseră trădaţi, au atacat a doua linie a lui Hannibal. Cele două formaţii cartagineze încă se mai luptau când frontul roman, hastaţii lui Scipio (un tip de infanterişti), s-a aruncat asupra lor. Când a doua linie romană, principes, a intrat şi ea în luptă, galii şi cartaginezii care supravieţuiseră au fost înfrânţi.

În retragere, a doua linie cartagineză a fugit drept spre ultimele formaţii ale lui Hannibal. Acestea formau o linie alcătuită din veteranii care se întorseseră din Italia odată cu Hannibal. Ştiau că dacă rup rândurile pentru a-i lăsa pe cartaginezi să treacă, romanii care veneau chiar în spatele fugarilor aveau să îi distrugă. Aşa că şi ei au menţinut poziţiile împotriva propriilor soldaţi care se retrăgeau. Pentru a doua oară, una dintre liniile lui Hannibal lupta împotriva alteia în timp ce romanii veneau din spate.

Până când Scipio şi-a regrupat şi şi-a mutat manipulele pentru a-i ataca pe veteranii lui Hannibal, fugarii care mai supravieţuiseră din cele două treimi distruse ale armatei cartagineze ori au murit, ori au scăpat cu fuga ocolind prin lateral ultima linie. Din avantajul de 4 la 3 ca număr de infanterişti, sorţii potrivnici lui Hannibal produseseră un dezavantaj de 1 la 2 acum, când cei 15 000 de veterani ai săi încercau să

învingă peste 30 000 de legionari. Pentru o vreme le-au ţinut piept, luptându-se cu un inamic dublu ca număr fără a da un pas înapoi. Dar, apoi, cele două cavalerii romane victorioase au revenit pe câmpul de luptă. Au căzut amândouă în spatele acelor veterani cartaginezi. Înconjurată şi depăşită clar numeric, ultima şi cea mai bună unitate a armatei lui Hannibal şi-a găsit sfârşitul. Însuşi Hannibal s-a refugiat în Cartagina şi apoi într-un exil definitiv.

Scipio, căruia în curând avea să i se spună Africanus în onoarea victoriei sale, s-a apropiat de zidurile Cartaginei, dar îi lipseau maşinile de asediu. Putea împresura oraşul şi aşa, dar asediul i-ar fi luat luni de zile, iar Senatul îl putea rechema în orice moment. Aşa că le-a oferit din nou o înţelegere, deşi nu în termeni la fel de generoşi ca în urmă cu câteva zile. Acum, Cartagina nu mai avea deloc armată. Oligarhia care conducea oraşul nu a avut de ales şi a acceptat. Printre termenii capitulării era şi obligaţia Cartaginei de a cere permisiunea Senatului roman pentru a purta orice război de atunci înainte. Tratatul de pace garanta supravieţuirea Cartaginei, dar se asigura şi că oraşul nu avea să se mai ridice niciodată la măreţia trecută şi să devină o ameninţare pentru Roma. Cartaginezii au ignorat o regulă de bază a diplomaţiei, adesea trecută cu vederea: dacă ai totul de pierdut, iar victoria nu îţi va câştiga războiul,

acceptă orice pace ţi se oferă.

După ce pierduseră două războaie cu Roma, prinţii negustori ai Cartaginei ar fi trebuit să ştie asta. Dar, în mai puţin de 15 ani, oraşul a angajat o altă armată de mercenari şi a atacat un aliat de-al Romei în Africa – un aliat care, credeau ei, îi trădase. Reacţia Romei nu s-a limitat la cucerirea oraşului, ci a mers până la eliminarea lui. Deşi unul dintre cele mai de succes centre comerciale din istorie, Cartagina pare că nu a reuşit nici un moment să vadă o afacere bună când chiar ar fi avut nevoie de ea.

Dacă ar fi supravieţuit ca o prezenţă economică importantă în bazinul mediteranean, Cartagina ar fi putut foarte bine încetini sau opri expansiunea Romei. Cu siguranţă, filosofia sa mercantilă şi structura socială bazată pe familie ar fi fost mult mai prezente în cultura occidentală de azi, spre deosebire de idealurile patriotice şi statale pe care le-am moştenit cu toţii de la Roma.

11

Ambiţie personală

O sinucidere politică

133 î.Hr.

Tiberius Gracchus s-a născut în sânul unei familii nobile la care putea aspira un roman. Gracchii erau o familie veche şi bogată. Bunicul său era Publius Cornelius Scipio Africanus, eroul Războiului Punic în care fusese, în sfârşit,

învins Hannibal Barca. Era căsătorit cu o altă aristocrată cu sânge albastru, Aemilia Paulla, iar viitorul arăta cât se poate de bine pentru tânărul Tiberius Gracchus.

În anul 137 î.Hr., tânărul nobil a fost numit chestor, intendent şef şi ofiţer financiar pentru cumnatul său, Scipio Aemilianus, în timpul unei campanii în Hispania (Spania). Războiul nu mergea bine, iar întreaga armată romană era blocată. După moartea cumnatului său, Tiberius a preluat comanda şi a reuşit să negocieze un tratat de pace cu triburile locale care a salvat vieţile a mii de legionari romani iscusiţi. Dar, în loc să-i laude eforturile, mulţi senatori l-au învinovăţit pe Gracchus, iar plenul Senatului chiar a votat anularea tratatului. Era începutul unui conflict între Gracchus şi Senatul roman, care a schimbat şi a afectat imperiul pentru totdeauna.

Îndepărtat de nobilii care controlau Senatul Romei, Tiberius Gracchus s-a întors către popor. Ceea ce a văzut l-a înfuriat. De ani de zile, familiile artistocrate acaparau micile ferme. Adesea, acestea le aparţineau soldaţilor care luptaseră în campaniile de cucerire ale imperiului. Fără bărbaţi care să lucreze pământul, multe familii se înglodau în datorii sau nu-şi mai puteau plăti taxele din ce în ce mai mari. Atunci, fermele erau înhăţate de nobili, mulţi dintre ei senatori, iar oamenii deveneau sclavi pe propriile pământuri. Aceasta înseamna că, la întoarcerea din război, mulţi soldaţi se trezeau

alături de familiile lor, fără case şi săraci lipiţi pământului. Aceşti foşti soldaţi, acum nevoiaşi şi fără ocupaţie, se adunau apoi în oraşe, în special la Roma, în speranţa că-şi vor găsi de lucru.

Aşa încât, în 133 î.Hr., înverşunatul şi idealistul Tiberius Gracchus a candidat şi a fost ales într-una din cele două poziţii de tribun al poporului. Treaba lui era să reprezinte interesele poporului în faţa Senatului. A început imediat să facă propagandă pentru o reformă agrară. A încercat să limiteze suprafeţele de pământ pe care le putea deţine o persoană sau o familie. Tentativa a eşuat, pentru că, pur şi simplu, nimeni nu le putea spune senatorilor că nu puteau aduna mai mult pământ pentru ei înşişi. A cerut apoi ca toate pământurile nou-cucerite şi toate terenurile confiscate să fie împărţite foştilor fermieri. Astfel, a explicat el, le-ar fi asigurat traiul cetăţenilor săraci ai oraşelor şi, în acelaşi timp, ar fi creat un bazin de fermieri proprietari care ar fi putut servi în legiuni. Era o idee bună pentru fermieri şi Roma, dar nu şi pentru familiile bogate care controlau imperiul.

Senatul a refuzat să adopte legile propuse. La un nivel personal, animozităţile dintre Gracchus pe de o parte, care perora constant în favoarea clasei de jos a Romei şi o agita, şi senatorii care beneficiau de acel status quo, pe de altă parte, au devenit extrem de

acute. Când senatorii au reuşit să-l determine pe celălalt tribun, Marcus Octavius, să se opună reformelor agrare, Gracchus l-a obligat pe omologul său să părăsească postul, ilegal în opinia multor învăţaţi. Apoi, şi-a folosit puterea, fiind acela care deschidea oficial templele şi pieţele, pentru a bloca toate activităţile oraşului. Cu ceea ce a fost efectiv o grevă susţinută de populaţie, Roma s-a oprit în loc. Serviciile vitale nu mai funcţionau, iar aprovizionarea cu alimente a avut de suferit. Exista ameninţarea revoltelor, iar oamenii erau furioşi. Senatul a acceptat în silă schimbarea legilor funciare şi a format o comisie a reformei agrare care să implementeze noile legi. Apoi i-au pus comisiei la dispoziţie un buget atât de mic încât practic nu putea face mai nimic. Părea un mod birocratic minunat de a omorî din faşă schimbările care ar fi costat familiile senatorilor o avere. Stratagema a funcţionat un timp, până când unul dintre regii clienţi, Attalus al III-lea al Pergamului, a murit şi a lăsat regatul şi averea personală moştenire Romei. Obligarea conducătorilor de stat să facă acest lucru era una dintre modalităţile prin care imperiul prelua controlul direct asupra unei zone fără a fi nevoie să o cucerească. Nu era un testament neobişnuit, însă Gracchus i-a deturnat sensul. Împotriva oricăror legi şi precedente, deoarece credea că era pentru binele suprem, tribunul a folosit averea lui Attalus pentru a-şi

aplica reformele agrare. Marea problemă a Senatului nu a fost pierderea pământurilor sau acţiunile ilegale ale singurului tribun rămas în funcţie. Ce i-a înfricoşat pe senatori a fost faptul că Gracchus avea atunci un mare număr de adepţi fanatici printre oamenii de rând. Avea destui încât să câştige mai mult control asupra oraşului decât senatorii. Mai mult, a continuat să tune şi să fulgere împotriva Senatului, susţinând că nu acţiona decât în interes propriu.

Exista o şansă foarte mare ca Tiberius să poată folosi gloatele Romei profitând de ezitarea legionarilor în privinţa unei intervenţii împotriva propriilor cetăţeni pentru a deveni dictator. În realitate, deja controla mare parte a oraşului prin mulţimea de adepţi. În scurt timp, au început să apară zvonuri despre Gracchus care fusese zărit purtând robe purpurii, aşa cum purtaseră vechii regi înainte ca Senatul să le ia locul. Dar Senatul a găsit o cale de a-l pune la punct pe neobrăzatul tribun. Încălcase clar legea când îl îndepărtase pe Octavius pentru a putea anula vetoul acestuia la reformele agrare. Când mandatul de un an al tribunului (exact, un singur an; fusese foarte ocupat) a luat sfârşit, tânărul populist a anunţat că va candida pentru a fi reales. Era un gest neobişnuit, dar nu nemaiîntâlnit.

Curând, în toiul alegerilor, cu Gracchus apărând în faţa mulţimilor prin toată Roma, a început procesul său

în Senat. Tribunul a început să promită oamenilor schimbări mult mai radicale. Acestea includeau reducerea termenului serviciului militar în legiuni necesar obţinerii pământului cu titlu gratuit; admiterea oamenilor de rând, nu doar a senatorilor, ca juraţi în procesele importante; şi oferirea cetăţeniei romane popoarelor aliate care serveau în legiuni sau ajutau în alte feluri Roma. Astăzi, aceste idei nu par radicale, dar în combinaţie cu ameninţarea pe care o reprezenta Gracchus pentru puterea senatorilor, toate acestea erau chestiuni de neconceput şi o ameninţare directă la adresa puterii şi averii lor.

În ziua votului Romei, nervii erau întinşi la maximum pe măsură ce procesul continua. Pe stradă, în faţa Senatului, mulţimea ameninţătoare creştea. Au fost chemaţi soldaţii. Procesul a devenit mai mult un şir de ameninţări şi contraatacuri, presărat cu accese de furie. În cele din urmă, zeci de senatori s-au ridicat de la locurile lor şi l-au omorât efectiv în bătaie pe Tiberius Gracchus cu picioarele scaunelor. Senatul roman era alcătuit din nişte bărbaţi foarte duri, şi este evident că erau dispuşi chiar să ucidă pentru a-şi proteja puterea şi pe ei înşişi. Este un lucru pe care Iulius Caesar ar fi trebuit să-l ştie un secol mai devreme, când le uzurpase puterea, dar asta a fost o altă greşeală, şi nu doar a lui. Trupul tribunului a fost aruncat în Tibru pentru a

preveni o ceremonie funerară stânjenitoare, iar mulţimea din faţa clădirii Senatului a fost împrăştiată violent de armată.

Când vestea asasinării lui Gracchus s-a răspândit prin Roma, în multe părţi ale oraşului au izbucnit revolte. Într-o tentativă ironică de a se apăra, senatorii au aprobat rapid aproape toate reformele lui Gracchus. Acest lucru a ajutat la potolirea revoltelor şi la recâştigarea încrederii populaţiei. Greşeala reprezentată de asasinarea liderului populist a obligat efectiv Senatul roman să aprobe toate cererile tribunului. Datorită acestor schimbări, puterea în Roma a trecut treptat de la familiile nobililor către popor şi armată. Oamenii care trăiau în Roma au început să înveţe că erau mult mai puternici decât senatorii care îi guvernau, iar soldaţii au învăţat că puteau controla diferitele facţiuni care controlau, la rândul lor, Senatul. Din cauza disponibilităţii lui Gracchus de a ignora legile, a lăcomiei şi apoi a fricii senatorilor, Roma nu a avut o administraţie cu adevărat stabilă timp de aproape un secol. Iar acel secol s-a încheiat în războaiele civile. În anul 49 î.Hr., Gaius Iulius Caesar s-a folosit de susţinerea populară şi de cea a legiunilor sale pentru a prelua controlul întregii Rome, iar Senatul a pierdut definitiv puterea.

12

Când subliniezi calităţile inamicului

Blocat în Alesia

52 î.Hr.

Bătălia de la Alesia, din anul 52 î.Hr., a fost ultimul conflict care a hotărât dacă modul de viaţă roman sau cel celtic avea să domine mai departe nordul Europei.

A fost punctul culminant al campaniei de 5 ani a lui Gaius Iulius Caesar de cucerire a galilor. Întregul război, precum şi curajul şi inteligenţa lui Iulius Caesar au fost făcute celebre chiar din timpul luptelor de acea bucăţică genială de propagandă în folos propriu, Războaiele Galice ale lui Caesar.

În anul 60 î.Hr., trei oameni au căzut de acord să împartă controlul asupra Romei. Aceştia au fost Crassus, Pompeius şi Iulius Caesar. Egali teoretic, fiecare tânjea să fie primul între egali. Crassus era foarte bogat. De asemenea, se remarcase ca un general competent învingându-l pe Spartacus şi a sa Răscoală a Sclavilor. Şi Pompeius era un general remarcabil care câştigase numeroase bătălii în numele Romei. Mai tânărul Iulius Caesar avea cel mai mult nevoie să se remarce şi cel mai mult de câştigat dintre toţi trei.

Crassus a plecat în Siria, unde a reuşit să fie omorât în timp ce pierdea două legiuni întregi în faţa parţilor.

Pompeius a stat mai mult în Roma. Era deja bogat în urma victoriilor din trecut şi avea o reputaţie excelentă.

Caesar a înţeles ocaziile şi a ales să cucerească

provincia cunoscută ca Gallia Narbonensis (sau Gallia Transalpina). Aceasta era, de fapt, aproape tot nordul Italiei şi mare parte din coasta de sud a Franţei.
Această provincie i-a servit ca bază de unde şi-a lansat campania de cucerire a bogatelor pământuri ale triburilor galice.
Din 58 î.Hr., până la Alesia, Iulius Caesar a învins trib după trib. Nici un trib sau alianţă locală nu putea rezista armatei sale de peste 50 000 de legionari bine instruiţi.
Abia când Iulius Caesar era deja în nordul Italiei cu treburi politice au reuşit galii să-şi găsească un lider. Acesta a fost charismaticul şi adesea genialul Vercingetorix.
Cu ajutorul talentului său oratoric şi politic, Vercingetorix a reuşit să determine aproape toate triburile din Galia să-i jure credinţă şi să se alăture revoltei. În vara aceea, conducătorul galilor a supus zeci de mii de războinici unui regim de antrenamente intense. Apoi, spre finalul toamnei, şi-a condus armata împotriva garnizoanei romane de la Orléans (numită pe atunci Cenabum). Oraşul a căzut, mii de romani au fost ucişi, iar Caesar s-a trezit brusc cu o problemă majoră. Forţa lui politică venea din renumele de cuceritor al Galiei, iar Galia arăta foarte necucerită. Mai rău, Vercingetorix era un general foarte bun şi alesese Orléans pentru că oraşul era principalul grânar al romanilor. Armata sa se

înfrupta acum din proviziile armatei romane, iar legiunile lui Caesar se puteau aştepta la raţii mai mici din acest motiv. Vercingetorix a folosit proviziile ca pe o armă pe tot parcusul rebeliunii sale, pârjolind adesea efectiv pământul ca tactică împotriva lui Caesar. Culmea, foametea avea să fie, în final, motivul capitulării sale. Caesar s-a întors în grabă în Galia şi a unit legiunile care se împrăştiaseră în bazele de iarnă. Tot restul iernii, Caesar l-a fugărit pe Vercingetorix sau a cucerit oraşele care participaseră la rebeliune. După capturarea Loirei, Parisul de astăzi, armata romană a atacat cel mai bogat oraş controlat încă de triburile rebele, Provence. Vercingetorix a intuit corect intenţiile lui Caesar, dar greşeala pe care a făcut-o a fost felul în care a reacţionat, iar acea reacţie l-a costat războiul.

Pentru a înţelege greşeala pe care a făcut-o Vercingetorix, trebuie să vedem punctele tari ale fiecăreia dintre cele două părţi. Pe de o parte romanii, care aveau tehnică de luptă, erau extrem de organizaţi şi eficienţi în privinţa fortificaţiilor şi a armamentului de asediu. Individual, soldatul roman nu era vreun mare războinic. Era mai firav şi mai scund decât majoritatea galilor şi avea o sabie mult mai scurtă. Galii câştigau aproape orice luptă corp la corp. Dar romanii nu luptau niciodată „eroic“, în dueluri individuale. Luptând ca parte a legiunii romane, ei puteau înfrunta oşti de două ori

mai mari şi tot să fie siguri de victorie.

Războinicii gali erau o rasă aparte. Ei erau războinici, nu soldaţi. Chiar dacă instrucţia lui Vercingetorix îi făcuse mai eficienţi ca armată, eroismul personal era încă foarte apreciat. Nu aveau experienţă cu armamentul de asediu şi, deşi destul de capabili să ridice fortificaţii, nu prea se aruncau să le atace sau să le apere. Lucru demonstrat de numărul oraşelor căzute în mâna lui Caesar în acel deceniu. Galii erau maeştri ai deplasării rapide şi ai loviturilor puternice.

Ştiind unde mergea Caesar, Vercingetorix şi-a mutat armata, de două ori mai mare decât a romanilor, într-un punct strategic de-a lungul drumului spre Provence. Apoi, a făcut o mutare care i-a garantat în mare măsură înfrângerea.

Oraşul Alesia era un adevărat bastion natural. Era aşezat pe pante abrupte, cu râuri pe două părţi. Vercingetorix ştia că romanii nu puteau trece, pur şi simplu, de armata lui, pentru că i-ar fi atacat din spate în timp ce ar fi asediat Provence. Deci, dacă nu puteau trece prin spate, Vercingetorix a presupus că vor fi nevoiţi să se oprească şi să ridice blocada împotriva armatei sale, aşezată în probabil cea mai bună poziţie defensivă din toată Galia. Ce nu a prevăzut el a fost că astfel se punea într-o situaţie care avantaja aproape toate punctele forte ale romanilor, neutralizând în acelaşi

timp curajul şi rezistenţa personale care îi deosebeau pe războinicii lui de inamici.

Iulius Caesar a ajuns într-adevăr la Alesia, unde a găsit peste 100 000 de gali baricadaţi în oraş, gata să reziste oricărui atac din partea celor 60 000 de romani, forţe auxiliare şi cavalerie germană. Nu putea lăsa o armată atât de mare în spatele său. Vercingetorix avusese dreptate: Caesar nu-şi putea continua drumul către Provence. Era evident şi că luarea cu asalt a zidurilor înalte ale Alesiei, cu aproape de două ori mai mulţi apărători decât soldaţii săi, ar fi fost curată sinucidere.

Aşa că Caesar nu a atacat.

În schimb, a ordonat armatei sale să ridice un zid care să înconjoare complet oraşul. Traversând două râuri şi dublat de un şanţ adânc de şase metri, zidul interior al lui Caesar se întindea pe o distanţă de 15 kilometri şi izola complet Alesia. Existau câte un turn la fiecare 35 de metri şi tot felul de capcane şi de obiecte ascuţite împrăştiate în faţa zidului, care blocau orice atac din partea galilor. Iar legionarii romani chiar puteau săpa. În fiecare noapte îşi fortificau zidurile din jurul taberei cu suliţele pe care le cărau cu ei în marş. Curând, zidurile din jurul Alesiei s-au dovedit la fel de imune la orice atac precum zidurile oraşului însuşi.

Astfel încât galii au aşteptat în van un atac roman

care n-a mai venit niciodată. Baricadându-se în oraş, Vercingetorix reuşise să ia o armată de teren extraordinară şi să o blocheze în interiorul zidurilor romane. Transformase lupta dintr-o bătălie a săbiilor şi lăncilor într-una a sapelor şi târnăcoapelor. Reuşise să-şi pună armata sa mai mare într-o poziţie de pe care era nevoită să lupte în termenii romanilor, şi nimeni nu putea săpa, construi sau apăra vreun zid mai bine decât legionarii romani.

Când a devenit evident că era asediat şi imposibil să scape, conducătorul galilor a trimis călăreţi care să adune toţi războinicii care nu erau prinşi în blocada Alesiei pentru a-i elibera armata. Aceştia au ieşit chiar înainte ca primul zid să fie finalizat, dar nu înainte ca romanii să afle despre misiunea lor. Ştiind că era foarte posibil ca într-o zi o altă armată să apară pentru a sparge blocada din jurul Alesiei, Caesar a ordonat să mai fie construit încă un zid. Acest al doilea zid îi apăra pe romani la exterior şi se întindea pe o lungime de peste 20 de kilometri. În momentul în care a ajuns a doua armată a galilor, construcţia zidului se terminase. Totul s-a redus la o bătălie între zidurile romane.

Vercingetorix mai avea acum încă o problemă serioasă: în interiorul Alesiei, galii rămâneau fără alimente. Încercase deja să evacueze femeile şi copiii, pe care Caesar refuzase să-i lase să treacă de zidurile lui.

Aşa că au murit de foame chiar sub zidurile oraşului, sub ochii soţilor şi taţilor lor. Galii trebuiau să spargă ambele ziduri şi să elibereze armata lui Vercingetorix sau foametea singură avea să-i oblige să capituleze.

Încă 200 000 de gali, mai puţin organizaţi, dar gata de luptă au apărut în afara unei secţiuni a zidurilor. Romanii se aflau în faţa a poate 300 000 de războinici gali în interior şi exterior, cu 40 000 de legionari şi 15 000 de auxiliari, inclusiv cei 5 000 de călăreţi germani. Era un raport de 6 la 1, dar romanii luptau genul lor de bătălie. Lupta s-a dat în termeni romani şi între fortificaţii romane. Chiar şi aşa, confruntarea finală de la Alesia a fost crâncenă, şi doar un atac de ultim moment al cavaleriei germane a salvat lucrurile.

Armata de spargere a blocadei a fost oprită, rândurile sale rupte şi împrăştiate. Oamenii din Alesia au rămas blocaţi şi înfometaţi. Câteva zile mai târziu, Vercingetorix personal a intrat călare în tabăra romanilor şi şi-a predat armata. Cei 90 000 de războinici ai săi au devenit sclavi, iar celţii şi galii nu s-au mai ridicat niciodată împotriva stăpânirii romane.

Vercingetorix a făcut o singură greşeală în revolta sa altfel extraordinară. Şi-a blocat voluntar armata între zidurile Alesiei, într-o poziţie care a avantajat calităţile romanilor şi le-a anulat pe cele proprii. Dacă Caesar ar fi atacat, romanii ar fi suferit pierderi serioase, dar în

război nu trebuie să presupui niciodată că inamicul va face ce vrei tu. Dacă armata de 300 000 de războinici a galilor l-ar fi înfruntat pe Caesar în câmp deschis, ar fi putut foarte probabil învinge. Dacă Vercingetorix nu ar fi făcut greşeala de a-şi bloca armata în Alesia, Franţa, lumea de azi ar fi avut mai mulţi gali şi mai puţini romani în ea.

13

Fără întoarcere

Cea mai inutilă crimă

44 î.Hr.

În anul 458 î.Hr., când armata consulară a Romei era împresurată de aequi, Senatul a decretat stare de urgenţă astfel încât să poată alege un dictator care să înlăture pericolul. L-au ales pe Lucius Quinctius Cincinnatus pentru această cauză nobilă. Acesta i-a învins pe aequi într-o singură zi, a condus armata victorioasă pe străzile Romei şi la scurt timp după aceea s-a întors la viaţa lui liniştită de fermier. Deşi mai nimeni nu a auzit azi de Cincinnatus (cu excepţia oraşului care-i poartă numele), el a avut de jucat un un rol destul de important în istorie. În ochii republicii romane, a fost cetăţeanul ideal. A preluat comanda atunci când ţara avea cea mai mare nevoie de el şi a predat-o la fel de simplu când pericolul a trecut.

În zilele glorioase ale republicii, cetăţenii le reaminteau

povestea lui Cincinnatus tuturor celor ce tânjeau după autoritatea absolută. Nu toţi cei care ascultau ţineau cont de avertismente. Gaius Iulius Caesar, de exemplu, era mult mai interesat de poveştile cu războinici precum Ahile şi Alexandru cel Mare, decât de cele cu războinici la program redus precum Cincinnatus. Credea că autoritatea trebuie determinată de putere, iar în 49 î.Hr. a exercitat acea putere când a trecut Rubiconul cu armata sa şi a intrat în marş în Roma. Armata lui a controlat apoi oraşul, iar gloatele l-au adorat. După isprăvile din Egipt, influenţa lui Caesar a crescut din nou, iar el a devenit şi mai puternic. Câţiva membri ai Senatului au înţeles că voia să preia tot controlul şi au concluzionat că trebuia oprit cu orice preţ. Aşa că, la Idele lui Marte 44 î.Hr., aceştia l-au înjunghiat mortal pe Caesar în sala Senatului, încheind astfel domnia dictatorului în devenire şi eliminând orice posibilitate de stăpânire. Cu ameninţarea lui Caesar înlăturată încă o dată, Senatul avea să conducă imperiul. Ei bine... nu chiar. În realitate, moartea lui Iulius Caesar a avut efectul opus şi a încheiat definitiv măreaţa epocă a republicii romane.

Roma devenise republică în anul 509 î.Hr., când poporul se ridicase împotriva ultimului rege etrusc, Tarquin cel Mândru, şi îl detronase. Deşi se răsculaseră împotriva regelui, oamenii încă simţeau nevoia autorităţii

supreme. Aşa că au dat această putere în mâinile a doi consuli care serveau mandate de un an. Fiecare avea drept de veto asupra celuilalt şi nici unul nu putea schimba legile fără acordul celuilalt. Conducerea Republicii mai includea şi un Senat alcătuit din părinţii comunităţii, sau patricieni. În secolul al V-lea î.Hr., guvernul a creat Tribunatul plebei ca răspuns la protestele clasei plebeilor. Similar Camerei Comunelor a Parlamentului Marii Britanii, Tribunatul consta dintr-o adunare a plebei şi un tribun. Adunarea plebei includea toţi plebeii din Roma şi alegea tribunul pentru un mandat de un an. Acesta avea drept de veto, care, apropo, înseamnă „mă opun“. Sistemul părea perfect, dar nu ţinea cont de setea de putere a speciei umane.

Rivalităţile au explodat în guvern, fiecare membru luptând pentru propriul câştig politic. Aceste rivalităţi s-au acutizat în 91 î.Hr., după asasinarea noului tribun ales, Marcus Livius Drusus, care avea unele idei radicale precum acordarea cetăţeniei tuturor oraşelor din peninsula Italiei. Nu mai e nevoie să spunem că „Puterea poporului“ nu prea era în vogă la acea vreme. Zece ani mai târziu, antagonismele s-au iscat din nou din cauza controversei dintre Lucius Cornelius Sulla şi Gaius Marius. Sulla voia să întărească puterea Senatului, dar Marius se opunea. După alegerea sa în postul de consul în 88 î.Hr., autoritatea lui Sulla a fost subminată când

Marius a încercat să-i ia comanda armatei. Deşi se afla în Napoli, unde pregătea războiul împotriva regelui Pontului, ale cărui trupe ameninţau Roma, Sulla a ales să revină la Roma în fruntea trupelor, pentru a-l înfrunta pe Marius o dată pentru totdeauna. Era pentru prima dată în istorie când un comandant roman conducea trupele împotriva cetăţii.

Sulla s-a autoproclamat dictator şi a rămas în rol chiar şi după moartea lui Marius, ani mai târziu. S-a retras din politică în 79 î.Hr., nu înainte de a-şi plasa în Senat o mulţime de prieteni, dându-le mai multă autoritate şi, în acelaşi timp, diminuând puterile tribunilor. Ridicarea la putere a lui Sulla a lăsat un gust amar oficialilor din guvern, care au jurat să nu mai lase niciodată să se întâmple acelaşi lucru. Aşa că, pentru a domoli entuziasmul prea zeloşilor generali, au fost adoptate noi legi. În ciuda acestora, un nou bărbat de succes a avansat grad după grad şi a câştigat favoarea Senatului.

Gnaeus Pompeius, mai cunoscut ca Pompei ce Mare, a devenit consul în ciuda vârstei fragede şi a faptului că nu mai deţinuse nici o altă funcţie administrativă.

A abrogat imediat una dintre legile lui Sulla, restabilind astfel autoritatea tribunilor. Pompei părea să-şi paveze drumul spre propria dictatură. Totuşi, după înfrângerea lui Mitridates al Pontului, Pompei şi-a demobilizat armata şi a aşteptat o invitaţie oficială pentru a intra triumfător

în oraş. Deşi i-a aprobat parada triumfală, Senatul a refuzat să onoreze tratatele semnate de Pompei cu monarhii străini şi nu a aprobat împroprietărirea cu pământuri a veteranilor săi. Pompei a format o alianţă secretă cu doi alţi bărbaţi dispreţuiţi de Senat – Marcus Licinius Crassus şi Gaius Iulius Caesar.

Crassus este probabil cunoscut cel mai bine pentru rolul său în înăbuşirea Răscoalei Sclavilor lui Spartacus. Caesar, bineînţeles, nu mai are nevoie de nici o prezentare. În ceea ce a devenit ulterior cunoscut ca Primul Triumvirat, cei trei membri au căutat să-şi folosească influenţa pentru a controla anumiţi oficiali şi militari. Nu au căutat controlul total. Dar, aşa cum ştim, pofta vine mâncând. Fiecare dintre ei şi-a trecut în cont victorii, iar invidia a început curând să-şi arate colţii.

După moartea lui Crassus, în 53 î.Hr., Pompei şi Caesar s-au lansat fiecare într-o campanie de distrugere a celuilalt. În vreme ce Caesar câştiga faimă de pe urma victoriilor sale militare în Galia, Pompei îşi consolida puterea în Roma. Prin puterea lor de convingere, cei doi s-au folosit de senatori ca de nişte pioni pentru a câştiga avantajul în lupta lor personală. Pompei a convins Senatul să-i ordone lui Caesar să-şi demobilizeze armata. A fost picătura care a umplut paharul.

Faimoasa Trecere a Rubiconului a lui Caesar a fost un răspuns direct la adresa rivalului Pompei în lupta pentru

putere. Cu isprăvile lui Sulla încă proaspete în memorie, mare parte dintre senatori s-au făcut nevăzuţi, dimpreună cu liderul lor complet nepregătit. Caesar l-a fugărit pe Pompei prin Spania, Grecia şi, în final, Egipt, unde vechiul său rival şi cumnat a fost înjunghiat rapid, imediat ce a pus piciorul pe uscat. Asasinul lucra pentru băiatul-rege Ptolemeu, care nu voia să se alieze cu Pompei de frica lui Caesar şi se temea şi să-l lase să scape. Ptolemeu conducea Egiptul alături de seducătoarea sa soră, Cleopatra, şi azi cunoaştem toţi scandalul pe care l-a provocat aceasta. Caesar s-a îndrăgostit de tânăra frumoasă şi exotică care trăia pe un tărâm atât de îndepărtat; voia să fie venerat ca un zeu şi voia putere absolută.

Când Caesar s-a întors la Roma, autoritatea lui o depăşea pe aceea a Senatului. Cu toată această putere, a dus la bun sfârşit o mulţime de acţiuni. I-a graţiat pe mulţi dintre vechii săi rivali, inclusiv pe Cicero, şi i-a repus în funcţie. A creat slujbe pentru săraci, a strâns laţul legii şi a corectat multe probleme ale sistemului administrativ al imperiului. A conceput planuri pentru drumuri şi ne-a dat chiar şi calendarul iulian. Mulţi nobili romani erau îngrijoraţi mai puţin de reuşitele lui Caesar şi mai mult de motivaţia sa. Îl suspectau că, la fel ca Sulla, căuta să ajungă dictator. De fapt, puterea lui nelimitată, alături de faptul că se credea zeu, lăsa prea

puţin loc de îndoieli în mintea oamenilor, la fel cum o făceau şi planurile sale. Nu avea să fie prea dornic să renunţe la o poziţie atât de puternică. Asta a convins anumiţi membri ai Senatului, în 44 î.Hr., că singurul mod de a pune capăt domniei lui Caesar era să-i pună capăt lui Caesar însuşi.

Conspiratorii ar fi trebuit să fi învăţat ceva din propria istorie, pentru că, dacă s-ar fi uitat înapoi la epoca lui Drusus, ar fi înţeles că moartea unui dictator nu garantează întotdeauna căderea dictaturii. Va exista mereu cineva care să încerce să profite pentru a prelua puterea. În cazul lui Caesar, trei oameni s-au ridicat să-i ia locul. Acest al Doilea Triumvirat a fost format din prietenul lui Caesar, Marc Antoniu, care stăpânea în est; nepotul şi moştenitorul lui Caesar, Octavian, care stăpânea în vest; şi unul dintre locotenenţii lui Caesar, Marcus Aemilius Lepidus, care domnea în Africa. La fel ca în Primul Triumvirat, fiecare dintre aceştia avea propria agendă şi fiecare îşi dorea autoritate absolută. Singura acţiune reuşită împreună de cei trei a fost pedepsirea conspiratorilor la asasinarea lui Caesar. După aceea, a fost fiecare pentru el. Octavian a preluat de la Lepidus controlul în Africa şi a luat controlul total asupra teritoriului Italiei, pe care cei trei îl stăpâniseră până atunci împreună. Apoi l-a luat la ţintă pe Antoniu şi a falsificat un document care se presupunea a fi

testamentul acestuia, pe care l-a citit în faţa Senatului. Prin act, îi ceda Cleopatrei toate interesele Romei în est. Senatul înfuriat i-a dat lui Octavian acordul de a revoca toate puterile lui Antoniu şi de a porni războiul împotriva Cleopatrei. Octavian a distrus faimosul cuplu, după care se pare că cei doi îndrăgostiţi s-au sinucis. Bătălia de la Actium a pus, în final, capăt şirului de războaie civile care afectaseră Roma. Din nefericire, a pus capăt şi Republicii. Pentru următorii 500 de ani, Roma avea să fie condusă de o singură autoritate supremă, cunoscută ca „Cezar“.

Ceea ce au omis asasinii lui Iulius Caesar a fost faptul că puterea Romei era armata ei. Controlezi armata, controlezi Roma. Numeroşi mari generali care au avansat rapid în grad, mulţi dintre ei nici măcar italieni, au reuşit să devină împăraţi ai Romei doar pentru că au avut o armată în spate.

Când a murit, Iulius Caesar era pe culmile popularităţii sale şi în armată, şi printre cetăţenii Romei. Dar, aşa cum au demonstrat sondajele lumii moderne, popularitatea poate dispărea peste noapte. Vedeta zilei de azi este fostul de mâine. Înainte de a fi asasinat, Caesar era deja bolnav. În cele din urmă, averea i s-ar fi împuţinat. Şi, probabil, respectul oamenilor s-ar fi împuţinat şi el când nu ar mai fi reuşit să rezolve toate problemele cu care se luptaseră predecesorii săi. Din

această poziţie, Senatul ar fi putut apoi submina autoritatea dictatorului şi recâştiga astfel controlul armatei. Cu Senatul în fruntea guvernului, Roma ar fi putut evita cu totul apariţia despotismului, iar numele unor radicali nebuni, precum Caligula şi Nero, ar fi fost aruncate în derizoriu.

14

În recunoaştere

Legiunile pierdute ale lui Varus

9 î.Hr.

Cea mai categorică înfrângere suferită de legiunile romane în toată istoria imperiului s-a întâmplat doar din cauza calculelor greşite ale unui singur om. Acel om a fost Quinctilius Varus. În anul 9 d.Hr., Imperiul Roman încă se extindea. Iulius Caesar cucerise Galia până la Rin şi alţi comandanţi romani duseseră ulterior cuceririle mai departe sub domnia lui Augustus, până când au ajuns să controleze oficial mare parte a Germaniei de azi. Da, în culmea expansiunii romane, imperiul a stăpânit Germania... doar că nu pentru multă vreme.

Quinctilius Varus fusese un guvernator al Siriei foarte competent. Condusese chiar câteva campanii militare mici, dar încununate de succes, acolo. În principiu era un administrator. În Imperiul Roman, de regulă, guvernatorii se îmbogăţeau trecând în nume propriu o parte din încasările din taxe, odată cu trimiterea unor mari cantităţi

de aur şi argint către Augustus, la Roma. În ziua de azi, cele mai multe moduri în care făceau asta s-ar sfârşi cu un arest, iar Varus se dovedise foarte bun în a stoarce taxele de la negustorii bogaţi şi de la marii proprietari de pământuri din Siria. Recompensa lui, la finalul mandatului de guvernator, a fost o altă provincie pe care s-o guverneze. Din păcate pentru Roma, aceasta a fost Germania.

Bazele greşelii care a costat Roma legiunile sale au fost, în realitate, diferenţele dintre cele două provincii. Siria era o provincie liniştită, bogată şi cu un grad înalt de civilizaţie. Germania nu era nimic din toate astea. În vreme ce Siria avea oraşe grandioase, unele vechi deja de o mie de ani, triburile germanice erau în mare parte seminomade. Până şi satele lor erau mai mult temporare. Siria fusese condusă de imperii îndepărtate pentru cea mai mare parte a celor 2 000 de ani de existenţă, în timp ce triburile germanice erau extrem de independente şi erau iritate de orice imixtiune a stăpânirii romane. În sfârşit, Siria era o ţară bogată în aur şi argint, în vreme ce Germania era săracă în metale, iar avuţia se măsura adesea în vite, nu în bani.

Greşeala elementară pe care a făcut-o Quinctilius Varus a fost să ia modul în care guvernase cu succes Siria şi să încerce să-l aplice unei provincii germane foarte diferite. Curând, îi presa pe mândrii şi

independenţii şefi de trib germani să-i plătească taxele pentru care ei nu aveau bani. Pe Augustus chiar nu-l interesa ca Varus să-i trimită partea în vite şi porci – o greşeală, dar una care putea fi corectată. Dacă e să-i găsim o scuză guvernatorului, acesta a fost făcut să creadă că totul merge bine de un nobil german pe nume Arminius, care lucra la curtea provincială a lui Varus. Arminius îşi făcuse stagiul în armata romană şi comandase trupele auxiliare atât de bine, încât fusese chiar făcut membru al Ordinului ecvestru; un nobil roman. În realitate, Arminius detesta stăpânirea romană şi, în timp ce nu precupeţea nici un efort în a-i arăta lui Varus ce guvernator popular era, comandantul german organiza o revoltă.

Guvernatorii romani ai Germaniei îşi petreceau, de obicei, verile în centrul provinciei, pe malul râului Weser, iar toamna se mutau în locuri mai apropiate de civilizaţie, pe malul Rinului, în aşteptarea lunilor reci. În toamna anului 9, Varus cel buimac şi cele trei legiuni de veterani ale lui se pregăteau de marşul înapoi spre tabăra de pe Rin. Chiar înaintea plecării, Arminius i-a sugerat lui Varus să schimbe traseul astfel încât să poată trece prin câteva zone care ameninţau să se revolte sau refuzau să plătească taxele. Varus a fost de acord, iar coloana de 15 000 de legionari şi poate 10 000 de civili a pornit pe noul traseu.

Diferenţa ce a schimbat istoria a fost aceea că noul drum trecea prin cea mai densă parte a Pădurii Teutoburgice. Acest fapt era important, deoarece punctul forte al armatei romane era lupta în formaţie şi coordonarea dintre unităţi. Războinicul german nu se pricepea deloc la lupta în formaţie, dar era curajos şi foarte eficient printre arborii groşi şi pe teren accidentat. Imediat după pornirea marşului, Arminius a luat-o înainte, în recunoaştere. În realitate, trădătorul german a plecat pentru a conduce o ambuscadă a 25 000 de războinici germani. Aceştia împânziseră potecile înguste pe care urmau să vină romanii şi aşteptau gata de atac. Când au pornit atacul, legionarilor le-a fost imposibil să formeze dispozitivele lor solide pentru care erau cunoscuţi. Având şi grija apărării miilor de civili din convoi, cele trei legiuni de veterani au fost dispersate în urma a sute de mici ambuscade şi atacuri. Nici măcar cavaleria nu a putut ieşi din pădure, iar romanii au fost, în cele din urmă, înconjuraţi de un număr din ce în ce mai mare de luptători germani. Varus a fost rănit şi s-a sinucis, aproape toţi legionarii au fost omorâţi şi nici o altă armată romană nu a mai încercat vreodată să ocupe vreun teritoriu de peste Rin.

Dezastrul din Pădurea Teutoburgică a marcat finalul expansiunii Imperiului Roman. Se spune că Augustus intrase în panică. El a forţat mobilizarea a îndeajuns de

mulţi oameni încât să poată forma legiunile cu care să lupte împotriva unei invazii germane care nu a mai avut loc. Arminius nu a reuşit să-i facă pe independenţii şi mândrii germani să coopereze până când o armată romană chiar a invadat Germania. În cele din urmă, Arminius a fost asasinat de alţi germani, în anul 21. Dar Augustus nu a aflat acest lucru şi luni întregi s-a temut că vor veni barbarii. Se spune că nu se mai tundea şi nici bărbierea, strigând adesea frustrat după Quinctilius Varus să-i dea legiunile înapoi.

Roma nu a mai revenit niciodată în Germania. Germania a rămas unică, iar civilizaţia germană nu a fost romanizată niciodată cum s-a întâmplat cu Franţa şi Britannia. Ar mai fi reuşit barbarii să măture o Germanie care ar fi combinat curajul german cu arta militară romană? Dacă Varus n-ar fi pierdut provincia, ar mai fi existat şi azi Imperiul Roman? Cu siguranţă, întreaga istorie a Europei ar fi fost complet diferită dacă Quinctilius Varus ar fi condus bine Germania. Dar nu a făcut-o, iar Caesar Augustus a pierdut o provincie şi trei legiuni.

15

Preţul ridicat al unei soluţii ieftine

Plumb

30

Uneori, o greşeală, chiar una care schimbă istoria, vine din ignoranţă, nu din prostie sau din vreo eroare de

calcul. Dar, chiar şi aşa, în acest caz diferenţa dintre intenţie şi ignoranţă nu face consecinţele mai puţin dezastruoase.

O simplă decizie economică luată de arhitecţii Romei ar putea fi chiar motivul cel mai important al căderii Imperiului Roman. Greşeala s-a întâmplat pentru că magistraţii care conduceau oraşul Roma au găsit ceea ce părea soluţia ideală a unei probleme. Problema era cum să aprovizioneze cu apă toate clădirile şi fântânile oraşului.

Pe măsură ce Roma s-a extins, depăşind, în cele din urmă, un milion de locuitori, problema apei s-a acutizat. Maiestuoasele apeducte care încă mai uluiesc turiştii secolului XXI puteau aduce destulă apă din munţi în oraş. Problema era distribuirea apei către toţi cei care o foloseau. Soluţia găsită – un metal ideal, maleabil şi uşor de transformat în conducte. Aceste conducte puteau fi confecţionate destul de ieftin astfel încât să permită folosirea lor pe toate cele şapte coline.

Problema era că metalul respectiv era plumbul. Da, acelaşi material din cauza căruia sunt dărâmaţi pereţii caselor pe care se află fie şi câţiva stropi de vopsea cu plumb. Dar, pe atunci, plumbul părea alegerea perfectă. Era relativ necostisitor (veşnica grijă a birocraţilor), putea fi uşor întins şi apoi rulat în ţevi de toate dimensiunile, iar punctul de topire scăzut însemna că racordurile

puteau fi etanşeizate doar cu un foc de tabără.

Conductele de plumb păreau soluţia ideală pentru a duce apa din apeducte la oameni. Problema era că aceleaşi conducte otrăveau efectiv întreaga populaţie a Romei. Mai important, erau folosite la scară largă în palatele celor mai importante familii ale Romei şi al împăratului.

Descrierea Centrului pentru Prevenirea şi Controlul Bolilor al SUA (CDC) a simptomelor intoxicaţiei cu plumb spune totul:

CUM ÎM

I POATE AFECTA PLUMBUL SĂNĂTATEA?

Efectele plumbului sunt aceleaşi, fie că ajunge în corp prin căile respiratorii, fie că este înghiţit. Plumbul poate afecta aproape toate organele şi sistemele corpului uman. Ţinta principală a toxicităţii plumbului este sistemul nervos, şi la adulţi, şi la copii. Expunerea pe termen lung poate provoca, în cazul adulţilor, performanţe scăzute în unele teste care măsoară funcţii ale sistemului nervos. Poate cauza, de asemenea, slăbiciune la nivelul degetelor, încheieturii mâinii sau gleznelor. Expunerea la plumb provoacă şi creşterea uşoară a tensiunii arteriale, mai ales în cazul persoanelor de vârstă mijlocie sau înaintată, şi poate determina apariţia anemiei. Expunerea la cantităţi mari de plumb poate vătăma grav creierul şi rinichii adulţilor şi copiilor, putând duce chiar la moartea subiectului. În cazul femeilor însărcinate, expunerea la

niveluri înalte de plumb poate provoca avortul spontan, iar la bărbaţi poate vătăma organele responsabile cu producerea spermatozoizilor.

Insuficienţă multiplă de organe, leziuni cerebrale, o rată scăzută a naşterilor, anemie şi slăbiciune – ce listă! Acum, când o bună parte din populaţia capitalei unui imperiu reclamă simptome moderate spre grave, ai o populaţie infirmă. Mai ştiţi toţi împăraţii aceia nebuni de la Caligula încoace? Consumul apei contaminate cu plumb trebuie să fi contribuit la problemele lor cognitive. Prin urmare, ceea ce părea a fi o soluţie ideală la o problemă practică, mai mult ca sigur, a slăbit Roma şi alte oraşe romane importante.

16

Ochiul dracului

Cum să-ţi distrugi economia

55

Această greşeală este una repetată iar şi iar de mari naţiuni şi imperii. Să sperăm că liderii noştri din prezent au învăţat din greşelile istoriei. Greşeala aici este folosirea inflaţiei pentru plata facturilor. Înainte de folosirea banilor de hârtie, care au fost introduşi cu mare succes în urmă cu câteva sute de ani de conducătorii musulmani, toţi banii erau sub formă de monede. În ziua de azi, când vine vorba de monede, iar puritatea acestora este garantată şi obligatorie, e uşor să uităm că nu a fost

dintotdeauna cazul. Aceasta este o greşeală la care istoria a tot fost martoră. Probabil că tentaţia e mult prea mare. Recent, Zimbabwe a tipărit atât de mulţi bani încât a ajuns în situaţia în care în unele zile valoarea monedei naţionale se înjumătăţea la fiecare oră. Republica de la Weimar, în Germania interbelică, a creat superinflaţie doar tipărind banii de care avea nevoie şi astfel slăbind marca germana până când efectiv nu a mai avut nici o valoare. Guvernul de la Weimar a fost înlăturat şi înlocuit de nazişti prin vot, pe baza promisiunii acestora din urmă de a relansa economia. Toţi am plătit preţul acelei spirale inflaţioniste. Califii au făcut aceeaşi eroare, iar asta a schilodit Islamul, punând capăt celei mai vii şi mai exuberante perioade ale sale. Dar dacă mergem şi mai în urmă, vom afla că această greşeală a fost încă un factor al celor două căderi ale imperiilor romane.

Puterea economică originală a Romei s-a construit pe uscat. Pe măsură ce Imperiul cucerea din ce în ce mai multe ţări, din ce în ce mai mult pământ era disponibil pentru a produce din ce în ce mai multe bunuri, iar economia creştea direct proporţional. Vânzarea ca sclavi a soldaţilor capturaţi ori chiar a familiilor din zonele nou cucerite contribuia la umplerea sipetelor statului. Apoi, imperiul şi-a oprit expansiunea, majoritatea pământurilor fiind deja în proprietatea celor mai importante familii.

Fără sclavi ori pământ de vândut, avuţia guvernului a trebuit să vină din taxe. Iniţial, posibilitatea de a taxa familiile bogate le-a convenit de minune multor împăraţi. Acele familii nobiliare bogate şi influente reprezentau singura contragreutate la puterea împăratului. Aşa încât posibilitatea de a le sărăci numai din taxe a consolidat poziţia împăratului prin eliminarea concurenţei. Era un război economic prea puţin subtil. Şi, bineînţeles, ca întotdeauna, clasele mai sărace preferau ca familiile bogate şi aristocrate să ducă toată povara taxelor.

Dar, până în vremea domniei împăratului Nero, fântâna deja secase. Bogaţii nu mai erau bogaţi, iar fără ca ei să creeze venituri noi angajând lucrători şi cumpărând produsele artizanilor, întreaga economie romană încetinea. Aşa că, pentru a aduna banii necesari armatei şi Curţii, Nero a fost nevoit să înceapă să taxeze şi clasele de jos şi de mijloc. Acest lucru a încetinit şi mai mult economia şi nu l-a făcut pe împărat prea popular printre oameni, iar asta se întâmpla înaintea incendierii Romei.

Nero însă avea planuri măreţe de reconstruire a Romei în marmură şi de a-şi ridica un palat care ar fi putut să facă de râs orice emir din Dubaiul zilelor noastre. Dar veniturile din taxe erau foarte mici, aşa că, pur şi simplu, nu au existat destule monede – sau argint din care să se facă monede – pentru a plăti toate

aceste planuri. Soluţia lui Nero a fost să bată monede de argint care nu erau cu totul din argint. Această practică este numită „deprecierea monedei“. Această politică a provocat inflaţie şi agitaţie în timpul domniei lui Nero. În scurt timp, monedele vechi, nedepreciate, au început să fie tratate ca fiind mai valoroase, şi chiar erau. Deprecierea monedei romane în timpul lui Nero a creat un precedent pe care mulţi dintre succesorii lui au fost bucuroşi să-l urmeze. La momentul înscăunării lui Claudius al II-lea Gothicus, în 268, conţinutul real de argint al unui denar „de argint“ era mai mic de 1%. Era atât de puţin argint într-o monedă de argint romană încât nici nu ar fi putut fi extras. Ca valoare, monedele depreciate erau la fel ca banii de hârtie de azi. Erau o promisiune şi un simbol al avuţiei, dar nu aveau valoare intrinsecă. Iar împăratul s-a trezit într-o buclă fără sfârşit. Din cauza valorii din ce în ce mai mici a monedelor, împăratul a avut nevoie de mai multe pentru a-şi plăti armata şi birocraţii. Dar dacă bătea mai multe monede depreciate, valoarea fiecăreia ar fi fost mai mică. Aşa că trebuia să bată şi mai multe monede, cu şi mai puţin argint, şi tot aşa. Ingenioşii romani reuşiseră să găsească un mod de a avea şi bani lipsiţi de valoare, şi inflaţie scăpată de sub control.

Efectul pe termen lung asupra Romei al celor trei secole de inflaţie treptată, şi ocazional nu chiar treptată,

a fost acela că imperiul şi-a permis tot mai puţini soldaţi tot mai puţin instruiţi. A însemnat că guvernatorii trebuiau să-şi preseze mai mult provinciile pentru a produce tot mai mulţi bani tot mai puţin valoroşi pentru vistierii. Căderea Imperiului Roman de Apus şi, o mie de ani mai târziu, cea a Imperiului Roman de Răsărit sau Bizantin nu au fost provocate în mod direct de deprecierea monedei, dar practica a contribuit categoric în ambele cazuri.

Ar fi frumos să ne gândim că toate acestea ar putea însemna că guvernele din prezent nu vor face aceleaşi greşeli. Iată însă ceva care ne dă de gândit: acum 70 de ani, dolarul american a fost depreciat pentru prima dată când Federal Reserve Bank a decis să crească preţul unciei de aur de la 20, 67 de dolari la 35 de dolari. Apoi, acum 35 de ani, valoarea aurului sau a argintului a fost complet separată de cea a dolarului. Momentul a fost numit „abandonarea etalonului aur“, iar ulterior Statele Unite au renunţat şi la etalonul argint, când bancnotele marcate ca certificate de argint au fost retrase din circulaţie. Asta pentru că practic puteau fi predate la Federal Reserve Bank şi schimbate pentru monede sau lingouri de argint. De atunci, nimic nu mai susţine dolarul american, ori majoritatea valutelor lumii, în afara credinţei şi a promisiunii fiecărui guvern.

La fel ca la denarii romani, deprecierea treptată a

valorii dolarului american a continuat fără a încetini. Din pricina inflaţiei şi a creşterii preţului aurului, dolarul poate cumpăra acum doar 10% din aurul pe care îl putea cumpăra în 1971. Asta înseamnă că Statele Unite şi-au depreciat moneda cu 90% în ultimii 40 de ani. Cu un deficit în creştere, spirala inflaţionistă este tot mai ameninţătoare. Se pare că n-am învăţat ce trebuia de la Nero. Dimpotrivă.

17

Prea siguri pe ei

Distruşi de o victorie

70

Ce au făcut romanii pentru noi? Evreii din primul secol de după Hristos şi-au pus exact această întrebare. În ciuda beneficiilor evidente punctate atât de corespunzător în scena de deschidere a comediei Monty Python Viaţa lui Brian, evreii nu erau dispuşi să renunţe la lucrurile lor sfinte de dragul progresului şi al profitului. Toate drumurile, apa curentă, educaţia şi serviciile medicale din lume nu ar fi putut lua locul religiei lor. Pentru o vreme însă, părea că nici chiar o religie veche de 3 000 de ani nu ar putea rezista în faţa puterii Imperiului Roman. Iudeea din vremea Imperiului Roman era un loc volatil. Pe lângă faptul că era locuită de un popor extrem de hotărât să-i gonească pe asupritorii romani, era plin de facţiuni rivale în rândul comunităţii evreieşti.

Una dintre aceste facţiuni, mai ales, încerca să elimine forţele de ocupaţie prin mijloace radicale şi violente. Aceşti zeloţi se săturaseră de liderii religioşi, precum fariseii şi saducheii, marionete ale romanilor. Detestau şi corupţia hahalerelor incompetente care erau procuratorii aleşi de Roma să guverneze Iudeea. Tensiunile au culminat în jurul anului 66, când procuratorul de atunci, Gessius Florus, a luat 17 taleri de aur din vistieria Templului. Suma era uriaşă. Proteste publice au izbucnit atât între zidurile Ierusalimului, cât şi în afara lor, răspândindu-se rapid. În replică, Florus le-a permis soldaţilor săi să jefuiască mare parte din oraş. La rândul lor, locuitorii oraşului s-au ridicat împotriva stăpânitorilor romani şi i-au gonit din Iudeea. Gessius Florus s-a refugiat într-o altă garnizoană romană, pe câmpia de coastă a Cezareei.

Poporul Iudeei nu se confrunta doar cu problema oficialilor corupţi. Irod Agrippa al II-lea, regele Iudeei, avea dreptul de a numi înalţii preoţi ai Ierusalimului. Dinastia Irozilor este greu de urmărit din pricina lipsei evidente de inspiraţie în alegerea numelor succesorilor. Deci, ca să fie limpede, acest Irod anume era nepotul lui Irod din Chalkis, cel menţionat în Noul Testament, în Faptele Apostolilor 25–26. Deşi susţinea că respecta legile iudeilor, Irod Agrippa trăia cu văduva unchiului său şi îşi petrecea majoritatea timpului în Roma, bucurându-se de

stilul de viaţă păgân al capitalei.

Zeloţii îl detestau pe Agrippa şi credeau că singura cale de a se opune regimului său opresiv era să pornească o revoltă. Au cerut trei lucruri. Să înceteze toate sacrificiile destinate îmbunării împăratului, pentru că intrau în conflict direct cu legea lui Dumnezeu, să fie respectată sanctitatea templului şi – cel mai important – Iudeei să-i fie redată independenţa. Aceştia erau singurii termeni acceptabili şi, pentru a demonstra cât erau de serioşi, zeloţii au preluat controlul Templului din Ierusalim, în vreme ce iudeii mai puţin fanatici au pus stăpânire pe restul oraşului. Rebelii au refuzat imediat şi le-au interzis şi celorlalţi sacrificiile cerute de Roma. Agrippa a încercat să înăbuşe revolta cu forţele pe care le avea la îndemână. Zeloţii au strâns o armată de iudei care a învins mai întâi 3 000 de călăreţi ai lui Agrippa şi apoi a cucerit fortăreaţa Masada.

Roma nu putea lăsa nici o revoltă nepedepsită, cu atât mai puţin ca alte provincii să urmeze exemplul. Aşa că l-a trimis în Iudeea pe guvernatorul Siriei, Cestius Gallus. Acesta a încercat fără izbândă să reprime revolta. Când a văzut cât de puternic era apărat Ierusalimul, Gallus s-a grăbit să se întoarcă în Antiohia. Pe drum, forţele rebelilor l-au atacat pe guvernator şi escorta acestuia. Ultima parte a drumului de întoarcere a lui Gallus în capitala sa a fost mai mult o goană panicată.

Cu fiecare înfrângere a romanilor, puterea şi numărul rebelilor creşteau. În curând, conduşi de Ioan din Gischala, zeloţii controlau cea mai mare parte a Ierusalimului. Josephus Flavius era comandantul forţelor din Galileea. Este acelaşi Iosephus care va scrie ulterior Bellum Judaicum (
Războiul evreilor), oferindu-ne
principala sursă de informaţii despre revoltă. Josephus a strâns soldaţi instruiţi, a fortificat oraşele şi a organizat un corp administrativ în Galileea, capabil să funcţioneze separat de Ierusalim.
Eşecurile lui Agrippa şi mai apoi ale lui Cestius Gallus au creat iritare la Roma, aşa că Flavius Vespasian a fost trimis să înăbuşe revolta o dată pentru totdeauna. Vespasian era un general cu experienţă de luptă, care fusese expulzat din Roma după ce aţipise în timpul uneia dintre faimoasele lecturi de poezie ale lui Nero. Din câte se pare, lipsa manierelor de curte nu au influenţat cariera militară a generalului. Acesta a masat trupe în Antiohia în timp ce fiul său, Titus, a adus mai multe trupe din Alexandria. Cele două armate s-au unit pe drumul către Iudeea, în Ptolemais. Vestea apropierii unei mari armate romane a ajuns la Josephus, iar acesta s-a refugiat împreună cu acoliţii săi în cetatea Jotapata (vechea denumire a aşezării Yodfat de astăzi). Lăsat fără apărare, teritoriul din afara oraşelor a căzut fără luptă în

mâinile romanilor.

Vespasian şi-a concentrat atenţia pe Jotapata. Asediul a durat 47 de zile. Josephus, împreună cu 40 dintre oamenii săi, s-a refugiat într-o peşteră. Când poziţia lor a fost descoperită de romani, Josephus a decis să se sinucidă; însoţitorii lui însă l-au împiedicat. Aşa că Josephus a avut altă idee. Fiecare al treilea om avea să-l ucidă pe cel de lângă el. Când vor mai fi rămas în viaţă doar doi, aceştia aveau să tragă la sorţi pentru a decide care îl va omorî pe celălalt. Ultimul avea să se sinucidă. Asta însemna că un singur om trebuia să încalce legea evreilor sinucigându-se. Evident, unul dintre ultimii doi rămaşi în viaţă a fost Josephus. A declarat în scris că a fost voia lui Dumnezeu, dar ar fi putut fi rezultatul unui simplu calcul matematic. Josephus a fost luat prizonier, dar ulterior a fost eliberat. Şi-a trăit restul vieţii la Roma.

După cucerirea cetăţii Jotapata, Titus a mai capturat oraşele Tiberias, Taricheae, Gamala şi baza zeloţilor de la Giscala (în prezent Jish). Ioan din Gischala a fugit, iar până în anul 67 întreaga Galilee s-a întors în mâinile romanilor. Cea mai mare parte a Iudeei era acum sub controlul Romei, ultima redută în strivirea revoltei rămânând oraşul sfânt al Ierusalimului. Dar nu avea să fie o nucă uşor de spart. Căderea Galileei le-a dat zeloţilor o poziţie mai puternică în comunitatea evreiască.

Aceştia au preluat controlul asupra întregului oraş şi a Templului. Nu era singurul obstacol în calea generalului roman. Problemele din Roma şi rivalităţile dintre toţi aspiranţii la tron l-au obligat pe Vespasian să amâne pentru un moment mai prielnic atacul asupra Ierusalimului. Doar după ce îşi va fi asigurat poziţia în ierarhia romană ar fi fost liber să se ocupe de Ierusalim. Vespasian trebuia să rămână la Roma, aşa că l-a trimis pe fiul său Titus să recucerească Ierusalimul şi astfel să termine ce începuse el. În luna aprilie a anului 70, Titus a început asaltul direct asupra Ierusalimului. I-a surprins pe zeloţi trecând de primul zid în doar 15 zile şi de al doilea în numai opt. Al treilea zid era însă cu totul altceva. Patru metri şi jumătate de piatră despărţeau trupele romane de locuitorii oraşului. Titus a construit turnuri de asediu uriaşe, înalte de 23 de metri, în încercarea de a-şi trece soldaţii peste zid. Fiecare turn putea transporta zeci de soldaţi. În faţa acestei noi ameninţări, iudeii au săpat tuneluri pe sub zidul oraşului, pentru a-i ataca pe cei din uriaşele turnuri.

Au reuşit să-i anihileze sau să-i distrugă pe toţi. Aşa că Titus a venit cu cel mai crud plan al său. Urmând exemplul lui Iulius Caesar, a construit un zid de peste 7 kilometri lungime, încercuind complet oraşul. Dacă evreii nu capitulau, avea să-i supună înfometându-i. Exact ca la Alesia, sute de ani mai devreme, zidul roman a tăiat

orice cale de aprovizionare a celor din interior. Tot ce avea Titus de făcut era să aştepte.

Şi atunci s-a produs un dezastru neaşteptat. Tunelul construit de evrei pentru a se infiltra în turnurile de asediu s-a prăbuşit, slăbind o parte a celui de-al treilea zid. Metri întregi de piatră s-au prăbuşit în ruine. Oraşul era acum vulnerabil. Legionarii romani au invadat oraşul, răzbunând ani de frustrări în atacuri împotriva locuitorilor. La final, Templul a fost distrus şi sute de evrei ucişi. Ceilalţi au fost vânduţi ca sclavi.

Unii iudei au văzut asta ca pe o pedeapsă divină împotriva celor care aleseseră stilul de viaţă roman. Alţii au devenit şi mai înverşunaţi. Fără cel mai important oraş al său, statul evreu a fost transformat într-o provincie. Lăsând toate acestea deoparte, distrugerea Templului lui Solomon a distrus comunitatea iudeilor. Revolta care urmărise să dea puterea poporului evreu reuşise să-l distrugă aproape complet. Evreii luptaseră pentru credinţa lor şi pentru lucrurile despre care credeau că sunt de drept ale lor, ca popor ales. Îşi doriseră să-l onoreze pe Dumnezeu refuzând să aducă sacrificii altor zei, îşi doriseră independenţă şi, cel mai important, să apere cel mai sacru dintre locurile sfinte ale lui Dumnezeu, Templul din Ierusalim. În schimb, mii dintre ei fuseseră luaţi sclavi, şi mai mulţi fuseseră ucişi, iar Templul fusese distrus. Inima poporului evreu nu mai

exista. O naţiune odată puternică şi curajoasă era acum lovită şi risipită. Istoria evreilor s-a schimbat pentru totdeauna pentru că au crezut că cele câteva victorii militare obţinute însemnau că puteau să cucerească efectiv tot restul lumii cunoscute.

Şi ce s-a întâmplat cu tot aurul şi restul obiectelor de cult furate din Templu? Vespasian le-a folosit pentru finanţarea unuia dintre cele mai puternice simboluri ale Romei, Colosseumul.

18

Calea mai uşoară

Marea ruptură

324

Când împăratul Diocleţian a decis să-şi împartă ţara într-un Imperiu de Răsărit şi unul de Apus, a făcut-o pentru ca cele 44 de provincii ale sale să fie mai uşor de guvernat. Evident, nu citise nimic din istoria romană; altfel, ar fi ştiut că de fiecare dată când imperiul fusese împărţit pentru a fi administrat mai uşor, singurele rezultate fuseseră războaiele civile şi invaziile. Puţin probabil ca Diocleţian să fi ştiu istorie, deoarece era analfabet. Cerinţele obligatorii pentru un împărat se reduseseră drastic încă din timpul lui Marc Aureliu. Diocleţian şi-a dovedit talentul de comandant militar, însă incapacitatea lui de a învăţa din greşelile predecesorilor avea să-i coste scump pe cetăţenii săi, ajungând în final

până la un război civil şi grăbind colapsul stăpânirii romane în jumătatea apuseană a imperiului.

Îngrijorat de îndesirea invaziilor barbare în Galia, Diocleţian crease deja special în acest sens o armată mobilă, dar a decis că cel mai bun mod de a rezolva problema era o prezenţă militară mai puternică în vest. L-a numit pe bunul său prieten Maximian co-împărat, urmând ca acesta să conducă din Galia, iar Diocleţian din Nicomedia, în Anatolia. Astfel, a pus la punct o structură destinată asigurării succesiunii cât mai line la tronuri. Cei doi împăraţi aveau să fie numiţi Augustus şi urmau să-şi aleagă un succesor care să nu le fie fiu, indiferent cât de competent ar fi fost acel fiu. Diocleţian a ales apoi doi coregenţi care urmau să se numească Cezari. Galerius a devenit Cezar în est şi succesorul lui Diocleţian, în timp ce Constanţiu a condus vestul ca Cezar al lui Maximian. Cu doi conducători separaţi, armate şi chiar colectori de taxe diferiţi, Imperiul Roman s-a rupt, în fapt, în două imperii.

Planul împăratului Diocleţian pentru împărţirea Imperiului Roman

Exista încă riscul ca legăturile familiale să interfereze cu planurile lui Diocleţian de a se asigura că Cezarul avea să devină Augustus. Pentru a ţine în frâu ambiţiile familiale ale fiecărui membru al tetrarhiei, Diocleţian a „cerut“ ca fiii acestora să se mute la Curtea lui. Unul

dintre ei era Constantin, fiul lui Constanţiu. Deşi erau practic ostatici, Diocleţian i-a tratat bine. Chiar dacă el însuşi nu ştia carte, le-a oferit băieţilor cea mai bună educaţie şi chiar a ţinut ca toţi să înveţe limba greacă. Constantin a devenit, în cele din urmă, unul dintre cei mai de încredere soldaţi ai lui Diocleţian, dar Augustus era din ce în ce mai nestatornic. Împăratul emisese edictele care au marcat începutul Marii Persecuţii împotriva creştinilor şi, deşi Constantin nu făcea parte din sectă, mama lui era creştină. Din poziţia sa de om de încredere al împăratului, a fost martorul multor atrocităţi care au urmat edictelor. Când a căzut bolnav, bătrânul împărat a omis să-l includă pe Constantin în transferul de putere. Constantin a înţeles pentru prima dată care fusese locul lui. Nu era decât un simplu ostatic, şi neesenţial pe deasupra.

Aşa că a fugit la Boulogne, în Galia, la tatăl său.

Sosirea lui nu putea fi mai nimerită. Constanţius domnea la acea vreme peste Spania, Galia şi Britannia. În Britannia, se confrunta cu răscoalele veşnic nesupuşilor picţi. Aşa că tatăl şi fiul au mers în Britannia împreună. Constantin a câştigat rapid încrederea armatei tatălui său, conducând-o în victoria împotriva picţilor. Când tatăl său a murit în 306, armata l-a proclamat pe Constantin împărat. Au ales cu înţelepciune. Nu mult după aceea, când francii barbari au invadat Galia, Constantin a

condus atacul cavaleriei împotriva lor, învingându-i. Constantin şi-a marcat victoria cu o paradă triumfală pe străzile Trierului. Cetăţenii îl adorau.

În vreme ce Constantin câştiga susţinere în Galia şi Britannia, în Italia şi Africa de Nord ajungea la putere un uzurpator. Maxentius preluase puterea promiţând taxe mai mici şi grâne gratuite. (Nu trebuie confundat cu Maximian, membru al tetrarhiei originale.) Când au înţeles că în urma promisiunilor sale avea să profite doar clasa bogată, oamenii s-au răsculat. Revoltele au izbucnit în toată Roma. Constantin şi-a asumat responsabilitatea de a-l înlătura de la putere pe impertinent şi a restabili ordinea. S-a aliat cu Licinius, care controla acum partea răsăriteană a imperiului. Împreună, şi-au strâns armatele pentru a lupta împotriva concetăţenilor romani, chiar lângă Roma. Era exact ce încercase Deocleţian să evite: război civil.

În ajunul bătăliei, se spune că Constantin a văzut literele greceşti χ (hi) şi P
(ro) apărând pe cer (primele
două litere din cuvântul Hristos). A auzit o voce spunând „Întru aceasta vei birui!“ Constantin fusese martor al rezistenţei creştinilor sub persecuţia lui Diocleţian. Credinţa acestora nu slăbise, ci dimpotrivă, numărul creştinilor crescuse cu o viteză ameţitoare. Este posibil ca el să fi văzut în aceştia un grup care îl putea ajuta să

câştige imperiul. Fie că motivul era unul politic, fie o revelaţie spirituală, Constantin le-a ordonat soldaţilor săi să-şi picteze simbolul creştin pe scuturi. Armata lui Constantin l-a învins pe Maxentius la Podul Milvian.
A trimis apoi capul inamicului său într-o defilare prin tot imperiul. În urma acestei singure victorii, Constantin a devenit unicul conducător al imperiului apusean.
În ciuda victoriei lui Constantin, pacea era departe. Alianţa pe care o făcuse cu Licinius s-a rupt. Pe măsură ce conflictul dintre cei doi devenea mai intens, Licinius a găsit o cale de a-şi lovi duşmanul de la apus. La fel ca Diocleţian înaintea lui, a început persecuţia exact asupra sectei celor pe care Constantin şi-i revendicase ca fiind ai lui: creştinii. Persecuţiile nu se bazau pe vreo divergenţă religioasă; erau pur politice. Licinius îi vedea pe creştini ca pe oamenii lui Constantin. Timp de încă nouă ani, tensiunile dintre Răsărit şi Apus s-au agravat până la limită. Încă o dată, războiul civil era iminent.
Bătălia care avea să decidă cine avea să ia în stăpânire vastele teritorii ale Imperiului Roman a avut loc la Chrysopolis, în 324. Constantin a învins armata lui Licinius şi a devenit unicul împărat. Pentru că sora lui Constantin, care se căsătorise cu Licinius în urma precedentei alianţe, l-a implorat să-i ierte soţul, Constantin l-a cruţat, cel puţin pentru o vreme. Ulterior însă, a pus să fie ucis în închisoare.

Cu inamicii săi anihilaţi, Constantin se putea concentra acum pe ceea ce era mai important pentru el: noul său imperiu creştin. Deoarece grosul activităţilor politice şi militare ale imperiului aveau loc în nord-est, a hotărât să-şi stabilească noua capitală pe locul fostului oraş grecesc Byzantion. A ales locul pentru excepţionalul său avantaj strategic. Se afla în apropierea Mediteranei şi a Mării Negre, oferind acces către Anatolia şi Dunăre.

A schimbat numele oraşului în Constantinopol. Oraşul a devenit obsesia lui. Şi-a concentrat toate resursele pe construcţia de drumuri, catedrale, şcoli şi ziduri mai sigure. A transformat oraşul într-o nestemată a Orientului. Constantinopolul a devenit un centru al cunoaşterii, al bogăţiei şi al prosperităţii. Era cosmopolit. Era creştin. Dar, cel mai important, era grecesc. Scindarea pe care o începuse Diocleţian era acum desăvârşită.

După moartea lui Constantin, capitala sa a continuat să prospere. Însă Occidentul latin, nu. Imperiul era divizat politic şi cultural din pricina diferenţelor de limbă, a diferenţelor filosofice şi, în sfârşit, a diferenţelor religioase. Între papa de la Roma şi patriarhul Constantinopolului au început luptele pentru putere, care au dus în final la Marea Schismă a Bisericii. În 395, imperiul era iar oficial rupt în două. Fără susţinerea Orientului, Occidentul a căzut pradă invaziilor barbare şi a fost pierdut definitiv în secolul al VI-lea. Acesta este văzut de mulţi ca sfârşitul

Imperiului Roman. Dar abia în 1453, când turcii au cucerit Constantinopolul, jumătatea răsăriteană a Imperiului Roman, ultima din istorie, a încetat cu adevărat să mai existe.

Scindând Imperiul Roman, Diocleţian a schimbat totul. Răsăritul bogat a respins invaziile barbare spre Occident. Visul lui Diocleţian la un imperiu eficient şi divizat, dar care să coopereze, a fost un coşmar care a condamnat jumătatea apuseană a Imperiului Roman. Dacă imperiul ar fi rămas unit, Roma ar fi putut avea resursele şi forţa necesare pentru a supravieţui secole la rând, aşa cum s-a întâmplat cu Bizanţul. Iniţial, a fost mai eficient ca Diocleţian să rupă imperiul. Dar, pentru milioane de oameni, ruptura a fost o greşeală care i-a condamnat la un mileniu de întuneric.

19

Poartă-ţi războaiele singur!

Cine păzeşte paznicii?

375

Spre sfârşitul secolului al IV-lea, Imperiul Roman se întindea peste Europa şi Asia şi includea multe culturi şi rase diferite. În ciuda acestui lucru, oficialii încă aveau rezerve în privinţa includerii triburilor barbare din Germania şi a încorporării lor în armată. Aceia care venerau iluzia unei Rome clasice, urau schimbările rapide prin care trecea lumea, care avea să se transforme în

rău după invazia hunilor şi după câteva decizii cruciale care, privite în retrospectivă, probabil că nu prea au fost în interesul imperiului.

Totul a început în 375, când hunii i-au atacat pe ostrogoţii din regiunea Mării Negre. Regele vizigot Fritigern s-a temut că oamenii săi aveau să fie următoarea ţintă, aşa că i-a cerut ajutorul împăratului Valens, solicitându-i permisiunea de a se stabili pe teritoriul roman de la sud de Dunăre. Valens a refuzat în primă fază, dar s-a înduplecat ulterior, sub condiţia ca vizigoţii să predea armele. În schimb, Roma avea să le asigure alimente noilor refugiaţi. Părea o soluţie reciproc avantajoasă. Dar Valens nu luase în calcul ura propriilor oameni, în special aceea pe care o simţeau soldaţii romani veterani la adresa germanilor. În plus, după ce s-au stabilit, pe lângă abuzurile vecinilor greci şi ale soldaţilor romani, vizigoţii au trebuit să îndure şi foametea. Valens era conştient că nu avea destule provizii suplimentare, dar făcuse înţelegerea în ciuda acestui lucru.

În anul următor, Fritigern şi vizigoţii săi s-au răsculta. Legaţi cultural, ostrogoţii li s-au alăturat în luptă. Valens a fost ucis. Ulterior, împăratul Teodosiu i-a convins pe ostrogoţi să părăsească teritoriul roman în timp ce hunii s-au mutat mai la est. Le-a oferit vizigoţilor un loc pe teritoriul Bulgariei de astăzi. Teodosiu le-a oferit şi o viaţă

nouă ca soldaţi în armata romană. Slujba de soldat era plătită suficient cât să-şi poată hrăni familia, aşa că mulţi goţi au acceptat. Dată fiind presiunea hunilor la graniţa imperiului, integrarea germanilor în armatele orientală şi occidentală a avut loc într-un ritm accelerat. Soldaţii greci şi latini îi dispreţuiau pe nou-veniţi. Imperiul se luptase cu barbarii mai mult de 400 de ani. Această ură îndelungată faţă de foştii duşmani nu avea cum să dispară, pur şi simplu, doar pentru că dintr-odată aceştia erau acceptaţi în armata romană.

În anul 395, vizigoţii l-au ales rege pe Alaric. Mulţi vedeau în Alaric un luptător pentru drepturile poporului său. Când proviziile s-au împuţinat din nou, acesta şi-a condus oamenii mai departe, spre centrul Europei, în căutare de hrană şi de păşuni. În acelaşi timp, un alt barbar nemulţumit a hotărât să se ridice împotriva Romei. Radagaisus a trecut Dunărea în marş spre Alpi, în fruntea armatei sale de vandali şi burgunzi. Trebuia să fie oprit. Generalul franco-roman Stilicon a primit misiunea de a-i supune pe oamenii lui Radagaisus. Acesta şi-a îndeplinit-o fără luptă. În loc să-i distrugă, Stilicon i-a încorporat pe mulţi dintre ei în propria armată.

Alaric şi vizigoţii lui au profitat de răscoala lui Radagaisus şi s-au mutat în nordul Italiei. Stilicon şi-a îndreptat atenţia spre el. Radagaisus a văzut în asta şansa de a-i hărţui din nou pe romani. În 405, în timp

ce Stilicon era ocupat cu Alaric, Radagaisus şi vandalii săi şi-au croit drum spre Hispania, instalându-se pe pământ roman. Alaric nu-şi dorea să rămână descoperit, aşa că el şi vizigoţii săi i-au urmat pe vandali în Peninsula Iberică, în speranţa găsirii unor noi teritorii şi oportunităţi. Roma era furioasă. Cineva trebuia să plătească pentru această greşeală uriaşă. Împăratul Apusului, Honorus, a hotărât că Stilicon era cauza tuturor problemelor Romei cu barbarii şi a ordonat asasinarea lui. Tensiunile au crescut în interiorul armatei, până când, în cele din urmă, aceasta s-a rupt în două facţiuni rivale. Ruptura a fost una pe baze de etnie, între vechii cetăţeni ai Romei şi noii recruţi germani. Soldaţii romani au început să ucidă familiile soldaţilor germani. Aceştia au plecat pentru a i se alătura lui Alaric. Rămasă fără germanii care completau rândurile soldaţilor, Italia nu mai avea o armată activă.

Situaţia nu era deloc una plăcută. Pentru următorii patru ani, Alaric şi triburile barbare au continuat să se aşeze în Hispania şi chiar în nordul Italiei. Fără armată activă, împăratul s-a văzut nevoit să-l mituiască pe Alaric pentru a-l împiedica să devasteze Roma. Dar Alaric nu-şi dorea în mod special să distrugă Roma. Ce voia el era să fie parte a imperiului. Voia ca oamenii săi să fie reintegraţi în armată, voia provizii, pământ pe care oamenii săi să-şi poată trăi liniştiţi viaţa, şi îşi dorea

toate beneficiile unui cetăţean al Romei. Honorus l-a refuzat. A fost o alegere proastă. Honorus a fugit la Ravenna.

Roma a ales un nou împărat al Apusului. Attalus s-a dovedit a fi mult mai tolerant cu barbarii. Credea că integrarea lor era inevitabilă şi că avea să fie în folosul Romei. A fost de acord cu cererile lui Alaric privind hrana şi reintegrarea. Exista o singură problemă. Roma nu avea provizii în plus. Când Attalus nu a reuşit să satisfacă cererile lui Alaric, vizigoţii au condus un atac asupra Romei. În acest moment, armata romană era deja complet dependentă de trupele germanice. Pur şi simplu, nu mai existau destui romani care să lupte pentru a apăra oraşul. În 475, comandantul barbar Odoacru i-a luat locul împăratului roman. Completând rândurile armatei cu recruţi germani, romanii occidentali uitaseră o lecţie învăţată pe propria piele, aceea că armata decide împăratul. Dacă nu ar fi ajuns dependenţi de triburile germanice cu care era dificil de tratat, poate că Roma şi Imperiul Roman de Apus ar fi supravieţuit.

În schimb, cetăţenii Romei i-au lăsat pe alţii să le devină gardieni şi au aflat destul de repede că gardienii le deveniseră stăpâni.

20

Nestăpânire de sine

O săgeată

În anul 378, un singur soldat, nici măcar ofiţer, a făcut o greşeală care a grăbit foarte mult şi, probabil, chiar a condus la distrugerea finală a Imperiului Roman de Apus. Totul a început undeva, în stepele îndepărtate ale Asiei. Aici îşi aveau originea cele mai multe triburi barbare şi, printre alţii, de aici au plecat goţii în drumul lor spre Europa de Est. Goţii erau nişte oameni dârji, dar au migrat spre graniţele ambelor imperii romane (Bizantin şi Apusean) alungaţi de nişte barbari mult mai răi. Aceştia erau hunii, cel mai cunoscut dintre ei fiind Atilla Hunul, al căror destin va fi să arunce mare parte din Europa în haos, o generaţie mai târziu. Dar acum hunii erau încă o ameninţare îndepărtată, iar goţii erau la graniţele Romei, cerând să le treacă şi să se stabilească în teritoriile controlate de Imperiul de Apus. Erau împărţiţi în două grupuri: ostrogoţii orientali şi vizigoţii occidentali. Aşa cu am descris la Greşeala 19, conducătorii vizigoţilor s-au întâlnit cu oficialii romani şi au cerut permisiunea ca oamenii lor să intre pe teritoriul roman. Au căzut de acord că, dacă îşi abandonau armele, goţii erau bineveniţi. S-au mai înţeles şi ca romanii să le asigure vizigoţilor hrana necesară până la următoarea recoltă, dat fiind că deocamdată aceştia nu aveau cum să cultive ceva.

A migrat o întreagă populaţie; sute de mii de bărbaţi,

femei şi copii, şi printre ei zeci de mii de războinici, au trecut graniţa Imperiului Roman. Deşi nu participase la înţelegere, sub presiunea aliaţilor huni şi prins în mijlocul confuziei, şi celălalt mare grup, cel al ostrogoţilor, a traversat râul care marca graniţa Romei. A devenit evident destul de repede că romanii, pur şi simplu, nu aveau destule provizii pentru goţi. Înfometate, triburile vizigote au început să se aprovizioneze de unde apucau, adesea jefuind satele în căutarea hranei. Au izbucnit lupte ce au devenit aproape permanente între mici grupuri de goţi şi mici unităţi romane. În încercarea de a rezolva problema, cei doi guvernatori ai Romei au cerut o întâlnire cu toţi capii vizigoţi. Era un truc pus la cale pentru a-i asasina pe toţi conducătorii vizigoţi, cel mai probabil urmând ca goţii înfometaţi şi (sperau romanii) rămaşi fără lideri să fie luaţi în sclavie. Tentativa de asasinat a eşuat lamentabil. Capii vizigoţilor au scăpat, armata s-a întărit curând cu ostrogoţi şi rezultatul a fost un război deschis. Luni de zile, ambele părţi s-au hărţuit, mici grupuri de călăreţi pândindu-se şi atacându-se reciproc, în vreme ce unităţile de infanterie apărau aşezările mai mari şi oraşele romane. În cele din urmă, împăratul Valens a venit personal să preia controlul. Spera să câştige o bătălie decisivă care să-i nimicească sau măcar să-i alunge pe goţi. Regele vizigot Fritigern a făcut o ofertă de pace

dacă romanii îl lăsau să preia practic controlul provinciei Tracia. Oferta a fost refuzată de Valens, care a strâns o armată uriaşă, alcătuită din unităţi de cavalerie şi de infanterie. La rândul lui, Fritigern i-a adunat pe goţi, dar şi-a arătat din nou disponibilitatea să negocieze.

În acest moment din istorie, goţii erau o naţie aproape la fel de civilizată ca romanii şi în realitate mult mai învăţaţi decât cetăţenii romani ai Galiei. Conducătorii lor erau furioşi, dar înţelegeau în acelaşi timp că ambele părţi aveau mai mult de pierdut decât de câştigat. Nu-şi doreau cu tot dinadinsul un război sau o bătălie care le-ar fi putut distruge naţia. Chiar dacă ar fi câştigat, nu ar fi făcut altceva decât să-şi slăbească un potenţial aliat împotriva hunilor. Goţii nu-şi doreau, de fapt, decât un loc în care să se poată stabili în siguranţă. Acest lucru a fost demonstrat ulterior, când goţii chiar s-au unit cu ultima armată romană pentru a-i înfrunta şi a-i învinge pe hunii lui Atilla, 80 de ani mai târziu. Vizigoţilor nu le plăcea Roma, dar se temeau mai mult de huni.

Cele două armate s-au întâlnit lângă Adrianopol (în prezent Edirne) şi şi-au ridicat tabăra fiecare sub ochii celeilalte. Au căzut de acord ca Valens să trimită o delegaţie în interiorul inelului pe care îl forma tabăra vizigoţilor. Să ne reamintim că întregul popor vizigot era în plină migraţie, iar în acea tabără nu se aflau doar războinicii, ci şi restul familiilor. Nu fără motiv, fiecare

dintre părţi şi-a luat măsuri împotriva unei eventuale trădări şi şi-a pregătit călăreţii de atac. Dar Fritigern părea să fie foarte pregătit să cadă la pace. Apoi, o mică greşeală a condamnat Roma.

Cel mai probabil, trimişii Romei au fost neliniştiţi în timp ce se apropiau de tabăra vizigoţilor. Ai lor tocmai încercaseră o manevră similară în tentativa de a-i asasina pe aceiaşi lideri către care se îndreptau ei acum. În jurul lor, mii de călăreţi înarmaţi cu arcuri şi suliţe erau gata de atac unii împotriva celorlalţi. Luni întregi, ambele părţi duseseră mici lupte încrâncenate şi rareori luaseră prizonieri.

Poate a fost o reacţie faţă de vreo mişcare neobişnuită a zidului de care în timp ce se apropiau romanii. Sau poate şi-au zărit vreun vechi duşman. Unul dintre soldaţii care acţionau ca un fel de gărzi de corp ale trimişilor romani a tras o săgeată, una singură, înspre zona respectivă. Probabil că apoi au tras şi celelalte gărzi. Nu a supravieţuit nimeni să spună ce s-a întâmplat de fapt. Vizigoţii au răspuns cu un potop de săgeţi. Cea mai mare parte a delegaţiei romane a căzut, iar supravieţuitorii au fugit.

În replică, cavaleria romană a atacat tabăra vizigoţilor din poziţia lor de pe ambele flancuri ale infanteriei. Călăreţii nu au reuşit să străpungă apărarea taberei pe care o înconjuraseră. Grosul cavaleriei grele a vizigoţilor

şi a ostrogoţilor, oameni bine protejaţi de armuri, pe cai odihniţi, se întorsese târziu. Aşteptaseră într-un loc ferit, în spatele unei pădurici, într-o parte a câmpului de luptă. Aceşti călăreţi în armuri au atacat întâi o unitate a cavaleriei romane, apoi pe cealaltă. Întâmpinate de săgeţile trase din care şi atacate din spate de mii de războinici în armuri, ambele cavalerii romane au luat-o la fugă, lăsând infanteria încă neformată şi prost instruită la mila întregii armate a goţilor. Au murit în jur de 40 000 de oameni, iar puterea Imperiului Roman de Apus a fost frântă pentru totdeauna. Armatele romane au devenit tot mai puţin romane şi tot mai barbare. Vremea temutelor legiuni apusese. Roma nu a mai stăpânit apoi niciodată mai mult de câteva părţi din Italia, şi, în decurs de un secol, însuşi oraşul Roma a căzut de două ori, iar barbarul Odoacru a preluat inutilul titlu de împărat. Dacă acea unică săgeată nu ar fi fost trasă, ar fi existat o bună şansă ca tratativele de pace să fi avut succes. Vizigoţii, care aveau cereri şi preocupări justificate, au fost cei care au cerut tratativele, şi era în interesul lui Valens să-i aibă aliaţi, nu inamici. Fără dezastrul de la Adrianopol, Roma ar fi rămas mult mai puternică şi mai capabilă de a se apăra. O Romă care încă ar fi avut o armată în adevăratul sens al cuvântului, cu aliaţi goţi, ar fi putut păstra nivelul înalt de cultură şi educaţie pe care le aveau în comun

romanii şi goţii. Secolele care au urmat Bătăliei de la Adrianopol sunt amintite ca Epoca Tenebrelor sau Evul Mediu Întunecat. Fără o singură săgeată trasă de o gardă de corp anonimă, acea epocă ar fi putut fi mult mai puţin tenebroasă şi întunecată.

21

Duşmanul duşmanului tău

Suntem aici să vă ajutăm

425

Uneori, duşmanul duşmanului tău îţi este şi ţie duşman. În prima parte a secolului al V-lea, ocupaţia romană s-a retras din Britannia pentru a apăra Galia şi Italia de triburile barbare invadatoare. Romanii au lăsat în urma lor un teritoriu lipsit de apărare şi cu un viitor incert. Lipsa unui guvern puternic şi a unei prezenţe militare au aruncat ţara într-o spirală a haosului. Bandele de picţi care sălăşluiau la nord de Zidul lui Hadrian au început să jefuiască satele din sud. Au furat provizii, au omorât nenumăraţi britoni şi au jefuit bisericile şi casele localnicilor. Fără susţinerea legiunilor romane, căpeteniile britanice au ştiut că nu aveau cum să oprească jafurile şi atacurile. Aşa că au angajat mercenari saxoni pentru a potoli bandele de tâlhari.

Nu se cunosc prea multe detalii legate de aceste evenimente, dar, conform tradiţiei şi Venerabilului Beda, cam asta ar fi povestea...

Prin 425, trăia un rege pe nume Constans, al cărui cel mai apropiat consilier era lordul Vortigern. Regele îşi trăise cea mai mare parte a vieţii într-o mănăstire, astfel că nu ştia mai nimic despre treburile statului. Aşa încât Vortigern conducea ţara în numele lui. Nu i-a luat mult să-şi dea seama că, dacă tot guverna, practic putea foarte bine să fie el regele. Aşa că a ticluit un plan pentru a uzurpa tronul piosului rege Constans.

În primul rând, Vortigern l-a făcut pe rege să-i dea în grijă vistieria, iar apoi a cerut controlul oraşelor şi al garnizoanelor acestora. L-a convins că picţii plănuiau o invazie cu ajutorul norvegienilor şi al danezilor. Vortigern i-a spus lui Constans că cel mai bun mod de a evita invazia era să umple Curtea de picţi care să lucreze ca spioni împotriva propriilor oameni. Motivul real pentru care Vortigern voia la Curte nobili picţi era că ştia cât de uşor puteau fi cumpăraţi. Când au ajuns, Vortigern i-a tratat cu favoruri. După ce şi-a asigurat loialitatea lor, le-a spus că plănuia să plece să-şi caute norocul, pentru că nu putea trăi de pe urma indemnizaţiei mizere pe care i-o plătea regele. Înfuriaţi, picţii au decis să pună piciorul în prag. Au spart uşa dormitorului regelui şi i-au tăiat capul. Vortigern a jucat destul de bine rolul prietenului îndurerat. A ordonat execuţia celor implicaţi în asasinat. Gestul său a fost bine primit de britoni, dar când picţii din nord au primit vestea, aceştia au cerut

răzbunare.

Vortigern nu se confrunta doar cu faptul că îşi făcuse picţii inamici, dar şi-i făcuse duşmani şi pe cei doi fraţi ai lui Constans, Aurelius Ambrosius şi Uther Pendragon. (Amândoi fugiseră în Britannia, dar se întorseseră ulterior pentru a-şi juca rolul în poveste.) Hengist şi Horsa, două căpetenii saxone, au apărut pe coasta Angliei în ceea ce se voia a fi un atac. Saxonii au debarcat în Kent cu o bandă de războinici înarmaţi până în dinţi. În loc să adune oamenii să respingă invazia, Vortigern a văzut în asta o ocazie. I-a invitat pe cei doi saxoni să lupte pentru el în schimbul banilor şi al pământurilor. Părea un parteneriat perfect.

Împreună, cei trei au obţinut multe victorii împotriva picţilor şi, în schimb, Vortigern i-a dat lui Hengist pământ în Lincolnshire. Hengist i-a spus că, pentru a ţine inamicul la respect, trebuie să mai aducă oameni din Germania. Vortigern i-a dat permisiunea să facă după cum credea. Şi, de parcă prostia nu era destul de mare, regele l-a făcut pe Hengist conte şi i-a permis să ridice un castel fortificat. Noul conte şi-a numit castelul Thongceaster.1

Dacă aveaţi impresia că Vortigern a acţionat prosteşte până aici, aşteptaţi puţin. E mai rău. Vortigern s-a îndrăgostit de Rowena, frumoasa fiică a lui Hengist, căruia i-a cerut mâna fetei. Hengist a fost de acord, dar

numai în schimbul ţinutului Kent. Toţi cei implicaţi au ignorat complet faptul că ţinutul deja îi aparţinea contelui Gorangon, care se afla, de asemenea, în serviciul lui Vortigern şi care trebuie să se fi înfuriat. Vortigern şi-a numit apoi noul tată-socru în funcţia de principal sfetnic. Fiilor lui Hengist le-a dat pământ între Zidul lui Hadrian şi partea sudică a Britanniei, ca un tampon între bandele de tâlhari şi propriii oameni. În tot acest timp, numărul saxonilor care se stabileau în Britannia creştea văzând cu ochii. Nu-i datorau credinţă decât lui Hengist. Cu excepţia lui Vortigern, fiecărui briton îi era deja clar că Hengist plănuia să preia puterea.

Când nobilimea britanică şi-a exprimat îngrijorarea în faţa lui Vortigern, acesta a ignorat-o. Dar nobilii şi-au dat seama că, dacă lucrurile continuau, aveau să piardă toate pământurile în favoarea saxonilor. Aşa că l-au proclamat rege pe Vortimer, fiul lui Vortigern. Vortimer a început imediat să-i alunge pe saxoni. A luptat şi a obţinut multe victorii. Într-una dintre aceste bătălii, Horsa, cealaltă căpetenie care venise cu Hengist, a fost ucis. Mulţi războinici saxoni au fost nevoiţi să fugă înapoi în Germania, unii dintre ei chiar abandonându-şi femeile şi copiii. Membrii familiilor abandonate au fost în mare parte luaţi sclavi. Curând, toţi războinicii saxoni şi căpeteniile acestora fugiseră, peste Canal. Când a aflat toate astea, Rowena a hotărât să se răzbune şi l-a otrăvit pe

Vortimer. Hengist a primit vestea morţii lui Vortimer şi a adunat o armată pentru a trece din nou în Britannia. Când a ajuns, i-a trimis un mesaj lui Vortigern, care era din nou rege. Hengist i-a spus că adusese armata pentru a lupta împotriva lui Vortimer, pretinzând că nu ştia de moartea acestuia. Cei doi conducători au aranjat o întâlnire cu cei mai importanţi baroni ai lor, la Amesbury Abbey, pentru a negocia termenii. Tradiţia cerea ca nimeni să nu vină înarmat la o negociere. Nobilii britanici au respectat-o, dar saxonii nu. Încă din start, Hengist şi oamenii lui şi-au scos hangerele şi le-au tăiat gâtul britonilor neînarmaţi.

De-aici, istoria se transformă într-o legendă ţesută cu poveşti cu vrăjitorul Merlin. Vortigern nu a murit în acel masacru, ci a fost ucis ulterior de Ambrosius, fiul exilat al lui Constans. Legenda are totuşi un sâmbure de adevăr, chiar dacă doar unul literar. Transmite senzaţia de trădare pe care au simţit-o britonii în faţa invadatorilor saxoni şi le oferă arheologilor şi istoricilor o posibilă explicaţie a schimbării bruşte a puterii şi a migraţiei masive a saxonilor. Povestea are şi o morală. Aşa că, voi toţi cei care aveţi în plan să dominaţi lumea, învăţaţi lecţia lui Vortigern, ca să nu mai menţionăm lecţia Romei: nu-i puneţi niciodată pe alţii să lupte împotriva duşmanilor voştri. Iar, dacă totuşi o faceţi, nu-i lăsaţi să se întărească numeric. Cel care are armata mai

mare aproape întotdeauna ajunge rege.

Într-o traducere aproximativă, Castelul Chingii; conform lui Geoffrey Chaucer, numele ar fi avut la origine faptul că Hengist a făcut măsurătorile pentru fundaţie cu o chingă de piele (n.tr.)

22

Litera legii

Poate altă dată

771

În multe privinţe, Uniunea Europeană e o tentativă de a da ceasul Europei înapoi un pic mai mult de 1 000 de ani. În 771, Carol a devenit singurul rege al unui regat german relativ mic a cărui capitală era la Aachen. În urma a 53 de campanii militare şi având renumele de a fi fost unul dintre cei mai competenţi administratori din istorie, a reuşit să construiască un imperiu mai mare decât orice văzuse Europa de la Roma încoace. A muncit din greu toată viaţa pentru a crea un regat prosper şi unit, în general cu succes. Nivelul educaţiei a crescut, iar economia Europei Centrale, incluzând aici şi Germania şi Franţa de azi, a explodat. Dar legea şi tradiţia aveau să condamne la pieire prima Europă unită.

Legea care a pus capăt uneia dintre cele mai strălucitoare perioade a Evului Mediu era o tradiţie îndelungată care încerca să gestioneze rivalităţile adesea sângeroase dintre moştenitorii unui rege sau nobil.

Această lege decreta că orice proprietăţi ale unui regat sau case nobiliare se împărţeau în mod egal între fiii regelui sau ai nobilului. Acest lucru contribuia la diminuarea rivalităţii între fraţi, dar însemna şi că întregi regate şi feude erau împărţite iar şi iar.

Acelaşi lucru avea să se întâmple şi cu Imperiul Carolingian la moartea lui Carol cel Mare, doar că toţi posibilii succesori, cu excepţia unuia singur – Ludovic, au murit înaintea tatălui lor. Aşa că Ludovic a devenit unicul conducător al imperiului, făcând o treabă la fel de bună ca tatăl său. Din păcate, s-a descurcat la fel de bine şi la făcut copii. Toţi cei trei fii ai săi, Pepin, Lothar şi Ludovic, s-au dovedit a fi pregătiţi şi nerăbdători să-şi moştenească treimile de imperiu. Dar, în 823, a doua soţie a împăratului Ludovic cel Pios i-a născut acestuia al patrulea fiu, pe Carol. Când Ludovic a încercat să-şi schimbe testamentul astfel încât noul său fiu să moştenească un sfert din imperiu, ceilalţi trei au organizat o revoltă la palat. Conflictul mocnea şi ameninţa să se transforme într-un război civil în toată regula. Ludovic a încercat să se întâlnească cu Lothar, în speranţa refacerii relaţiei dintre ei. Când Ludovic a ajuns la locul de întâlnire, toţi cei trei fii ai săi mai mari erau deja acolo, împreună cu cei care îi susţineau. L-au forţat pe Ludovic să abdice. În acel moment, imperiul s-a rupt în trei, nemaifiind a fi unit niciodată.

Dacă legea ar fi fost diferită, cu un singur fiu moştenitor, istoria dinastiei carolingiene ar fi fost probabil mai sângeroasă, iar cea a întregii Europe mai liniştită. Dacă imperiul lui Carol cel Mare nu s-ar fi împărţit conform tradiţiei care crea regate rivale cu fiecare generaţie, o Europă unită ar fi putut deveni ceva normal. Milioane de morţi ar fi putut fi evitate dacă războaiele dintre naţiunile născute din resturile acestui imperiu nu ar fi existat. Unitatea după care tânjeşte Uniunea Europeană ar fi putut fi obţinută foarte bine o mie de ani mai devreme. Acea lege, creată pentru a păstra pacea în familii, a fost o greşeală îngrozitoare pentru Europa, iar continentul a plătit pentru ea cu un mileniu de haos şi de războaie.

23

Priorităţi

Familia înaintea viitorului

1001

Există multe poveşti cu vikingi scrise în jurul anului 1000. Până şi cele mai blânde dintre ele îi descriu pe fioroşii nordici ca fiind violenţi şi impulsivi. Cele mai multe folosesc termeni expliciţi şi negativi, care azi descriu psihopaţii sau mai rău. Practic, mai mult de două secole, principala ocupaţie a vikingilor a fost jaful, distrugerile şi furtul pământurilor altor oameni. Furtul de pământ devine mult mai uşor de înţeles dacă luăm în calcul solul sărac

şi pietros şi clima rece a Scandinaviei. Aşa că îţi trebuia ceva voinţă şi hotărâre să te remarci drept cel mai violent dintre vikingi. Dar unul anume era exact aşa, şi a fost exilat de două ori, până a sfârşit la graniţa cea mai de vest a întregii lumi europene. Vikingul cu pricina era Erik cel Sângeros. Erik cel Roşu este traducerea mai blândă a renumelui său, mai potrivită pentru manualele şcolarilor. Erik cel Sângeros a reuşit să fie exilat în îndepărtata Islandă şi apoi într-un singur colţ al micii insule. Dar chiar şi după uciderea mai multor vecini în urma unor dispute asupra hotarelor ce ar fi putut fi stinse foarte uşor, omul încă mai avea destulă charismă pentru a aduna un grup de supuşi pe care i-a condus chiar mai departe spre vest. Aceştia s-au stabilit pe o insulă pe care Erik a numit-o, mai mult pentru PR decât pentru a descrie o realitate, Ţara Verde
2
. Şi aşa i-a
rămas numele.
Erik cel Sângeros a fost recunoscut drept conducătorul coloniei, aşa că măcar de acolo nu-l mai putea exila nimeni. Pentru o vreme, colonia a prosperat, iar Erik a crescut doi copii. Aceştia erau Leif, numit din motive evidente Erikkson (fiul lui Erik), şi Freydís Eiríksdóttir (fiica lui Erik). Leif a ajuns şi el conducător şi explorator. După ce a crescut îndeajuns de mult, a strâns un

echipaj şi a navigat mai departe spre vest. Este posibil ca Leif să fi auzit poveşti despre o ţară bogată la vest de pescarii şi negustorii din Groenlanda. Şi, după un drum surprinzător de scurt, grupul de vikingi a debarcat într-un loc care trebuie să fi părut un paradis verde pe lângă îngheţata Groenlandă. Leif l-a numit Vinland, pământul fertil.

După obicei, vikingii au hotărât că pământul unde debarcaseră era al lor. Oamenii lui Leif au arătat asta ridicând o aşezare din case de piatră. Toate acestea au înfuriat localnicii, care, în cele din urmă, au atacat colonia. Au alungat micul grup înapoi, la corăbiile cu care veniseră. Anotimpul cald era pe sfârşite, aşa că vikingii s-au întors în Groenlanda. Este pentru prima dată când auzim de Freydís, a cărei furie a schimbat istoria. Acum, Freydís este o eroină care luptă în ariergardă, ţinându-i pe loc pe mult mai numeroşii indigeni americani, până când corăbiile au putut pleca. Femeile, mai ales fiicele vikingilor din castele superioare, erau antrenate în mânuirea armelor. Dat fiind că bărbaţii dintr-un sat puteau fi plecaţi după pradă săptămâni la rând, era aproape o necesitate.

Nu la mult timp după ce cei doi copii ai săi s-au întors din Vinland, Erik cel Sângeros a murit. Leif i-a luat locul la conducerea Groenlandei. De-acum nu mai avea timp de expediţii de explorare. Dar Vinland nu a fost

uitată, şi au plănuit o altă expediţie, mai mare, care să se întoarcă acolo. De data asta erau mai multe vase care plecau spre vest, iar drumul era cunoscut. Probabil că au plecat împreună, dar corăbiile navigau cu viteze diferite, iar unele au ajuns mai repede decât altele. Din păcate pentru două familii, nava lor a ajuns înaintea celei pe care se afla Freydís. O altă tradiţie a vikingilor, spunea că, pe pământurile abandonate, primii ajunşi îşi puteau alege casele. În mod normal, era vorba de casele saxone şi britanice din care fugeau proprietarii, dar regula s-a aplicat şi în Vinland.

Aşa că, în momentul sosirii lui Freydís în locul în care îşi dăduse măsura curajului, a apărut o problemă. Ea era fiica şi sora regelui şi eroina retragerii. Evident, Freydís se hotărâse deja să-şi aleagă cea mai mare şi, cel mai probabil, cea mai bine construită dintre casele de piatră. Dar cele două familii care ajunseseră înainte deja se instalaseră în acea casă. Aşa că Freydís le-a poruncit să se mute. Ei au refuzat-o. Legea era de partea lor.

A existat probabil o confruntare reală şi s-au spus multe lucruri regretabile. Totul s-a sfârşit cu Freydís şi posibil gărzile ei personale omorându-i pe cei doi bărbaţi care ocupaseră primii casa.

Nu era în regulă, dar părea a fi în limitele acceptabile pentru fiica lui Erik cel Sângeros în anul 1001. Să ne amintim că era vorba de o cultură violentă, iar fratele ei

era rege. Dar Freydís nu s-a oprit aici. Le-a ordonat gărzilor să le omoare şi pe soţiile şi pe copiii celor doi. Când oamenii au refuzat, a luat o secure şi a făcut-o cu mâna ei. A fost o criză de furie în adevărata tradiţie a tatălui ei. Uciderea femeilor şi copiilor era de asemenea complet în afara legii, chiar şi printre vikingi.

Colonia nu avea parte de un început de bun augur. Până la venirea toamnei, probabil prestabilit, toţi s-au întors în Groenlanda. Întoarcerea l-a pus pe fratele lui Freydís, care era şi regele ei, într-o poziţie neplăcută. După lege, era o criminală. Ca majoritatea popoarelor războinice, vikingii luau legea foarte în serios. Una era să ucizi bărbaţi, dar să omori şi restul familiei era prea mult. Nu erau niciodată prea mulţi vikingi, iar mamele şi copiii erau foarte preţuiţi. Ar fi trebuit s-o execute, dar, dacă o făcea, lucrurile se complicau într-o altă direcţie. Pentru a evita o criză gravă între fraţi şi surori într-o cultură atât de ambiţioasă şi violentă, legea era foarte strictă şi în privinţa uciderii cuiva din propria familie. Orice ar fi făcut Leif, urma să încalce legea. Dacă încălca legea, exista o probabilitate destul de mare să fie înlăturat de la putere. Aşa că a ales un compromis. Freydís a fost exilată din Groenlanda. Apoi, a decretat că nimeni nu se va mai întoarce în colonia Vinland şi nimeni nu va mai vorbi despre ea vreodată. Întregul incident a fost dat uitării.

Vikingii nu s-au mai întors niciodată în Vinland. Vor mai trece cinci secole până când Europa va „descoperi“ din nou Americile. Cât de diferită ar fi fost lumea dacă nordicii s-ar fi stabilit acolo şi n-ar mai fi plecat! Măcar Europa de Nord, şi nu Spania, s-ar fi bucurat de bogăţiile noului continent. Lumea de azi a devenit un loc mult diferit, doar pentru că, acum 1 000 de ani, Freydís a avut o criză de furie.

Groenlanda (n.tr.)

24

Promisiune încălcată

Oferta lui Godwinson

1050

Când Wilhelm Cuceritorul a venit din Normandia în 1006 şi i-a învins pe englezi, a fost o surpriză uriaşă pentru mulţi, mai ales pentru adversarul său, Harold Godwinson, al cărui tată îşi dorise înscăunarea lui Eduard Confesorul ca rege. Şocul cel mai puternic însă a venit după Bătălia de la Hastings, prin care Wilhelm a lansat o adevărată campanie de nimicire a popoarelor anglo-saxone şi anglo-daneze care se stabiliseră în Anglia şi de înlocuire a acestora cu civilizaţia normandă.

Totul începuse, de fapt, cu ani în urmă, după moartea lui Knut cel Mare în 1035. Knut venise în Anglia ca un cuceritor, dar îmbrăţişase cultura şi stilul de viaţă anglo-saxon. Moartea sa a marcat începutul

sfârşitului imperiului anglo-saxon. Poporul şi-a pus speranţa în cei trei fii ai lui Knut, dar aceştia s-au dovedit a fi ignoranţi şi necioplţi. Multe priviri s-au întors atunci spre fiii văduvei regelui, Emma, şi ai precedentului rege, Ethelred al II-lea. Cei doi prinţi erau descendenţi ai lui Alfred cel Mare. Fiul cel mai mare, Alfred (numit după faimosul său strămoş), avea multe calităţi. Era curajos, charismatic şi foarte plăcut de oameni. Eduard, în schimb, era un adevărat ascet pios, şi nu avea nici o chemare pentru treburile administrative. Şi, din pricina exilului familiei sale în Normandia, fusese crescut ca un normand.

În aceeaşi perioadă, un alt personaj îşi începea drumul spre putere. Era Godwin, conte de Essex şi lider al populaţiei daneze. Îşi dorea controlul total asupra englezilor şi îi voia incluşi în sistemul anglo-danez. Când prinţul Alfred s-a întors din exil în Anglia pentru a-şi vizita mama ce rămăsese văduvă de curând, Godwin l-a arestat. Apoi a pus ca însoţitorii lui Alfred să fie omorâţi, iar lui să i se scoată ochii. Cert e că fratele prinţului, Eduard, nu a uitat şi este chiar posibil ca el să-şi fi plănuit răzbunarea din momentul în care a aflat ce se întâmplase.

Deşi fiii lui Knut l-au urmat la tron, domnia lor a fost scurtă. Au murit în decurs de şase ani, iar Anglia, din nou, nu mai avea un rege. Godwin a profitat de acest

vid de putere. Avea o mare influenţă politică, dar îi lipsea susţinerea multora dintre saxoni. Aşa că i-a venit ideea unei soluţii pe care o credea perfectă. A hotărât că cel mai bun mod de a uni saxonii şi danezii, consolidându-şi astfel puterea, era să-l proclame pe Eduard rege. Un monarh din linia lui Alfred cel Mare ar fi unit oamenii, dar Godwin ar fi tras sforile. Credea că Eduard va fi uşor de manipulat şi că prin el îşi va lărgi sfera de influenţă.

Când Eduard şi-a numit prietenii normanzi în poziţii înalte, Godwin a permis acest lucru până la un punct. Pentru a dovedi că le era loial englezilor şi nu normanzilor, Eduard s-a însurat vrând-nevrând cu frumoasa fiică a lui Godwin, Edith. Este posibil ca asta să fi avut în minte Godwin de la bun început. Cu fiica sa regină, urmaşii lui aveau să moştenească regatul. Probabil că Eduard s-a gândit la amărăciunea existenţei fratelui său când a decis să-şi înfrunte arogantul socru. Avea să-i distrugă lui Godwin orice şansă de a mai fi vreodată strămoş al unor regi. A refuzat să consume mariajul cu Edith. Eduard a dus mai departe o viaţă pioasă, călugărească, lucru care i-a adus renumele de „Confesorul“. Popularitatea sa la Curte a crescut, mai ales în rândul normanzilor. Şi-a făcut aliaţi, iar în 1051 l-a putut confrunta pe Godwin, exilându-l cu tot cu familie. Şi a îndepărtat-o şi pe regină.

În timpul exilului lui Godwin, se crede că Wilhelm, ducele Normandiei, i-ar fi făcut o vizită lui Eduard. În timpul acelei vizite Eduard i-ar fi oferit succesiunea la tron. Dacă ne gândim la relaţia pe care o avusese Eduard cu Godwin, pare mai mult decât posibil. Când s-a aflat că oferise coroana unui normand, Eduard şi-a pierdut respectul lorzilor englezi. Godwin a reuşit să recâştige parţial susţinerea pierdută şi chiar să strângă o mică armată în Flandra. Apoi, i-a forţat mâna regelui pentru a-l lăsa să se întoarcă. Regele i-a primit înapoi pe Godwin şi pe fiii săi, redându-le inclusiv rangul şi titlurile nobiliare. Lui Godwin nu i-a luat mult să-şi exercite autoritatea. În urma întoarcerii sale, mulţi normanzi şi-au pierdut titlurile şi averea. Când Godwin a murit în 1051, acei lorzi deposedaţi au sperat că-şi vor recâştiga statutul. Speranţele lor au rămas deşarte.

Fiul cel mare al lui Godwin, Harold, i-a luat locul. La fel ca tatăl său, Harold a condus Anglia din umbră. Şi-a exercitat autoritatea practic fără opoziţie din partea cuiva, în ciuda conflictului mocnit dintre normanzi, saxoni şi danezi. Singura rezistenţă directă a venit din partea propriului frate, Tostig, care a câştigat rapid favorurile regelui. Tostig s-a împrietenit cu mulţi dintre lorzii normanzi, care l-au făcut pe Eduard să-l îndrăgească. Tostig a primit astfel titlul de conte al Northumbriei, atrăgând invidia lui Harold. Cei doi fraţi deveniseră

duşmani, ceea ce s-ar putea să fi fost intenţia regelui de la bun început. Poate că Eduard fusese complet subestimat de familia lui Godwin. Oricare i-ar fi fost intenţiile, Eduard a reuşit să sape o prăpastie între Harold şi Tostig.

Deşi relaţia cu fratele său se stricase, Harold avea să găsească prietenia într-un mod foarte ciudat. În 1064, corabia lui Harold a eşuat în apropierea coastei franceze. Contele de Ponthieu l-a luat prizonier şi a cerut răscumpărare pentru eliberarea lui. Wilhelm i-a transmis contelui rugămintea de a-l elibera pe nobilul regelui. Curând, Harold s-a trezit la curtea ducelui Wilhelm. Cei doi s-au plăcut sincer şi au devenit repede prieteni. Prin această prietenie au luat naştere anumite alianţe. Conform poveştii imortalizate în Tapiseria de la Bayeux, Wilhelm a propus ca Harold să-l susţină în revendicarea succesiunii la tronul Angliei. În schimb, Harold avea să fie făcut conte de Wessex şi să primească mâna fiicei lui Wilhelm. Conform tradiţiei, Harold i-a jurat credinţă lui Wilhelm şi a promis că nu va încerca vreodată să revendice coroana. Jurământul a fost depus pe un altar care adăpostea osemintele sfântului Edmund. Jurămintele făcute pe rămăşiţele sfinţilor erau considerate imposibil de rupt, indiferent de circumstanţe.

Către sfârşitul domniei lui Eduard, ţara a intrat într-o sprială descendentă, pe măsură ce tot mai multe grupări

au început să se lupte între ele. Consiliul anglo-danez, care credea că vorbeşte în numele întregii populaţii, a slăbit puterea monarhiei fără a-şi întări propriul corp administrativ. Conducătorii locali au început să-şi urmărească şi să-şi impună propriile interese, iar feudele au început să se fărâmiţeze în toată ţara. În mijlocul acestui haos şi a incertitudinilor, Eduard a căzut la pat. Cu ultima suflare, s-a spus că l-a desemnat pe Harold succesor la tron, deşi îi promisese coroana lui Wilhelm, ducele Normandiei. Cât se poate de convenabil, arhiepiscopul Stigand, un susţinător fervent al contelui Godwin, fusese prezent pentru a confirma spusele regelui muribund. Eduard Confesorul a murit în ianuarie 1066. (Biserica l-a canonizat ulterior, iar el a devenit cel mai important sfânt al Angliei până când locul i-a fost luat de sfântul Gheorghe.) Ignorând jurământul depus la Curtea lui Wilhelm şi faptul că nu avea nici un drept ereditar la coroană, Harold s-a instalat pe tronul Angliei. Lucrurile s-au complicat foarte repede. Cea mai mare parte a Angliei l-a acceptat pe Harold ca rege, dar casele regale ale Europei şi Biserica Romei, nu. Pentru Wilhelm, era deja de datoria lui să-l răstoarne pe uzurpator. Aşa că a traversat Canalul şi, cu puţin ajutor din partea lui Harold, i-a învins pe saxoni.

25

Pe repede înainte!

Graba strică treaba

1066

Harold al II-lea al Angliei avea ceva de dovedit. Eduard Confesorul murise fără moştenitori. Aşa că Witan, consiliul nobililor, l-a proclamat pe Harold rege. Nu a fost o alegere unanimă şi nu putea revendica dreptul divin la tron. Singurul lucru pe care îl avea oarecum în comun cu sângele regal era că Eduard îi fusese cumnat. Pentru mulţi, asta însemna că tronul Angliei era, de fapt, al lor şi că putea fi revendicat oricând. Doi oameni au decis să facă exact asta.

Fratele lui Harold, Tostig, a revendicat la rândul lui tronul. Dacă sângele lui Harold era destul de bun pentru a fi cel al unui rege, la fel era şi cel al fratelui său. Pentru susţinere, Tostig s-a întors către un vechi duşman al Angliei, Harald al III-lea, regele viking al Norvegiei. În Normandia, un alt nobil avea motive să revendice şi el tronul Angliei. Acesta era Wilhelm, ducele de Normandia. Folosind puterea de convingere şi jocurile politice, Wilhelm a reuşit să obţină susţinerea papei Alexandru al II-lea. Într-o epocă religioasă, acest lucru uşura recrutarea cavalerilor şi a soldaţilor şi garanta susţinerea clerului, ambele necesare pentru a invada insula şi a prelua tronul.

Tostig şi Harald au debarcat primii lângă Yorkul zilelor noastre. Noul rege al Angliei a pornit în grabă spre nord

cu huscarlii săi – războinici care luptau cu securea şi scutul aflaţi sub jurământ în serviciul regelui – singurii soldaţi profesionişti pe care îi comanda. Regele a mai strâns şi soldaţi din fyrde – mici armate locale civile –, până când armata sa a ajuns măcar la dimensiunea, dacă nu şi calitatea, celei a vikingilor. După parcurgerea în marş a peste 320 de kilometri în cinci zile, Harold a reuşit să-i ia prin surprindere pe chibzuitul rege norvegian şi pe Tostig, în Bătălia de la Stamford Bridge. Era 25 septembrie, iar bătălia a fost una foarte dură şi costisitoare, Harold al II-lea pierzând aproape 1 000 de huscarli, reducându-şi garda personală şi singura forţă militară profesionistă a insulei cu o treime.

Doar câteva zile mai târziu, pe 1 octombrie, Harold a primit vestea că Wilhelm al Normandiei debarcase cu armata lui lângă Hastings. Fyrda sudică fusese deja mobilizată, aşa că era gata să i se alăture lui şi huscarlilor. Dar Hastings era la aproape 500 de kilometri depărtare de York. Cu armata extenuată în urma marşului spre nord, regele trebuia să ia o decizie. Dacă nu reacţiona rapid, Wilhelm şi-ar fi putut crea o poziţie avantajoasă, mai ales dacă ar fi capturat câteva oraşe. Însă probabil alt gând a stat în spatele greşelii care i-a costat pe rege şi pe saxoni piederea Angliei. Ales fără a avea sânge regal, Harold trebuia să demonstreze lumii că era capabil să apere Anglia şi că merita să fie primul

reprezentant al unei noi dinastii saxone. Se prea poate ca în acest sens să se fi simţit obligat să acţioneze înainte ca Wilhelm să provoace prea multe distrugeri în ceea ce era, la acea vreme, una dintre cele mai bogate regiuni ale regatului său.

Oricare ar fi fost motivul, Harold nu doar că a început marşul spre sud, dar s-a şi grăbit spre Hastings mult mai tare decât o făcuse spre nord în urmă cu o săptămână. Acest lucru a avut două efecte negative. Viteza marşului a făcut ca mulţi dinte huscarlii răniţi uşor sau, pur şi simplu, extenuaţi să nu poată ţine pasul. Chiar şi călăritul într-un asemenea ritm era epuizant. Tot din cauza grabei, sute de luptători din fyrde şi nobili locali care s-ar fi putut alătura armatei saxone nu au putut s-o facă.

Nici după ce a ajuns lângă Hastings, Harold nu s-a oprit pentru un repaus. Regele saxon şi-a organizat armata pe Senlac Ridge şi s-a pregătit să-l înfrunte pe Wilhelm. Deşi lupta pe propriul pământ şi în apărarea acestuia, pripeala noului rege a făcut cele două armate să fie egale numeric.

Bătălia de la Hastings

La început, Harold şi soldaţii săi au stat pe loc şi au respins atacurile normanzilor. Dar fyrzii care luptau pe flancul drept saxon au încercat să simuleze o retragere şi au sfârşit sub copitele cavalerilor lui Wilhelm. Până la

urmă, normanzii au rezistat mai mult şi i-au învins pe saxoni. Epuizaţi şi depăşiţi numeric, huscarlii au murit cu arma în mână. Harold a fost lovit în ochi de o săgeată şi, odată cu moartea lui, apărarea saxonă a căzut. Se grăbise spre propria moarte. Dacă ar fi ezitat până când ar fi putut strânge o armată mult mai mare, ar fi putut păstra Anglia. Wilhelm al Normandiei nu avea întăriri care să se compare cu cele pe care le-ar fi putut chema Harold din toată Anglia. Harold a riscat totul în speranţa unei victorii rapide, care i-ar fi asigurat definitiv poziţia pe tronul Angliei. Dar, în graba lui, el şi saxonii au pierdut totul. Este imposibil de determinat cât de mult a contribuit la pierderea luptei oboseala celor mai buni soldaţi ai regelui, huscarlii. Dar Wilhelm a reuşit, în final, să rupă rândurile saxonilor şi a ajuns să fie cunoscut în istorie ca Wilhelm Cuceritorul (o îmbunătăţire serioasă faţă de fostul lui renume – Wilhelm Bastardul). Harold, regele saxonilor, se grăbise să-şi apere noul tron şi reuşise să piardă toată Anglia.

Bătălia de la Hastings a marcat sfârşitul stăpânirii saxono-daneze în Anglia. A marcat şi începutul unei revoluţii culturale. Spre deosebire de Knut, care îmbrăţişase cultura anglo-saxonă, Wilhelm a căutat să o elimine complet. I-a înlocuit pe nobilii saxoni şi danezi cu nobilimea normandă, şi-a împroprietărit toţi oamenii cu pământ şi a aplicat legea normandă. Proiecte de

construcţii grandioase au împânzit Insulele Britanice, iar colibele saxonilor au făcut loc magnificelor catedrale şi castele normande. Aceste schimbări au ajutat la ridicarea Angliei ca o putere formidabilă, însă cu siguranţă nu acesta era viitorul pe care şi-l imaginase contele Godwin când îl proclamase rege pe Eduard Confesorul. Godwin voia să facă din Anglia o naţiune de saxoni şi danezi şi să iasă cu totul de sub influenţa Normandiei. În schimb, tacticile sale ascunse şi felul în care l-a tratat pe Eduard au pavat exact drumul către distrugerea culturii pe care se luptase atât să o conserve şi a garantat intrarea în istorie a regilor normanzi, şi nu a celor saxoni, drept cei mai mari regi ai Angliei.

26

Interesul propriu

Regele, nu ţara

1186

În 1186, regiunea Outremer (nume generic dat primelor state cruciate) era foarte prosperă. În franceză, Outremer înseamnă practic „peste mări“. Regatul fusese fondat de cruciaţi în 1098. Venitul său din comerţ era substanţial. Aceasta a asigurat banii necesari pentru construirea unei linii puternice de castele şi oraşe-cetăţi care protejau regatul Ţării Sfinte de ameninţarea constantă reprezentată de Islam. În era castelelor grandioase, construcţiile din Outremer erau printre cele

mai puternice şi impunătoare.

Fostul rege, un lepros, tocmai murise, şi Guy de Lusignan a fost proclamat rege de nobili şi de ordinele militare. Nu a fost o alegere prea populară, iar el era dureros de conştient de lipsa susţinerii celor care controlau grosul cavalerilor creştini. Din păcate, unii dintre aceştia constituiau şi cea mai mare problemă a noului rege. Chiar înainte ca Guy să fie înscăunat, unii dintre nobili începuseră să atace caravanele negustorilor musulmani. Pe lângă faptul că dăunau afacerilor, au provocat şi ruperea tratatului dintre regatul creştin şi cel islamic. Jafurile erau în mod evident motiv de război şi, de asemenea, o demonstraţie că Guy de Lusignan nu-şi prea stăpânea, de fapt, mare parte din noul său regat.

Cel care ameninţa regatul creştin şi pe noul său rege era alā ad-Dīn Yūsuf ibn Ayyūb, care stăpânea lumea Islamului de la Damasc la Cairo. În istoria occidentală, este cunoscut ca Saladin. Ajunsese la putere în principal datorită abilităţilor sale militare şi a charismei. Saladin îşi câştigase în lupte gradul de general şi devenise cel mai important comandant militar al califilor fatimizi. În cele din urmă, fusese alegerea firească pentru a ocupa tronul rămas liber după ce ultimul sultan al Damascului murise fără moştenitori. Chiar şi după ce devenise sultan, Saladin rămăsese un războinic neobosit, de o iscusinţă recunoscută în toată lumea; era renumit şi pentru

puternicul simţ al onoarei şi pentru că îi proteja pe oamenii obişnuiţi. Reputaţia sa cavalerească ajunsese până în Europa. Deşi a fost conducătorul celui mai mare imperiu islamic al vremurilor sale, este amintit şi în prezent ca un protector onest şi drept al mai multor teritorii creştine învecinate care suferiseră şi ele din pricina cruciaţilor.

Saladin nu putea permite continuarea atacurilor asupra negustorilor săi. Raidurile erau atât un act de război, cât şi o provocare. Când Guy s-a dovedit incapabil să-şi ţină supuşii în frâu, războiul a devenit inevitabil. Dar nu decizia de a porni războiul a fost cea care l-a pus pe Guy de Lusignan pe lista celor care au făcut cele mai mari greşeli din istorie, ci felul în care a dus acel război. Încă o dată, avem de a face cu un comandant care ia o armată cu nenumărate calităţi şi o pune într-o poziţie în care acele calităţi sunt inutilizabile, în schimb sunt amplificate cele ale inamicului. Şi încă o dată vedem că asta se întâmplă din cauza unui rege care îşi pune interesele personale mai presus de cele ale naţiunii sale.

Castelele din Outremer şi oraşele cetăţi aveau ziduri groase, rezistente şi aproape impenetrabile în faţa oricăror arme pe care le-ar fi folosit Saladin. Era înainte de inventarea prafului de puşcă, iar un zid gros de 4 metri şi jumătate şi înalt de 12 metri făcea ca doar câteva zeci de oameni să poată ţine piept câtorva sute

de inamici. Cel mai important punct forte în luptă al armatei creştine erau cavalerii în armuri. Zalele şi armurile metalice ale cavalerului creştin făceau ca, pe un cal protejat de o armură similară, acesta să fie practic invulnerabil în faţa săgeţilor care erau principala armă a majorităţii călăreţilor lui Saladin. Armurile îi ajutau pe cavaleri să reziste şi celor mai multe împunsături şi lovituri ale binecunoscutelor săbii curbate folosite în luptele corp la corp de cavaleria uşoară a lui Saladin. Dezavantajul armurii era că Outremer se afla într-una dintre cele mai fierbinţi regiuni ale lumii. Un cavaler care stătea cu armura pe el prea mult timp devenea vulnerabil la deshidratare şi la forme grave de insolaţie, ambele putând fi fatale.

Mare parte a armatei lui Saladin era alcătuită din călăreţi fără armuri, care trăgeau cu arcul din şa. În sprijinul lor veneau nobilii cu armuri şi arme mai grele şi oamenii acestora. Chiar şi aceşti călăreţi din clasele bogate purtau doar nişte armuri relativ subţiri şi uşoare. Deşi mai puţin protejaţi, erau şi mai puţini vulnerabili în faţa căldurii. Probabil cea mai importantă diferenţă era aceea că armata lui Saladin era de cel puţin cinci ori mai mare decât putea aduna cea mai mare forţă din Outremer.

În castelele sale, Guy de Lusignan şi regatul lui puteau respinge cu uşurinţă orice atac al oricât de

multor călăreţi arcaşi şi nobili musulmani. Dar era nou pe tron, aşa că nu trebuia doar să respingă orice atac, ci şi să demonstreze că era un conducător puternic. Astfel ar fi putut câştiga susţinerea de care avea nevoie pentru a-şi păstra tronul şi a căpăta superioritate asupa nobililor foarte independenţi din Outremer. Aşa că, în loc să-l aştepte pe Saladin să se arunce asupra zidurilor de piatră, Guy a decis să strângă o armată, cea mai mare pe care a putut-o aduna, şi să meargă să-l înfrângă pe Saladin în bătălie. Dar, pentru a strânge destui soldaţi şi cavaleri instruiţi, regele creştin a trebuit să golească toate garnizoanele castelelor. Asta însemna că, dacă pierdea, nu aveau să mai existe suficienţi soldaţi pentru apărarea masivelor şi costisitoarelor fortificaţii. Era un pariu de tip totul sau nimic, nu pentru binele regatului, ci pentru cel al regelui.

Pe 2 iulie 1186, cea mai mare armată pe care o văzuse vreodată Outremer a plecat în marş cu regele Guy în frunte. Pentru sfinţenia cauzei, călugării purtau un fragment din Sfânta Cruce în faţa armatei. Acea relicvă sfântă era considerată cea mai mare comoară a regatului. În spate, rămâneau castele păzite de mai puţin de zece oameni şi oraşe în care mai erau doar atâţia oameni înarmaţi de câţi era nevoie pentru menţinerea ordinii.

Între creştini şi Saladin se întindea un deşert extrem

de arid. Aproape imediat ce a intrat în deşert, armata creştină a fost atacată sistematic de arcaşii călare musulmani. Fiecare atac obliga coloana să încetinească sau să se oprească până când cavalerii se adunau şi îi goneau pe sprintenii călăreţi. Până seara, parcurseseră mai puţin de jumătate din distanţa planificată. Erau încă la multe ore depărtare de orice sursă de apă. Dar marşul prin întuneric ar fi făcut convoiul şi mai vulnerabil, aşa că s-a hotărât improvizarea unei tabere. Acest lucru este important, pentru că însemna că inclusiv caii au suferit de sete sau au băut mare parte din apa disponibilă.

Până a doua zi, lipsa apei a devenit o adevărată problemă. Cele câteva fântâni pe care le-au putut folosi nu au avut suficientă apă pentru un număr atât de mare de oameni şi cai. Arcaşii lui Saladin făcuseră prea puţine victime, însă ameninţarea constantă a săgeţilor făcea ca toată lumea să rămână în armurile metalice sau căptuşite. Oamenii şi caii au început să cadă victime soarelui fierbinte şi lipsei apei. Oricine rămânea în spate era omorât. La finalul celei de-a doua zile de marş în armuri prin arşiţa deşertului, forţele Outremerului rătăceau epuizate şi însetate.

În timp ce soarele apunea, armata s-a împleticit pe două dealuri, pe cel mai mare dintre ele spunându-se că s-ar fi aflat o fântână bună. Aceste dealuri se numeau

Coarnele lui Hattin. Nu a fost de nici un folos. Saladin dărâmase în interior zidurile fântânii, făcând accesul la apă imposibil. În depărtare, creştinii au zărit două lacuri aflate la mai puţin de două ore de marş. Era mai multă apă decât aveau nevoie pentru a-şi potoli setea şi a-şi reface rezervele. Problema era că întreaga armată a lui Saladin aştepta între ei şi lacuri. Dar poziţia de pe Coarnele lui Hattin era una foarte bună, pentru că pantele abrupte erau uşor de apărat şi încetineau orice atac călare. Aşa că Guy a ordonat încă un popas.
Până dimineaţă, armata musulmană încercuise complet cele două dealuri şi armata de pe ele. Prinşi în capcană, fără apă, cavalerii şi soldaţii au îndurat ore de ploaie aproape constantă de săgeţi. Abia se puteau mişca prin tabără, de organizat pentru a da o bătălie nici nu putea fi vorba. Caii au început să moară de căldură şi de sete. Au urmat curând oamenii. Câţiva nobili şi-au adunat oamenii şi au încercat să spargă blocada. Balian de Ibelin şi câteva sute de cavaleri chiar şi-au croit drum cu spada printre călăreţii duşmani, reuşind să iasă din capcană. S-au întors să vadă dacă avea cum să-i ajute pe cei rămaşi şi au fost întâmpinaţi de un număr de zece ori mai mare de călăreţi care i-au atacat micul grup. S-a întors şi a fugit, rămânând la final unul dintre puţinii supravieţuitori. Reginald de Sidon a condus o altă evadare de succes. A fost şi ultimul.

După ore întregi de atac, un mare număr de pedestraşi creştini au hotărât că fusese de ajuns. S-au organizat singuri într-o masă compactă şi au încercat să-şi croiască drum spre cele două lacuri şi apa lor preţioasă. Au fost ucişi până la unul înainte să se apropie măcar de apă.

Saladin le-a ordonat apoi călăreţilor să atace dealurile. Un atac a fost respins, apoi altul, apoi altul. Dar apărătorii lipsiţi de apă pierdeau din ce în ce mai mulţi oameni cu fiecare asalt. Spre sfârşit, doar câteva sute de cavaleri au mai rămas în picioare pentru a lupta când încă un atac i-a copleşit pe culmea dealului. Mulţi dintre creştinii căzuţi fuseseră doar răniţi uşor, iar mulţi leşinaseră din cauza deshidratării şi a insolaţiei. Cea mai mare parte dintre ei au fost recuperaţi şi şi-au petrecut restul vieţii în sclavie, construind ziduri de piatră în jurul oraşului Cairo. În săptămânile ce au urmat, cu prea puţini apărători rămaşi, cele mai multe castele şi oraşe din Outremer nu au avut de ales şi au capitulat în faţa lui Saladin.

Guy de Lusignan a dus războiul aşa cum a avut el nevoie, dar a riscat pierderea întregului regat în faţa lui Saladin. Şi asta s-a întâmplat. Au mai trecut aproape 200 de ani până când au fost cucerite ultimele rămăşiţe ale Outremerului, în Cipru, dar după ce Guy şi-a pus armata într-o poziţie care a avantajat toate calităţile

inamicului, sfârşitul a fost inevitabil. Scopul iniţial al atâtor cruciade, Ierusalimul, a fost pierdut pentru totdeauna, iar istoria Orientului Mijlociu a devenit o poveste a Islamului.

27

Lipsă de viziune

Constantinopol sau nimic: a IV-a Cruciadă

1204

Veneţia sfârşitului secolului al XII-lea era un loc unic. Deşi la origine fusese un port bizantin, ajunsese o putere a lumii datorită comerţului. Într-o epocă în care feudalismul era în punctul său culminant, acest oraş comercial funcţiona mai mult ca o afacere modernă decât ca un oraş medieval. În loc de rege, Veneţia avea un consiliu de conducere format din nouă oameni, care opera mai degrabă ca un consiliu director. În fruntea acestui consiliu se afla CEO-ul, dogele. Cei mai mulţi dintre noi au auzit de titulatura conducătorului ales al Veneţiei, dar puţini înţeleg importanţa rolului dogilor în istoria lumii occidentale. Unul dintre ei, mai ales, Enrico Dandolo, a provocat un eveniment care a avut repercusiuni răsunătoare atât în lumea medievală, cât şi în lumea prezentului – căderea Constantinopolului.

Ce avea dogele împotriva Constantinopolului? Avea chiar o mare problemă după câte se pare. Pe lângă deţinerea monopolului pieţelor din Germania şi din nordul Italiei, veneţienii făceau comerţ şi cu Europa de Est şi

cu lumea musulmană, de unde cumpărau mătăsuri şi mirodenii. În schimb, construiau vase şi deveniseră cel mai mare exportator de sticlă şi de obiecte din metal. Concentrându-se pe economia maritimă, Veneţia depăşise Genova şi Pisa. Călcâiul lui Ahile în această mare întreprindere veneţiană era Imperiul Bizantin. Pentru a face comerţ cu Orientul, negustorii veneţieni erau nevoiţi să treacă prin Constantinopol. În 1183, Andronic I Comnenul a preluat puterea, devenind împăratul Bizanţului, şi a anulat toate permisele negustorilor veneţieni. Acest fapt punea în pericol statutul de lider comercial al Veneţiei. Chiar când oraşul începea să simtă presiunea economică pricinuită de schimburile comerciale limitate, s-a ivit o ocazie.

În 1201, papa Inocenţiu al III-lea a cerut ajutorul dogelui pentru transportul oamenilor şi proviziilor într-o nouă expediţie în Ţara Sfântă. Intenţiona să-şi trimită armatele cruciate în Alexandria, Egipt. Papa evita să le ceară prea mult ajutor prinţilor europeni, pentru că i s-ar fi putut pune la îndoială autoritatea. În plus, nu voia să supere Sfântul Imperiu Roman. Dogele a fost mai mult decât dornic să ajute expediţia... pentru un preţ. În fond, afacerile sunt afaceri. A cerut jumătate din toate capturile expediţiei şi voia şi un avans. În schimb, avea să asigure transportul şi 50 de galere veneţiene care să escorteze cruciaţii în aventura lor. În anul

următor, 11 000 de cruciaţi au pornit spre Veneţia, sub conducerea lui Bonifaciu de Montferrat. Dar Montferrat a trebuit să ia o pauză deoarece cruciaţii nu puteau plăti suma uriaşă cerută de doge. Dogele era înainte de toate un om de afaceri. Ştia că 11 000 de oameni încartiruiţi în oraş nu erau de bun augur pentru afaceri. Aşa că le-a oferit o alternativă.

Ungaria capturase recent oraşul veneţian Zara, de pe coasta adriatică. Lipsit de forţa militară pentru a-l recupera, dogele a văzut ocazia de a se folosi de cruciaţi în interes propriu. S-a oferit să amâne plata iniţială în schimbul ajutorului cruciaţilor pentru recucerirea Zarei. Pe mulţi dintre cruciaţi i-a revoltat ideea de a lupta împotriva fraţilor creştini, regele Ungariei participând la expediţii cruciate în Ţara Sfântă. Dogele îmbrăţişase Crucea nu din vreo convingere religioasă, ci pentru că avea şansa de a-i face astfel pe cruciaţi să creadă că era un om al cauzei lor. În cele din urmă, aceştia au acceptat. Mii de veneţieni s-au alăturat la rândul lor expediţiei. Aceasta nu era o expediţie sfântă condusă de papă. Era o aventură de afaceri condusă de dogele Veneţiei.

În octombrie 1202, 200 de vase veneţiene au plecat spre Zara. Au ajuns în noiembrie şi au asediat oraşul. După doar două săptămâni, Zara a capitulat. Nu era expediţia la care se gândise Roma – creştini luptând

împotriva altor creştini. Papa i-a excomunicat pe toţi cei implicaţi. Cruciaţii nu voiau să-şi piardă sufletele într-o aventură care să-l mulţumească pe doge, aşa încât au cerut iertare Romei, spunând că nu avuseseră de ales. Papa a revenit asupra excomunicărilor, cu excepţia dogelui Dandolo şi a oamenilor lui.

Între timp, în Constantinopol se crease o situaţie care ar fi putut fi în favoarea dogelui. Împăratul Isaac al II-lea fusese orbit şi întemniţat de fratele său, Alexios, care se înscăunase sub numele de Alexios al III-lea. Fiul lui Isaac, al cărui nume era tot Alexios, a mers la Zara pentru a cere ajutorul forţelor veneţiene şi cruciate. Oferta lui era imposibil de refuzat: Biserica Bizantină avea să fie pusă sub autoritatea Romei, toţi cei care ar fi participat ar fi primit recompense financiare uriaşe, iar 10 000 de soldaţi ar fi însoţit cruciaţii spre Alexandria, destinaţia iniţială a expediţiei. Dogele era în culmea fericirii.

Forţele veneţiene şi cruciate au ajuns pe ţărmul Constantinopolului pe 24 iunie 1203. Au capturat curând Galata, aflată chiar la nord de oraşul de peste Bosfor. Apoi au lansat un atac simultan de pe uscat şi de pe mare asupra Constantinopolului. Atacul a eşuat. În ciuda eşecului, Alexios al III-lea a fugit înspăimântat. Oamenii lui Isaac l-au eliberat pe acesta şi l-au repus pe tron. Isaac şi fiul său au condus mai departe împreună. Au

înţeles imediat că aveau o problemă gravă. Erau nevoiţi să respecte termenii tratatului cu cruciaţii. Alexios a mers în oraş pentru a strânge fondurile necesare plăţii cruciaţilor. Între timp, un sentiment anticruciat începuse să anime populaţia. Cetăţenii s-au revoltat. Isaac şi Alexios au fost ucişi. Liderul oficial anticruciat Ducas Murtzuphlos a preluat puterea ca Alexios al V-lea. A dat de înţeles imediat că nu avea nici o intenţie să plătească forţele cruciate.

Dogele Dandolo a profitat din plin de situaţie pentru a-i convinge pe cruciaţi să atace oraşul. Pe 12 aprilie 1204, veneţienii au străpuns zidurile oraşului. Ceea ce le-au făcut ei şi cruciaţii fraţilor lor creştini a fost incredibil. Au jefuit case şi biserici, au ucis şi violat, după care, la final, au ţinut o slujbă de mulţumire. Clericii implicaţi şi-au justificat faptele spunând că fuseseră menite reunificării Bisericii. Deşi nu a autorizat acţiunea, papa Inocenţiu nici nu a condamnat-o. Fără îndoială, a văzut atacul ca fiind benefic Bisericii Apusene.

Pe termen lung însă beneficiile nu s-au arătat.

Imperiul Bizantin s-a dezintegrat şi locul i-a fost luat de mici provincii greceşti şi latine autonome. Fără prezenţa puternică a bizantinilor, turcii au putut cuceri cu uşurinţă Constantinopolul, deschizând astfel poarta Europei.

Când te joci cu focul

1300

Această greşeală implică doi mari conducători ale căror teritorii şi moduri de acţiune erau foarte diferite. Este o poveste despre felul în care o greşeală ofensatoare a schimbat Europa şi Asia. Totul începe ca o crudă demonstraţie de forţă şi se sfârşeşte cu milioane de morţi.

Primul dintre aceşti doi conducători era Ala ad-Din Muhammad al II-lea al Horezmului. În secolul al XIII-lea, Imperiul Horezmului controla toată Asia Centrală, inclusiv teritoriile de azi ale Iranului, Irakului, Pakistanului şi Afghanistanului. Era un stat bogat, deoarece controla Drumul Mătăsii pe care se desfăşura tot comerţul din China. Taxele plătite de comercianţi finanţau palatele şi grădinile care erau adevărate minuni ale acelor vremuri. Horezmul era şi un imperiu puternic, cu o armată profesionistă de jumătate de milion de oameni, majoritatea călăreţi bine echipaţi şi protejaţi de armuri solide. Capitala Samarkand era un centru al educaţiei şi bunăstării, împânzit de hectare de grădini magnifice. Era, fără discuţie, cea mai bogată şi probabil cea mai înarmată naţiune a lumii. Dar cea mai mare şi mai bine echipată armată nu îţi oferă întotdeauna garanţia câştigării unei bătălii.

Al doilea lider era un om foarte diferit, deşi era, de

asemenea, comandantul unei armate impresionante. În acest moment, armata sa extrem de organizată şi mobilă era în plină misiune de cucerire a nordului Chinei. Acesta era cel cunoscut de oamenii săi drept „Marele Conducător“, Ginghis Han. Ginghis Han îşi petrecuse cea mai mare parte a vieţii unind mongolii şi alte triburi din Marea Stepă într-o singură forţă. Mongolii controlau şi o parte a profitabilului Drum al Mătăsii. Este vorba despre secţiunea care despărţea China şi Horezmul prin stepa mongolă. Cu armatele sale ocupate în bogata şi aglomerata China, Ginghis Han făcea eforturi imense să se asigure că toate caravanele care foloseau această rută erau în siguranţă – şi că plăteau taxe substanţiale pentru acest privilegiu. Pentru o vreme, curtoazia a primit acelaşi răspuns din Horezm, dat fiind că părea a fi în interesul comun al celor două puteri. Ginghis Han îşi arăta mulţumirea faţă de acest aranjament trimiţându-i daruri şi mesaje de prietenie lui Ala ad-Din Muhammad. Apoi, Horezmul a început să se agite. Mongolii aveau prea mult succes în cucerirea teritoriilor chineze. Arabii se temeau că vor fi următorii. Un barbar aliat era una, dar unul atât de eficient în luptă putea fi un pericol. Brusc, şi cel mai probabil corect, s-a concluzionat că numărul tot mai mare de mongoli care însoţeau caravanele din China erau iscoade. Au urmat o serie de atacuri asupra caravanelor suspecte, nu din partea

bandiţilor, ci din partea soldaţilor Horezmului.
Ginghis Han s-a înfuriat. Făcuse totul pentru a-i proteja pe negustorii Horezmului şi caravanele lor pe teritoriul său şi, dintr-odată, Horezmul îi omora oamenii. A trimis o caravană cu un ambasador şi alţi nobili mongoli importanţi pentru a protesta la Samarkand. Când a ajuns, trimisul mongol nu a cerut doar încetarea atacurilor, ci şi restituirea bunurilor şi a vieţilor pierdute din partea lui Ala ad-Din.
Săptămâni întregi, împăratul Horezmului nu a răspuns oficial. Detaliile acestei perioade s-au pierdut, dar putem ghici ce s-a întâmplat. Poate că trimisul mongol a întrecut măsura sau poate că Ala ad-Din s-a simţit sigur pe el cu armata sa de jumătate de milion de oameni, graniţa protejată de munţi înalţi şi grosul armatei mongole încă ocupat în China. Sau poate că Ala ad-Din avea doar un simţ sadic al umorului. Oricare ar fi motivul, răspunsul său a fost limpede nu doar în înţelesul lui, ci şi în dispreţul total pe care l-a transmis. Împăratul i-a adunat pe toţi trimişii mongoli şi, în faţa Curţii sale, le-a dat foc bărbilor. Mongolii purtau bărbi lungi, aşa că probabil au suferit nişte arsuri oribile, iar mulţi dintre ei au orbit. Apoi, pentru a se asigura că mesajul era clar, împăratul Horezmului l-a şi decapitat pe ambasador înainte de a-i trimite pe supravieţuitori înapoi, la Ginghis Han. Era o insultă, una directă şi fără echivoc.

Pe de altă parte, era şi o declaraţie de război. În plus, a fost probabil cea mai mare greşeală pe care a făcut-o vreun domnitor în istorie.

Ginghis Han s-a mişcat cât de rapid a fost posibil, evitând trecerile normale dintre cele două ţări şi folosind o altă rută. În 1219, aproape 100 000 de călăreţi erau deja în Horezm, în timp ce armata imperiului aştepta încă să-l oprească pe Ginghis Han în locul greşit. În câteva luni, acei 100 000 de mongoli au şters de pe faţa pământului de cinci ori mai mulţi soldaţi ai Horezmului. Drept represalii, toate oraşele nu au fost doar cucerite, ci complet distruse, iar locuitorii acestora au fost ucişi sau luaţi sclavi. În cea mai mare parte, au fost măcelăriţi fără milă. Gloriosul, bogatul şi sofisticatul Samarkand a fost transformat în ruine, şi fiecare bărbat, femeie şi copil – ucişi. La finalul atacului lui Ginghis Han, Horezmul, pur şi simplu, nu mai exista. Nu mai puţin de trei sferturi din populaţie murise. Nici măcar un singur oraş nu mai era în picioare în inima imperiului; armata nu mai exista, iar comandantul acesteia fugise. Se spune că Ala ad-Din Muhammad ar fi murit de frică la peste 3 000 de kilometri depărtare de Samarkand, încă hăituit de 20 000 de călăreţi mongoli conduşi de cel mai bun comandant al lor, Subotai.

Atât de mari au fost distrugerile provocate de acele bărbi incendiate încât chiar şi în prezent înfloritoarele

centre de civilizaţie de acum 700 de ani nu mai sunt decât nişte zone tribale sărace. Dacă Ala ad-Din l-ar fi împăcat, în schimb, pe Ginghis Han, poate că mongolii nu ar fi simţit nevoia să se întoarcă spre vest. Polonia şi Ungaria ar fi fost cruţate de o invazie distrugătoare, Rusia nu ar fi suferit secole de ocupaţie istovitoare, iar NATO nu ar fi luptat acum în pustiul afghan.

29

Superstiţie

Moartea Neagră şi răzbunarea pisicilor

1348

Moartea Neagră a fost una dintre cele mai violente pandemii din toate timpurile. Şi a dus la unul dintre măcelurile cele mai inutile din istorie. Se zvonise că pisicile erau sursa epidemiei. În acele vremuri de panică generală, nu era nevoie de mai mult de un simplu zvon. În toată Europa, pisicile domestice au fost omorâte. Iubitorii de azi ai felinelor se pot consola alături de spiritele pisicilor ucise cu răzbunarea morţii oribile a milioane de europeni.

Uciderea a zeci de mii de feline în acea perioadă, încurajată în primul rând de Biserica Catolică, a provocat în toată Europa explozia populaţiei de rozătoare infestate cu purici. Cel mai probabil, şobolanii au fost purtătorii ciumei bubonice, pe care le-au transmis-o oamenilor prin intermediul puricilor care se infectau pe animalul gazdă,

apoi ciupeau oamenii.

Ciuma bubonică a fost cea mai întâlnită boală infecţioasă în timpul Morţii Negre. Era caracterizată de apariţia unor puncte negre pe piept şi a unor umflături la început de culoare roz, apoi purpurii, în zona inghinală şi axilară. Buboanele, sau ganglionii limfatici inflamaţi, se înnegreau, supurau şi sângerau. Patru din cinci persoane care contractau boala mureau în cel mult opt zile. Al doilea cel mai comun tip de infecţie în acea perioadă a fost pesta pulmonară, care afecta plămânii, provocând moartea victimei prin asfixierea cu propriul sânge. Acest tip de pestă avea o rată a mortalităţii de 95%. Era atât de violentă şi de rapidă, încât scriitorul italian Bocaccio spunea că adesea victimele „luau prânzul cu prietenii şi cina cu strămoşii lor în paradis“. Nu e de mirare că şi o singură aluzie provoca panică. Nu doar pisicile au avut de suferit, ci de multe ori au fost învinovăţiţi şi ucişi şi evreii sau alte minorităţi.

Acum, pisicile nu fuseseră considerate dintotdeauna „creaturile diabolice“ pe care le declarase papa Grigore al IX-lea într-o scrisoare papală în 1232. Egiptenii din Antichitate realizaseră nişte moduri foarte elaborate de a depozita mari cantităţi de grâne şi de alte alimente. Şoarecii şi şobolanii erau atraşi şi puteau compromite mare parte a recoltei. Egiptenii au învăţat că pisicile erau prădători naturali ai rozătoarelor şi că puteau fi folosite

pentru a proteja depozitele de hrană. Pisicile s-au mutat, în cele din urmă, în casele egiptenilor şi au devenit un fel de zeiţe venerate şi respectate. În final, uciderea unei pisici ajunsese să fie considerată în Egipt o ofensă gravă, pedepsită cu moartea. Romanii făcuseră cunoştinţă cu pisicile prin intermediul egiptenilor, şi au fost primii europeni care au adoptat pisicile în primul rând ca animale de companie. Dar felinele încă erau apreciate pentru abilitatea de a ţine sub control populaţia de rozătoare.

Ciuma Neagră a apărut în Mongolia, s-a răspândit în China, de unde a fost adusă în Europa cu vasele de comerţ. La începutul secolului al XIII-lea, pisicile au început să fie privite cu suspiciune. Păgânii egipteni le veneraseră şi păgânii romani le preţuiseră. Biserica Catolică era hotărâtă să elimine ereticii şi păgânismul din Europa. În societatea medievală, pisicile erau deja înţelese cumva greşit din pricina naturii lor distante şi independente. Un pisoi lipsit de atenţie devine o felină adultă destul de feroce. Acest lucru o face un vânător bun, dar şi o grijă pentru om. Papa Grigore al IX-lea a fost primul care le-a asociat cu diavolul. Biserica se concentra pe catari (sau albigenzi), o sectă pe care capii Bisericii o suspectau de satanism. Se spunea că, în timpul slujbelor satanice, diavolul lua forma unei pisici negre şi că Satana le cerea catarilor să pupe dosul

pisicii negre în timpul slujbei. Conceptul „spiritului familiar“ a coincis, de asemenea, cu persecutarea catarilor şi a altor secte eretice în acea perioadă. Un familiar era o fiinţă supranaturală care putea lua diverse forme şi despre care se credea că era ceva dat de Satana vrăjitoarelor şi altor adepţi ai diavolului pentru a-i ajuta în îndeplinirea actelor diavoleşti. Pisicile erau văzute ca familiari obişnuiţi. De fapt, manualele create în ajutorul vânătorilor de vrăjitoare oficiali spuneau adesea că deţinerea unei pisici era o dovadă indiscutabilă că proprietara era, în realitate, vrăjitoare.

În această perioadă, dacă o persoană era declarată vrăjitor sau vrăjitoare, pedeapsa era arderea pe rug. În acest caz, pisica era arsă odată cu proprietarul. Mulţi oameni simpli au început să se teamă că vor fi acuzaţi de vrăjitorie, aşa că şi-au omorât pisicile sau le-au alungat. Pisicile au fost ucise cu zecile de mii în oraşele şi satele din toată Europa, iar populaţia de pisici domestice aproape a dispărut.

Unii membri ai aristocraţiei erau mai puţin vulnerabili la superstiţiile ce răvăşeau lumea creştină. Aceştia şi-au păstrat pisicile exact pentru abilitatea lor de a reduce sau de a elimina populaţia rozătoarelor din jurul caselor lor. Desigur, nu aveau habar că şobolanii erau purtători de diverse boli, dar prezenţa pisicilor în casele celor din clasele superioare a ajutat la prevenirea bolii în familiile

respective. Uciderea în masă a pisicilor a precedat apariţia rozătoarelor infectate, compromiţând serios bariera dintre oameni şi şobolani.

Mulţi oameni credeau pe atunci că diavolul le oferea vrăjitorilor puterea de a se răzbuna pentru orice urmă de ameninţare. Asta îi făcea pe ei şi familiarii lor un motiv de frică. Se credea că răzbunarea unui vrăjitor putea distruge zone întregi. Aşa încât, când lucrurile au luat o întorsătură urâtă, vina a fost aruncată asupra vrăjitoarelor şi a pisicilor lor. Între 1300 şi 1700, persecuţia vrăjitoarelor a atins cele mai înalte culmi în Europa. Nu este surprinzător că a coincis cu valurile consecutive de ciumă care au devastat continentul. Moartea neagră a fost, cu siguranţă, cea mai devastatoare dintre ele. Nu doar că a decimat populaţia, dar a fost şi catalizatorul unor schimbări sociale şi economice profunde. În Europa Occidentală, feudalii au început să-şi dispute ţăranii care să le muncească pământurile, asta însemnând retribuţii mai consistente sau chiar libertatea ţăranilor. Când aceştia au cerut să fie plătiţi şi mai bine, iar feudalii au refuzat, răscoalele au izbucnit în Anglia, Italia, Belgia şi Franţa. Mulţi istorici au sugerat că în această perioadă au fost plantate seminţele capitalismului. Această epidemie a avut un efect profund şi asupra Bisericii Catolice. Atât de mulţi credincioşi se rugaseră pentru izbăvirea de boală şi îşi

omorâseră pisicile! Când rugăciunile lor au rămas fără răspuns, puterea Bisericii şi numărul adepţilor au intrat în declin, şi o nouă perioadă de întrebări filosofice a luat naştere. Prefacerile sociale care au urmat au marcat naşterea unei epoci a contemplării şi a concentrării pe arte, muzică şi literatură. Începea Renaşterea.

Dacă nu ar fi fost pisicile Europei şi dacă nu le-ar fi cruţat aristocraţii, chiar mai mult de jumătate din populaţia continentului ar fi dispărut în punctul culminant al Morţii Negre, între 1348 şi 1350. Pandemia a avut enorme consecinţe sociale, economice şi religioase, inclusiv sfârşitul feudalismului şi apariţia Renaşterii. Populaţiei Europei i-au trebuit sute de ani pentru a se reface după impactul devastator al bolii. Iar numărul imens de decese ar fi putut fi mult mai mic dacă nu ar fi fost ideile Bisericii din acele timpuri, aflată la originea fricilor iraţionale care au dus la exterminarea felinelor.

Unele dintre superstiţiile în privinţa pisicilor apărute în panica de acum şapte secole încă mai persistă. Printre ele, idei lipsite de orice sens precum pisica neagră care îţi taie calea aducându-ţi ghinion, pisicile care sunt un pericol pentru nou-născuţi sau pisicile ca familiari ai sataniştilor. Nu este o coincidenţă faptul că demonizarea pisicilor şi a stăpânilor lor a fost urmată de răspândirea necontrolată a Morţii Negre. Pisicile erau prima linie de apărare în faţa adevăraţilor purtători ai ciumei.

30

Dublă greşeală

Ca de obicei

1415

Într-un stil pur britanic de a spune adevărul pe jumătate, rugat să descrie victoria de la Waterloo împotriva lui Napoleon, ducele de Wellington a răspuns: „A venit ca de obicei şi l-am bătut ca de obicei“. Descrierea se potriveşte doar parţial Bătăliei de la Waterloo, dar rezumă perfect greşelile identice făcute de două ori de francezi în lupta împotriva englezilor, la şase decenii distanţă.

Prima greşeală a francezilor a fost în timpul Bătăliei de la Crécy. Dacă a avea dreptate ar fi însemnat întotdeauna victoria, Eduard al III-lea, regele Angliei, ar fi trebuit să piardă la Crécy fără drept de apel. Câţiva ani mai înainte, în 1327, murise ultimul reprezentant al dinastiei franceze a Capeţienilor. Eduard al III-lea avea probabil cele mai mari şanse la tron. Dar dreptul la coroană avea să-i fie contestat cu siguranţă de unii dintre cei mai puternici feudali ai Franţei, iar succesul său era departe de a fi asigurat. Dat fiind că era deja regele Angliei şi că ar fi putut pierde controlul în favoarea bogatului duce de Aquitania, încercarea de a prelua tronul Franţei părea o idee proastă. Eduard l-a susţinut în schimb pe Filip de Valois, care a devenit Filip

al VI-lea al Franţei. Câţiva ani mai târziu, Eduard s-a răzgândit şi a început ceea ce este cunoscut în istorie ca Războiul de 100 de ani (care a durat de fapt 116 ani).

În 1346, Eduard al III-lea debarca pe ţărmul nordic al Franţei. Un oraş pe care îl controla în sudul Franţei era asediat, iar el spera să atragă cea mai mare parte a atacatorilor departe de cetate. Felul în care a ales să le atragă atenţia acestora a fost să conducă o chevauchée de-a lungul Franţei. O chevauchée era o metodă medievală de a traversa o zonă oarecare cu o armată în timp ce soldaţii incendiau, jefuiau, violau şi torturau localnicii, pentru slăbirea inamicului. Armata lui Eduard a distrus tot în drumul său de pe ţărmul mării până în faţa zidurilor Parisului. O altă motivaţie pentru chevauchée era că puteai jefui orice ţi se părea a fi de valoare, iar regele îşi primea partea.

Filip şi restul Franţei au fost indignaţi de raidul lui Eduard. Mii de cavaleri şi toţi ţăranii care puteau mânui o armă s-au strâns în jurul regelui. Eduard, rămas cu cel mult 11 000 de soldaţi şi mai puţin de 2 000 de cavaleri, s-a trezit în mijlocul unei Franţe ostile, urmărit de 20 000 de cavaleri şi 40 000 de recruţi şi de ţărani înarmaţi. S-a întors şi a fugit spre Canal.

Englezii s-au retras cât de repede au putut; francezii

au fost în permanenţă la doar câţiva kilometri distanţă pe urmele lor. Eduard şi călăreţii săi aproape că au fost încercuiţi pe malul Loirei, dar au reuşit să scape printr-un vad pentru care Eduard a plătit un localnic ca să i-l arate. Evadarea le-a oferit soldaţilor săi un scurt răgaz în apropierea satului Crécy-en-Ponthieu. Acolo, în aceeaşi zi, cei 7 000 de arcaşi, 2 000 de cavaleri, 1 500 de puşcai şi 500 de călăreţi în armuri uşoare au fost prinşi din urmă de cei 60 000 de soldaţi ai armatei franceze.

Eduard şi-a dispus armata surclasată numeric în arc, cu un flanc protejat de un curs de apă adânc şi celălalt de desişul pădurii Crécy. Mai erau doar câteva ore până la apus când grosul masei fără formă a cavalerilor şi soldaţilor francezi s-a adunat de cealaltă parte a unui câmp larg deschis, în faţa englezilor. În faţă, erau aproape 6 000 de arbaletrieri genovezi pe care regele Franţei îi angajase pentru a le ţine piept arcaşilor englezi. Chiar când cavalerii francezi se aliniau pentru atac, a început o furtună puternică, care a inundat ambele armate şi câmpul dintre ele.

Într-un târziu, arbaletrierii au început să înainteze spre englezii care aşteptau. Este surprinzător că, deşi erau superiori englezilor într-un raport numeric de 6 la 1, francezii nu au făcut nici un efort să ocolească poziţia pregătită de englezi cu pari ascuţiţi; întreaga armată

franceză a aşteptat, pur şi simplu, să atace şi să-i omoare pe cei care făcuseră atâtea nenorociri în ţara lor. Genovezii au înaintat încet către englezi, apoi s-au oprit pentru a-şi lansa săgeţile. Dar s-au oprit mult prea devreme pentru ca săgeţile lor să poată ajunge la englezi.

Raza de acţiune a arcurilor lungi englezeşti era mult mai mare, iar ploaia de săgeţi care a răspuns singurei încercări a genovezilor a fost mortală. Au murit sute dintre ei, iar cei rămaşi s-au întors şi au scăpat cu fuga. La vederea arcaşilor trecând prin rândurile cavalerilor francezi, călăreţii nu au mai putut fi ţinuţi în loc. Au atacat, unii trecând de-a dreptul peste genovezii care se retrăgeau. Şi, în vreme ce francezii se zbăteau în noroi, arcaşii au început din nou să tragă.

Arcaşii englezi puteau trage între şase şi opt săgeţi pe minut. În acest ritm, un arcaş putea lansa o săgeată înainte ca precedenta să fi ajuns la ţintă. Lansate în sus, primele săgeţi au căzut aproape vertical, străpungând cu uşurinţă valpurile matlasate care protejau caii cavalerilor. Traiectoria săgeţilor cobora pe măsură ce se apropiau călăreţii. Chiar şi de la 100 de metri, o săgeată trasă dintr-un arc lung englezesc putea străpunge şi cea mai groasă armură purtată de un cavaler. Mii de cavaleri francezi, dintre care mulţi îşi pierduseră deja caii, au fost întâmpinaţi de mii de săgeţi

mortale. Au murit sute, iar restul au fost obligaţi să se retragă. Cei care erau încă în şa s-au alăturat unui alt rând de cavaleri, doar câteva minute mai târziu, într-un alt atac peste câmpul noroios şi presărat cu cadavre. După ce au fost respinşi, altă linie a atacat, apoi alta. Francezii au dat nu mai puţin de o duzină de atacuri. Câţiva au ajuns la arcaşi, dar au fost siliţi să se retragă de cavalerii englezi descălecaţi. Atac după atac, francezii au continuat până când cadavrele rămase în noroi au fost atât de multe încât deplasarea a fost din ce în ce mai anevoioasă. La căderea întunericului, pieriseră 1 500 de cavaleri francezi şi peste 10 000 de soldaţi dintre pedestraşii mai puţin protejaţi de armuri. Mai puţin de 100 de englezi muriseră.

Englezii au rămas pe loc toată noaptea, iar dimineaţă, bineînţeles, a urmat un nou atac din partea cavalerilor care sosiseră pe timpul nopţii. Inclusiv acesta a eşuat lamentabil. Eduard a reuşit să se retragă cu prada obţinută din chevauchée. S-ar spune că tacticile armatei franceze erau profund greşite, dar nu fuseseră destul de organizaţi pentru a caracteriza greşeala ca pe una tactică. Cavaleria franceză scăpase de sub control. La vederea duşmanului a atacat; nu a existat nici o decizie tactică. A fost o greşeală colosală, atât de gravă încât, după Crécy, zilele nobililor călare au fost numărate. Dar cel puţin fusese o greşeală inedită.

65 de ani mai târziu, în 1415, un alt rege englez, Henric al V-lea, era fugărit pe teritoriul Franţei. Debarcase cu luni în urmă, însoţit de peste 10 000 de oameni, dar, după un asediu greu şi după ce un mare număr de soldaţi se hotărâseră să se întoarcă în Anglia, îşi începuse propria chevauchée prin Franţa, cu doar 6 000 de soldaţi. În Paris, regele francez Carol al VI-lea şi conetabilul său apelaseră la cavaleria Franţei. Armata pe care o adunaseră număra peste 40 000 de oameni; un sfert dintre aceştia erau cavaleri călare. De data aceasta, englezii au fost încolţiţi lângă satul Azincourt. Încă o dată, un rege englez şi-a dispus armata într-un arc de cerc. Din nou, pe flancul drept al englezilor se afla o pădure, iar, de data asta, în stânga era Azincourt. Cele două armate s-au aşezat pe poziţii, cu cavalerii francezi nerăbdători să atace, însă, cu această ocazie, regele francez a reuşit să-şi ţină oamenii în frâu. Poate că învăţase din istorie măcar atât cât să nu facă aceeaşi greşeală ca la Crécy.

Henric nu îi putea aştepta pe francezi. Aceştia ar fi putut trimite foarte uşor o coloană mai mare decât toată armata lui, care să îl încojure pe la spate. Era obligat să forţeze o bătălie atunci şi acolo. Şi-a împins cei 6 000 de oameni spre 40 000 de francezi furioşi. Cavalerii francezi au privit probabil uluiţi înaintarea îndrăzneţilor englezi. Armata engleză s-a oprit la numai 200 de metri

de masa diformă a călăreţilor francezi. Stăteau la o distanţă de mai puţin de un minut călare. Nu aveau nici o speranţă de scăpare.

Aici trebuie să facem o menţiune. Mai era un motiv pentru care cavaleria nu ar fi trebuit să atace în ziua aceea. Chiar înaintea bătăliei, infanteriştii observaseră că se scufundau până la carâmb în solul mlăştinos. Unii dintre supravieţuitorii bătăliei au povestit că, în ultimele atacuri ale francezilor, caii se scufundau până la piept şi de-abia se mai puteau mişca; incapabili să se mişte în timp ce ploaia de săgeţi aducătoare de moarte cădea asupra lor.

Mica armată a englezilor s-a oprit şi a plantat ţăruşi ascuţiţi în faţa noii poziţii. Francezii, probabil încă minunându-se de îndrăzneala englezilor, au aşteptat. Ţăruşii au fost instalaţi foarte rapid, iar Henric a dat semnalul începerii atacului arcaşilor. Miile de săgeţi trase în minutele care au urmat cu greu ar fi putut rata pe cineva în toată acea înghesuială din poziţiile franceze. Era deja prea mult pentru orgolioşii cavaleri. Reacţia lor a fost să ignore ordinele regelui şi să-i atace pe englezi. Cavaleria franceză s-a năpustit înainte, la fel ca la Crécy. Au murit sute de oameni, întâmpinaţi de norii de săgeţi, exact la fel cum se întâmplase cu ani în urmă. Nici de această dată, nu curajul le-a lipsit francezilor. Au atacat şi au forţat înaintarea sub asaltul mortal al

arcaşilor. Probabil că li s-a părut că de data asta vor câştiga. În mai multe rânduri, grupuri de soldaţi în armuri au atins poziţiile englezilor şi au fost respinşi în lupte corp la corp. Bătălia era atât de indecisă încât, la un moment dat, englezii au trebuit să omoare prizonieri nobili care ar fi putut fi răscumpăraţi în schimbul unor adevărate averi. Era aproape nemaîntâlnit în acele vremuri. În fond, ai fi putut fi tu cel capturat chiar săptămâna viitoare.

Se spune că grămada de morţi francezi era mai înaltă decât statul unui om. În faţa unora dintre ţăruşi, în timpul perioadelor de acalmie, arcaşii englezi fugeau între linii pentru a recupera din săgeţi când rămâneau fără. Într-un final, francezii nu au mai rezistat şi s-au retras.

Pe pământul din faţa celor 6 000 de englezi zăceau mai mult de 5 000 de cavaleri şi nobili. Multe dintre marile nume ale Franţei dispăruseră. Muriseră atât de mulţi cavaleri, încât cavaleria franceză nu a mai fost niciodată capabilă de performanţele cu care reuşise să îşi pună vecinii la respect. Cel puţin tot atâţia soldaţi simpli au murit alături de ei.

Cel mai probabil, Carol al VI-lea al Franţei nu a ordonat niciodată acel prim atac de la Azincourt. Fiecare militar din Franţa ştia de Crécy. Impetuoşii cavaleri au acţionat probabil din proprie iniţiativă, repetând dezastrul din urmă cu două generaţii. Aceasta face ca atacul

sinucigaş de la Azincourt să fie o greşeală pentru care francezii n-au nici o scuză. Mulţi cavaleri şi nobili ştiau mai bine, şi totuşi au atacat.

Azincourt a încheiat practic Evul Cavalerilor. Dacă francezii i-ar fi zdrobit pe englezi, şi cei 10 000 de cavaleri ar fi supravieţuit, istoria ar fi putut fi foarte diferită. Exista o şansă destul de mare ca regele Carol al VI-lea să fi întors favoarea cu o reeditare a invadării Angliei de către Wilhelm Cuceritorul. Cu siguranţă, Franţa avea multe de răzbunat. O Anglie dominată de francezi ar fi însemnat o istorie atât de diferită încât nu putem decât specula în această direcţie. Fără tradiţia englezească a drepturilor omului, ar mai fi existat revoluţiile de la 1776 şi 1789, care au schimbat definitiv felul în care erau conduse naţiunile? Dacă regele Carol şi cavalerii săi nu ar fi făcut aceeaşi greşeală ca alţii înaintea lor, oare englezii ar fi vorbit acum franceza?

31

Teama de succes

China se retrage

1421

China se află la originea multora dintre marile realizări ale lumii – Marele Zid, presa de tipar şi praful de puşcă, pentru a aminti doar câteva. Deşi lumea întreagă a auzit de toate acestea, cea mai mare reuşită din istoria Chinei a fost, fără dubiu, flota lui Zheng He. Mult înaintea lui

Magellan şi Columb, maiestuoasa flotă a navigat spre coasta estică a Africii şi dincolo de ea. Din păcate, zilele ei de glorie au venit şi au trecut lăsând în urmă doar legende despre existenţa ei.

Flota a fost înfiinţată în 1403, la un an după ce Ming Yongle a venit la putere. Acest împărat era diferit de predecesorii săi. Voia să creeze un imperiu iubitor de invenţii şi de explorări. A finanţat proiecte de construcţii măreţe, precum extinderea Marelui Zid, şi a încurajat inventica. Pentru a aduce un aer de schimbare, a mutat capitala la Beijing şi a fondat Oraşul Interzis. Îşi dorea să împartă darul cunoaşterii, aşa că a angajat scribi care să strângă toate datele pe care le puteau înregistra. Rezultatele au fost adunate şi folosite pentru a compila o enciclopedie în 11 000 de volume. Pe lângă aceste realizări uimitoare, a comandat construirea unei flote uriaşe. A devenit cel mai mare proiect de la construcţia Marelui Zid Chinezesc.

La conducerea proiectului şi-a pus eunucul, pe Zheng He. Zheng He era confidentul împăratului şi jucase un rol important în preluarea controlului de la vechea conducere a Chinei. Acesta şi-a imaginat o flotă uriaşă, una cum nu se mai văzuse. Pentru a-şi îndeplini visul, Zheng He a angajat 20 000 din cei mai buni meseriaşi, care nu au construit doar navele, ci şi docurile necesare pentru găzduirea acestora. Docurile uscate erau mai mari

decât orice docuri fuseseră construite în trecut şi încă sunt comparabile cu oricare dintre cele din prezent. Deşi europenii nu au folosit docuri uscate până în jurul anului 1495, chinezii le foloseau deja de 600 de ani. Meseriaşii au dotat docurile cu nişte caracteristici speciale. Când o navă era gata de lansare, bazinele puteau fi umplute cu apă, permiţând navei să iasă plutind în râul Yangtze. Iar asta doar în privinţa docurilor. Ce au reuşit să facă în materie de construcţii de nave a fost de-a dreptul miraculos.

La final, flota era mai mare şi mai puternică decât toate flotele Europei din perioada exploratorilor la un loc. Era alcătuită din vase de război Fuchuan, vase de patrulare, nave cisternă pentru apă şi, cele mai mari dintre toate, vase tezaur. Aceste corăbii colosale erau o minune inginerească. Aveau mai mult de 120 de metri lungime. (Mai mult decât un teren de fotbal.) Şi, pentru a fi totuşi manevrabile, aveau coca de mică adâncime. Această cocă largă era prevăzută cu 16 pereţi etanşi de compartimentare. Pereţii etanşi nu au fost perfecţionaţi în Europa până în secolul al XIX-lea.

Pe lângă dimensiunile uriaşe, navele tezaur aveau o capacitate de transport de 3 600 de tone. Erau ancorate în port cu câte două ancore de peste doi metri.

Cârmele puteau ajunge la 11 metri lungime. Pentru ca marinarii să se folosească de vânt cât mai bine,

constructorii au proiectat vele triunghiulare care pivotau în jurul arborilor. Corăbiile tezaur puteau avea până la nouă arbori. Spre deosebire de vasele europene, cele al lui Zheng He nu-şi pierdeau din eficienţă dacă vântul nu le bătea din pupa.

O altă caracteristică unică a flotei chineze era aceea că era complet autonomă. Cisternele asigurau apa atât de necesară, în vreme ce vasele de transport de animale aveau echipajele bine hrănite. Dieta deficientă creea adesea probleme echipajelor maritime. Fără alimente bogate în vitamina C, oamenii se îmbolnăveau de scorbut. Zheng He a găsit o soluţie la această problemă. Anumite vase de transport erau echipate cu răsadniţe, în care echipajele cultivau soia. Soia nu este doar bogată în vitamina C, dar dă şi o recoltă bogată într-un spaţiu mic. Datorită rezervei constante de plante, marinarii nu mai cădeau pradă agonizantelor simptome ale scorbutului. Zheng He a reuşit să rezolve blestemul vechi de secole al marinarilor, care va continua să-i afecteze pe navigatorii europeni până la expediţiile căpitanului Cook, trei secole şi jumătate mai târziu.

Flota în sine era formată din 300 de vase şi din 28 000 de marinari. Chiar dacă navele erau îndeajuns de mari pentru a adăposti colonişti, împăratul nu avea nici un interes în acest sens. Scopul lui erau schimburile comerciale. În particular, chinezii voiau piper şi tămâie. În

schimbul acestor mărfuri, ei ofereau mătăsuri şi porţelan. Drumul Mătăsii le fusese închis de mongoli, astfel încât chinezii deveniseră maeştri ai navigaţiei. Au strâns fonduri pentru expediţii obligând ţările mai mici să le plătească tribut. Majoritatea nu s-au opus, din cauza flotei uriaşe. Cele care au ridicat obiecţii au fost forţate să se supună de vasele chinezeşti complet echipate cu tunuri, aruncătoare de flăcări, lansatoare de grenade, mine subacvatice şi arbalete care puteau trage 20 de săgeţi la fiecare 15 secunde. Această forţă imensă, dublată de talentul diplomatic, i-a asigurat lui Zheng He poziţia de rege al mărilor. A importat tratamente medicale şi animale exotice din lumea arabă; cel mai important dintre acestea a fost calul arab, care s-a dovedit a fi mult mai manevrabil decât rasa locală.

În ciuda îmbunătăţirilor din societate, adepţii conservatori ai învăţăturilor lui Confucius erau de părere că flota devenea prea costisitoare. De asemenea, credeau că tradiţia era mult mai importantă şi mai bună pentru ţară decât încercarea de a obţine cunoştinţe din lumea exterioară. Aceste convingeri s-au răspândit la Curtea imperială. Curtea s-a rupt în două facţiuni; tradiţionaliştii care îşi doreau izolarea, şi cei care voiau tot ce avea lumea de oferit. Problema s-a rezolvat curând de la sine.

În 1424, împăratul Ming Yongle a murit. Conservatorii

nu au pierdut timpul şi au preluat controlul tronului. Noul împărat a implementat imediat schimbări menite să asigure centralizarea Chinei. A dispus ca toate călătoriile maritime în exterior să înceteze. A oprit şi toate construcţiile navale. Nici o navă nu mai putea fi construită sau reparată. În scurt timp, navele au început să se degradeze. În 1503, flota nu mai avea decât o zecime din mărimea iniţială. Conservatorii au distrus jurnalele de bord şi orice dovadă a călătoriilor flotei pe care au găsit-o.

Zheng He nu a vrut ca cea mai mare realizare a sa să piară în uitare. A ridicat un monument în onoarea zeiţei despre care susţinea că îl protejase în timpul primejdioaselor sale expediţii. Pe lângă laude şi preamăriri, monumentul includea descrieri detaliate ale locurilor prin care trecuse flota maritimă a Chinei. Conform acestor descrieri, vasele lui Zheng He ajunseseră în Sumatra, Taiwan, Java, Ceylon, India, Persia, Golful Persic, Arabia, Marea Roşie şi în largul coastei răsăritene a Africii. Există, de asemenea, dovezi recente care sugerează că marea flotă chineză a ajuns tocmai în America.

Dacă este adevărat, chinezii ar fi putut ajunge foarte uşor prima superputere a lumii. Cu o prezenţă navală puternică în China, este greu de crezut că portughezii şi-ar mai fi făcut porturi pe coasta chineză. La fel şi

restul europenilor. Probabil nu ar mai fi călătorit niciodată în atâtea direcţii dacă chinezii s-ar fi stabilit primii în India şi Golful Persic. Secole mai târziu, Japonia s-ar fi gândit de două ori înainte să invadeze o naţiune atât de puternică. Sunt simple speculaţii, şi este greu de presupus ce s-ar fi întâmplat în cazul în care chinezii şi-ar fi păstrat o prezenţă maritimă puternică. Un lucru e sigur, totuşi: o ţară care odată privea spre exterior şi conducea lumea prin tehnologie şi prin dorinţa de explorare s-a întors în sine, lăsând în urmă doar mici indicii ale gloriei apuse.

32

False economii

Foc direct

1452

În 1452, Constantin al XI-lea Paleologul domnea peste Imperiul Bizantin, din care nu mai rămăseseră decât câteva insuliţe şi Constantinopolul. Oraşul acelor vremuri nu mai era decât o imagine ştearsă a marii capitale imperiale care fusese odată. Populaţia scăzuse de la peste un milion de locuitori până la 50 000. Armata care aduna odată zeci de mii de călăreţi în armuri era acum formată din mai puţin de 7 000 de oameni, cu tot cu mercenari.

Ce rămăsese neschimbat erau masivele ziduri ale Constantinopolului. Tot oraşul era încercuit de cel puţin

un zid înalt şi gros, chiar şi în zonele de coastă. La marginea de est, mai vulnerabilă, Constantinopolul era apărat de ziduri duble, cu un zid exterior mai mic, gros de 2 metri şi înalt de 7 metri şi jumătate, şi un zid interior, sau zidul mare, gros de 8 metri şi înalt de 12. Între aceste ziduri era un şanţ adânc de 9 metri. În interiorul fiecărui zid, exista un drum care să permită deplasarea rapidă şi la adăpost, iar accesul era posibil doar prin nişte porţi mici. Zidul de est avea cele mai multe porţi, de multe ori mai maiestuoase decât zidul propriu-zis.

Mahomed al II-lea era sultanul Imperiului Otoman care stăpânea tot Orientul Mijlociu şi zone din Africa. Mahomed voia să-şi extindă controlul în Europa, dar, aşa cum o făcuse timp de peste o mie de ani, Constantinopolul îi stătea în drum. Sultanul a adunat o armată şi a construit un fort pentru a-şi masca traversarea către Europa în vecinătatea oraşului. Nu era nici o îndoială cu privire la intenţiile lui şi nici o soluţie ca oraşul şi Constantin al XI-lea să evite un asediu.

Zidurile Constantinopolului

Constantin a cerut ajutorul întregii creştinătăţi. A primit foarte puţine răspunsuri. Regii Franţei şi Angliei nu au trimis nimic. Papa a cerut ca Biserica Răsăriteană să-i recunoască autoritatea. Era o pretenţie greu de suportat pentru celălalt centru al credinţei creştine; chiar şi aşa,

împăratul Bizanţului a fost de acord. În schimb, papa a trimis doar 200 de arcaşi. Singura întărire, în adevăratul sens al cuvântului, care a sosit la timp a fost un mercenar expert în apărarea zidurilor. Mercenarul a adus cu el 700 de soldaţi pricepuţi. Dar oamenii au continuat să se scurgă în oraş până când, la finalul anului, efectivul garnizoanei crescuse la 10 000 de soldaţi. De partea cealaltă a strâmtorii, Mahomed aştepta cu aproape 100 000 de oameni, cei mai mulţi fiind mobilizaţi din toate colţurile imensului său imperiu.

Un alt grup de mercenari a răspuns cererii de ajutor din partea împăratului bizantin. În 1452, armele cu praf de puşcă abia începeau să schimbe războiul. Tunurile erau mari, temperamentale şi periculos de manevrat. Tunarii îşi preparau adesea singuri praful de puşcă şi, la fel de frecvent, îşi turnau singuri tunurile. Tunarii erau specialişti civili plătiţi bine datorită talentului lor şi din pricina riscurilor pe care şi le asumau. Printre cei mai buni tunari mercenari ai acelor vremuri era şi Orban din Ungaria. Ungaria era un regat creştin, aşa că, înaintea asediului, Orban şi-a oferit oamenii şi tunurile lui Constantin al XI-lea. Tunurile lui variau de la mici, care trăgeau cu o bilă de piatră sau metal de doar câteva kilograme, până la cel denumit „Basilica“, care putea trage doar de şapte ori pe zi, dar arunca obuze care cântăreau până la 270 de kilograme. Acum, dacă

puterea Constantinopolului stătea în zidurile sale, te-ai gândi că împăratul ar fi înţeles că tunurile însemnau cea mai serioasă ameninţare împotriva acelor ziduri. Dar Constantin a decis că mercenarii şi tunurile lor erau prea scumpi. Chiar dacă era o şansă destul de mare ca Orban să îşi ofere serviciile lui Mahomed, din raţiuni proprii, Constantin l-a refuzat. În câteva luni, Mahomed al II-lea angajase trupele lui Orban şi „Basilica“ pentru a-l ajuta la atacarea Constantinopolului. Armurierul acceptase oferta sultanului după ce le dăduse bizantinilor prima şansă. În loc să apere oraşul creştin, tunurile lui aveau să-i doboare zidurile.

Până la sfârşitul primăverii anului 1452, turcii au terminat fortul care trebuia să le ascundă armata în timpul traversării Bosforului. În primăvara lui 1453, Mahomed era gata să asedieze Constantinopolul. Pe 6 aprilie, fiecare tun din armata musulmanilor a început să lovească zidurile oraşului. Cele mai multe erau tunurile aduse de Orban din Ungaria. După 12 zile de bombardament susţinut, a apărut o spărtură îngustă în zid. Zidurile care rezistaseră milenii fuseseră străpunse, în mai puţin de două săptămâni, de tunurile pe care Constantin al XI-lea le refuzase. Sute de otomani au atacat mica spărtură, dar au fost respinşi cu uşurinţă.

Pe 6 mai, tunurile au creat o altă breşă în locul în care râul Lycus intra în oraş prin zidul estic. În ziua

următoare, sultanul a aruncat 25 000 de oameni într-un atac care a fost respins după doar trei ore de lupte intense. Soldaţii din garnizoană au făcut tot posibilul pentru a repara distrugerile, dar din acel moment mai departe au fost obligaţi să ţină tot timpul oameni lângă secţiunile slăbite ale zidului.

Şase zile mai târziu, o altă breşă a fost creată lângă capătul nordic al zidului mare. Atacul asupra acelei breşe aproape că a dus la pătrunderea turcilor în oraş. Doar întăririle rapide ale lui Constantin şi ale gărzii imperiale au salvat Constantinopolul. Asediul a continuat săptămâni întregi, cu bravii apărători respingând tentativele otomanilor de a utiliza un turn de asediu şi de a săpa tuneluri pe sub ziduri. În tot acest timp, tunurile au tras spre ziduri, încercând crearea de noi breşe şi redeschiderea celor care fuseseră reparate. Până la urmă, chiar şi zidul cel mare şi gros a fost bombardat.

După pierderea ultimului turn de asediu, unii dintre generalii sultanului au început să-i ceară acestuia retragerea. Alţii însă l-au încurajat să mai încerce o dată. Dacă asaltul general nu reuşea, aveau să se retragă. Tunul pe care îl refuzase Constantin şubrezise serios zidul cel mare acolo unde intra râul Lycus în oraş.

Pe 29 mai, Mahomed al II-lea şi-a implicat toate forţele într-un ultim asalt. Aproape 20 000 de başbuzuci, mercenari care luptau pentru pradă, au atacat primii. Au

fost respinşi, dar imediat în spatele lor a venit o a doua linie de otomani care au reluat atacul asupra zidului slăbit. Au presat breşele parţial blocate şi au fost respinşi după doar două ore de lupte intense. Apărătorii erau epuizaţi, iar zidul cel mare oferea din ce în ce mai puţină protecţie. Dar, înainte să apuce să-şi tragă sufletul, a atacat al treilea val de turci. Adunându-şi ultimele resurse, apărătorii creştini i-au respins şi pe aceştia.

Din păcate pentru oraş, în timp ce aproape fiecare soldat disponibil lupta lângă breşa din dreptul râului Lycus din centrul zidului cel mare, câţiva soldaţi turci au reşuit să intre printr-o mică poartă care fusese lăsată deschisă în altă parte. Au preluat controlul asupra unui mic turn din extremitatea nordică a zidului şi au înălţat steagul sultanului în vârful lui. Deşi în realitate era o ameninţare minoră, acest lucru li s-a părut apărătorilor zidului un dezastru. Moralul şi hotărârea lor s-au prăbuşit pe măsură ce tot mai mulţi aflau de steagul de pe turnul nordic. Apoi, comandantul unui grup mai mare de mercenari a fost rănit şi a trebuit transportat de lângă zid. Oamenii extenuaţi care luptaseră împinşi de adrenalină şi-au pierdut speranţa.

Sultanul şi-a trimis trupele de elită, ienicerii, care au reuşit să preia controlul secţiunii estice a zidului, de la Lycus până la prima poartă, Adrianopol. După ce ienicerii

au deschis-o, zeci de mii de turci au invadat Constantinopolul. Constantin al XI-lea Paleologul, ultimul împărat al Bizanţului, a murit luptând pe străzi.

Victoria otomanilor a fost foarte aproape de a nu fi existat vreodată. Sub presiunea generalilor săi, dacă ultimul atac ar fi eşuat, Mahomed ar fi plecat. Dacă împăratul bizantin l-ar fi angajat pe Orban cu tunul său, breşele care au şubrezit zidul nu ar fi existat niciodată. Fără acele breşe, armata sultanului ar fi aflat că atacarea zidurilor Bizanţului era o sarcină aproape imposibilă.

Efectul căderii Constantinopolului în Europa a fost unul surprinzător. Preţurile de monopol cerute ulterior de negustorii turci pentru produsele şi mirodeniile din est i-au făcut pe occidentali să caute alternative de schimb cu Orientul. În decurs de 30 de ani, portughezii navigau în jurul Africii, iar peste fix 40 de ani, Ferdinand şi Isabela finanţau prima expediţie a lui Cristofor Columb. Căderea oraşului a forţat începutul celei mai importante perioade de descoperiri cunoscute vreodată. Greşeala lui Constantin al XI-lea de a nu-l angaja pe Orban a condamnat Constantinopolul şi a adus sfârşitul Imperiului bizantin, dar a dus şi la perioada marilor descoperiri.

33

Unele greşeli s-au terminat cu bine

O eroare matematică

1492

În 1491, un anume căpitan de vas şi lup de mare spaniol a făcut o greşeală de matematică la calculul circumferinţei Pământului. O linie trasată în jurul planetei la Ecuator are o lungime de aproximativ 40 000 de kilometri. Această informaţie a fost cunoscută şi verificată prin diverse calcule matematice încă din Egiptul antic. Dar Cristofor Columb era convins, pe baza propriilor calcule, că circumferinţa Pământului era mai mică de 25 000 de kilometri. Era vorba de o diferenţă de 15 000 de kilometri şi motivul pentru care era sigur că navigând spre vest din Spania putea ajunge în China. Dacă ar fi avut dreptate, ar fi fost un drum uşor. Eroarea pare să fi avut la origine o latitudine şi o longitudine greşite folosite de Columb în timp ce studia hărţile chinezeşti. Este posibil chiar să fi folosit distanţele aşa cum erau indicate pe hărţile lui Ptolemeu, care erau şi ele complet eronate.

În acea perioadă, rivalitatea dintre Portugalia, care folosea o rută chinuitor de lungă spre Orient ocolind Africa, şi Spania era intensă. Monarhii spanioli erau dispuşi la aproape orice pentru a-şi face intrarea în schimburile comerciale incredibil de profitabile. Mulţi dintre noi au auzit povestea lui Columb, care a convins-o pe regina Isabela că Pământul este rotund, cu ajutorul unei portocale. Este imposibil ca lucrurile să se fi petrecut aşa,

dat fiind că orice european cât de cât educat ştia deja că Pământul este rotund. Eroarea matematică a lui Columb explică de ce consilierii lui Ferdinand şi ai Isabelei s-au opus în unanimitate finanţării expediţiei sale. Nu din cauză că aceştia ar fi crezut că Pământul e plat; ci pentru că verificaseră calculele navigatorului. Învăţaţii Curţi spaniole s-au opus finanţării exploratorului pentru că descoperiseră că greşise calculele... şi chiar le greşise. Chiar şi aşa, monarhii spanioli au decis să îşi asume riscul şi, în 1492, i-au pus la dispoziţie trei vase destul de mici marinarului nepriceput la matematică. Sau poate doar părea o modalitate ieftină de a scăpa de el după ce îi bătuse la cap luni întregi. Restul, aşa cum se spune, este istorie. Columb a plecat cu Nina, Pinta şi Santa Maria. Într-un final eroic, a descoperit Lumea Nouă. Sau cel puţin câteva insule din Caraibe. Important e că era ceva acolo, iar Columb a arătat lumii întregi asta.

Întâmplător, Columb a mai făcut o greşeală în călătoriile sale. Dar asta a fost mai amuzantă.

A confundat lamantinii cu sirenele şi a notat prezenţa legendarelor creaturi în apele nou descoperite.

Convins că propriile calcule se confirmaseră, căpitanul a numit indigenii „indieni“, iar insulele „Indii“. Columb a murit sărac şi ar fi uluit să afle cât de venerat este în prezent. Ar fi şi un pic dezamăgit să afle cât de greşite

i-au fost calculele. Pentru Spania şi Europa, această eroare matematică ar putea fi cea mai norocoasă întâmplare din toate timpurile. Coroanei Spaniei i-a adus două secole de prăzi consistente, iar Europei i-a deschis două continente.

34

Rătăciţi

A, da, şi un nou continent

1500

Drumul portughez al mirodeniilor din Orient era gloria şi secretul micuţei naţiuni. Găsiseră un traseu, chiar dacă unul lung, care evita negustorii musulmani. Aleseseră să navigheze ocolind Africa pe la sud şi apoi urcând de-a lungul coastei estice înainte de a traversa oceanul spre India. Metodele de navigaţie erau primitive, iar tehnica de conservare a hranei nu era mai modernă. Orice perioadă de timp petrecută în larg putea face dispărut un vas şi condamna echipajul la moarte prin deshidratare sau înfometare. Majoritatea comercianţilor din secolul al XV-lea încercau să rămână mereu în apropierea coastelor. Călătoriile lungi erau riscante, dar extrem de profitabile. Dacă un vas din zece revenea încărcat cu mirodenii, câştigul acoperea şi costul navelor pierdute, şi le asigura investitorilor şi un profit de 1 000%.

În 1500, un negustor portughez pe nume Pedro

Alvares Cabral şi-a condus propria flotă de 15 vase în încercarea de a urmări drumul lui Vasco da Gama spre India. Dar, în timp ce ocoleau cornul Africii de Vest, corăbiile lui au fost împinse în larg de nişte vânturi neobişnuite. Probabil că acest lucru a provocat destulă îngijorare la bordul navelor. Acestea s-au îndreptat spre sud şi au dat peste un ţărm necunoscut. Cabral ştia că nu are cum să aparţină Africii, pentru că era pe partea cealaltă a oceanului. Era la vest şi, dat fiind că el ar fi trebuit să navigheze în jos de-a lungul coastei Africii, aceasta ar fi trebuit să fie la est. Era un pământ ciudat şi sălbatic, acoperit în mare parte de junglă. Astăzi îi spunem ţării pe care a descoperit-o el Brazilia. Dar Cabral avea alte treburi: el plecase în căutarea mirodeniilor, nu a altor continente. Aşa încât, după ce a navigat de-a lungul coastei timp de 10 zile şi a revendicat noul teritoriu în numele regelui său, Manuel I (procedură mai mult sau mai puţin obişnuită în acele vremuri), amiralul portughez a scris un raport şi a navigat spre est, până când a găsit o coastă pe partea corectă a oceanului. Cabral a ajuns într-un final în India, iar patru dintre corăbiile sale s-au întors în Portugalia după ceva mai mult de un an.

Patru corăbii pline cu mirodenii i-au îmbogăţit pe Cabral şi fericiţii săi investitori. Acesta i-a înmânat regelui raportul despre noul teritoriu pe care îl revendicase în

numele lui şi nimănui nu i-a păsat. Cabral nu văzuse nici un oraş de aur sau mine de diamante, aşa că au mai trecut încă 25 de ani până să mai navigheze cineva spre Brazilia. În secolele care au urmat, bogăţiile Braziliei au făcut din micuţa Portugalie o naţiune bogată şi prosperă. Când un papă a încercat ulterior să facă pace între Portugalia şi Spania în lupta acestora pentru Lumea Nouă, descoperirea accidentală a lui Cabral în timp ce rătăcea pe ocean i-a dat naţiunii sale dreptul de a revendica Brazilia. Pentru Portugalia, acel vânt neobişnuit care îl deviase pe Cabral în ape necunoscute a fost cel mai bun lucru care i s-a întâmplat vreodată. Chiar dacă iniţial nimănui nu i-a păsat nici cât negru sub unghie.

35

Când încalci regulile prea des

Dispensa unei naţiuni

1503

Aceasta este o poveste cu doi papi, un rege şi mai multe regine. În cea mai mare parte a Evului Mediu şi a Renaşterii, Biserica Romano-Catolică a avut tot timpul nevoie de bani. Sau poate, mai aproape de realitate, în cea mai mare parte a acelei perioade dinainte ca bogăţiile Lumii Noi să înceapă să curgă, majoritatea Europei era în permanentă criză de monezi, şi asta era tot ce exista. Nu existau bancnote. Biserica trebuia să-şi susţină financiar clerul, clădirile, Statele Papale (inclusiv

armatele acestora) şi acţiunile caritabile.

Biserica Catolică făcea uz de toate instrumentele pe care le avea pentru a strânge bani. Unul dintre acestea era puterea ei de a ierta păcatele sau chiar de a hotărî dacă un lucru anume era un păcat. Partea cu adevărat interesantă era că Biserica putea ierta păcatele chiar înainte să fie făcute. Acest lucru a condus la o adevărată promovare a dispenselor din partea preoţilor. Acestea erau dezlegări sau iertări de păcate, uneori chiar în avans. Plăteai o sumă de bani, iar păcatul îţi era iertat. Aceste dispense au fost unul dintre motivele Reformei Protestante. Dar, în acea perioadă, dacă erai suficient de bogat şi de important, puteai obţine o dispensă chiar şi pentru crimă. În acelaşi timp, Biserica Romano-Catolică încerca să se reformeze ea însăşi. Presiunea venea atât din partea protestanţilor, cât şi din partea reformiştilor din interior. Chiar şi aşa, la începutul anilor 1500, dacă problema era destul de gravă, iar donaţia (mita) destul de consistentă, tot puteai cumpăra o dispensă. Mai ales dacă erau la mijloc regi sau tronuri. Aşa cum fusese timp de secole, Biserica Catolică era tot atât de mult o entitate politică pe cât era una spirituală. Papa Clement al VII-lea s-a văzut pus într-o situaţie dificilă. Ales papă în 1523, Clement a moştenit o situaţie politică volatilă în Europa, rezultat al Reformei Protestante. O serie de erori l-au aruncat în

imposibilitatea de a-i face concesii regelui Henric al VIII-lea al Angliei. Între 1523 şi 1527, loialitatea şi susţinerea lui Clement au oscilat între Franţa, Spania, Sfântul Imperiu Roman şi diverşi prinţi italieni. Instabilitatea lui a contribuit la prădarea Romei de către trupele împăratului Carol Quintul; pentru scurt timp, oamenii lui Carol chiar l-au luat prizonier pe papă. Chiar dacă nu a ordonat atacul şi a fost stânjenit de acţiunea trupelor sale, Carol trebuie să fi luat în calcul consecinţele politice favorabile. Clement i se subordona de acum lui Carol Qintul şi avea să-şi petreacă restul pontificatului în lesa împăratului.

În 1500, regele Henric al VII-lea avea doi fii şi două fiice. Băiatul cel mai mare era Arthur, cel de la care se aştepta să devină la un moment dat rege. Fratele său mai mic, Henric, era foarte popular şi foarte educat. Pentru el se dorea o viaţă de slujitor al Bisericii, avantajul fiind că nu era nevoit să-i toarne regelui nepoţei care să ajungă într-o bună zi să se bată pe tron. Anglia era în acea perioadă un bastion al Bisericii Romano-Catolice. Devenise astfel aliată a Spaniei conduse de fanaticul rege Ferdinand (cel din vremea lui Columb). S-a hotărât ca Anglia şi bogata Spanie să se apropie şi mai mult prin căsătoria lui Arthur, moştenitorul tronului Angliei, cu fiica cea mai mică a lui Ferdinand şi a Isabellei, Caterina de Aragon. Nimeni nu a avut nimic

împotriva acestui aranjament, aşa încât, când amândoi aveau cam 14 ani (deja adulţi în acele vremuri cu speranţă scurtă de viaţă), tinerii s-au căsătorit. Problemele au început când Arthur a murit de tuberculoză la 15 ani. Catherine a devenit o văduvă foarte tânără, Henric fiind la 10 ani moştenitor al coroanei Angliei, alianţa politică planificată cu grijă care îl susţinea pe papă văzându-se brusc pusă în pericol. Soluţia părea a fi ca Henric să se însoare cu Caterina. Dar era o problemă. Biserica avea reguli stricte cu privire la soţiile fraţilor. Din nenumărate motive sociale şi practice, a te căsători cu soţia fratelui tău era considerat un păcat grav. Existaseră mult prea multe cazuri în care o regină fusese obligată să se căsătorească cu un văr pentru a-i da legitimitate după ce respectivul înhăţase tronul. Caterina era mai întâi soţia fratelui lui Henric. Dar uniunea celor doi ar fi fost prea bună pentru a o împiedica. Aşa că Spania şi Anglia au apelat împreună la papa Iulius al II-lea pentru o dispensă care să permită mariajul. Acest lucru însemna efectiv anularea păcatului şi binecuvântarea căsătoriei de către Biserică. Luând în calcul toată acea putere din spatele petenţilor şi pentru un procent substanţial din zestre, Iulius al II-lea a acordat dispensa. În acel moment, nimeni nu se gândea că până şi acest unic gest va slăbi validitatea mariajului.

Dispensa a fost acordată în 1503, dar, din pricina vârstei fragede a lui Henric, nunta nu a avut loc decât în iunie 1509. Existau reguli şi în privinţa căsătoriei înainte ca relaţia să poată fi consumată. Henric era rege de două luni când s-a căsătorit şi totul părea să meargă în direcţia dorită de toţi cei implicaţi. La început, cuplul regal a părut fericit. În următorii nouă ani, Caterina i-a născut lui Henric trei băieţi şi trei fete. Cu excepţia unei singure fiice, Maria, toţi au murit foarte devreme. Acest lucru a creat o problemă, deoarece existenţa unui fiu care să moştenească tronul era vitală pentru stabilitatea Angliei... şi orgoliul lui Henric. Nu exista încă nici un moştenitor. Probabil la fel de important pentru tânărul, energicul, inteligentul şi desfrânatul Henric al VIII-lea era şi faptul că sarcinile şi pierderea atâtor copii o îmbătrâniseră pe Catherine. Acum, dacă ar fi existat unul sau doi moştenitori, poate n-ar fi contat. Aşa cum au demonstrat-o chiar şi generaţiile regale moderne, adulterul era o practică acceptată. Dar nu exista un moştenitor, iar asta complica situaţia. Henric şi Anglia aveau nevoie de un moştenitor, iar Caterina nu mai era o perspectivă atrăgătoare. Probabil că nici nu mai putea avea copii.

Henric a început să-şi arate interesul faţă de o frumuseţe de la Curte, Anne Boleyn. Anne era tânără, atrăgătoare, disponibilă şi atâtea altele. Cu ea, Henric ar

fi putut avea şi un moştenitor, şi distracţie din plin. Dar exista un mic neajuns. Moştenitorul nu putea fi născut decât de regină. Copilul ilegitim al amantei unui rege putea primi onoruri, dar nu putea urca niciodată pe tron. Iar Henric era încă însurat cu Caterina, care întâmplător mai era şi fiica regelui Spaniei. Acest lucru reprezenta o sensibilitate politică aparte, dat fiind că Spania era pe atunci cea mai bogată şi puternică naţiune a Europei.
Dar unde e vorba de dragoste şi de dorinţă, consideraţiile politice tind să fie ignorate. Henric o voia pe Anne şi voia un moştenitor, aşa că şi-a trimis la Roma cel mai înalt preot, cardinalul Wolsey, să-i mai ceară un favor papei. De data asta, voia ca dispensa care îi permisese să se căsătorească cu Caterina să fie anulată. Voia o dispensă la dispensă. Dacă nu mai exista dispensa iniţială, mariajul cu Caterina şi-ar fi pierdut validitatea. Henric ar fi fost astfel liber, pentru că fiica reginei, Maria, ar fi fost un bastard, şi deci nu o ameninţare, şi toată lumea ar fi fost fericită... toată lumea cu excepţia Caterinei şi a întregii Spanii.
Mai era ceva ce complica planul lui Henric. Un nou papă. Iuliu al II-lea murise, iar Clement era acum noul stăpân la Roma. Iar Clement îşi lua îndatoririle religioase mult mai în serios decât predecesorul său. Noul papă era conştient că, dintre regate, Spania dona mult mai mulţi bani Bisericii decât ar fi putut să o facă vreodată

Anglia. Aşa încât, după luni de argumente şi de manevre politice, papa Clement a hotărât că dispensa rămânea valabilă. Henric era, în ochii Romei, căsătorit cu Caterina.

Decizia papei l-a pus pe Henric în ceea ce probabil i s-a părut o poziţie îngrozitoare. El şi Anne erau deja foarte activi la nivel personal, iar ea îi cam pusese în vedere că rămâne lângă el ca regină, dar nu ca amantă pentru tot restul vieţii. Încă rămânea nevoia de a avea un moştenitor de sex masculin. Aşa că Henric a găsit o altă soluţie. Dacă Roma nu-i permitea dizolvarea mariajului, atunci avea să dizolve şi el relaţia cu papa. El şi toată Anglia aveau să se despartă de Biserica Romano-Catolică. Ţări şi ducate din toată Europa oricum făceau acelaşi lucru ca parte a mişcării protestante. Henric avea să întemeieze o nouă biserică, Biserica Angliei, pe care o va controla. Planul prezenta chiar un al doilea avantaj. Henric avea nevoie de bani, şi, printre altele, puternica Spanie urma să fie furioasă, aşa că avea nevoie de o flotă şi de o armată mai bune. Dar Anglia nu avea niciodată destui bani gheaţă pentru a plăti toate aceste lucruri. Dacă Anglia rupea relaţiile cu Roma, atunci ar fi fost în regulă să preia o avere sub forma proprietăţilor Bisericii. Şi-ar fi rezolvat problemele cu bugetul şi pe cea a căsătoriei dintr-o singură lovitură. Noua Biserică a Angliei, desigur, a anulat dispensa, iar

Henric era liber să se însoare cu Anne Boleyn şi, ulterior, încă de patru ori. Henric al VIII-lea a mers până acolo încât să preia şi apoi să vândă aproape toate mânăstirile şi bisericile din Anglia.

În timp ce această nouă Biserică a Angliei (sau Biserica Anglicană) practica încă multe ritualuri şi credinţe catolice, oricine rămânea catolic putea să fie de părere că orice moştenitor ar fi avut Henric şi Anne, acesta nu ar fi avut dreptul la tron. Aşa că englezii catolici au început aproape imediat să fie persecutaţi după decizia lui Henric. De fapt, bisericile şi preoţii romano-catolici care au rămas în Anglia au fost în ilegalitate până târziu în secolul al XIX-lea. Printre victimele acestei persecuţii violente şi susţinute împotriva catolicilor a fost şi venerabilul sir Thomas More, cel care îl ajutase cu ani în urmă pe Henric să scrie cartea aceea care apăra Biserica Catolică de atacurile lui Martin Luther. More a fost executat după ce a refuzat să asiste la încoronarea Annei. A fost doar începutul unui ciclu violent care avea să frământe Anglia sute de ani.

Henric al VIII-lea a avut până la urmă şase soţii şi trei moştenitori adevăraţi (Eduard, fiul lui Jane Seymour, Maria fiica Caterinei de Aragon, şi Elisabeta, fiica Annei Boylen). După moartea lui Henric, Eduard al VI-lea a urcat pe tron, dar a murit bolnav la scurt timp. Maria a reinstaurat catolicismul în Anglia şi şi-a câştigat renumele

de „Bloody Mary“ (Maria Sângeroasa) pentru execuţia a sute de disidenţi în timpul domniei sale. După moartea ei, Elisabeta a preluat tronul şi a reînfiinţat Biserica Angliei.

Dacă Iuliu al II-lea nu i-ar fi acordat dispensa, Henric nu s-ar fi căsătorit cu iubita fiică a lui Ferdinand, de care s-a simţit nevoit să divorţeze ulterior. Spania ar fi rămas probabil aliata Angliei, schimbând soarta Europei pentru două secole. Iar cu Anglia susţinând catolicismul, Reforma Protestantă ar fi fost mult diferită şi s-ar fi răspândit mult mai puţin. O Anglie aliată cu Spania şi Franţa, în loc să susţină statele protestante, ar fi făcut, din punct de vedere militar, diferenţa care ar fi condamnat protestantismul. Henric ar fi putut chiar întâlni femeia pe care să o iubească cu adevărat, cu care s-ar fi putut căsători şi avea moştenitorul dorit. Chiar şi numai asta ar fi însemnat o diferenţă enormă pentru femeile cu care Henric al VIII-lea s-a căsătorit, măcar pentru că le-ar fi salvat capetele şi vieţile.

Cu excepţia Revoluţiei franceze, maxima lui Mel Brooks, „E bine să fii rege“ s-a dovedit istoric adevărată. Ca monarh de drept divin, Henric al VIII-lea a scăpat după ce a divorţat de două neveste, a decapitat alte două şi a înfiinţat Biserica Angliei ca opoziţie la catolicism. Decizia papei Clement al VII-lea de nu-i acorda lui Henric anularea dispensei a provocat schisma propriei Biserici,

care a dus la zeci de ani de violenţe sectare în Anglia. Dacă papa Clement ar fi cedat, pur şi simplu, cererii lui Henric, anglicanismul nu ar fi existat, iar catolicismul ar arăta acum foarte diferit. Două greşeli papale au schimbat dramatic peisajul politic şi religios al Europei şi al lumii.

36

Superstiţie

Zei şi aur

1521

Superstiţiile te pot băga în bucluc. Au condamnat expediţia ateniană în Sicilia în 415 î.Hr., au agravat Moartea Neagră în 1305, iar, în 1521, au asigurat căderea unui întreg imperiu al Lumii Noi. Un număr de factori au dus la cucerirea aztecilor de către Hernando Cortes şi cei 500 de mercenari ai săi. Aztecii dominaseră marele lor imperiu timp de aproape un secol. Moşteniseră, în urma unei alianţe tripartite, imperiul original al toltecilor. Abia în 1431 au început aztecii să se extindă, şi au făcut-o cu o sete de răzbunare de nestăpânit. În 1465, imperiul lor domina întregul Mexic şi America Centrală până în Guatemala zilelor noastre. Dar nu a fost nici o clipă o ocupaţie uşoară. Roma a durat pentru că a făcut popoarele cucerite parte a imperiului. Religia aztecilor a făcut ca acest lucru să nu se întâmple niciodată.

Credinţa aztecilor presupunea venerarea zeităţilor cerului, în special a Soarelui. Dar zeul lor Soare avea constant nevoie de ofrande. Acestea veneau sub forma sângelui şi a sacrificării prizonierilor. În timpul unei sărbători aztece importante, erau sacrificaţi mii de oameni. Victimele erau, de obicei, prizonierii. Dacă nu avea loc vreun război, aztecii aveau adesea nevoia să pornească unul pentru a-şi asigura un număr constant de sacrificii. Această nevoie de sânge garanta un grad înalt de antipatie din partea vecinilor aztecilor şi a celor înrobiţi. Deşi această credinţă pare a fi contribuit la căderea dramatică a Imperiului Aztec, nu a fost cauza principală. Când a debarcat în Lumea Nouă, Cortes a găsit un pământ plin de conflicte şi popoare care nutreau o ură profundă faţă de azteci. Aproape de la început, Cortes a reuşit să racoleze triburi întregi pentru ceea ce a devenit rapid o cruciadă împotriva opresorului. Conchistadorii au fost un catalizator în jurul căruia s-au adunat inamicii nemulţumiţi ai aztecilor şi triburile înrobite. Superstiţia care a încurajat resentimentele şi, în momentul-cheie, a subminat decisiv rezistenţa aztecă a fost cea legată de Quetzalcoatl, zeul alb.
Quetzalcoatl era un zeu care apărea ocazional printre popoarele Americii Centrale, făcând miracole şi învăţându-le lucruri noi. (Da, fanii OZN-urilor fac un subiect din aceste apariţii.) Mitul spunea că următoarea

lui revenire avea să marcheze începutul unei epoci de aur. Hernando Cortes era alb, purta o armură mult superioară oricăreia dintre cele făcute în Americi şi era însoţit de cai şi de tunuri. Nu e de mirare că le-a amintit atâtor indigeni americani de povestea lui Quetzalcoatl. Spaniolul a înţeles rapid avantajul pe care i-l dădea acest mit şi l-a folosit din plin.

Zeci de mii de războinici indigeni şi căpeteniile lor li s-au alăturat spaniolilor în lupta împotriva aztecilor. Dar atuul pe care i l-a oferit lui Cortes legenda lui Quetzalcoatl a fost faptul că Montezuma, care fusese conducătorul aztecilor timp de mai bine de un sfert de secol, era foarte superstiţios. În septembrie 1521, pe drumul lui Cotes şi al aliaţilor săi spre capitala aztecă, tunurile şi caii conchistadorilor s-au dovedit decisivi în mai multe bătălii. Când Cortes a fost avertizat că i se pregătise o ambuscadă şi a evitat-o, în loc să caute spionii, Montezuma a luat-o ca pe un semn că spaniolul chiar era Quetzalcoatl şi nu putea fi învins. În loc să-şi croiască drumul cu sabia, Cortes şi oamenii lui au fost primiţi cu braţele deschise de Montezuma în Tenochtitlan, Ciudad de Mexico de azi. Apoi au fost acoperiţi cu daruri.

Oraşul şi imperiul nu au mai fost niciodată la fel. După ce Cortes a plecat înapoi spre coastă, garnizoana pe care a lăsat-o în urmă a fost asediată. Dar comandantul

conchistadorilor s-a întors rapid şi a restabilit imediat controlul asupra capitalei aztece. Din acel moment mai departe, Montezuma, care a luat un aventurier lacom drept zeu, nu a mai fost decât o marionetă. Când spaniolii au încercat să le impună creştinismul tuturor aztecilor intrezicându-le vechea lor credinţă în zeul Soare, aztecii s-au răsculat în sfârşit împotriva lui Cortes şi a regelui lor captiv. Fratele lui Montezuma a fost ales în locul lui, din moment ce el rămăsese prizonierul lui Cortes. Pentru o vreme, spaniolii au fost din nou sub asediu, dar adevărata putere a aztecilor era deja pierdută. Controlul asupra a nenumărate triburi şi chiar unitatea lor dispăruseră pentru că un singur om foarte important şi foarte superstiţios, Montezuma, îl crezuse pe Hernando Cortes Quetzalcoatl. Dacă nu ar fi fost atât de superstiţios, un imperiu puternic n-ar fi căzut în mâna câtorva aventurieri. Spania nu ar fi obţinut aurul aztec care au făcut-o timp de două secole cea mai importantă naţiune a Europei, iar popoarele Americilor ar fi fost foarte probabil tratate cu totul altfel dacă aztecii ar fi rămas o putere de luat în calcul.

37

Doar o decizie incredibil de proastă

O turnură nefericită

1588

Poate e dificil de analizat prin lentila istoriei, pentru că

ştim cum s-a terminat ameninţarea cu invazia, dar se poate presupune în mod rezonabil că Invincibila Armada, de fapt, ar fi câştigat războiul împotriva lui sir Francis Drake şi a celorlalţi câini ai mării3 englezi, chiar şi după ce bruloturile4 englezeşti au ridicat ancorele de pe coasta franceză. Abia mai târziu Spania şi-a pierdut flota, nu în urma acţiunilor flotei engleze, ci în urma deciziilor propriului comandant.

Multe greşeli sunt făcute din ignoranţă. Lipsa cunoştinţelor sau a experienţei poate înlocui uneori talentul nativ, abilităţile şi chiar un intelect desăvârşit. Cel pe care l-a ales regele Spaniei la comanda flotei sale nu era un ofiţer naval, ci unul dintre cei mai buni şi experimentaţi comandanţi ai armatei, Medina Sidonia. Eşecul său demonstrează că abilităţile şi premisele care te fac un conducător eficient într-o bătălie pe uscat sunt diferite de cele de care e nevoie pentru a comanda vasele pe mare. În cazul nostru, au fost două lucruri pe care Medina Sidonia, comandantul Invincibilei Armada în 1588, nu le-a ştiut. Ignoranţa lui a provocat o greşeală care a făcut toată diferenţa în privinţa rezultatului final. Invincibila Armada fusese construită cu scopul precis de a controla Canalul Mânecii îndeajuns de mult timp încât să poată escorta o armată spaniolă invadatoare din Ţările de Jos în Anglia. În 1588, infanteria spaniolă era cea mai bună din lume, învingând orice inamic pe care îl

înfruntase timp de mai bine de jumătate de secol. Dacă izbuteau să debarce în Anglia, spaniolii ar fi reuşit aproape sigur să copleşească mica armată de profesionişti şi grupurile armate prost antrenate de pe insulă. Singura speranţă pe care o aveau britanicii era să împiedice debarcarea de la bun început.

Deci, Filip al II-lea al Spaniei a creat o armadă – o flotă armată alcătuită din aproape 100 de vase, inclusiv aproximativ 40 de nave mari, dotate cu tunuri masive şi transportând 19 000 de soldaţi. Planul era să navigheze spre nord şi să se unească cu o armată spaniolă şi mai mare, condusă de ducele de Parma. Parma construise barje de-a lungul coastei, pe care vasele armadei urmau să le escorteze.

Construcţia armadei a durat luni de zile, iar organizarea şi adunarea săptămâni. Englezii au primit o mulţime de avertismente, aşa că data plecării şi misiunea nu au fost deloc o surpriză pentru ei. Câinii de mare înfruntau armada cu puţin peste 150 de corăbii proprii. Multe dintre acestea erau, de fapt, vase comerciale înarmate şi aproape toate erau ceea ce s-ar numi astăzi deţinute de particulari.

Adevărata diferenţă dintre vasele Spaniei şi cele ale Angliei era tipul tunurilor şi felul în care erau construite ambarcaţiunile. Factorul limitator în mărimea tunurilor era greutatea. Masa tunurilor creştea odată cu dimensiunea

lor, dar mult mai mult decât calibrul, iar corăbiile de lemn puteau susţine, evident, o masă a încărcăturii limitată. Fiecare parte a abordat această limitare în felul ei. Vasele mari de război ale spaniolilor, şi aveau 40, erau lente, masive şi făcute din lemn foarte gros. Tunurile de pe toate navele de război spaniole aveau un calibru uriaş şi erau mici şi în lungime, şi ca rază de acţiune. Prin contrast, vasele englezeşti erau mult mai uşoare şi mai manevrabile. Costul era lemnul mult mai subţire din care erau construite şi faptul că nu puteau căra la fel de multă „masă metalică“ precum spaniolii. Asta însemna că puteau trage cu obuze mici foarte departe şi foarte precis. Problema acestor obuze era că erau relativ mici şi mult prea des ricoşau din pereţii groşi ai uriaşilor armadei. În plus, mărimea conta, din moment ce echipajele englezeşti erau mult mai mici, iar navele lor nu transportau şi alţi soldaţi. Adică le-ar fi fost imposibil să abordeze şi să captureze vasele de război mult mai mari ale spaniolilor.

Cele două flote militare s-au luptat în Canalul Mânecii. Densitatea armadei făcea ca orice încercare a câinilor mării de a se apropia suficient de mult încât tunurile lor mici să aibă vreun efect asupra carenelor groase ale spaniolilor să fie sinucidere curată. Doar păstrând distanţa puteau evita bombardamentele. Păstrând o formaţie strânsă şi disciplinată, Invincibila Armada a putut

să străbată Canalul spre nord sub focul constant, dar ineficient al englezilor. Tunurile armadei au tras la rândul lor, dar nu au reuşit să atingă vasele englezeşti, de vreme ce majoritatea tirurilor ori erau prea scurte, ori îşi ratau ţinta. Era o victorie pentru spanioli, al căror scop nu era distrugerea vaselor englezilor, ci transportarea unei armate peste Canal. Dat fiind că englezii nu reuşeau să împiedice armada să navigheze în sus pe Canal, părea că nu vor reuşi nici să oprească aceleaşi nave să-l traverseze cu armata ducelui de Parma la bord. Anglia părea condamnată, iar moralul spaniolilor era la cote euforice. Bătălia îndelungată consumase mare parte din resursele de foc ale ambelor tabere. Dar nici unii, nici alţii nu ştiau cât mai aveau adversarii. Atunci, vremea s-a înrăutăţit brusc. Pentru căpitanii spanioli, mai obişnuiţi cu apele placide ale Mediteranei, o furtună pe Canalul Mânecii, cu ţărmul francez stâncos în apropiere, era o ameninţare teribilă. Chiar şi englezii s-au retras pentru a-şi face mai mult loc în larg. Armada a ancorat la adăpost, în largul unei zone a coastei franceze din apropiere de Calais. Vasele au păstrat rândurile strânse şi au ancorat aproape unele de altele pentru a se proteja reciproc. Nu erau mai mult de câteva zeci de metri între ele când au apărut primele bruloturi englezeşti. Focul era una dintre cele mai mari frici ale oricărui marinar în vremea carenelor de lemn şi a

pânzelor. Aproape orice element al unei corăbii era inflamabil. O scânteie putea însemna că, în câteva minute, nava nu mai exista. Tăind ancorele, vasele armadei s-au retras rapid din faţa vaselor acoperite cu catran, incendiate şi probabil pline de praf de puşcă. Retragerea rapidă a spaniolilor însemna că protecţia reciprocă nu mai exista, iar rândurile se rupseseră. S-au trezit împrăştiaţi în furtună, cu unele corbii prea departe pentru a fi susţinute de celelalte. Câinii de mare englezi, cum era Francis Drake, s-au adunat în grupuri de câte trei până la zece vase şi au atacat în haită vasele de război izolate. Peste o duzină de galere mari spaniole au fost scufundate şi majoritatea celor rămase au fost capturate, înainte ca armada să se poată regrupa într-o formaţie defensivă eficientă. Moralul spaniolilor nu mai era pe culmi. Trebuia luată o decizie cu privire la ce aveau de făcut în continuare.

Cele 30 de vase mai mari rămase ar fi putut, probabil, să escorteze armata ducelui peste Canal. Vasele capturate de englezi nu aveau să fie gata de luptă împotriva foştilor proprietari prea curând. Anglia încă mai putea fi cucerită. Chiar dacă trebuia să-l aştepte pe ducele de Parma câteva săptămâni în plus, planul încă mai putea funcţiona. Dar Medina Sidonia a făcut o altă alegere. A văzut că resursele de foc erau reduse şi că armada nu avea de unde să se reaprovizioneze. Bănuia

că şi resursele englezilor erau scăzute – chiar erau mai rău de atât. Englezii îşi utilizaseră efectiv ultimele obuze în atacul asupra rătăciţilor. Medina Sidonia însă nu era dispus să parieze pe asta. Probabil că nici ideea unei noi refugieri lângă coasta franceză, cu câinii mării adulmecând în apropiere, nu-i surâdea.

Comandantul armadei a decis să abandoneze invazia şi să-şi ducă navele înapoi în Spania. Timpul nu intră niciodată în sac. Până aici, nimeni nu făcuse nici o greşeală. Strategia ar fi funcţionat, dar comandantului armadei îi era imposibil să ştie starea deplorabilă a magaziilor inamicului.

Apoi, Medina Sidonia a făcut o greşeală care a costat Spania întreaga ei armadă.

Grosul flotei nu mai avea decât foarte puţină muniţie, dat fiind că mai şi pierduseră multe vase de război. Lângă ei, şi între ei şi Spania se afla un grup practic nevătămat de vase englezeşti ale căror resurse nu erau cunoscute. Dacă erau la fel de limitate ca ale lor, spaniolii le-ar fi putut face cu mâna în trecere spre Spania. Dacă englezii reuşiseră să ajungă în porturile lor din apropiere şi să-şi refacă stocurile de muniţie, atunci a naviga direct spre ei garanta pierderea armadei. Aşa că, în schimb, Medina Sidonia a ales să o ia în sens opus. Le-a ordonat marinarilor experimentaţi doar în apele calme şi calde ale Mediteranei şi ale Atlanticului de Sud

să navigheze spre nord şi să se întoarcă spre Spania ocolind Scoţia şi Irlanda. Dacă armada ar fi fost o armată în marş şi ar fi avut şansa de a o lua înapoi fără a întâmpina opoziţie, acest ordin ar fi avut sens. Privind hărţile, pentru un comandant de uscat cum era Medina Sidonia, probabil că decizia părea excelentă. Dar armada nu era doar o armată care alegea un drum diferit. Era o flotă care naviga în ape necunoscute. Ape unde vremea era importantă, iar vremea în Marea Nordului era întotdeauna imprevizibilă. O rută aparent sigură, care ar fi fost perfectă pentru o armată, a fost un dezastru pentru armada.

În apele nordice reci şi după aproape două săptămâni de furtuni, mai puţin de jumătate dintre vasele rămase în armada lui Medina Sidonia au mai ajuns în Spania. Decizia lui de a evita câinii mării şi de a lua drumul „sigur“ spre nord a schimbat istoria. A început epoca dominaţiei engleze pe mările lumii şi a marcat începutul căderii Imperiului Spaniol. Prea mult din avuţia Spaniei fusese cheltuită pe Invincibila Armada, iar odată cu pierderea efectivă a controlului mărilor, fluviul de bogăţii care curgea dinspre Indii a început să sece. Nu a fost singura cauză a colapsului economic al Spaniei şi, în câteva zeci de ani după ce armada a întors spre nord, Spania a fost înlocuită în poziţia de cea mai mare putere a Europei de un alt competitor.

Sea Dogs (în lb. eng., în orig.) – câinii mării erau în esenţă piraţi autorizaţi de regină să atace şi să jefuiască vasele spaniole. (n.tr.)

Fire ship (în lb. eng., în orig.) – brulotul era o corabie de război încărcată cu materiale inflamabile, care era împinsă către vasele inamice. (n.tr.)

38

Ştiinţă complet greşită

Flogistic

1694

Savanţi eminenţi din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea au apărat teoria flogisticului, a căldurii ca fluid şi a claxului. Unul dintre cei mai mari gânditori ai vremii, George Ernest Stahl, a popularizat ideea ca profesor la Universitatea din Halle, între anii 1694 şi 1716. Flogisticul („phlogiston“) era un „element“ aparent conţinut de toate substanţele care puteau arde. Era descris adesea ca „pământ inflamabil“. Flogisticul era folosit pentru a explica şi a prezice toate aspectele legate de căldură şi de arderi. Într-adevăr, Joseph Priestley, considerat părintele chimiei moderne, a susţinut până la moarte teoria flogisticului. Se credea că flogisticul era un material care nu doar conţinea căldură, ci era în sine căldura. Nu avea culoare, miros, masă sau gust. Când ardeai ceva, îl deflogisticai – adică, îndepărtai tot flogisticul din materialul respectiv. Adesea, procedeul lăsa în urmă doar

cenuşă.

Iată cum părea să funcţioneze flogisticul: se credea că substanţele chimice precum cărbunele şi sulful erau formate aproape în întregime din flogistic. Asta deoarece, când le arzi, nu mai rămâne nimic cu excepţia unei mici cantităţi de cenuşă, lucru explicat de impurităţile din flogistic. În fond, dacă deflogisticai un material alcătuit în mare parte dintr-o formă a căldurii însăşi, nu prea mai rămânea nimic.

Să luăm alt exemplu ilustrativ: dacă într-o încăpere este cald şi în alta rece, şi se deschide uşa dintre ele, flogisticul, ca orice gaz sau lichid, caută să se echilibreze între cele două camere. Flogisticul curge din camera caldă, plină de flogistic, în cea rece; şi pentru că este esenţa căldurii, creşte temperatura camerei mai reci şi o scade pe cea din camera mai caldă. În cele din urmă, cantitatea de flogistic va fi aceeaşi în ambele camere, iar ele vor avea aceeaşi temperatură.

Remarcabil în legătură cu această teorie uimitoare era că părea să funcţioneze, şi fusese folosită de savanţi eminenţi şi respectaţi cu un întreg secol înainte să se dovedească, în cele din urmă, greşită. Abia când ştiinţa a progresat până în punctul în care cercetătorii au înţeles dinamica fluidelor celui de-al doilea exemplu şi Lavoisier a explicat schimbările chimice care apar în arderea cărbunelui, a dispărut ideea flogisticului.

Demonstraţia netemeiniciei acestei teorii a fost făcută de Antoine-Laurent de Lavoisier la finalul secolului al XVIII-lea. S-a întâmplat când a descoperit oxigenul şi a determinat reacţiile chimice care apar în timpul combustiei. Teoria flogisticului a fost probabil cea mai de durată, răspândită şi totală eroare făcută de savanţi în toată acea perioadă în care s-a dezvoltat ştiinţa aşa cum o cunoaştem azi.

39

Numai curaj şi nici un plan

Culloden

1746

Pe 16 aprilie 1746, la vreo 10 kilometri de Inverness, în mlaştinile Drummossie, Tânărul Pretendent Charlie şi armata sa încropită din munteni scoţieni l-au înfruntat pe ducele de Cumberland în ceea ce avea să fie bătălia decisivă pentru cauza iacobiţilor. Charlie lupta în numele tatălui său, Bătrânul Pretendent, James Francis Edward Stuart, în tentativa de a prelua puterea de la George al II-lea al Marii Britanii. Toată lumea se aştepta să conducă iacobiţii spre glorie, pregătind astfel terenul pentru ceea ce ar fi putut fi renaşterea naţiunii scoţiene sub domnia unui Stuart. În schimb, şi-a condus oamenii la moarte şi a îngropat definitiv orice vis al unei dinastii Stuart.

Cauza iacobiţilor îşi are originea în timpul dinastiei

Tudor. Când Elisabeta I a Angliei nu a reuşit să aibă un moştenitor, regele Scoţiei, Iacob al VI-lea, a ajuns şi rege al Angliei, ca Iacob I. Dinastia Stuart, a cărei genealogie mergea înapoi până la fiica lui Robert I al Scoţiei, a devenit puterea conducătoare supremă a regatului unit al Angliei şi Scoţiei. După Cromwell şi decapitarea lui Carol I, a apărut un nou inamic al poporului – catolicii, care erau priviţi cu mare suspiciune. Seria de legi anticatolice, intrate în vigoare sub domnia lui Carol al II-lea, impunea ca toţi cei aflaţi în funcţii publice să fie protestanţi.

Acest lucru îi punea unele probleme lui Iacob al II-lea al Angliei, fratele şi moştenitorul lui Carol al II-lea. Iacob trăise în exil în Franţa în timpul Războiului Civil din Anglia şi chiar fusese militar în armata franceză. Iar dacă faptul că fusese crescut ca un francez nu era îndeajuns de grav, mai era şi catolic. Deşi cele două fiice ale sale, Maria şi Anna, fuseseră crescute în religia protestantă, nu era îndeajuns pentru a-şi asigura popularitatea printre supuşii coroanei. Nu avea farmecul şi charisma fratelui său. Părea lipsit şi de simţul umorului, iar scoţienii chiar l-au poreclit „Jimmy Posomorâtul“. Suspiciunile au crescut când Iacob a promulgat Declaraţia de Indulgenţă care stabilea libertatea de credinţă pentru toţi catolicii. Opozanţii lui Iacob i-au invitat pe fiica acestuia, Maria, şi pe soţul ei, olandezul Wilhelm de Orania, să preia

puterea şi să conducă împreună Anglia şi Scoţia. Când Wilhelm a ajuns în Anglia şi a pornit spre Londra, Iacob a părăsit ţara. Wilhelm şi Maria au depus jurământul şi au fost încoronaţi pe 21 aprilie 1689. În ciuda nou înfiinţatei monarhii, Iacob încă mai avea un mic grup de susţinători, majoritatea în Ţinuturile Înalte ale Scoţiei. Aceştia erau cunoscuţi ca iacobiţi. Singura lui şansă reală de a recâştiga puterea a apărut în 1690 în Boyne, Irlanda, dar Iacob s-a pierdut cu firea, a întors spatele şi a fugit. Lipsa lui de curaj i-a adus porecla irlandeză Seamus an Chaca, sau Iacob Căcăciosul.

Înfrângerea nu a intimidat mişcarea iacobiţilor. Pentru următorii 50 de ani, au existat comploturi, ambuscade, revolte, rebeliuni şi masacre, toate în numele lui Jimmy Posomorâtul. În 1746 însă, un nou campion al cauzei şi-a croit drum de-a latul Insulelor Britanice. Deşi Iacob al II-lea murise de mult, nepotul său, Charles Edward Stuart, a decis să preia provocarea. Majoritatea scoţienilor se arătau deja indiferenţi faţă de iacobiţi. Primeau ajutor mai mult de la munteni, care erau priviţi de orăşeni ca fiind în majoritate bandiţi. Restul populaţiei Scoţiei era de partea lui George al II-lea al Marii Britanii. De reţinut, George era stră-strănepotul lui Iacob I, ceeea ce îl făcea descendent direct al Casei Stuart, lucru trecut cu vederea de mulţi istorici. Principala obiecţie împotriva lui părea a avea legătură mai mult cu faptul că era

german (originar din Hanovra) decât cu genealogia sa. Aşa că favoritul născut în Italia şi vorbitor de franceză al muntenilor căuta să-l înlăture de pe tron.

Tânărul Pretendent s-a asociat cu lordul George Murray, care i-a devenit general. Împreună, cei doi au cucerit Edinburgh-ul şi apoi au zdrobit trupele dinastiei de Hanovra la Prestonpans. Apoi şi-au croit drum spre Anglia, unde oamenii s-au temut de ce era mai rău. Au luat cu asalt băncile din Londra şi s-a instalat o panică generală. Panica s-a dovedit prematură. Când Charlie a înţeles că nu are nici o susţinere în Anglia, şi-a întors armata când mai avea doar 160 de kilometri până în Londra şi s-a îndreptat înapoi spre Scoţia. A decis să se confrunte direct cu fiul regelui, prinţul William Augustus, ducele de Cumberland. Până aici, Charlie avusese destul de mult noroc. Controla mare parte din Scoţia şi îşi convinsese adepţii că puteau cuceri cu uşurinţă şi restul. Însă a înfrunta 9 000 de soldaţi britanici instruiţi având doar 5 000 de munteni amatori era nebunie curată. Trecând peste sfatul lordului Murray, prinţul a continuat şi şi-a concentrat trupele în mlaştinile Drummossie, lângă Culloden. Acolo a aşteptat sosirea armatei britanice.

Se pare că ducele avea lucruri mai bune de făcut decât să se lupte cu rebelii scoţieni. S-a oprit la 13 kilometri depărtare, în Nairn, pentru a sărbători împlinirea a 25 de ani. Când a aflat despre petrecere, Charlie a

decis să-i facă o surpriză ducelui. Şi-a adunat trupele şi a pornit la drum noaptea prin mlaştini. Marşul s-a dovedit prea complicat pentru muntenii obosiţi şi înfometaţi, aşa că aceştia au renunţat şi s-au întors pe poziţiile iniţiale. Erau extenuaţi în urma drumului anevoios prin mlaştini şi nu erau deloc gata de luptă. A doua zi de dimineaţă, ducele s-a întâlnit cu trupele iacobiţilor.

Bătălia de la Culloden

Acţiunile sale au fost bine calculate şi aplicate.

A început cu un baraj de artilerie care ţintea direct infanteria muntenilor. Pentru a para asaltul, infanteria a fugit direct spre inamic. Infanteria britanică era pregătită. S-a dispus imediat pe trei rânduri, primul într-un genunchi, al doilea aplecat, iar al treilea în picioare. Cumberland mai avea un as în mânecă. Îşi instruise oamenii să atace în stânga pentru a evita loviturile scoţienilor, în timp ce ţinteau sub braţul înarmat. Planul său a fost eficient. Forţele dinastiei de Hanovra au făcut inutil atacul muntenilor pe flancul stâng şi au reuşit să-i depăşească numeric pe flancul drept. Iacobiţii au început să se retragă în dezordine. În final, 1 000 de munteni scoţieni şi-au pierdut viaţa, şi încă 1 000 au fost luaţi prizonieri.

Charlie a devenit fugar cu o recompensă de 30 000 de lire pusă pe capul său. În final s-a întors în Franţa şi a murit patru decenii mai târziu, după mulţi ani în

care îşi înecase amarul în băutură, gândindu-se la tot ce ar fi putut să fie. Dacă ar fi avut mai multă răbdare, Tânărul Pretendent ar fi putut ajunge regele unei naţiuni scoţiene independente. Nu trebuia decât să-şi concentreze eforturile în nord, în loc să încerce să obţină ajutorul celor din comitatele engleze loiale dinastiei de Hanovra. Din pricina nechibzuinţei şi a nepriceperii sale ca lider militar, Charles a asigurat pierderea definitivă a cauzei iacobiţilor.

40

Priorităţi greşite

Să înceapă petrecerea!

1776

Revoluţia coloniştilor americani era pe terminate. Revolta începuse cu o serie de succese. Când respectivele victorii nu au reuşit să determine anularea Legilor Coerciţiei, a taxelor de timbru, a încartiruirii soldaţilor şi a preluării curţilor de judecată, de către parlamentul britanic, solicitarea de drepturi drepturi s-a transformat într-o cerere de independenţă. Dar chiar în timp ce Congresul Continental aproba Declaraţia de Independenţă în iulie 1776, s-a întors roata.

Pe 4 iulie, primii 10 000 din 30 000 de soldaţi veterani au fost aduşi la New York de Marina Regală. Veteranii erau tunicile roşii care cuceriseră India, regiuni din China, o bună parte din Africa şi restul Imperiului Britanic.

Lordul Howe şi experimentaţii săi soldaţi de carieră au câştigat rapid trei bătălii şi au împins armata lui Washington departe de cel mai mare şi mai important oraş al coloniei. Washington a fost silit să se retragă din New York şi apoi din New Jersey. Armata lui era lovită, iar proviziile se împuţinau văzând cu ochii. Doar venirea frigului l-a obligat pe Howe să intre în cantonament de iarnă şi le-a permis rebelilor să se refugieze într-o tabără improvizată din Valley Forge, Pennsylvania.

Mulţi dintre soldaţii de la Valley Forge se înrolaseră după ce Washington capturase Bostonul, cu o primăvară înainte. După luni de înfrângeri şi de retrageri, moralul lor era la pământ. Dezertările erau o problemă şi erau greu de împiedicat. Părea prea puţin riscant să dezertezi dintr-o armată rebelă care era atât de aproape de înfrângerea totală. Părea mult mai riscant să rămâi şi să fii pedepsit de coroana victorioasă.

Nimeni nu voia să susţină un învins. Finanţatorii revoluţiei riscau măsuri represive, cum ar fi confiscarea averilor şi chiar spânzurătoarea. Preţul era mult prea mare când înfrângerea părea aproape sigură. Aşa că fondurile şi creditele revoluţiei dispăreau. Soldaţii de la Valley Forge nu mai aveau de nici unele, de la hrană până la haine.

Britanicii, de cealaltă parte, cazaţi confortabil la căldură în oraşele din apropiere, se aşteptau să nu mai fie nici

măcar lupte. Până în primăvară, ce mai rămăsese din mica armată a coloniştilor probabil urma să se desfiinţeze. Aproape că au avut dreptate. Cel mai probabil aşa s-ar fi întâmplat dacă unul dintre cei mai experimentaţi ofiţeri britanici nu le-ar fi oferit coloniştilor pe tavă victoria care le-a refăcut moralul şi a schimbat soarta războiului.

În 1776, nu exista un grup mai dispreţuit decât regimentele hessienilor. Erau folosiţi ca jefuitori, asta însemnând că prădau tot ce aveau nevoie, pe modelul războaielor europene. Soldaţii germani vorbeau foarte puţină engleză. Incapabili să comunice, nu aveau deloc milă de „rebeli“ şi adesea nici nu se oboseau să determine dacă cineva era regalist sau rebel înainte de a-l agresa. Hessienii sunt astăzi numiţi adesea „mercenari“, dar în realitate erau din Hanovra, la fel ca regele Angliei, George al III-lea. Erau germani, nu britanici, şi nu erau bine plătiţi. Erau propriii stăpâni, aşa că nu erau mercenari adevăraţi.

Washington avea nevoie de o victorie, dar nimeni nu lupta în vremea aceea în toiul iernii. Însă chiar pe malul celălalt al râului erau garnizoanele de iarnă ale detestaţilor soldaţi hessieni. O victorie împotriva lor ar fi avut un efect dublu. Am auzit adesea cum a traversat Washington râul Delaware printre sloiurile de gheaţă, luându-i prin surprindere pe hessieni şi, privind în

retrospectivă, ar părea că rezultatul era inevitabil. Foarte departe de adevăr.

De fapt, planul era ca două grupuri de rebeli să atace malul opus al râului. Ceilalţi nu au reuşit să traverseze deloc. Iar succesul atacului lui Washington era departe de a fi garantat. Conducea 2 400 de oameni, unii slab înarmaţi şi parţial instruiţi împotriva a aproape 1 500 de soldaţi zdraveni care urmau să fie în defensivă.

Singurul avantaj al rebelilor ar fi fost surpriza. Pentru a se asigura de acest lucru, traversarea râului s-a făcut pe beznă. Problema era că bezna şi frigul teribil care i-au ascuns de ochii inamicului le-au şi încetinit traversarea. În loc să ajungă la Trenton pentru a ataca în zorii zilei de 26 decembrie 1776, americanii încă mai mărşăluiau spre hessieni. Nu toţi localnicii erau de partea rebelilor. De fapt, în acel moment mulţi încă mai erau loiali coroanei. În timp ce armata înainta pe drumul spre Trenton la primele ore ale dimineţii, un fermier loialist a înţeles cine erau şi a fugit să-l avertizeze pe comandantul hessienilor, colonelul Johann Rall.

Fermierul a ajuns până la uşa colonelului. Acolo, a fost oprit de soldatul de gardă, care nu s-a lăsat convins sub nici o formă. Conform legendei, colonelul era adâncit într-o partidă de şah sau de cărţi şi dăduse ordin să nu fie deranjat. Fermierul a mâzgălit repede un bilet pentru colonelul Rall. Biletul a ajuns la colonel, dar era scris în

engleză. În loc să cheme un traducător atât de devreme şi să-şi abandoneze jocul, colonelul a vârât biletul necitit în buzunar. Din acel moment mai departe, victoria americanilor a fost inevitabilă. Cei 2 400 de rebeli ai lui Washington i-au luat prin surprindere pe hessieni, dintre care mulţi dormeau, iar cei mai mulţi erau mahmuri sau încă beţi în urma petrecerii de Crăciun din seara precedentă. Pentru fiecare patru răniţi şi nici un mort, armata lui Washington a ucis 22 de hessieni, a rănit 94 şi a luat prizonieri aproape 1 000; restul de 400 de soldaţi germani s-au împrăştiat prin sate. La fel de important, Washington a capturat toate alimentele, hainele şi proviziile bine echipatului regiment britanic. Dacă Rall şi-ar fi dat osteneala să citească biletul fermierului, există o probabilitate mare ca antrenaţii hessieni să fi respins orice atac al rebelilor. O altă înfrângere, cuplată cu sfârşitul serviciului militar al multora din oamenii săi, ar fi distrus armata lui Washington. Războiul de Independenţă s-ar fi încheiat cu o victorie a lordului Howe, iar America de azi ar fi fost probabil încă o colonie britanică. Lumea s-ar fi întors cu susul în jos.

41

Când îţi finanţezi cel mai rău coşmar

Cine sapă groapa altuia...

1776

Există prea puţine cazuri documentate în care cineva

aflat într-o asemenea poziţie de forţă să reuşească în urma propriilor decizii să se distrugă pe sine şi să şi aducă sfârşitul unei dinastii vechi de 1 000 de ani. Această ispravă i-a reuşit lui Ludovic al XVI-lea al Franţei. Ludovic ajunsese pe tron în 1774 şi moştenise antipatia naţiunii sale împotriva Marii Britanii. În 1771, tatăl său, Ludovic al XV-lea, reuşise să reducă puterea parlamentului Franţei, transformându-l practic într-un corp de consilieri. Revolta coloniilor americane părea o şansă pentru Franţa de a lovi Marea Britanie fără a risca mare lucru. În următorii cinci ani, Franţa a trimis ajutoare şi soldaţi care să-i asiste pe coloniştii americani. Acest lucru a făcut probabil diferenţa: flota franceză apărând golful de lângă Yorktown, în 1881, l-a obligat pe Cornwallis să capituleze şi a garantat independenţa americanilor. Intervenţia lui Ludovic al XV-lea în America a fost o lovitură de politică externă care i-a nemulţumit profund pe britanici. Însă, pe termen lung, a făcut mai mult rău propriei monarhii decât celei britanice. Practic a falimentat vistieria regală. Acest lucru, în schimb, a însemnat că sistemul financiar francez ar fi trebuit modernizat şi taxele restructurate astfel încât pierderile să poată fi acoperite. A fost convocată o sesiune extraordinară a Adunării Notabililor care să aprobe schimbările. Notabilii au refuzat, lăsându-i regelui o singură soluţie, aceea de a convoca Stările Generale, instituţia cu reprezentanţi din

toate păturile sociale ale Franţei. Acela a fost momentul în care susţinerea şi popularitatea Revoluţiei Americane în Franţa s-au întors încă o dată împotriva regelui care o făcuse să aibă succes.

Pentru a-şi justifica independenţa, rebelii americani trebuiau să demonstreze că drepturile omului erau mai importante decât prerogativele oricărui monarh. Americanii se refereau la George al III-lea al Marii Britanii, însă ideile lor s-au regăsit şi printre cele ale intelectualilor francezi. Când americanii au câştigat, din nou, cu sprijinul lui Ludovic al XVI-lea, scrierile unora precum Paine şi Adams au fost reflectate în cele ale lui Rousseau şi ale altor cărturari din Paris.

Dată fiind finanţarea şi legitimarea unei revoluţii împotriva unei monarhii în numele drepturilor omului, n-ar fi trebuit să fie o surpriză faptul că Stările Generale au avut aceleaşi opinii. Doar că, de această dată, regele vizat era însuşi Ludovic. Stările Generale nu doar că nu au aprobat legile pentru care le convocase regele, dar au şi început restructurea întregii forme de guvernământ a Franţei pe baza filosofiei lansate de liderii Revoluţiei Americane. Până în 1787, cel mai puternic rege din Europa devenise un monarh constituţional cu puteri extrem de limitate, date nu de tronul pe care îl ocupa, ci de popor. În 1789, Ludovic al XVI-lea, niciodată un lider activ, se retrăsese deja din aparatul de stat şi îşi

petrecea timpul dedicându-se pasiunilor sale, lăcătuşeria şi zidăria. În 1793, cel care legitimase şi finanţase prima revoluţie în numele drepturilor omului a fost decapitat în numele poporului francez.

Finanţarea şi susţinerea Revoluţiei Americane de către Ludovic al XVI-lea au pus în mişcare atitudini şi acţiuni care l-au costat în primă fază tronul şi apoi capul.

Pentru el şi probabil pentru miile care şi-au găsit sfârşitul în teroarea Revoluţie franceze a fost o greşeală care a schimbat lumea. A fost şi o greşeală care a asigurat independenţa americanilor şi a dus la ascensiunea lui Napoleon.

42

Distrugerea mediului

S-au înmulţit ca iepurii

1788

Am văzut cum conducătorii nepricepuţi şi deciziile proaste pot afecta climatul socio-economic. Acum să vedem ce schimbări apar când o idee aparent bună alterează ecosistemul unui întreg continent.

Când englezul pasionat de sport Thomas Austin a ajuns în Australia pentru a-şi croi o viaţă nouă, a fost extrem de dezamăgit. În Anglia, îşi petrecuse mai tot timpul liber vânând fazani, prepeliţe, potârnici şi – preferaţii lui – iepuri. Spre consternarea lui, în Australia nu trăiau iepuri. Aşa că Austin i-a scris nepotului său din

Anglia, şi acesta i-a trimis 24 de iepuri acasă în Barwon Park, în sudul Victoriei. În fond, ce rău puteau face 24 de iepuraşi? Mai fuseseră încercări de a popula Australia cu micile creaturi blănoase. Primul transport a venit în 1788, dar aceia nu s-au adaptat în libertate, cu excepţia câtorva regiuni din Tasmania.

Alţi rezidenţi din Victoria au luat exemplu şi şi-au adus, la rândul lor, iepuri. Cel mai probabil s-au lăsat ispitiţi de cuvintele lui Austin: „Introducerea câtorva iepuri în natură nu prea are ce rău să facă, şi ar crea un aer de acasă, pe lângă un loc de vânătoare“. L-au ascultat, iar tendinţa a prins, dar Austin este cel căruia trebuie să i se acorde creditul, sau mai degrabă vina, pentru iniţiativă.

În numai şapte ani, un număr documentat de 14 253 de iepuri au fost împuşcaţi numai pe proprietatea lui Austin. Populaţia de iepuri crescuse atât de mult, încât puteau fi împuşcaţi sau prinşi 2 milioane şi nu s-ar fi simţit cine ştie ce scădere în numărul lor. Vânătorii se lăudau că puteau împuşca 1 200 de iepuri în numai 3 ore şi jumătate. Acesta era un record nemaiauzit în Anglia. A fost cea mai rapidă creştere numerică a unei specii de mamifer văzută vreodată în lume. Şi, da, de-aici vine vorba „se înmulţesc ca iepurii“.

Dar de ce a avut loc această creştere accelerată în Australia, şi nu în Anglia? Probabil Austin şi ceilalţi

migranţi şi-au pus aceeaşi întrebare. În primul rând, iernile blânde le-au permis iepurilor să facă pui în orice perioadă a anului. Acest lucru, împreună cu faptul că cea mai mare parte a zonei fusese convertită în terenuri agricole, au creat condiţiile ideale pentru o creştere masivă a populaţiei de iepuri.

Din cauza acestei creşteri rapide, oamenii din Australia au experimentat o transformare rapidă a felului în care priveau iepurii. În jurul anului 1850, un bărbat a fost amendat cu 10 lire pentru braconaj, după ce vânase iepuri pe proprietatea unui oarecare John Robertson din Glen Alvie. Câţiva ani mai târziu, fiul aceluiaşi Robertson cheltuia 5 000 de lire în încercarea de a controla populaţia de iepuri. Efortul s-a dovedit inutil. Iepurii au provocat distrugeri iremediabile. În loc să aducă „un aer de acasă“, deveniseră o teribilă bătaie de cap.

În mai puţin de 50 de ani, s-au răspândit tocmai până la graniţa New South Wales, prin Queensland, şi prin Australia de Vest şi Teritoriul de Nord. Această răspândire largă încă mai este numită „pătura gri“.

Culmea, înşişi vânătorii provocau migraţia masivă. Social, iepurii au tendinţa de a sta în grup. Contrar credinţei populare, iepurii nu sunt rozătoare şi sunt mai apropiaţi de cai decât de şoareci. Şi în anumite privinţe aşa se şi comportă. Masculii tineri pleacă pentru a-şi găsi propriile teritorii doar dacă apare pericolul înfometării sau al unei

scăderi în populaţie. Şi evenimentele grave, precum incendiile, inundaţiile sau alte dezastre naturale, pot provoca exoduri în masă. Vânătorii nu au înţeles că simpla ameninţare pe care o reprezentau ei la adresa creşterii populaţiei îi făcuse pe iepuri să caute teritorii mai puţin periculoase.

Vânătorii au contribuit la migraţie şi transportând iepurii din fermele de vânătoare pe proprietăţile lor pentru a-i folosi la vânătoarea sportivă. Fermierii erau indignaţi, dar domnii ridicau din umeri, spunând „Ţăranul s-a priceput dintotdeauna să strice partidele unui gentleman“. Deci, răspândirea continentală a acestei creaturi distrugătoare nu s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi fost gentlemanul englez şi pasiunea lui pentru vânătoare.

Şi care era problema fermierilor cu ceva atât de inofensiv ca iepurii? Păi, femierii sunt, în general, foarte practici şi au luat iepurii drept ce erau – dăunători. Distrugeau culturile şi reduceau considerabil capacitatea de îngrijire a terenurilor. Mai erau o ameninţare şi la adresa speciilor endemice. În plus, devenea imposibil să ţii numărul lor sub control. Treceau prin garduri, treceau peste garduri, adesea se îngrămădeau pe o parte a gardului şi serveau drept scară pentru ceilalţi. Se ştie că iepurii se pot căţăra în copaci de până la cinci metri înălţime. Un oficial local australian a comparat în rapoartele sale încercările de a controla iepurii cu

„încercarea de a opri un val cu furculiţa“. Dat fiind că gardurile s-au dovedit în mare parte inutile, au fost luate alte măsuri împotriva dăunătorilor.

Mulţi oameni au angajat vânători pentru a controla populaţiile de iepuri de pe proprietăţile lor. Dar aceşti vânători de recompense şi de urecheaţi aveau propriile interese. Dacă iepurii erau eliminaţi de tot, rămâneau fără slujbe. Aşa că, în vreme ce părea că distrug dăunătorii de pe o proprietate, vânătorii aplicau adesea alte tactici, precum eliberarea iepurilor pe terenurile agricole, eliberarea iepuroaicelor gestante din cuşti sau lăsarea puilor în viaţă. În 1888, ministrul agriculturii din New South Wales a decis să oprească subvenţiile plătite fermierilor pentru vânătorii de iepuri. Guvernanţii au votat legi prin care să reglementeze reducerea populaţiei de iepuri, dar degeaba. Izbucnirea unei epidemii de mixomatoză a adus oarecare speranţe că vor fi nimiciţi. Dar, după cum s-a dovedit, boala care le este, de obicei, fatală iepurilor nu face discriminări între specii. A fost fatală şi câtorva specii endemice. Boala mai există, dar astăzi majoritatea iepurilor sunt imuni.

Australia a trăit o invazie care a durat mai bine de 200 de ani. Mediul înconjurător a fost distrus, oamenii au fost obligaţi la ore de muncă neîntreruptă pentru a gestiona problema, iar intrusul a preluat complet controlul. Au fost obţinute câteva succese în a limita

populaţia de iepuri prin utilizarea unor metode tradiţionale, dar cu mari costuri şi eforturi. O mică greşeală a câtorva vânători egoişti a costat enorm în timp, bani şi distrugeri ale mediului.

43

Nerăbdare

... şi un pic de indecizie

1798

Napoleon a ajuns împărat al Franţei şi Europa a avut parte de aproape 20 de ani de Războaie Napoleoniene pentru că amiralul Horatio Nelson a făcut-o de oaie în 1798. Chiar dacă flota britanică condusă de Nelson a distrus, în cele din urmă, flota franceză care îi transporta pe generalul Napoleon Bonaparte şi armata sa către Egipt, cheia aici este în cele din urmă.

Situaţia în 1798 nu era bună pentru Marea Britanie. Era în război cu Franţa revoluţionară şi, unul câte unul, aliaţii săi fuseseră învinşi sau siliţi să iasă din război. Lucrurile ajunseseră atât de rău, încât, în 1797, nu mai exista nici o flotă britanică în Marea Mediterană, pentru prima dată în 150 de ani. De fapt, mai erau doar câteva porturi în care navele britanice puteau intra. Acestea erau Gibraltar, Malta şi Napoli, din sutele de porturi care se aflau pe coastele Mediteranei, Adriaticii şi ale apelor adiacente.

Francezii erau pe val, şi un anume general îşi făceau

numele cunoscut lumii. Era Napoleon Bonaparte, cel care cucerise şi revitalizase armata franceză în Italia. Napoleon cucerise practic întreaga peninsulă, cu excepţia oraşului Napoli: o victorie care avea să vină curând. Bonaparte se întorsese în Paris pentru a primi omagiul maselor, lucru care îi neliniştea pe membrii Directoratului. Din fericire pentru ei, în februarie 1798, Napoleon a început să agite ideea adunării unei armate cu care să cucerească Egiptul. Ideea era pe placul politicienilor francezi din mai multe considerente.

Egiptul, deşi tehnic parte a Imperiului Otoman (aliat al Franţei), fusese, în realitate, o naţiune independentă condusă de sute de ani de călăreţi mameluci. Dacă Franţa ar fi putut controla Egiptul aflat într-o poziţie strategică, ar fi avut o rută strategică spre India. După Revoluţia Americană, India devenise o parte vitală a imperiului comercial care finanţa Marea Britanie şi aliaţii ei. Dacă India ar fi putut fi ameninţată, Anglia ar fi fost obligată să accepte o pace în termenii Franţei. Dacă Egiptul era capturat, singura rută pe care ar mai fi avut-o britanicii către India ar fi implicat ocolirea completă a Africii, şi luni de zile necesare trimiterii unor întăriri. Cu Egiptul, trupele franceze ar fi putut ajunge în India în câteva săptămâni. Egiptul i-ar fi oferit practic Republicii Franceze liniile interioare în orice extindere a războiului spre India sau spre Orient. Ar fi pus Marea Britanie

într-un asemenea dezavantaj, încât Franţa ar fi avut o şansă reală de a cuceri întregul subcontinent. Fără bogăţiile Indiei, continuarea războiului ar fi falimentat Marea Britanie în câteva luni.

Mai era un factor important care trebuie să fi fost în mintea celor care au aprobat expediţia lui Napoleon în Egipt: l-a scos pe general din Paris. De fapt, l-a scos din Europa cu totul. Indiferent de rezultat, campania părea să-l elimine pe Bonaparte ca ameninţare politică. Până în primăvara anului 1798, peste 31 000 de soldaţi şi aproape 200 de cadeţi se adunaseră în Toulon în vederea invadării Egiptului. Era imposibil să aduni o asemenea forţă fără ştirea britanicilor. Vestea ajunsese la ei câteva săptămâni mai devreme şi, în replică, Nelson reintrase în Mediterana. Flota sa staţiona la aproape 70 de mile marine sud de portul Toulon, sperând să atace vasele franceze comandate de amiralul Baraguey imediat ce acestea ar fi ieşit din port. Lucrul era important, deoarece Nelson nu avea idee care era destinaţia finală a acestei armate puternice. Nu ştia decât că, din Toulon, flota s-ar fi îndreptat către o invazie. Dacă Napoleon şi peste 30 000 de oameni ar fi scăpat în Marea Mediterană, ţintele posibile variau de la Irlanda şi Portugalia până la Malta şi Constantinopol sau Egipt. Aşa că tânărul amiral aştepta nerăbdător ca francezii să-i pice în braţe.

Majoritatea planurilor cad la contactul cu inamicul, însă planul lui Nelson nici măcar nu a trebuit să aştepte inamicul înainte de a începe să se destrame. Vremea a năruit orice speranţă pe care o avea Nelson de a-l intercepta pe Napoleon lângă Toulon. O furtună surprinzătoare şi violentă a măturat Mediterana la începutul lui mai şi a lovit în larg, acolo unde aştepta flota britanică. Nava-amiral, Vanguard, a rămas fără catarge. A trebuit remorcată într-un port şi a fost foarte aproape de catastrofă în timpul procedurii. Inevitabil, cele câteva fregate pe care le avea Nelson se împrăştiaseră rapid înainte să înceapă furtuna şi, în curând, nu au mai putut fi contactate. Fregatele erau observatorii flotei, iar pierderea lor s-a dovedit a fi ulterior costisitoare. Toate navele britanice erau separate şi avariate. În timp ce britanicii erau risipiţi şi loviţi pe mare, francezii au plecat la drum. Norocul i-a ajutat să evite furtuna. Peste 50 de vase comerciale şi o duzină de cuirasate au reuşit să se strecoare pe la sud de vasele avariate ale britanicilor, complet neobservate.

Nelson chiar nu a avut de ales şi a trebuit să-şi pună toate speranţele într-o interceptare a francezilor în apropiere de destinaţia acestora. Asta deoarece, în vremurile vaselor de lemn şi ale oamenilor de fier, localizarea inamicului în largul mării era incredibil de dificilă. Astăzi, cu GPS şi fotografii în timp real prin satelit

e greu să ne imaginăm cât de puţin putea observa un căpitan acum 200 de ani. Într-un ocean care acoperea zeci de mii de mile pătrate, un marinar cocoţat în vârful catargului putea zări o navă de la 10–12 mile distanţă. Câmpul vizual îi era limitat drastic de orizontul efectiv. Dacă treceau doar o milă de orizontul inamicului, 100 de vase, sau în cazul nostru 80, erau efectiv invizibile. Chiar înaintând drept cu viteză normală, viteza maximă a unei nave era în jur de 10 mile pe oră. În plus, navele de război nu se puteau îndepărta prea mult, pentru a-şi putea semnaliza reciproc dacă găseau ceva. Aşa că toate navele lui Nelson, odată ce au fost reparate şi reunite, puteau căuta simultan doar mică parte din mare. Fregatele, mai rapide şi mai capabile să oprească şi să interogheze vasele comerciale, erau de ajutor. Dar, după furtună, fregatele lui Nelson abia au reuşit să se găsească unele pe altele, darămite flota principală. Asta a însemnat că nu i-au fost de nici un folos lui Nelson în săptămânile imediat următoare plecării francezilor din port. Chiar dacă vreo fregată ar fi găsit navele franceze, căpitanul nu ar fi ştiut unde sunt vasele lui Nelson pentru a-i raporta acestuia descoperirea.

Prin urmare, Nelson pierduse contactul cu armata lui Napoleon şi vasele de escortă. Dar ştia că trebuia să le găsească. Toată lumea era panicată în privinţa intenţiilor posibile ale deja faimosului general francez. Nelson a

primit noi ordine şi informaţii din Gribraltar, dar acestea nu-i erau de nici un ajutor. Ordinele spuneau clar că nimeni din Anglia sau din Gibraltar nu avea habar unde plecase Napoleon. Flota franceză se evaporase şi, când ar fi reapărut, preţul pe care aveau să-l plătească britanicii ar fi fost probabil destul de mare. Ordinele lui Nelson erau să caute în Mediterana, Adriatica, în apele Greciei şi chiar şi în Marea Neagră dacă era nevoie. Aceleaşi ordine avertizau că francezii ar fi putut plănui să invadeze Irlanda, sau poate să ia Gibraltarul, sau Napoli, Sicilia ori Malta. Este interesant că lista nu includea Egiptul, un tribut plătit dezinformării practicate de francezi. Practic, ordinele amiralului Nelson spuneau „caută undeva“, dar nu-i dădeau nici o idee unde anume.
Până când britanicii şi-au reparat vasele şi au fost gata să navigheze din nou ca o flotă, trecuseră zece zile. Asta însemna că francezii puteau fi la 300 de mile depărtare în aproape orice direcţie. Fără informaţii concrete despre localizarea lui Napoleon, Nelson a ales una dintre ţintele posibile. A navigat spre oraşul-port Napoli. Oraşul italian prezenta două avantaje. Era un port aliat, unul dintre puţinele, aşa că erau disponibile provizii şi existau posibilităţi de reparaţii. Şi era şi o şansă destul de bună ca ambasadorul britanic în acel regat, lordul William Hamilton, să fi obţinut de la numeroasele nave comerciale care foloseau portul o

informaţie cât de neînsemnată despre unde s-ar fi putut afla flota franceză.

Straniu, luând în calcul toate dezinformările răspândite de francezi, ambasadorul Franţei în Napoli le spusese britanicilor că destinaţia finală a lui Napoleon era Egiptul. Dar lordul Hamilton a fost incapabil să separe acea fărâmă de adevăr de mulţimea de minciuni răspândite intenţionat de agenţii francezi, aşa că nu l-a crezut. În schimb, avea propria bănuială. Când Nelson a ajuns în Napoli, Hamilton i-a spus că el credea că prima destinaţie a lui Napoleon era Malta.

Pe 20 iunie, la o lună după ce îi pierduseră pe francezi, navele lui Nelson au fost întâmpinate pe drumul spre Malta, în strâmtoarea Messina, de consulul britanic în oraşul cu acelaşi nume. Acesta aducea vestea că Napoleon plecase într-adevăr spre Malta, iar insula capitulase în faţa forţei copleşitoare a francezilor pe 9 iunie. Era prea târziu pentru Malta şi probabil prea târziu pentru a-i mai opri pe francezi să-şi continue drumul. Până în acel moment, sorţii fuseseră de partea lui Napoleon. Ar fi fost de acord, dat fiind că spusese odată că preferă un general norocos unuia competent. Dar după ce Horatio Nelson a ajuns în Malta pe 22 iunie, generalul francez nu a mai avut nevoie de noroc. De acolo mai departe, propriile acţiuni ale lui Nelson au devenit cauza principală a eşecului său. În timp ce era

în Malta, amiralul Nelson a aflat că Napoleon plecase în data de 15 sau 16. Asta însemna că francezii aveau iar un avans de aproape o săptămână şi puteau fi la sute de mile în orice direcţie. De fapt, era o oarecare confuzie, cel mai probabil din pricina traducerii, pentru că francezii plecaseră cu mai puţin de două zile înainte. Dar, din cauza presupunerii greşite că flota invadatoare se afla la cel puţin şase zile distanţă, Nelson a ignorat un raport despre patru vase străine aflate imediat la sud-est de Malta. Acestea erau, de fapt, patru fregate care făceau parte din ariergarda flotei franceze. Napoleon era doar la câteva zeci, nu sute de mile distanţă.

Nelson nu a vrut să aştepte acele câteva zile necesare pentru a verifica raportul şi nici nu a ordonat ca întreaga flotă să plece după „navele străine“. Dacă se dovedea că acestea nu aveau legătură cu francezii, ar fi fost şi mai departe de Napoleon. Era evident că dacă ţinta lui Bonaparte ar fi fost Sicilia relativ apropiată, ar fi auzit deja de căderea ei, aşa că a presupus corect că ţinta trebuia să fie Egiptul. Flota britanică a plecat spre sud, îndreptându-se în viteză maximă spre portul Alexandria. Nelson a fost atât de grăbit să ajungă în Alexandria, încât nu şi-a dispus navele într-o linie care să mătură marea pe drum. Le-a ţinut grupate, pentru că astfel se puteau deplasa mai repede.

Dacă francezii chiar ar fi avut un avans de şase zile,

tot ce a făcut Nelson ar fi fost corect. De fapt, probabil că ar fi ajuns în Alexandria chiar la timp. Problema era că, în realitate, flota franceză părăsise Malta în data de 19, nu 16. De asemenea, flota franceză se deplasa mult mai încet, din cauza vaselor de transport, pline cu soldaţi. Aşa că francezii nu doar că plecaseră spre Egipt mai târziu decât credeau englezii, dar şi navigau cu o viteză mult mai mică. Dacă ar fi făcut mai multe săpături, Nelson ar fi putut afla data corectă a plecării francezilor. Dar, temându-se de ce putea fi mai rău, a plecat spre sud-est către Alexandria (cel mai mare port egiptean) atât de repede încât nu a aflat niciodată că greşise. Navigând spre Egipt mult mai rapid decât greoaia flotă franceză, Nelson a depăşit-o pe drum.
A trecut la câteva zeci de mile de francezi fără să-i vadă şi a ajuns înaintea lor. Britanicii au găsit portul Alexandriei gol. Greşise Nelson? Evident că s-a întrebat asta. Oare Napoleon debarcase undeva, oriunde, şi se dezlănţuise împotriva celor câţiva aliaţi care mai rămăseseră în zonă, sau plecase spre Irlanda? Poate că Londra deja trimisese o navă după amiral, învinovăţindu-l pentru pierderea Irlandei şi cucerirea Gibraltarului. În portul gol, neliniştea l-a determinat pe Nelson să facă o gafă care a schimbat istoria. Dacă rămânea doar trei zile în locul pe care îl bănuise corect a fi ţinta lui Napoleon, flota engleză ar fi fost acolo când ar fi ajuns vasele de

transport franceze foarte vulnerabile şi escorta acestora. Probabil ar fi avut loc un măcel îngrozitor şi, chiar dacă Napoleon ar fi supravieţuit, invazia sa în Egipt ar fi fost oprită înainte să înceapă. Fără măcar iluzia acelei cuceriri, Napoleon ar fi revenit în Paris ca un ratat şi nu ca un erou cuceritor venerat de oameni. Cel mai probabil, lovitura sa de stat şi preluarea conducerii guvernului nu ar fi reuşit sau nu ar fi fost încercate vreodată. Nu ar fi existat nici un prim consul Napoleon şi cu siguranţă nici un împărat Napoleon. Fără geniul militar al lui Napoleon, nu ar fi existat un război de cucerire a întregii Europe. S-ar fi putut chiar instala pacea, pe măsură ce guvernul Franţei, moderat de nevoie, şi monarhiile ar fi învăţat să trăiască cu ea.

Dar Nelson nu a putut sta locului. După săptămâni de alergat prin Mediterana, a continuat să facă exact asta. Probabil începuse să se îndoiască de raţionamentul lui în urma căruia concluzionase că Egiptul era ţinta Franţei. Oricare ar fi motivul, pe 30 iunie, la câteva ore după sosire, britanicii au plecat din Alexandria navigând în sus pe lângă coasta Siriei (care includea în vremea aceea Palestina). 25 de ore mai târziu, francezii au ajuns în Alexandria, unde nu au întâmpinat nici un fel de rezistenţă. Astfel, întreaga armată a fost debarcată în apropierea oraşului. Nelson şi-a petrecut următoarea lună căutând frenetic, port după port, flota franceză. A găsit-o

abia pe 1 august, când s-a întors în Alexandria.

Într-una dintre cele mai reuşite bătălii ale sale, amiralul Horatio Nelson a zdrobit vasele franceze ancorate în Golful Aboukir. Doar două vase mari şi câteva dintre cele mici au scăpat fără a fi scufundate sau capturate. Însă Napoleon şi armata lui plecaseră de mult. 10 zile mai devreme, pe 21 iulie, armata lui Napoleon distrusese cavaleria mamelucilor în Bătălia Piramidelor. În urma acelei victorii, cucerise practic Egiptul. Fără flotă sau întăriri, francezii nu au putut păstra controlul. Însă un an mai târziu, în iulie 1799, Napoleon s-a strecurat înapoi în Franţa cu o singură fregată. Manevrase cu grijă veştile care trebuia să ajungă în Paris, aşa că a revenit ca un erou. În urma loviturii de stat din 18 brumar (adică 9 noiembrie 1799), Napoleon a preluat controlul guvernului francez. Europa nu avea să mai cunoască pacea până după Bătălia de la Waterloo, 16 ani mai târziu.

Amiralul Nelson dedusese corect ţinta lui Napoleon, şi chiar i-a învins pe francezi la Alexandria. Înainte de asta, însă, incapabil să stea şi să aştepte, purtase întreaga flotă britanică timp de o lună în căutarea francezilor care ajunseseră în acelaşi oraş la doar 25 de ore după plecarea lui. A fost o greşeală care, în cele din urmă, l-a făcut pe Napoleon împăratul Franţei şi a pregătit scena pentru 16 ani de războaie.

44

Ochelari de cal

Bătălia celor trei împăraţi

1805

În istoria militară, puţini generali au fost la fel de talentaţi ca împăratul francez Napoleon Bonaparte, care i-a manipulat şi pe împăratul Francisc al II-lea al Austriei şi pe ţarul Alexandru I al Rusiei în Bătălia de la Austerlitz.

În lunile dinaintea confruntării celor trei împăraţi, francezii câştigaseră bătălie după bătălie. Armata lui Napoleon chiar ocupase capitala Austriei, Viena. Dar acum, în ciuda manevrelor generalului francez, două mari armate, una austriacă şi cealaltă rusă, reuşiseră să se unească. Poziţia lui Napoleon nu era deloc ideală. Era departe de orice zonă prietenoasă, la capătul unor lungi linii de aprovizionare. Armata lui era prea adânc plasată în teritoriul Austriei pentru a se mai putea retrage în siguranţă. O singură înfrângere, şi întreaga armată franceză putea fi nimicită. Napoleon Bonaparte ştia că se afla într-o poziţie periculoasă. Era, de asemenea, conştient că şi cei doi împăraţi care îl înfruntau ştiau acest lucru. De fapt, chiar conta pe asta.

Pe 2 decembrie, Napoleon a început să pună în aplicare un plan care profita de încrederea exagerată în sine a celor doi împăraţi. Nu avea nevoie doar de

victorie, ci şi ca bătălia să înceapă curând. Exista o posibilitate destul de mare ca prusacii să se alăture coaliţiei duşmane în câteva zile. Doar o victorie decisivă îi putea ţine în afara războiului. Primul pas a fost să-şi trimită aghiotantul, un domn cu improbabilul nume de Anne Jean Marie René Savary, să negocieze un armistiţiu. În timpul negocierilor, ofiţerul a lăsat să-i „scape“ informaţia că moralul francezilor era atât de scăzut încât o mare parte dintre oameni nici nu voiau să atace. Păcăleala a funcţionat şi pentru că aliaţii puteau vedea că francezii începuseră să ridice cazemate şi să sape tranşee. Apoi, doar pentru a se asigura că ruşii şi austriecii vor fi convinşi că francezii erau gata să cedeze, Napoleon le-a cedat aliaţilor şi cea mai înaltă şi centrală poziţie de pe câmpul de luptă, înălţimile Pratzen. Toate astea au stârnit pofta oponenţilor săi de a-i distruge pe invadatorii aparent atât de vulnerabili.
Pe cât puteau observa aliaţii, aceştia aveau 80 000 de soldaţi împotriva a 65 000 de francezi. Controlau înălţimile de pe care putea fi observat întregul câmp de bătălie şi erau siguri că moralul inamicului era la pământ. Toţi generalii aliaţi erau nerăbdători să înceapă atacul şi să-i termine pe francezi. Imperiul Austriac fusese învins recent într-o bătălie, capitala îi fusese capturată, iar armata îi fusese gonită în Italia. Austriecii, în mod normal precauţi, erau mai mult decât dornici să-şi ia

revanşa.

Pe câmpul de luptă, Napoleon aranjase momeli irezistibile. Îşi slăbise intenţionat flancul drept. Mai puţin de un corp de armată ţinea poziţiile din dreapta. Acesta era flancul care apăra drumurile ce duceau înapoi spre Viena şi de acolo în Franţa. Împăraţii şi generalii lor ştiau că, dacă spărgeau linia aceea subţire din stânga armatelor lor, ar fi forţat capitularea întregii armate franceze.

Ce nu ştiau aliaţii era că Louis-Nicolas Davout, probabil cel mai bun mareşal al lui Napoleon, venea în marş forţat cu întregul său corp de armată către acel flanc. Dar nu a fost o mişcare greşită în totalitate. Dacă aliaţii reuşeau să distrugă trupele lui Soult de pe flancul drept francez, ar fi putut câştiga bătălia. Nici măcar venirea lui Davout nu ar mai fi reparat mare lucru.

Prinţul rus Bagration a condus un atac diversionist asupra flancului stâng francez, cu scopul de a se asigura că nimeni din acea parte nu va putea să meargă în ajutorul flancului drept vulnerabil. În acelaşi timp, coloane masive de austrieci au atacat pe partea opusă a câmpului de luptă. Surclasaţi numeric, oamenii diviziei generalului Legrand au păstrat cu vitejie poziţiile. Luptând din spatele baricadelor, au respins atac după atac cu tiruri de muschete. Numărul mare de austrieci i-a împins înapoi, dar tot nu le-a rupt rândurile. De multe ori părea

că nu mai era nevoie decât de câteva regimente pentru ca aliaţii să reuşească străpungerea. În scurt timp, toate rezervele din spatele atacatorilor principali fuseseră epuizate. Dar victoria părea atât de aproape, încât generalii aliaţi au început să trimită oamenii care apărau înălţimile Pratzen.

După cum îşi dorise Napoleon, toţi generalii aliaţi îşi fixaseră atenţia pe flancul francez mai slab. Nici unul nu a observat că Bonaparte trimitea exact câţi oameni îi trebuiau pentru a menţine linia subţire care se retrăgea încet. Din ce în ce mai multe trupe atacau. Din ce în ce mai mulţi oameni părăseau poziţiile centrale pentru a se alătura atacului din stânga lor. În centrul francezilor, aşteptau două corpuri.

Pe flancul drept al aliaţilor, Bagration şi francezii se luptaseră până ajunseseră în impas. În stânga, mai părea că încă un atac sau câteva regimente în plus ar fi adus victoria aliaţilor. Aşa că au fost trimişi mai mulţi oameni de pe înălţimile centrale care să se alăture atacului. Iar soldaţii francezi din faţa înălţimilor Pratzen au aşteptat în continuare, fără să facă nimic. Acest lucru probabil că le-a dovedit împăraţilor rus şi austriac că, într-adevăr, moralul francezilor era la pământ. Deşi asta nu explica apărarea încăpăţânată pe care o înfruntau în apropiere. Dar, convinse că nu exista nici un pericol, regimentele ruse şi austriece au părăsit înălţimile. Firava

linie franceză a rezistat în continuare, cu greu, dar a rezistat. Păreau gata să fie striviţi de următorul asalt. Între luptele de pe flancuri, practic toate diviziile aliate care fuseseră pe înălţimile Pratzen de la 9.00 dimineaţa se deplasau acum pentru a susţine atacul din dreapta liniei franceze, unde trupele lui Soult încă ţineau piept atacatorilor mult mai numeroşi.

Victoria le părea foarte aproape ruşilor şi austriecilor, şi totul mergea conform planului. În realitate, bătălia se desfăşura exact aşa cum o concepuse Napoleon încă de la început. Apoi, a venit momentul decisiv. Brusc, Napoleon şi-a eliberat diviziile odihnite împotriva celor câteva grupuri care mai rămăseseră pe înălţimile Pratzen. Au strivit cu uşurinţă centrul poziţiilor aliate. Armatele combinate autriacă şi rusă fuseseră separate. În acelaşi timp, mareşalul Murat a condus cavaleria de rezervă împotriva cailor lui Bagration, în vreme ce infanteria franceză i s-a alăturat pentru a separa întregul comandament al prinţului rus de restul armatei aliate. Împăraţii Rusiei şi Austriei şi generalii lor pierduseră viziunea de ansambul a ceea ce se întâmpla. Concentrându-se pe atingerea scopului lor iniţial de a străpunge flancul drept francez, uitaseră că motivul pentru care voiau să facă asta era câştigarea bătăliei. Încercând prea mult să obţină acea victorie tactică, pierduseră bătălia. Cu practic toţii oamenii atacând un

singur flanc, generalii ruşi şi austrieci nu mai aveau aproape pe nimeni care să contraatace când francezii le-au tăiat armatele unite în două. Ruşii au aruncat tot ce au găsit împotriva francezilor, până când şi-au epuizat şi ultimele resurse. În final, inclusiv Garda Imperială rusă a atacat într-o încercare glorioasă, dar condamnată eşecului de a recuceri înălţimile. Apoi cavaleria franceză a pus la pământ nobila unitate de infanterie, iar bătălia a fost pierdută.

Mai mulţi infanterişti francezi au urcat înălţimile şi apoi s-au întors spre dreapta. Au urmat exact acelaşi drum pe care îl urmaseră regimentele aliate pentru a-şi întări atacul. Coborând de pe înălţimi, infanteria lui Napoleon a ciocnit flancul şi spatele deja vulnerabile ale regimentelor aliate care încă mai atacau flancul francez. Întreaga linie aliată a fost luată pe sus chiar în timp ce nou-venitul Davout ataca printre apărătorii extenuaţi ai lui Soult. În câteva minute, două treimi din armata aliată fuseseră anihilate. Văzând că totul e pierdut, Bagration a reuşit să se retragă luptând, în timp ce Napoleon se concentra pe distrugerea miilor de soldaţi aliaţi panicaţi.

Bilanţul francez a fost sub 7 000 de morţi şi răniţi, plus câţiva căzuţi prizonieri. Armatele austriacă şi rusă au pierdut 15 000 de soldaţi morţi şi răniţi, plus 12 000 de prizonieri. Francezii au mai capturat şi 180 de tunuri. Mulţi dintre cei care scăpaseră nu aveau să mai lupte

prea curând. Armata rusă nu s-a oprit din retragere până acasă, în Rusia. Armata austriacă era într-o formă mai proastă şi nici nu avea unde să se retragă. A urmat pacea, în termenii lui Napoleon.

„Soldaţi! Sunt mulţumit de voi“, a spus împăratul după victorie. Pentru a le arăta câte de mulţumit era, Napoleon a adoptat personal copiii fiecărui soldat ucis la Austerlitz, asigurându-le şcoală, case şi bani.

Armata aliată comandată de cei doi împăraţi a început bătălia în superioritate numerică şi de pe o poziţie puternică pe înălţimile centrale. Dar s-a lăsat păcălită şi atrasă în cursă de Napoleon. Rezultatul greşelii lor a fost un Napoleon Bonaparte triumfător, capabil să facă vâlvă în Europa pentru încă un deceniu. Împăratul francez îşi asumase un risc enorm. Dacă ar fi pierdut acea bătălie în timp ce se afla în Austria, nu încape îndoială că Napoleon ar fi fost luat prizonier şi cel mai probabil executat. Grande Armée ar fi fost distrusă. Dar doi împăraţi şi toţi generalii lor au dansat după cum le-au cântat francezii la Austerlitz. A mai fost nevoie de încă 10 ani şi de sute de mii de morţi până să-şi găsească şi Napoleon Waterloo-ul său.

45 şi 46

Când nu înveţi din greşelile istoriei

Două secole şi două greşeli

1812 şi 1941

Nu este imposibil să invadezi Rusia, este doar foarte greu. S-a întâmplat de multe ori în istorie. Vikingii au reuşit, şi apoi au devenit suverani locali. Mai târziu, mongolii au invadat şi au controlat Rusia pentru mai bine de două secole. Se poate, dar, în ultimele 200 de ani, doi dintre cei mai mari cuceritori ai lumii au încercat şi au eşuat. Ce este de notat aici sunt nenumăratele asemănări dintre cele două invazii separate de mai bine de un secol: cele puse la cale de Napoleon Bonaparte şi de Adolf Hitler.

Şi Napoleon, şi Hitler au fost întâi aleşi, dobândind puteri absolute după preluarea funcţiei.

Ambele invazii s-au întâmplat în timp ce războiul se ducea şi împotriva Marii Britanii. Franţa era în război cu Marea Britanie de peste 10 ani când Grande Armée a intrat în Rusia. Germania nu reuşise să distrugă RAF în vara lui 1940 şi a invadat Rusia un an mai târziu.

Ambii duceau un război pe două fronturi. Franţa, împotriva rezistenţei şi a lui Wellington în Spania, iar Hitler trimisese Afrika Korps în sprijinul Italiei cu şase luni înainte să invadeze Rusia.

În ambele cazuri, invadatorii sau aliaţii lor aveau practic controlul întregii Europe, cu excepţia Rusiei şi a Marii Britanii.

Ambele invazii au fost duse de cele mai mari forţe de atac văzute la vremea lor. Grande Armée era alcătuită

din peste 600 000 de soldaţi, sute de mii de cai şi sute de tunuri, având contingente din toată Europa. Invazia nazistă, Operaţiunea Barbarossa, a început cu 3 milioane de soldaţi, 3 580 de tancuri, 7 184 piese de artilerie, 1 830 de avioane şi 750 000 de cai.

Ambele invazii au început în iunie: 12 iunie – a lui Napoleon şi 22 iunie – Barbarossa.

Ambele invazii au căutat o bătălie şoc care să forţeze capitularea Rusiei. Nici una dintre ele nu a găsit-o.

Şi Hitler, şi Napoleon au crezut că invazia se va termina rapid şi că ruşii vor ceda şi mai repede. Napoleon a fost citat spunând că va învinge Rusia în 20 de zile şi va fi înapoi la Varşovia în cel mult o lună. Hitler şi generalii lui se aşteptau la o victorie atât de rapidă încât nici nu s-au obosit să adune echipamentele de iarnă pentru soldaţi.

Ambele armate încă mai luptau când a venit iarna.

Ambii invadatori vedeau Moscova ca pe cheia victoriei. Bonaparte a cucerit oraşul, dar asta nu i-a făcut pe ruşi să capituleze. Armata germană a reuşit să ajungă cu câteva unităţi până la 22 de kilometri de centrul Moscovei, dar tot nu au reuşit să ia capitala rusă.

Napoleon nu a vrut să cedeze Moscova şi a aşteptat prea mult înainte să încerce o retragere din Rusia în plină iarnă. Oamenii lui au îngheţat şi au fost ucişi pe drumul înapoi spre Polonia. Hitler nu a vrut să cedeze

nici un teritoriu cucerit în Rusia, dând ordin tuturor unităţilor prin care li se interzicea retragerea. Acest lucru a însemnat mii de oameni ucişi sau capturaţi de care ar fi avut o nevoie disperată în anii care au urmat. Hitler nu a vrut să permită o retragere de la Stalingrad, şi astfel o jumătate de milion de veterani au sfârşit morţi sau prizonieri.

Ambii au supraestimat grav starea şi utilitatea drumurilor Rusiei, precum şi capacitatea zonelor rurale de a asigura alimente pentru propriile trupe.

Ambele armate au fost înfrânte atât de iarnă, cât şi de ruşi, în egală măsură. Oamenii lui Napoleon au murit din cauza lipsei proviziilor şi a frigului extrem, în marş spre Polonia; armata germană a pierdut oameni şi a fost incapabilă să lupte eficient din cauza iernii ruseşti necruţătoare.

Acţiunile partizanilor au obligat ambii invadatori să implice o mare parte a armatei în protejarea zonelor din spate şi a liniilor de aprovizionare.

În timpul ambelor invazii, iarna a fost una dintre cele mai reci şi mai înfiorătoare a acelui secol.

Şi Franţa sub Napoleon, şi Germania sub Hitler au pierdut atât de mulţi oameni în Rusia încât imperiile lor s-au năruit. Napoleon a condus 422 000 de oameni în Rusia în 1812; s-au întors mai puţin de 10 000. Din cele 3 milioane de oameni care au invadat Rusia în 1941, în

primăvara lui 1943 mai erau în viaţă mai puţin de jumătate.

Nici una dintre naţiuni nu şi-a mai revenit vreodată în urma pierderilor suferite în invazia Rusiei.

Printre armatele care au invadat Franţa în 1813 a fost şi o armată rusă foarte mare. Printre armatele care au invadat Germania în 1944, cea mai mare era armata rusă.

Pentru ambii lideri, invadarea Rusiei a sfârşit un şir neîntrerupt de victorii care îi pusese în poziţia de a controla cea mai mare parte a Europei.

Hitler şi Napoleon au făcut multe greşeli identice când au invadat Rusia. Nici unul nu era pregătit de un război de durată, ambele armate au fost distruse de iernile necruţătoare ale Rusiei şi nici unul dintre cei doi nu a reuşit să mute destul de repede pentru a salva din capcană o parte vitală a armatei. Dar cea mai mare greşeală trebuie să fie cea a lui Hitler, din moment ce a făcut aproape aceiaşi paşi greşiţi ca Napoleon cu 130 de ani mai înainte, când invadase Rusia. Se spune că n-ai nevoie de ochelari ca să priveşti în retrospectivă, iar Hitler ar fi putut vedea perfect dacă ar fi deschis orice carte de istorie a lumii. Se pare că nu studiase istoria Rusiei suficient de bine pentru a trece examenul.

Leipzig

1813

Dacă orgoliul unui om n-ar fi stat în calea bunului său simţ, ar fi existat cineva pe nume Napoleon al VIII-lea sau al IX-lea care măcar ar fi deţinut titlul de împărat al Franţei. Greşeala care a împiedicat acest lucru a fost făcută de însuşi Napoleon Bonaparte. Şi nu a făcut-o în timpul, ci după Bătălia Naţiunilor din octombrie 1813, de la Leipzig.

Pe 16 octombrie, peste 175 000 de soldaţi din Austria, Prusia, Rusia şi Suedia se adunaseră împotriva corpului principal al armatei franceze, format din aproape 160 000 de soldaţi. Napoleon câştigase bătălii în care părea că avea mai puţine şanse decât acum, dar de data asta ceva era diferit. Era după pierderile enorme suferite în urma invadării Rusiei, aşa că nivelul de instruire şi calitatea armatei franceze erau mult sub cele ale Grande Armée dinainte de 1812. Iar dacă armata împăratului francez era inferioară, şi duşmanii săi deveniseră mai inteligenţi. Aliaţii învăţaseră în sfârşit ceva din nenumăratele bătălii în care Napoleon îi învinsese pe parcursul ultimelor două decenii.

Bonaparte o ducea bine. În mai, învinsese armata prusacă lângă Lützen, dar, din pricina lipsei cavaleriei, nu reuşise decât să o respingă. Pe 20 mai 1813, luptase împotriva ruşilor, pe care, la fel, îi bătuse. De fapt,

împăratul francez avea atât de mult succes încât toţi aliaţii au fost de acord cu un armistiţiu care, în cea mai mare parte, avantaja Franţa. Asta i-a oferit lui Napoleon mai mult timp pentru a-şi instrui noua armată şi pentru a recruta noi regimente. În timp ce francezii se antrenau, aliaţii şi-au concentrat forţele.

Armistiţiul a încetat pe 16 august 1813, când diplomatul german Metternich, un fanatic anti-Napoleon, a avut pretenţii despre care ştia că nu vor fi acceptate de nici un francez. Generalul care îl înfrunta pe Bonaparte găsise strategia câştigătoare. Dacă nu-l puteau bate pe Napoleon într-o bătălie, nici măcar nu aveau să încerce. În schimb, aveau să atace acolo unde nu se afla el.

Nevoile de aprovizionare obligau toate armatele acelor vremuri să rezerve câteva zile de marş. Nu existau destule raţii sau mijloace de transport pentru a aduce alimente unei armate de 100 000 de oameni care staţiona pentru orice perioadă de timp într-un loc. Aşa că austriecii, prusacii şi chiar suedezii au atacat trupele dispersate ale francezilor.

Mai întâi, fostul mareşal francez Bernadotte, care devenise regele Carol al XIV-lea Ioan al Suediei şi schimbase partea, l-a învins pe Oudinot pe 23 august. Apoi, generalul von Blucher şi prusacii săi au bătut trupele mareşalului lui Napoleon, MacDonald, trei zile mai târziu. După aceea, Napoleon s-a văzut nevoit să

reacţioneze la orice mişcare a armatelor aliate. Pentru o perioadă, le-a ţinut pe toate în şah, dar cu preţul epuizării soldaţilor săi aflaţi permanent în marş. Mărşăluind până la 70 de kilometri pe zi, corpul de bază al armatei franceze şi Napoleon au reuşit să ajungă în Dresda, capitala aliatului său saxon, la timp pentru a respinge un atac austriac. Pe 15 octombrie, Napoleon pregătea încă un marş, de această dată pentru a-l întâlni pe von Blucher cu armata sa de prusaci, care se apropia dinspre nord de baza lui Bonaparte din Leipzig. Dar, imediat după ce a început marşul, a primit vestea că o armată austriacă şi mai mare se îndrepta spre poziţiile franceze din sud. Net inferior numeric, Napoleon a pregătit o strategie pe care o folosise cu succes de multe ori. Avea să-şi învingă inamicii pe rând. În Bătălia de la Leipzig, numită adesea Bătălia Naţiunilor pentru că au fost implicate aproape toate naţiunile Europei, această strategie a însemnat că Napoleon a trebuit să atace întâi prusacii din nord cu cea mai mare parte a armatei sale, înainte ca celelalte forţe care se apropiau să poată ameninţa forţele slabe care li se opuneau. Dacă ar fi reuşit să străpungă linia prusacă, să împrăştie armata şi apoi să se întoarcă spre sud, Napoleon ar fi avut şansa de a lua pe sus armatele aliate una după alta, de la nord la sud. Dar prusacii nu s-au lăsat învinşi. Chiar depăşiţi numeric şi suferind pierderi semnificative, au

refuzat să se retragă.

După ce atacul a eşuat, Napoleon şi-a folosit poziţia centrală pentru a-şi deplasa forţele în încercarea de a trece printre austriecii din sud. Acea armată de 180 000 de oameni însemna aproape tot atâţia soldaţi câţi erau sub comanda lui Napoleon. Dar francezii îşi văzuseră împăratul învingând şi în situaţii mai grele de-atât. Joachim Murat a condus 10 000 de soldaţi ai cavaleriei împotriva austriecilor, iar călăreţii au rupt liniile inamice. Însă, după pierderea atâtor cai în Rusia, pur şi simplu, francezii nu mai aveau atâţia cât să poată exploata străpungerea. Înainte ca infanteria să poată profita, cavaleria austriacă a contraatacat. Călăreţii odihniţi au respins caii obosiţi ai francezilor, refăcând liniile. Un alt atac al cavaleriei ar fi putut rupe din nou rândurile, dat fiind că acum caii austrieci erau extenuaţi, dar nu mai exista cavalerie franceză. În acelaşi timp, în nord, prusacii lui von Blucher presau puternic forţele slăbite care rămăseseră în faţa lor. Mareşalul Marmont şi soldaţii săi şi-au apărat eroic poziţia. În jur de 9 000 de oameni de fiecare parte au murit în acea zi luptând pentru satul Mockern. Lupta s-a sfârşit când Marmont a fost rănit grav de explozia unui car cu muniţie. Atunci, poziţia păstrată atât de perseverent de infanteriştii şi tunarii francezi copleşiţi numeric a căzut. Dar luptaseră până spre seară, şi era prea târziu pentru ca prusacii să-şi

continue atacul.

A doua zi, ambele tabere şi-au lins rănile şi au aşteptat întăriri. Când 6 000 de soldaţi saxoni au întors armele şi au plecat să li se alăture aliaţilor, moralul francezilor s-a prăbuşit. Saxonii fuseseră ultimul lor aliat în luptă. Când şi armata suedeză de peste 65 000 de oameni a ajuns pentru a întări rândurile aliaţilor, Napoleon a decis să se lupte pentru retragere. Erau prea mulţi aliaţi pentru ca soldaţii săi obosiţi şi în mare parte neinstruiţi să le poată ţine piept, cu atât mai puţin să atace. Raportul de forţe era de 2 la 1 împotriva sa. Primele unităţi franceze au reuşit să se retragă fără probleme. Apoi aliaţii au început să atace din toate părţile. În final, nici unul dintre cei 30 000 de oameni lăsaţi ca ariergardă nu a scăpat. În câteva zile, Napoleon mai avea cel mult 60 000 de oameni în armata care se retrăgea, în vreme ce aliaţii aveau 300 000 de soldaţi la graniţa Franţei şi încă mai mulţi pe drum.

Armata înfrântă s-a retras încet în Franţa. La trei săptămâni după Leipzig, pe 8 noiembrie 1813, aliaţii i-au oferit împăratului francez un tratat de pace. Războiul urma să înceteze imediat, iar Franţa avea să rămână cu aproape tot teritoriul din 1789. Acela fusese anul în care începuse războiul. Napoleon avea să-şi păstreze tronul, şi toţi urmau să cadă de acord să nu se mai atace unul

pe celălalt. Depăşit numeric într-un raport de 5 la 1, cu economia la pământ, fără oameni disponibili pentru mobilizare şi instruire, trădat de cei mai devotaţi aliaţi ai săi, Napoleon a avut şansa de a-şi păstra tronul şi de a sfârşi războiul. Oferta arăta cât de mult se temeau încă aliaţii de el. Mareşalii împăratului i-au cerut să accepte tratatul. Simţeau că, din punct de vedere militar, Napoleon nu mai putea împiedica inevitabilul. Campania din următoarele câteva luni, indiscutabil strălucitoare, a lui Bonaparte a demonstrat că aveau dreptate. Un şir de victorii uluitoare nu a făcut decât să încetinească numărul copleşitor al armatelor care invadau Franţa din toate părţile. Până şi englezii şi spaniolii trecuseră Pirineii şi veneau în marş dinspre sud.

Refuzând ultimatumul, Napoleon a făcut singura greşeală pe care nu a putut-o corecta. O greşeală care l-a costat tronul, iar, până în martie 1814, Parisul era asediat. A încercat să se mai întoarcă o dată la putere, dar totul s-a sfârşit odată cu Bătălia de la Waterloo. La Waterloo a mai fost o decizie care a dus la înfrângere, trimiţându-l pe împăratul francez într-un exil din care nu avea să se mai întoarcă.

48

Omul nepotrivit la locul nepotrivit

Decizia comenzii

1815

Din multe puncte de vedere, victoria britanicilor la Waterloo a fost cum a descris-o ducele de Wlellington în raportul său în Parlament: „la limită“. Până în ultimele minute, ar fi putut fi foarte bine o victorie a francezilor. Când eşti atât de aproape de succes, sunt multe lucruri pe care le-ai fi putut face altfel şi care ar fi schimbat istoria. În cazul Bătăliei de la Waterloo, poate cel mai important lucru a fost o greşeală personală făcută de Napoleon Bonaparte cu câteva zile înainte.

Proaspăt întors din exilul pe Elba, Napoleon tocmai reformase Grande Armée, deşi, mai mult ca niciodată, această armată era formată din recruţi de-abia instruiţi. La graniţele Franţei, fiecare naţiune a Europei se înarma. În decurs de câteva zile, împăratul trebuia să iasă şi să învingă cel puţin două armate la fel de mari ca a sa. Deciziile luate atunci aveau să determine viitorul său şi pe cel al Franţei.

Înainte de a conduce Grande Armée din Paris spre nord, Napoleon a trebuit să numească nişte oameni în poziţii de comandă. Cele mai importante două poziţii erau cea de comandant al armatei şi cea de conducător al Parisului, care se afla sub legea marţială. Doi bărbaţi au fost luaţi în calcul pentru postul de comandant al armatei franceze sub Napoleon. Aceştia erau doi mareşali experimentaţi: Michel Ney şi Louis-Nicolas Davout.

O comparaţie arată că aceşti doi soldaţi erau foarte

diferiţi:

Michel Ney

Exagerat de curajos, era adesea rănit. Era cunoscut drept „cel mai curajos dintre curajoşi“. Prefera să-şi conducă oamenii în cele mai fierbinţi puncte ale bătăliei, atacând adesea cu cavaleria.

A comandat o forţă trimisă pentru a-l intercepta pe Napoleon în marşul său spre Paris şi, în schimb, şi-a unit trupele cu cele ale împăratului.

Competent, dar nu intelectual. Impetuos şi mereu gata să fie pe plac. Nu cel mai bun administrator.

Loial lui Napoleon, reacţionând la situaţii mai degrabă decât să le planifice. Pentru o clipă, a ezitat înainte de a schimba partea, iar asta l-a deranjat mai apoi. Probabil punea o presiune suplimentare pentru a fi din nou un erou.

Foarte popular printre soldaţi.

Louis-Nicolas Davout

Genial, bine organizat, comanda de ani de zile cel mai mare şi mai bun corp de armată al lui Napoleon, Corpul al III-lea.

Loial lui Napoleon şi, în egală măsură, Franţei ca naţiune.

Un gânditor şi strateg. Cel mai competent administrator, dar deloc exagerat.

Comanda din spate. Davout era foarte popular

printre propriii oameni, dar nu era eroul soldatului obişnuit, cum era Ney.

Decizia lui Napoleon a fost de a-l numi pe Davout în fruntea Parisului şi pe Ney la comanda armatei. Când Davout a protestat, Napoleon i-a explicat că avea nevoie ca cel mai bun om al său ca să ţină inima Franţei pentru el, cât timp era plecat cu armata. Davout i-a răspuns că dacă va fi câştigat bătăliile, Parisul era al său, iar dacă Napoleon va fi pierdut, nimeni nu putea salva Parisul.

Singura şansă a împăratului francez de a învinge numărul imens de soldaţi care strângeau rândurile împotriva lui în toată Europa era să învingă armatele pe rând. Napoleon şi armata franceză din nord s-au întâlnit mai întâi cu prusacii la Ligny, pe 16 iunie 1815. Napoleon i-a bătut pe prusaci într-o bătălie încrâncenată, apoi s-a întors spre vest pentru a-l înfrunta pe Wellington. Pentru a se asigura că nu va mai avea de-a face cu prusacii, Napoleon a trimis o treime din armata sa, peste 30 000 de oameni comandaţi de mareşalul Emmanuel, marchiz de Grouchy, să-i hărţuiască şi să-i împingă înapoi în Germania. Planul său de a-i învinge pe numeroşii aliaţi în detaliu, ocupându-se de fiecare forţă individual, înainte de a se putea uni, începea bine.

Bătălia de la Waterloo a avut loc pe 18 iunie, la două zile după victoria împotriva prusacilor. Lupta a început

dimineaţă târziu, din cauza solului îmbibat cu apă. În noroi, tunurile erau mai puţin eficiente, iar cavaleria era în dezavantaj. Aşa încât cele două armate au stat şi au aşteptat să se usuce câmpul de luptă. Mai era o diferenţă faţă de victoria de la Ligny, pe lângă startul târziu: Napoleon era bolnav. Avea hemoroizi de ani de zile, o afecţiune dureroasă şi epuizantă, iar la Waterloo tocmai se declanşase o criză. Astfel, a fost forţat să-i lase mare parte din comandă lui Ney. Dacă nu ar fi avut acea problemă neaşteptată, Napoleon ar fi putut fi mai activ pe câmpul de bătălie, iar alegerea lui Ney ar fi avut un efect mai puţin important.

Până la amiază, cele două armate de mărimi egale au luptat şi au sângerat fără vreun efect major. Într-un atac combinat bine executat al mai multor arme, Ney a capturat La Haye Sainte, o reşedinţă fortificată din centrul câmpului de luptă. Abia după amiază târziu a decis Wellington să-şi mute infanteria din poziţia ei avansată într-una aflată în spatele crestei unui platou. Aici aveau să fie protejaţi de tirul artileriei franceze. Pământul se uscase permiţându-le obuzelor sferice să ricoşeze şi să se rostogolească cu efecte mortale. Napoleon se afla departe în spatele liniilor, iar Ney, ca de obicei, era aproape de luptă. Când a văzut că infanteria britanică a început să se replieze în afara câmpului vizual, în spatele crestei, a tras concluzia că

britanicii se retrag. Cel mai bun mod de a distruge o armată care se retrage este acela de a o ataca cu o forţă pe care nu au cum s-o depăşească în fugă: cavaleria. Fără să se sfătuiască întâi cu Napoleon, a văzut o ocazie de a câştiga bătălia. Mareşalul Ney s-a pus la comanda a peste 10 000 de călăreţi şi a atacat. Erau practic toţi călăreţii care mai puteau ataca, iar el i-a condus în urmărirea infanteriştilor britanici care „se retrăgeau“.

Răspunsul normal al unor infanterişti din acea vreme era să formeze un careu din oameni care să stea cu baionetele scoase în toate cele patru direcţii. Această formaţie ţinea cavaleria la distanţă, permiţându-le celor din interiorul careului să tragă asupra inamicilor. Dar acest careu era vulnerabil la orice atac al infanteriei inamicului, pentru că doar un sfert dintre oameni stăteau cu faţa în oricare dintre direcţii. Un sfert dintre infanterişti erau şi mai vulnerabili în faţa artileriei, pentru că obuzele provocau distrugeri masive în orice grup compact şi nemişcat.

Dar nu existau prea multe batalioane de infanterie neangajate în luptă în apropiere când Ney a ordonat atacul. Acesta, impetuos ca întotdeauna, era mai nerăbdător să-i prindă pe britanici decât să asigure un atac bine executat. I-a cerut totuşi lui Napoleon să trimită infanteria pentru a continua atacul, dar mai

rămăseseră prea puţine divizii în rezervă după ce apăruseră prusacii. Aşa că Napoleon nu a avut ce infanterie să trimită pentru a susţine atacul lui Ney. Lipsa susţinerii infanteriei nu ar fi fost o problemă pentru Ney dacă Wellington chiar s-ar fi retras. Dar britanicii nu fugeau. Erau chiar în spatele platoului, unde au format rapid careuri. Ney, cu spiritul său de luptător înfierbântat, a condus atac după atac asupra acelor careuri. Tunurile trase de cai ale francezilor au apărut pentru a-i pedepsi pe britanici, dar nu suficient cât să-i înfrângă. Nu exista infanteria care să dea lovitura de graţie. Pe la al cincisprezecelea sau al şaisprezecelea atac, cavaleria franceză era atât de extenuată încât caii înaintau la pas spre careurile de baionete. Chiar şi fără susţinerea infanteriei franceze, câteva careuri au fost distruse şi soldaţii din interiorul lor ucişi. Multe dintre formaţiunile britanice aveau în interior tot atât de mulţi răniţi câţi erau cei teferi care stăteau la exterior. Unele dintre unităţile britanice au pierdut atât de mulţi oameni în înfruntarea cu cavaleria franceză, încât când au părăsit poziţia, locul fiecărui careu fiind marcat clar de cadavrele rămase în spate.

Se spune că Napoleon s-a înfuriat când a aflat de atacul lui Ney. Cu prusacii apropiindu-se, ştia că nu avea infanterie care să-l susţină. Şi totuşi, el şi garda sa nu erau gata să-şi angajeze ultimele rezerve în luptă. Dar

nu exista nici o cale de a opri atacul şi nici o cale de a-l opri pe Ney din a ataca încontinuu până când caii francezilor erau prea epuizaţi ca să mai poată lupta. Grouchy îi împinsese pe prusaci de la spate, dar acum lupta cu un sfert dintre prusacii lui von Blucher cu treimea sa din armata franceză, la Wavre. Astfel a lăsat restul prusacilor să se îndrepte spre Waterloo. Când au apărut, Napoleon a răspuns trimiţându-şi Tânăra Gardă să-i încetinească. Atacurile cavaleriei încetaseră din pricina extenuării cailor, dar tot mai părea să existe o şansă de a-l respinge măcar pe Wellington înainte să apară destui prusaci cât să garanteze înfrângerea. Aşa că Napoleon a apelat la ultima rezervă. Vechea Gardă s-a dispus în coloane uriaşe şi a atacat platoul şi britanicii şi aliaţii lor olandezi, acum bombardaţi de artilerie.

În acest punct, armata anglo-olandeză era într-o formă foarte proastă. Unele unităţi erau mai mult decât înjumătăţite ca forţă. Puţini cavalerişti britanici mai puteau ataca, iar olandezii erau cu moralul la pământ. Trebuie amintit aici că, în urmă cu mai puţin de doi ani, aceşti soldaţi olandezi făcuseră parte din Grande Armée, şi îl idolatrizaseră pe împăratul francez împotriva căruia luptau acum. Wellington a fost citat spunând că totul era pierdut dacă nu veneau mai repede ori prusacii, ori noaptea. Apusul era încă la câteva ore distanţă. Wellington nu mai avea rezerve.

Vechea Gardă a înaintat, sperând să distrugă infanteria britanică. Dacă reuşeau, cel mai probabil întreaga armată a lui Wellington avea să cadă. În loc să străpungă liniile inamice, coloanele masive ale gărzii au fost despărţite cu focuri de arme şi apoi silite să se retragă. Când s-a răspândit vestea că prusacii sosiseră şi garda se retrăgea, armata lui Napoleon a fost cea care a căzut. Victoria sau înfrângerea au fost decise de ultima luptă între rezervele francezilor şi regimentele disperate ale britanicilor.

Un Napoleon bolnav nu a reuşit să-şi ţină sub control impetuosul aghiotant. Mareşalul Ney ordonase un atac cu ultima formaţie franceză neangajată: cavaleria. Ignorând faptul că trebuia să comande întreaga armată franceză, Ney a atacat peste un platou, în necunoscut. Se aşteptase să obţină o victorie şi în schimb călărise spre dezastru. Dacă Napoleon l-ar fi ales pe mai competentul şi mai puţin impulsivul Davout la conducerea armatei, Bătălia de la Waterloo s-ar fi putut sfârşi „la limită“ cu victoria Franţei. Dacă Napoleon Bonaparte ar fi învins la Waterloo, ar fi putut foarte bine să dicteze o pace care l-ar fi menţinut pe tronul Franţei.

49

Anglofoni

Bine aţi venit în Texas!

1821

Când autorităţile mexicane au permis accesul coloniştilor anglofoni în Texas în 1821, credeau că e în interesul lor. Lăsând străinii să cultive pământurile pe care coloniştii spanioli nu le voiau, statul urma să beneficieze de pe urma industriilor bumbacului şi a crescătorilor de vite care dominau în zonele de sud ale Statelor Unite. Părea un aranjament amical, dar Mexicul a căpătat mai mult decât ceruse.

De regulă, Mexicul a practicat o politică „fără străini“, dar nu a văzut nici un pericol în a le permite străinilor să populeze zonele izolate. A adoptat o atitudine „nu te văd, nu ai probleme“ în privinţa nou-veniţilor. Această atitudine nu era una nouă. În 1790, migranţii anglofoni s-au mutat în Louisiana Superioară deţinută de spanioli. Erau în căutarea unei noi vieţi, iar spaniolii căutau oameni care puteau ţine la respect triburile Comanche şi Kiowa. Nou-veniţii trebuia să îndeplinească trei condiţii: să fie catolici, muncitori şi doritori să devină cetăţeni spanioli. În 1821, când Mexicul şi-a câştigat independenţa faţă de Spania, noul guvern a adoptat aceeaşi politică.

Anglofonii veneau de peste tot din Statele Unite, atraşi de pământul ieftin şi de promisiunea unui viitor mai bun. Acasă, plăteau o avere pentru o palmă de pământ. Preţurile în Statele Unite erau de 1,25 dolari pe acru, pentru un minimum de 8 acri. În Texasul deţinut de hispanici, migranţii puteau cumpăra pământ pentru 0,04

dolari pe acru. În plus, capul familiei, fie bărbat, fie femeie, putea revendica 4 605 acri. Cei 184 de dolari necesari pentru achiziţionarea pământului puteau fi plătiţi într-o perioadă de şase ani.

Nu era singurul lucru care îi atrăgea pe anglofoni să se stabilească în Texas. În Statele Unite, mulţi dintre ei erau executaţi de bănci sau aveau datorii mari din cauza recoltelor distruse. Dat fiind că între Mexic şi Statele Unite nu existau legi de extrădare, oamenii puteau scăpa de creditori mutându-se şi stabilindu-se pe teritoriul Mexicului. La fel ca migranţii din teritoriile deţinute în trecut de spanioli, noii migranţi în Texas trebuiau să devină catolici şi să depună jurământul de credinţă faţă de Mexic. Pentru cei mai mulţi, părea un preţ mic de plătit pentru o viaţă nouă, de la zero.

Un anume Moses Austin a înţeles potenţialul uriaş de a face bani de pe urma subvenţiilor pentru empresario, care implica aducerea de noi migranţi. A plănuit să încaseze de la fiecare migrant 0,125 dolari pe acru şi să folosească profitul pentru a-şi reface fondurile familiei. A primit din partea guvernului spaniol permisiunea de a aduce 300 de familii în Texas. Din păcate, Austin a murit înainte ca măcar să apuce să înceapă afacerea. Aşa că fiul său, Stephen F. Austin, a moştenit contractul.

După ce a trecut prin furcile caudine ale birocraţiei, tânărul Austin a primit în sfârşit permisiunea de a aduce

familiile peste graniţă. Problemele au apărut imediat după înfiinţarea coloniei. Texasul a trecut printr-o schimbare de guvern. Mexicanii şi-au câştigat independenţa faţă de Spania în 1821. Fostele teritorii spaniole au devenit mexicane. Coloniştii aveau acum un guvern complet nou cu care trebuia să se înţeleagă. Noul guvern nu avea să continue toate politicile de până atunci.

De exemplu, comerţul cu sclavi africani fusese interzis în Mexic. Acest lucru le crea probleme coloniştilor albi din Texas, obişnuiţi să profite de pe urma sclavilor africani. Aşa că au găsit o portiţă. Li s-a permis să-şi aducă cu ei sclavii familiei în Texas, unde îi cumpărau şi îi vindeau. Practica a continuat ani de zile până a fost interzisă. Când au auzit zvonul că sclavii urmau să fie emacipaţi cu totul, coloniştii şi-au luat măsuri de precauţie, punându-şi sclavii analfabeţi să semneze contracte de muncă pe 90 de ani. Nu mai aveau nici o grijă. În 1829, când preşedintele Vicente Ramón Guerrero a emancipat în cele din urmă sclavii, Austin a apelat la prietenii săi mexicani cu relaţii în lumea politică şi a obţinut o scutire pentru coloniştii săi.

Răsplata lui Austin pentru atitudinea sa faţă de sclavi a venit sub forma unui impas financiar. Se părea că empresarios nu deţineau pământul pentru care primeau subvenţii şi, în consecinţă, nu puteau face profit din vânzarea acestuia. Aşa că planul de a-i taxa cu 0,125

dolari pe acru de pământ pe coloniştii a căzut. A găsit, totuşi, o altă cale de a face bani. Beneficiile marginale ale unui empresario veneau cu bonusul a 23 000 de acri pentru fiecare 100 de familii de migranţi. Până în 1834, spre finalul erei empresario, Austin a adus 996 de familii şi a primit un bonus de 197 000 de acri de pământ. Dat fiind că pământul primit ca recompensă era legal al lui, îl putea vinde celui care dădea mai mult.

Austin nu era singurul empresario din Texas. Mulţi alţii veniseră, dar nu se arătaseră dornici să respecte restricţiile autorităţilor mexicane. Ştiţi vorba aceea, „Dă-i omului un deget şi îţi ia toată mâna“? Ei bine, coloniştii albi nu au luat doar mâna. I-au tratat pe mexicani ca pe străini în propria ţară. Foloseau orice scuză pentru a provoca guvernul mexican şi pentru a crea probleme. Totuşi, când e cazul, trebuie să le recunoaştem şi meritele. Austin chiar a trimis un grup înarmat pentru a-i ajuta pe mexicani să anihileze un empresario rebel.

Mexicanii deveneau din ce în ce mai neliniştiţi în privinţa numărului tot mai mare de migranţi care se stabileau în Texas. Astfel, în 1830, guvernul mexican a aprobat o lege care interzicea orice viitoare imigraţie anglofonă. De asemenea, coloniştii urmau să fie taxaţi serios. Părea că această lege îi va încuraja pe mulţi să plece iar. În tot Texasul, coloniştii au protestat. Deşi Austin se alia, de obicei, cu mexicanii în timpul acestor

ostilităţi, a fost arestat în apropiere de Ciudad de Mexico. Încercase să-l convingă pe generalul proaspăt numit în funcţie, Antonio López de Santa Anna, să redeschidă graniţele pentru imigranţi şi să scadă taxele. Austin a petrecut aproape un an într-o închisoare mexicană pentru incitare la revoltă.

Santa Anna s-a dovedit a fi un despot răzbunător care a intrat în conflict cu aproape toată lumea din Texas, indiferent de origine. Când a revenit în Texas în 1835, Stephen Austin a găsit statul aproape în revoltă. Deşi se aliase pe moment cu autorităţile mexicane, anul petrecut în închisoare i-a limpezit priorităţile. Cei mai mari proprietari de pământuri s-au adunat şi l-au ales pe Austin liderul lor. După mai multe bătălii împotriva stăpânilor mexicani, coloniştii anglofoni şi-au câştigat, în cele din urmă, independenţa în urma Bătăliei de la San Jacinto, din 1836.

Mexicul a pierdut o provincie profitabilă odată cu Texasul. Au pierdut-o pentru că majoritatea locuitorilor săi nu erau loiali acelei ţări. Chiar dacă au protestat împotriva restricţiilor lui Santa Anna asupra libertăţilor şi împotriva taxelor mari, fără coloniştii americani, provincia nu ar fi avut şanse prea mari să se separe. Poate că în loc să plătească anglofonii să se stabilească în Texas, mexicanii ar fi trebuit să le ofere indemnizaţii mai bune propriilor oameni. A fost o greşeală care a costat Mexicul

teritoriul Texasului şi a atras atenţia Statelor Unite asupra celorlalte teritorii nordice ale naţiunii. Lumea ar fi azi foarte diferită dacă Texas şi California ar face încă parte din Mexic.

50

Să nu faci nimic

Inacţiunea executivă condamnă Statele Unite

1850

Aproape toate greşelile din această carte au apărut în urma unor acţiuni. Sunt fapte sau accidente care au schimbat istoria. Dar şi inacţiunea poate fi o greşeală la fel de mare.

În ultimii zece ani înaintea Războiului Civil American, Statele Unite au avut trei preşedinţi la rând care, pur şi simplu, nu au fost la înălţimea funcţiei. Problema sclaviei, care era împachetată în problema drepturilor statelor şi a jurisdicţiei federale, era subiectul principal în anii 1850. Şi totuşi, în ciuda importanţei evidente a problemei, au fost făcute uimitor de puţine lucruri pentru a o rezolva. Sclavia nu era un subiect care să poată fi ignorat sau în legătură cu care să se poată ajunge uşor la un acord. Statele Unite erau cam ultimul loc din lumea modernă în care sclavia încă mai era legală. Marea Britanie, Franţa şi majoritatea Europei o interziseseră. O trecere în revistă a mandatelor celor trei preşedinţi care au servit din 1850 până când a fost ales Lincoln

demonstrează ce greşeală poţi face când nu faci nimic. Millard Fillmore a ajuns în funcţie pentru că Zachary Taylor a făcut câteva alegeri stupide. Pe 4 iulie 1850, preşedintele Taylor a petrecut ore întregi în arşiţa soarelui la ceremonia de la Memorialul Washington. Întors la Casa Albă, s-a servit cu apă rece din belşug, cu un castron mare de cireşe şi, la sfârşit, cu nişte lapte cu gheaţă. Problema era că în acea perioadă Washington D.C. se afla în plină epidemie de holeră, una foarte virulentă. Holera se transmite prin apa infestată. Lumea fusese avertizată să nu bea apă, să nu mănânce fructe spălate în apa din sistemul oraşului sau să consume gheaţă făcută din apa oraşului. Taylor le-a făcut pe toate trei şi a murit patru zile mai târziu. Astfel, vicepreşedintele său a ajuns şeful statului într-una dintre cele mai tulburi perioade ale sale. Fillmore nu era un lider la fel de puternic şi hotărât ca predecesorul său. În timp ce Taylor oprise Compromisul Clay, Fillmore l-a văzut ca pe o soluţie necesară. Pachetul de legi recunoştea California ca stat liber şi înăsprea legile privind întoarcerea sclavilor evadaţi în nord. Legea Sclavilor Fugari era neexecutorie în nordul abolţionist, astfel că sudul se simţea trădat. Compromisul Clay a făcut, până la urmă, mai mult rău decât bine. Asta a fost. Fillmore nu a mai făcut nimic altceva şi a fost abandonat de partidul său în 1852. Fuseseră pierduţi

mai bine de doi ani din cauza lipsei de acţiune.
Franklin Pierce a fost un candidat de ultim moment care a apărut prima dată la al 35-lea vot de nominalizare al Convenţiei Democrate. Partidul era divizat între reprezentanţii pro-sclavie din sud şi cei care erau la fel de vehement aboliţionişti. Pierce era nordic şi susţinea sclavia. Pierce a câştigat nominalizarea şi preşedinţia. Odată instalat în funcţie, s-a dovedit complet ineficient în gestionarea la orice nivel a problemei sclavilor.
De fapt, Pierce mai mult a distrus ceea ce se făcuse deja când a încercat să acţioneze. Când chestiunea extinderii Statelor Unite în teritoriile de vest a explodat, tema fiind ce state vor fi libere sau sclavagiste, el l-a ajutat pe Frederick Douglass să distrugă Compromisul Missouri. Cetăţenii din Kansas şi Nebraska, sclavi sau liberi, au primit drept de vot. Violenţele care au urmat au dat naştere termenului de „Kansas Însângerat“, iar ruptura dintre nord şi sud s-a adâncit. Preşedintele Pierce nu a mai reuşit niciodată să gestioneze chestiunea sclaviei şi mai nimic altceva. În mare parte a timpului, bea şi se certa cu criticii săi. La finalul mandatului, Pierce se dovedise abisal în diplomaţie şi îşi făcuse un obicei din a face pe grozavul în loc de ceva concret. Se înstrăinase inclusiv de propriul partid. În 1856, motto-ul Convenţiei Democrate a fost „Oricine, dar nu Pierce“.
Când James Buchanan a preluat funcţia, toată lumea a

uitat să-l invite pe preşedintele Pierce la ceremonia inaugurală. Din cauza lui, s-au pierdut încă patru ani cruciali, iar naţiunea a devenit şi mai divizată.

James Buchanan fusese un avocat foarte bun, care făcuse chiar o avere din ocupaţia sa. A fost bine pentru el, deoarece i-a asigurat traiul după mandatul pe care l-a terminat drept cel mai prost preşedinte al SUA din toate timpurile. Nu putea alege un moment mai nepotrivit. Când chestiunea sclaviei a depăşit toate celelalte probleme şi a divizat naţiunea, el s-a dovedit a fi un căpitan prea slab pentru comanda statului. Fostul avocat fusese ales, de fapt, mai mult pentru poziţia lui din timpul alegerilor din 1856 decât pentru cine era sau pentru ce principii avea. În timp ce toţi ceilalţi erau implicaţi în violenţele care au urmat Legii Kansas-Nebraska, Buchanan era ambasador în Anglia. Acest lucru l-a făcut cam singurul candidat popular şi curat cu care se puteau prezenta democraţii în alegeri. Noul Partid Republican s-a descurcat bine, dar maşinăria democrată a reuşit să mai câştige o dată. Apoi, problema a fost că Buchanan nu avea habar despre ce se întâmpla în jurul lui. Ca preşedinte, a fost indecis şi a avut atât poziţii pro, cât şi antisclavie până când şi-a pus ambele părţi în cap. E dificil de găsit vreo realizare substanţială în orice domeniu a lui Buchanan, chiar într-o perioadă în care Statele Unite se rupeau în bucăţi.

Într-o listă a celor mai proşti preşedinţi din istorie, toţi cei trei preşedinţi din anii 1850 sunt printre primii zece. Unii spun că James Bunachan a fost cel mai prost, iar alţii votează pentru Franklin Pierce. Toţi trei au fost complet ineficienţi în gestionarea celei mai presante chestiuni a mandatului. Când Abraham Lincoln l-a înlocuit pe Buchanan în funcţia de preşedinte, naţiunea era divizată, iar, în curând, era în război cu ea însăşi. Trei oameni care au condus naţiunea nu au făcut nimic şi, nefăcând nimic, au condamnat Statele Unite la un război civil şi la sute de mii de morţi.

51

Încăpăţânat

Omul care a prelungit Războiul Civil

1861

Peste 600 000 de oameni din ambele tabere au murit în Războiul Civil American. Războiul a durat aproape cinci ani şi a distrus mare parte din sudul Statelor Unite. Dacă Uniunea ar fi câştigat prima bătălie, războiul s-ar fi putut sfârşi în câteva săptămâni, când compromisurile încă mai erau posibile. În primele bătălii din Războiul Civil, ambele părţi reuşeau cu greu să înţeleagă şi să execute ordinele. Dar unii erau mai bine înarmaţi decât ceilalţi, iar asta a făcut diferenţa.

Datorită capacităţilor industriale mai mari ale Uniunii, cei mai mulţi oameni au astăzi impresia că Armata Unionistă

a fost mereu mai bine echipată. Cu siguranţă aşa au stat lucrurile până în 1862, dar, din cauza unei greşeli făcute de James Wolfe Ripley ca şef al Intendenţei, nu a fost la fel la începutul războiului.

În iulie 1861, Ripley a preluat conducerea armei care se ocupa de achiziţia tuturor armelor şi a echipamentelor folosite de armata şi forţele navale unioniste. Avea 67 de ani şi luptase în Războiul din 1812 împotriva triburilor Creek şi Seminole, sub comanda lui Andrew Jackson, şi mai recent în Războiul Mexicano-American. Lucrase în intendenţă şi aprovizionare peste 30 de ani înainte de a deveni şeful serviciului. Fusese adus pentru că predecesorul său se dovedise ineficient şi incapabil de schimbare. Din păcate pentru forţele unioniste, Ripley s-a dovedit a fi mai rău.

Chiar la începutul războiului, înainte de Prima bătălie de pe Bull Run (răscrucea Manassas), britanicii tocmai terminaseră de echipat propria armată cu noile carabine Enfield. Acest lucru îi lăsase cu depozitele pline cu aproape 100 000 de muschete în perfectă stare de funcţionare. Britanicii l-au contactat imediat pe Ripley şi, dat fiind că, din câte se părea, guvernul Statelor Unite urma să aibă nevoie rapid de o mulţime de arme, i-au făcut o ofertă. Greşeala a fost că Ripley a refuzat ferm şi imediat oferta.

Probabil au existat motive pentru care şeful

Intendenţei nu a vrut să ia muschetele britanice. Nu trebuie să uităm că luptase chiar împotriva britanicilor în Războiul din 1812. Asta pe lângă mândria naţională. Motivul declarat pentru care a refuzat armele a fost „Cumpărăm din America“. Mai există şi bănuiala că Ripley a profitat personal de pe urma limitării achiziţiilor la armele fabricate în America. Deţinea acţiuni la o companie de armament din SUA. Adevăratul motiv însă, după cum au demonstrat acţiunile sale, a fost că cel care a hotărât timp de doi ani cu ce anume lupta armata unionistă era, pur şi simplu, anchilozat şi se opunea oricărei schimbări.

Când Ripley a refuzat armele britanice, acestea au fost înhăţate imediat de Confederaţie. Asta a însemnat că, în primele luni ale războiului, în timp ce unioniştii se chinuiau să găsească muniţia potrivită pentru o întreagă gamă de muschete de diferite calibre, trupele confederate erau înarmate aproape în întregime cu muschete destul de moderne şi de acelaşi calibru. Au fost, în acele prime luni, mai bine înarmate şi mai uşor aprovizionate decât trupele unioniste împotriva cărora luptau.

James Wolfe Ripley a continuat să reziste încăpăţânat la ideile şi armele noi, până a fost demis din funcţie în septembrie 1863. În acei doi ani, s-a opus armelor cu închizător culisant, a refuzat să cumpere puştile cu

repetiţie Spencer sau de altă marcă şi a împiedicat armata să achiziţioneze orice număr substanţial de tunuri Gatling. Ripley nu a costat Nordul victoria, dar a făcut-o mai greu de obţinut refuzând cele mai moderne arme şi echipamente. Şi se pare nu a avut alte motive decât propria aversiune faţă de tot ce era nou sau diferit. Într-un război care a marcat apariţia armelor moderne, deciziile şefului intendenţei Ripley au amânat victoria unioniştilor mai mult decât greşelile oricărui general.

52

Defecţiune tehnică şi panică

Frica de necunoscut

1863

Dacă nu ar fi fost un trăsnet, Războiul Civil American s-ar fi sfârşit în 1863, iar Joseph Hooker ar fi fost considerat unul dintre cei mai mari generali ai tuturor timpurilor. Problema care a contribuit la condamnarea lui Hooker şi a costat parţial Uniunea o victorie la Chancellorsville este una care reprezintă şi un avertisment în privinţa dependenţei de tehnica nouă şi netesatată într-o bătălie.

Armata Potomacului a trecut prin mâna multor generali în primii ani ai Războiului Civil American. Printre aceştia a fost şi „Luptătorul“ Joseph Hooker. S-a aflat la comandă în Bătălia de la Chancellorsville, care a avut loc la finele lunii aprilie în 1863. Au existat multe motive ale

înfrângerii unioniştilor, inclusiv genialul marş pe flanc al confederaţilor în care a murit Stonewall Jackson. Dar istoricii sunt de acord că motivul principal a fost momentul în care generalul Hooker şi-a pierdut cumpătul.

Planul de bătălie al lui Hooker a fost excelent şi a fost chiar o şansă bună de a-l învinge pe Robert E. Lee.

S-a folosit de superioritatea numerică a unioniştilor pentru a bloca grosul armatei Virginiei în timp ce a înconjurat-o cu restul trupelor. Hooker se dotase cu un număr de maşini de telegraf Beardslee Patent Magneto-Electric Field pentru transmiterea ordinelor. Aceste telegrafe primitive nu aveau baterii şi foloseau o manivelă pentru generarea energiei. Una dintre problemele acestor instrumente aproape netestate era că foloseau un afişaj vizual pe un disc mobil pentru a transmite litere în loc de semnale în codul Morse. Din această cauză, telegrafele se decalibrau cu uşurinţă, făcând toate mesajele ulterioare de neînţeles. De asemenea, aveau o rază de acţiune de numai 10 kilometri. Raza scurtă însemna că mesajele trebuiau retransmise de staţii plasate de-a lungul traseului unui marş. Din 10 în 10 kilometri trebuia să existe un operator care citea mesajul, apoi îl transmitea mai departe, către un alt telegraf. Pentru ca un mesaj să ajungă la o distanţă de 30 de kilometri era nevoie de patru operatori instruiţi. Organizarea unei linii de

telegrafe funcţionale în timpul unei bătălii nu era o sarcină uşoară, dacă luăm în calcul că doar maşinăria în sine cântărea aproape 50 de kilograme şi folosea un cablu gros de cupru care îşi pierdea rapid conductivitatea şi se uza în decurs de doar câteva săptămâni. În timpul bătăliei de la Chancellorsville, în graba de a instala mai repede linia telegrafică, unioniştii au refolosit cabluri vechi. Acestea au compromis semnalul, iar apoi una dintre ciudatele maşinării a fost lovită de trăsnet şi nu a putut fi reparată decât în New York. Hooker fusese făcut să creadă că avea să comunice cu generalii săi aproape instantaneu; în schimb, comunicaţiile au fost ca şi inexistente.

Lucrurile au început bine pentru cele trei corpuri ale armatei lui Hooker, care au traversat neobservate râurile Rappahannock şi Rapidan. În mai puţin de o zi, Armata Potomacului a început să se concentreze la Chancellorsville. Acest lucru a plasat-o în poziţia de a ataca Fredericksburg. Lee a lăsat o mică forţă în Fredericksburg, sub comanda lui Jubal Early, şi s-a deplasat cu cea mai mare parte a armatei pentru a-l intercepta pe Hooker. Auzind că Lee se apropia, Hooker s-a oprit şi s-a pregătit de înfruntare. Planul era să aştepte atacul şi apoi să deplaseze unităţile neangajate în luptă pentru a opri sau a înconjura Armata Virginiei. Acest lucru a însemnat cedarea iniţiativei comandantului

sudiştilor.

Lucrurile ar fi putut funcţiona pentru Hooker dacă principalul său mijloc de comunicaţie nu s-ar fi stricat aproape din start. Începuse bătălia cu maşinăriile care ar fi trebuit să-i permită să comunice instantaneu cu generalii săi. Dar telegrafele sale Beardslee ori au încetat foarte repede să funcţioneze, ori trimiteau mesaje neinteligibile. Acest lucru a lăsat Armata Unionistă doar cu steguleţele de semnalizare şi curierii pentru transmiterea informaţiilor la şi de la comandanţii răspândiţi pe câmpul de luptă. Dar majoritatea acestora au înţeles corect că sudiştii le citeau semnalele, aşa că au refuzat să folosească steguleţele. Cu Lee apropiindu-se şi comunicaţiile căzute, nu e surprinzător că Hooker era îngrijorat. Se aşteptase să conducă o apărare bine controlată; în schimb, se trezise boxând în gol, într-o beznă informaţională.

Când Jackson a ocolit flancul, Hooker nu putea primi informaţia decât prin curieri. Până să fie anunţat de atacul din flanc, regimente întregi deja se retrăgeau. Când trupele lui Jackson au zdrobit Corpul XI unionist, Hooker a concluzionat greşit că Lee îl surclasase cumva numeric într-un raport de 2 la 1. E uşor să vezi fantome peste tot când eşti ţinut în beznă. Mai simplu spus, dintr-o mulţime de motive, generalul Joe Hooker şi-a pierdut cumpătul. A doua zi, forţele confederate au

atacat ambele flancuri ale lui Hooker. Acesta s-a retras într-o poziţie defensivă şi a doua zi traversase deja înapoi cele două râuri, lăsând în urmă mii de morţi şi de prizonieri.

Armata „Luptătorului“ Joe Hooker a pierdut Bătălia de la Chancellorsville deoarece comandantul ei şi-a pierdut cumpătul. Atacul pe flancuri şi rezistenţa au făcut din ea una dintre cele mai bune bătălii ale lui Robert E. Lee. Dar eşecul lui Hooker a fost evident facilitat de una dintre primele defecţiuni tehnologice majore suferite de armata unionistă. În paranteză fie spus, Uniunea nu a mai folosit niciodată în bătălie telegrafele Beardslee.

53

Dus de val

Un raid prea lung

1863

Confederaţia avea nevoie de o victorie dramatică. Suferise pierderi serioase în vest, dar armata unionistă, deşi mai mare, era ţinută în şah în Virginia. În iunie 1863 era nevoie de o victorie care să arate că Sudul nu doar că se putea apăra, dar putea şi muta războiul în Nord. Aveau nevoie să demonstreze că aveau oarece şanse chiar să câştige războiul, nu doar să reziste în continuare. Acest lucru ar fi impulsionat Anglia şi Franţa să recunoască Confederaţia ca naţiune. Apoi, flotele europene ar fi spart blocada unionistă şi ar fi urmat un

cu totul alt război. Decizia lui Robert E. Lee de a duce Armata Virginiei în nord, în Pennsylvania, a fost una politică, nu militară. Dar această unică greşeală a dat naştere unei serii de evenimente care au avut efectul opus. În cele din urmă, generalul a condamnat cauza confederaţilor din pricina unor greşeli foarte neobişnuite pe care le-a făcut în apropierea unui orăşel numit Gettysburg.

Greşeala a fost provocată de Fantoma Cenuşie, comandantul de ocazie al cavaleriei, John Mosby, care s-a furişat în centrul armatei unioniste şi a sustras o copiei a planurilor actuale ale acesteia. Planurile arătau că existau goluri între poziţiile unioniste care puteau fi exploatate de cavaleria lui J.E.B. Stuart. Acest lucru s-a întâmplat la începutul uneia dintre cele mai curajoase manevre ale lui Lee: invadarea Pennsylvaniei. Era treaba cavaleriei să protejeze liniile de aprovizionare ale armatei şi să-i acopere mişcările. În acelaşi timp, tot cavalerişti trebuiau să întrerupă aprovizionarea inamicului şi să raporteze mişcările acestuia. În vreme ce cavaleria unionistă se îmbunătăţise considerabil, datorită încrederii şi curajului, armata călare a confederaţilor era încă o forţă dominantă.

Indiscutabil unul dintre cei mai curajoşi lideri ai cauzei sudiste era J.E.B. (Jeb) Stuart. De nenumărate ori, raidurile şi alte acţiuni ale sale i-au adus distincţii din

partea comandanţilor şi respectul ambelor tabere. Mosby şi-a încheiat raportul către Lee despre ceea ce aflase cu recomandarea că cel mai bun mod de a proteja comunicaţiile era să atace liniile de aprovizionare ale lui Hooker. (Generalul Joe Hooker era atunci comandantul Armatei Potomacului.) În replică, Stuart i-a prezentat un plan generalului Lee, care implica un raid al unei mari părţi a trupelor de sub comanda sa, practic majoritatea cavaleriei Armatei Virginiei. Aceştia aveau să se deplaseze în spatele yankeilor şi spre oraşul Washington D.C., aflat în apropiere. Stuart era sigur că această manevră ar fi creat panică (aşa cum se mai întâmplase în trecut) şi ar fi forţat majoritatea cailor unionişti să se retragă şi să-l urmărească şi, probabil, ar fi obligat mii de infanterişti „albaştri“ care altfel i s-ar fi opus lui Lee să rămână în defensivă pentru a apăra capitala Uniunii. Mulţi oameni dau vina pe absenţa cavaleriei lui Stuart înainte şi în primele zile ale Bătăliei de la Gettysburg pentru însuşi faptul că s-a dat acea bătălie. În acuzaţiile de după război, unii au spus că Stuart a fost mai interesat de titlurile din ziare decât să-şi facă treaba. Nu a fost chiar aşa. Ideea lui Stuart de a înconjura mare parte a armatei unioniste i-a surâs lui Lee, care i-a trimis generalului Longstreet, comandantul direct al lui Stuart, o notă în care îşi exprima acordul condiţionat. Ordinul lui Lee spunea că dacă Stuart putea traversa

râul Potomac fără să alerteze federalii în privinţa planului de a ataca Nordul în Valea Shenandoah, să o facă. În vreme ce cavaleria confederată aştepta să treacă în Pennsylvania, Stuart a primit ordinele lui Lee pe 23 iunie. În parte, acestea spuneau:

Dacă armata generalului Hooker rămâne inactivă, poţi lăsa două brigăzi să-l supravegheze, iar cu celelalte trei te vei retrage, dar dacă nu pare a se deplasa spre nord, cred că este mai bine să te retragi mâine seară pe partea aceasta a muntelui, să treci la Shepherdstown poimâine şi să pleci spre Fredericktown.

Vei putea totuşi să judeci dacă poţi trece de armata lor fără probleme, provocându-le cât de multe pierderi poţi, şi apoi să traversezi râul la est de munţi. În orice caz, după ce traversezi râul, trebuie să mergi mai departe şi să ajungi în flancul drept al trupelor lui Ewell.

Rezultatul acestui ordin a fost că Stuart şi cea mai mare parte din cavaleria lui au lipsit în primele zile ale Bătăliei de la Gettysburg. În consecinţă, Lee nu a avut practic nici o informaţie despre localizarea Armatei Potomacului înaintea bătăliei. Dar Stuart nu a dezertat, plecând aiurea de capul său; a respectat ordinul direct al lui Lee. Aşa că greşeala numărul 1 trebuie să fi fost disponibilitatea lui Lee de a-şi trimite majoritatea cavaleriştilor în misiune chiar când începea să intre pe teritoriu ostil. Intenţia lui de a distrage şi de a forţa

retragerea unioniştilor pentru a se apăra de atacurile cavaleriei era una validă. Nu suntem în măsură să judecăm noi dacă acest lucru era mai important decât rolul mai puţin glorios al adunării de informaţii. Dat fiind că adevăratul scop al deplasării spre nord era acela de a le demonstra europenilor puterea Confederaţiei, publicitatea unui asemenea raid combinată cu o victorie împotriva Armatei Unioniste ar fi avut beneficii duble. Aşa că, probabil, a fost un risc asumat, dar diavolul se ascunde în detalii.

În realitate, Stuart a lăsat în urmă mai mult de jumătate din trupele călare de sub comanda sa. Riscul venea din faptul că Lee rămăsese doar cu atâtea efective cât să-şi poată camufla propriile mişcări. Nu avea destui cavalerişti pentru a menţine şi fluxul informaţiilor despre unioniştii conduşi de Hooker şi apoi Meade, care se deplasau pentru a-l intercepta.

După ce şi-a adunat cei 2 000 de cavalerişti care să-l însoţească în raid, Stuart a traversat Potomacul acolo unde i se ordonase şi a trecut prin munţii Bull Run.

Apoi, lucrurile au început să meargă prost. În Haymarket, iscoadele confederate au descoperit toate corpurile de infanterie ale lui Hancock deplasându-se spre nord. În acest punct, nu au mai avut de ales: cavaleria lui Stuart trebuia să evite armata mult mai mare de infanterişti. Aşa încât, pe 26 iunie, Stuart le-a ordonat

trupelor sale să meargă spre sud, ceea ce l-a dus în spatele întregii Armate a Potomacului. Aceasta însemna şi că o mare parte din Armata Unionistă era acum între el şi Lee. Comunicaţiile cu Armata Virginiei deveniseră cel puţin dificile.

Lucrurile au început apoi să încetinească pentru cavaleriştii rapizi ai lui Stuart. În acea perioadă, soldaţii, mai ales cavaleriştii, cărau relativ puţine provizii. Dar caii mănâncă mult. Erau obligaţi să cumpere sau să ia practic toată hrana necesară cailor din surse locale. Fără carele de provizii care erau greoaie, cavaleria se mişca, în general, mult mai repede decât infanteria.

Dezavantajul pentru trupele lui Stuart a însemnat că aveau mai puţine provizii şi practic nici un fel de nutreţ pentru cai. Regiunea rurală prin care treceau fusese deja curăţată de armata unionistă cu zile în urmă. Nu mai existau nici un fel de nutreţ sau cereale în fermele pe lângă care treceau călăreţii. Această lipsă de nutreţ a făcut ca, pe 27 iunie, cavaleria lui Stuart să piardă ore întregi lăsând caii să pască. În unele dintre raidurile precedente, cavaleria lui Stuart se deplasase şi 80 de kilometri pe zi, dar acum, în două zile, parcurseseră un total de numai 55 de kilometri, din care mare parte într-o altă direcţie, care i-a dus şi mai departe de Armata Virginiei. Mai important, Lee începuse să se deplaseze spre nord, iar oamenii lui Stuart nu mai aveau

cum să ştie nici măcar unde se afla armata lor. Stuart nu-i putea raporta lui Lee ce vedea, pentru că nu ştia unde era generalul. De fapt, un curier trimis spre Lee în 28 iunie, cu informaţiile pe care le strânsese până atunci Stuart, nu a ajuns niciodată să livreze mesajul.

Cavaleriştii sudişti se puseseră iar în mişcare. Mai târziu, în ziua aceea, au ajuns în Rockville, lucru care a creat panica dorită de Stuart prin prezenţa lui la doar 25 de kilometri de Washington, D.C. Acolo, confederaţii şi-au petrecut ziua eliberând peste 400 de prizonieri în timp ce s-au odihnit şi şi-au hrănit caii. După un marş de noapte de 30 de kilometri, pe 29 iunie, una dintre brigăzile confederate ale lui Stuart, comandată de Fitz Lee, a început să demonteze şinele căii ferate B&O. Dat fiind că unioniştii îşi transportau majoritatea proviziilor pe calea ferată, aceasta era o acţiune consumatoare de timp, dar foarte eficientă. Pierderea căii ferate a redus şi proviziile şi întăririle care puteau fi trimise spre Meade, care preluase comanda de la Hooker. Un tren cu 125 de vagoane pline cu provizii, o adevărată comoară, a fost capturat apoi intact. Vagoanele păreau noi şi erau pline ochi cu tot felul de provizii pentru Lee. Vagoanele au fost adăugate coloanei cavaleriei. Această pradă de război era prea bună pentru a fi abandonată, dar l-a şi încetinit pe Stuart.

În aceeaşi zi, Early şi o parte din cavaleria unionistă

s-au încartiruit într-un orăşel numit Gettysburg. Fără să ştie că întreaga armată unionistă mărşăluise spre nord şi era deja în apropiere, Lee le-a ordonat diviziilor sale separate să se adune în acelaşi orăşel din Pennsylvania. După capturarea vagoanelor cu provizii, toată coloana lui Stuart a înfrânt rezistenţa dură a unei mici forţe unioniste din Westminster şi s-a oprit pe timpul nopţii pentru a profita de minunatele provizii depozitate acolo. Nici Stuart, nici Lee nu ştiau unde era celălalt comandant sudist. Mai important, fără destui cavalerişti care să cerceteze împrejurimile, Lee abia afla că toată Armata Potomacului era în apropiere.

Deja mai multe coloane de cavalerişti unionişti îi vânau pe oamenii lui Lee, dând peste una chiar în oraşul Hanover. Forţa unionistă a fost gonită din oraş, apoi a contraatacat şi a urmărit avangarda confederată înapoi până în coloana principală. Contraatacul unionist a fost oprit. Stuart a format un dispozitiv defensiv pe o colină din apropiere. Aici, ambele forţe de cavalerie au stat până când Stuart a reuşit să trimită înainte în siguranţă vagoanele capturate. Confederaţii s-au strecurat apoi mai departe. A doua zi, pe 1 iulie, Stuart s-a întors spre nord şi a ridicat tabăra lângă Dover. De acolo, a trimis două trupe de călăreţi sperând să-l găsească pe Lee. Una dintre ele a luat-o spre Gettysburg, cealaltă spre Shippensburg.

Era prima zi a ceea ce se numeşte acum Bătălia de la Gettysburg.

Stuart a plecat din Dover mai târziu în aceeaşi zi, iar în Carlisle, Pennsylvania, s-a ciocnit de rezistenţa dură a unei brigăzi de infanterie unionistă comandată de William „Cheliosul“ Smith. Comandantul confederat le-a cerut infanteriştilor să se predea şi a ameninţat că va bombarda oraşul cu tunul său tras de cai. Smith i-a răspuns „Dă-i drumul!“ Şi cavalerişti exact asta au făcut. Lupta a continuat în Carlisle până târziu în noapte, cu Smith refuzând încă un ultimatum.

A doua zi, soldaţii trimişi în Gettysburg l-au găsit pe Stuart şi i-au transmis ordinul lui Lee de a se întoarce rapid cu toată coloana sa pentru a i se alătura în lupta de acolo. Era a doua zi a bătăliei. Pe 2 iulie, Stuart şi-a condus călăreţii deja epuizaţi spre Gettysburg.

La opt zile foarte pline de la plecare, brigăzile lui Stuart s-au reunit cu Armata Virginiei. Respins de două ori, raidul durase mai mult decât se aşteptaseră ei. Primele cuvinte ale lui Lee au fost: „Stuart, unde ai fost?“

Armata Confederată a pierdut Bătălia de la Gettysburg şi, odată cu ea, practic orice speranţă de a mai câştiga Războiul Civil American. Ar fi purtat Lee acea bătălie dacă ar fi primit informaţii despre poziţia Armatei Unioniste? Ar fi câştigat Lee dacă s-ar fi retras şi ar fi

luptat în defensiva pe care şi-o dorea, după cum le spusese comandanţilor săi? Nu avem de unde şti. Ceea ce ştim cu certitudine este că Lee a permis ca „ochii şi urechile“ sale să lipsească într-un moment vital, şi astfel ambele armate au orbecăit în Bătălia de la Gettysburg. Ar fi putut evita un asemenea moment. Iar greşeala lui Stuart de a se îndepărta şi de a se mişca încet atâtea zile fără contact cu propria armată a făcut ca mare parte din cavalerie să nu fie la dispoziţia lui Lee când acesta avea mai mare nevoie. Au mai fost o mulţime de alte greşeli făcute de ambele părţi la Gettysburg în timpul bătăliei, dar acestea două – ordinul lui Lee şi rătăcirea drumului de către Stuart – au făcut ca bătălia să se întâmple. Iar, după Gettysburg, Confederaţia nu a mai reuşit niciodată să facă mai mult decât să amâne inevitabila înfrângere.

54

Încredere exagerată

Ultima măsură

1863

Era noaptea dinaintea celei de-a doua zile de la Gettysburg. Mii de oameni muriseră de ambele părţi. Lee avea nevoie de o victorie, iar armata unionistă se adăpostea pe dealuri. Lee nu se putea retrage, pur şi simplu. Îi trebuia o victorie, de preferat una răsunătoare. Războiul dura de trei ani şi, după un început în forţă,

marcat de victorii remarcabile, Confederaţia era acum la pământ. Mare parte din teritoriile din vest fuseseră pierdute, iar Vicksburg, ultimul bastion al Sudului pe Mississippi, era sub asediu. Blocada unionistă îi izolase pe rebeli de Europa şi de puterile europene. Franţa şi Anglia doreau să susţină cauza Confederaţiei, dar nu înainte ca sudiştii să arate că puteau supravieţui. Nu era suficient să se apere. Nu aveau nici o speranţă că vor câştiga bătălia de uzură împotriva Nordului mai populat şi mai prosper. O victorie împotriva unioniştilor în Pennsylvania ar fi arătat că nici un teritoriu din nord nu era în siguranţă. Ar fi demonstrat că Sudul se putea apăra şi ar fi pus suficientă presiune pe Lincoln pentru ca acesta să accepte o pace separată. Atunci, Franţa şi Anglia ar fi avut un motiv să recunoască Confederaţia, iar flotele lor ar fi deschis porturile aflate sub blocadă. Cu armele şi sprijinul financiar al europenilor, valul victoriei i-ar fi purtat din nou pe sudişti. În plus, o victorie de răsunet ar fi însemnat cel mai probabil înfrângerea celui mai detestat inamic, preşedintele Abraham Lincoln, în alegerile din toamnă.

Lee îşi condusese armata în Pennsylvania tocmai în căutarea acelei victorii. Plănuise o bătălie defensivă care să urmeze strategia clasică a ameninţării inamicului în propriul teritoriu şi apoi a obligării acestuia să atace. Lee găsise o poziţie defensivă perfectă în apropierea oraşului

Cashtown. Dar nu avea să mai ajungă acolo. Ambele armate dăduseră una peste cealaltă în urmă cu două zile, lângă Gettysburg. Începută ca o întâlnire între câteva unităţi, lupta escaladase până când ambele armate se înfruntau acum în toată puterea cuvântului. Uniunea a rămas în defensivă. În alte vremuri, Robert E. Lee şi-ar fi schimbat poziţia sau s-ar fi retras, dar avea nevoie de victorie. Era şi încrezător; în trei ani, soldaţii Armatei Virginiei ar fi făcut miracole învingând armate mai mari una după alta. Miza pe moralul bun al oamenilor săi şi pe cel scăzut al trupelor unioniste. Dar vremurile se schimbaseră, iar Armata Potomacului se maturizase. Veteranii nu mai aveau tendinţa de a fugi când erau atacaţi, iar puterea de foc a artileriei era mult mai letală decât fusese cu un an în urmă.

Lee putea simţi că victoria era posibilă. Stuart se întorsese, iar forţele unioniste fuseseră bombardate puternic. Pierderile lui Lee erau de asemenea importante, dar moralul celor rămaşi şi încrederea în el erau la cote ridicate. În timp ce călărea de-a lungul Culmii Seminarului, Lee le-a descris oamenilor săi planul pentru acea dimineaţă. Avea să fie un atac masiv cu toate liniile împotriva a ceea ce credea că era o Armată Unionistă slăbită care de-abia mai rezista. Aceasta a fost prima lui greşeală. Luptase prea mult timp pe teren propriu. Soldaţii luptă mai bine când îşi apără casele. Acest lucru

îl pusese în avantaj în Virginia, dar acum erau unioniştii cei care îşi apărau căminul. Nu aveau să se mai panicheze şi să rupă rândurile la auzul strigătului de luptă al rebelilor.

Bătălia de la Gettysburg

Longstreet i-a atras atenţia lui Lee că trei dintre diviziile sale atacaseră cu o zi înainte şi pierduseră jumătate din efective. Pur şi simplu, nu aveau cum să fie eficienţi într-un atac asemănător. Lee a fost de acord, dar, în ciuda avertismentului, le-a ordonat celor şase divizii rămase să se pregătească de atac. Însă comandantul soldaţilor rămaşi după luptele din ziua precedentă s-a pripit. Generalul confederat Richard Ewell, ale cărui trupe respinseseră în prima zi Corpurile I şi XI al yankeilor, şi-a condus cele trei divizii într-un atac asupra poziţiei unioniste superfortificate de pe Culp’s Hill, cu câteva ore înaintea momentului planificat. Dacă ar fi cucerit colina, ar fi putut să respingă sau să străpungă liniile unioniste. Poziţia era mult prea puternică, iar Ewell nu s-a ales decât cu o mulţime de victime. Diviziile sale erau decimate şi nu mai puteau ataca din nou în aceeaşi zi.

Nevoia de victorie rămânea, iar Lee, care mai reuşise în trecut să spargă centrul poziţiilor unioniste, era hotărât să o facă din nou. Deşi rămăsese fără două treimi din efective, a ordonat ca atacul lui Pickett să

continue. Lee îşi punea parte din speranţe în forţele de artilerie comasate pe care le adunase. Muniţia pentru tunuri era limitată, şi tot ce mai aveau avea să fie folosit pentru a crea un mare baraj de foc care să îngrozească şi să învingă trupele unioniste din faţa celor trei divizii ale generalului Pickett, înainte ca acestea măcar să atace.

Deoarece trăgeau mai mult cu tunuri cu încărcare frontală înspre culmea unui deal, era cel puţin dificil să lovească linia subţire de yankei din spatele zidului de piatră. Artileriştii confederaţi au tras şi au îndurat contraatacul bateriilor inamice până când au rămas aproape fără muniţie. Din păcate pentru cei ce aveau să atace, aproape toate obuzele lor au trecut mult pe deasupra zidului în spatele căruia aştepta infanteria unionistă. Caii şi carele de muniţie au avut de suferit, dar nu şi soldaţii care aveau să-i înfrunte pe atacatori.

Lee mai avea un as în mânecă. Îl trimisese pe J.E.B. Stuart, întors recent la bază, să ocolească complet armata unionistă şi să atace aceeaşi parte a liniei pe care o ataca şi Pickett, dar din spate. Atacată din spate şi din faţă, era evident că linia unionistă avea să fie distrusă. Armata Unionistă împărţită în două avea să se retragă aşa cum o mai făcuse de atâtea ori. Ar fi obţinut victoria pe care şi-o dorea.

În timp ce se apropia de partea din spate a poziţiei

unioniştilor, coloana de cavalerişti confederaţi a fost atacată de un regiment al cavaleriei din Michigan, condus de tânărul şi agresivul general George Armstrong Custer. Unitatea din Michigan nu era atât de mare încât să învingă de cinci ori mai mulţi cavalerişti, dar îi putea întârzia. Apoi au apărut mai mulţi călăreţi unionişti şi, în curând, a devenit evident că Stuart nu mai putea înainta, aşa că s-a retras. Nu avea să fie nici un atac din spate care să susţină divizia lui Pickett.

Când tirul artileriei a încetat, ordinul de atac a fost dat fără tragere de inimă de James Longstreet. Peste 10 000 de oameni, practic ultimele divizii intacte ale armatelor lui Lee, au pornit la atac. Prima Artilerie a început să bombardeze liniile atent formate ale inamicului, apoi a urmat tirul muschetelor din faţă şi de pe flancuri. Tot atacul a început înainte de ora patru după-amiază şi s-a terminat în mai puţin de o oră. Soldaţii sudişti cădeau în grup, urmaţi de alţii, câţiva dintre ei reuşind să ajungă la zidurile de piatră care adăposteau infanteria unionistă. Şi aceştia au murit rapid sau au fost luaţi prizonieri. Doar rămăşiţele acelor brave divizii s-au mai împleticit înapoi. Pickett şi-a pierdut jumătate din oameni şi toţi cei 15 comandanţi de regiment. Un sfert din cei care atacaseră s-au mai putut întoarce la bază. În timp ce soldaţii lui Pickett se retrăgeau, Lee i-a ordonat generalului să-şi reaşeze divizia în formaţie de luptă. Se

spune că Pickett i-a replicat că nu mai avea nici o divizie.

În efortul lui disperat de a câştiga, Lee îşi consumase ultima rezervă, luptase într-o ofensivă frontală neobişnuită pentru trupele sale şi pierduse. Nu mai putea face nimic altceva decât să se retragă. Greşeala lui Lee a costat Confederaţia ultima şansă la o intervenţie străină şi la independenţă. Probabil a fost prea încrezător că soldaţii care îi aduseseră în trecut victorii miraculoase vor face acelaşi lucru. În mod sigur, ultima şi cea mai dramatică greşeală a lui Robert E. Lee, în a treia zi a Bătăliei de la Gettysburg, a fost să ordone atacul lui Pickett. Rezultatul final a demonstrat ce ar fi trebuit să ştie Lee: nu a avut nici o şansă, de la bun început. După eşecul său, Armata Virginiei nu a mai reuşit niciodată să preia ofensiva.

55

Bigotism rasial

Pierderea ultimei şanse

1864

Ultima şansă la victorie a Confederaţiei în Războiul Civil American nu a fost pierdută pe câmpul de luptă. Greşeala care a asigurat înfrângerea sudiştilor a fost comisă într-o sală de şedinţe din Richmond, capitala Confederaţiei. Confederaţii erau copleşiţi de numărul imens de soldaţi unionişti. Ani de zile, Robert E. Lee

câştigase aproape toate bătăliile, şi totuşi Uniunea presa pe toate fronturile. Întregul râu Mississippi era în mâinile unioniştilor. Problema era personalul. Uniunea îşi putea înlocui pierderile şi tot avea destulă mână de lucru în fabrici. Sudul ducea o lipsă acută atât de soldaţi, cât şi de muncitori calificaţi. Chiar şi victoriile lui Lee îi costaseră mult şi, pur şi simplu, nu găseau înlocuitori.
În ianuarie 1864, doi dintre cei mai importanţi oameni din Confederaţie au propus o soluţie. Aceştia erau secretarul de stat Judah Benjamin şi generalul Patrick Cleburne. Cei doi au propus un plan conform căruia sclavii care se ofereau voluntar să lupte pentru Confederaţie şi-ar fi câştigat libertatea lor şi a familiilor după ce războiul ar fi fost câştigat. Existau deja în jur de 30 000 de persoane de culoare care serveau în Armata Confederaţiei, adesea ca servanţi, dar mulţi erau metişi. Propunerea celor doi era şi un răspuns la Proclamaţia de Emancipare a lui Lincoln.
Scrisoarea a fost trimisă de foarte respectatul general veteran Patrick Cleburne mai întâi comandantului Armatei statului Tennessee, generalul Thomas, în martie 1864. Apoi a fost înaintată Congresului Confederaţiei. Aceasta susţinea elocvent înrolarea şi eliberarea soldaţilor negri:
Mişcaţi de nevoile ţării noastre, ne luăm libertatea de a vă prezenta, neoficial, viziunea noastră asupra situaţiei curente... Luptăm deja de aproape trei ani, am vărsat

sângele multora dintre cei mai buni oameni ai noştri şi am pierdut, consumat sau aruncat în flăcări o avuţie comparabilă cu toată valuta lumii. Din pricina unor lacune din sistem, roadele luptei şi ale sacrificiilor noastre ne-au scăpat invariabil printre degete şi nu am rămas cu nimic altceva decât nişte liste lungi de morţi şi de invalizi. În loc să stăm cu fruntea sus la graniţele teritoriului nostru sau să le hărţuim pe cele ale inamicului, suntem înghesuiţi azi în mai puţin de două treimi din ţara noastră, iar inamicul încă ne înfruntă ameninţător în orice loc, cu forţe superioare. Soldaţii noştri nu văd altă ieşire din această situaţie decât capătul propriilor puteri; în consecinţă, în loc să facă faţă onorabil războiului, se scufundă într-o apatie fatală, din ce în ce mai obosiţi de greutăţi şi morţi fără promisiunea vreunui rezultat... Preşedintele Statelor Unite anunţă că „instruieşte deja o armată de 100 000 de negri la fel de buni ca orice soldat“ şi fiecare nou raid al lui şi nouă bucată de pământ pe care ne-o smulge îi va da mai multă forţă. Fiecare soldat din armata noastră ştie şi se simte deja inferioritatea numerică în faţa inamicului... Singura noastră sursă de rezerve sunt albii apţi de luptă neînrolaţi încă. Duşmanul are trei surse de rezerve: în primul rând, propria po
pulaţie de toate culorile; în al
doilea rând, sclavii noştri; şi în al treilea rând, europenii

ale căror inimi sunt aprinse într-o cruciadă împotriva noastră de imagini fictive ale atrocităţilor sclaviei... La fel ca anii trecuţi, 1864 ne va împuţina rândurile prin victimele de război, iar noi ce rezerve mai avem?...
Constituţia Statelor Sudice le-a rezervat guvernelor acestora puterea de a elibera sclavii pentru servicii meritorii în slujba Statului. Nu este doar o măsură politică. De mulţi ani, exact de când a început să se agite subiectul sclaviei, negrul a visat la libertate, iar imaginaţia lui vie a înconjurat acea condiţie cu atâtea satisfacţii încât a devenit paradisul speranţelor sale. Pentru a o obţine, va înfrunta pericole şi dificultăţi nu mai puţin decât cel mai brav soldat de pe câmpul de luptă... Sclavii sunt periculoşi acum, dar înarmaţi, instruiţi şi strânşi într-o armată, ar fi de o mie de ori mai periculoşi; de aceea, când vom face din ei nişte soldaţi, va trebui să-i facem oameni liberi dincolo de orice îndoială, înrolându-le astfel şi solidaritatea...
Mulţi dintre ofiţerii care luptau susţineau un asemenea plan. Generalul Robert E. Lee susţinea înrolarea negrilor. Soluţia rezolva multe probleme. Ar fi asigurat zeci de mii de noi soldaţi confederaţi într-un moment în care exista o nevoie disperată de oameni. Oferindu-le o cale de ieşire acelor sclavi dispuşi să lupte pentru ea, Confederaţia i-ar fi luat Uniunii o sursă importantă de recruţi. Populaţia Uniunii era sătulă de război şi de

numărul tot mai mare de victime. Revoltele recruţilor erau ceva obişnuit şi, după trei ani de conflict, înrolările erau tot mai dificile. Peste 100 000 de voluntari negri serveau în Armata Unionistă spre finalul Războiului Civil. Mulţi dintre ei erau sclavi evadaţi, care mai eliberau din presiunea încorporărilor. Dacă aceştia ar fi văzut o cale spre libertate care nu implica o evadare periculoasă şi represalii împotriva familiilor, mulţi ar fi ales probabil să lupte de partea Confederaţiei. Ar fi însemnat 50 000 de soldaţi confederaţi în plus şi 50 000 de unionişti mai puţin.

Începerea eliberării sclavilor ar fi fost şi un pas mare spre obţinerea recunoaşterii din partea Marii Britanii şi a Franţei. O victorie a Confederaţiei fusese văzută dintotdeauna în avantajul economic al ambelor naţiuni europene, dat fiind că Sudul era principalul lor furnizor de tutun şi de bumbac, în timp ce Uniunea era principalul concurent pe piaţa manufacturilor. Dar chestiunea sclaviei, care fusese interzisă de mult în ambele ţări, le obliga să păstreze distanţa.

Greşeala a fost că ideea oferirii libertăţii sclavilor în schimbul înrolării lor în Armata Confederaţiei nici măcar nu fusese luată în considerare. Reacţia presei şi a politicienilor din Sud a fost vehementă şi emoţională. Ideea a fost condamnată şi de Congresul Confederaţiei, şi de administraţia Davis. Rasismul şi dorinţa de a nu

lăsa forţa militară care era acum Uniunea să obţină ce îşi dorise de la bun început au fost mai puternice chiar decât disperarea. În iunie 1864, Richmond era deja sub asediu, iar în noiembrie, armata independentă a generalului unionist W. Tecumseh Sherman tăia adânc în inima a ce mai rămăsese din Confederaţie. Pur şi simplu, nu mai existau destui oameni pentru a-l opri pe Sherman, dar rezultatul nu fusese inevitabil.

Pe de altă parte, dacă sudiştii ar fi implementat politica sugerată de doi lideri foarte respectaţi în Confederaţie, probabil am fi avut acum două naţiuni separate şi slăbite, în locul unei superputeri formate de uniunea a 50 de state.

56

În pat cu duşmanul

Buruiana supremă

1876

Deci, ce caută o poveste despre o plantă obişnuită în lista celor mai mari 100 de greşeli din istoria lumii? Dacă ai locui în sudul Statelor Unite, unde nu dă îngheţul niciodată, probabil ai şti deja răspunsul.

Kudzu este o plantă cățărătoare originară de pe versanţii stâncoşi ai munţilor Japoniei, unde trebuia să se lupte pentru a supravieţui în solul sărac şi în frig. Condiţiile de acolo au făcut-o o plantă foarte agresivă şi rezistentă. În sol bun şi un climat cald, kudzu creşte

incredibil de repede, adesea câţiva centimetri pe zi. În sudul Statelor Unite se glumeşte astăzi că trebuie să închizi ferestrele noaptea ca să nu-ţi intre kudzu în casă.

Kudzu a fost adusă în America de Nord în 1876. A fost apreciată de câţiva grădinari, care au cultivat un număr mic de plante până în anii 1920. În acea perioadă, problemele ecologice nu erau legate de încălzirea globală, ci de eroziunea solului. Erau anii dinaintea Dust Bowl (o perioadă de furtuni de nisip puternice care au măturat preriile americane în anii 1930), şi orice plantă care ţinea solul într-un loc era apreciată. La popularitatea plantei a contribuit şi descoperirea că era bună şi ca nutreţ. Singurul neajuns era că nu putea supravieţui îngheţului.

În anii 1920 şi la începutul anilor 1930, kudzu a fost planta-minune. Existau cărţi despre kudzu şi chiar cluburi de kudzu. Aveau loc concursuri pentru a găsi noi întrebuinţări pentru vrejurile rezistente şi frunzele mari ale plantei. La începutul anilor 1930, programele guvernului SUA le ofereau bani muncitorilor pentru a planta 800 000 de hectare de kudzu. Apoi, într-o bună zi, cineva a privit în jur şi şi-a dat seama că oriunde creştea kudzu, toate celelalte plante mureau. Planta se căţăra şi lua lumina soarelui şi celor mai înalţi copaci şi creştea atât de dens, încât în umbra ei nu supravieţuia

nici măcar un fir de iarbă. Nu salva solul, ameninţa întregul biosistem. Din momentul acelei descoperiri, guvernul american a cheltuit zeci de milioane de dolari în încercarea de a stârpi sau de a încetini răspândirea plantei pentru care cheltuise bani ca să o planteze.
În prezent, chiar şi după ani de eforturi de eradicare, kudzu acoperă aproape 3 milioane de hectare de teren. Răspândirea plantei este limitată doar de zăpadă şi îngheţ. Un petic de kudzu a fost găsit chiar în Canada, în iulie 2009. Plantele creşteau într-o zonă în care apele Lacului Erie ţin solul cald pe toată perioada anului. Kudzu a schimbat faţa sudului american. Dacă mergi pe orice autostradă poţi vedea zone în care pătura de frunze de kudzu pare o maree verde care înghite complet pădurile şi câmpiile. Planta ucigaşă poate fi recunoscută cu uşurinţă pentru că acoperă cu frunzele sale mari până şi cele mai înalte ramuri ale copacilor. Astăzi, kudzu începe să devină o problemă şi în afara Statelor Unite. Se încearcă stârpirea ei în nord-estul Australiei şi în nordul Italiei. Kudzu este o greşeală care continuă să crească iar şi iar şi iar.

57

Când pierde toată lumea

Little Bighorn

1877

Onoarea primelor greşeli care au condamnat un popor îi

aparţine locotenent-colonelului George Armstrong Custer. Dacă a existat o singură cauză pentru nenumăratele momente de lipsă de judecată care au dus la moartea lui Custer şi a aproape 300 de soldaţi din Regimentul 7 Cavalerie, aceea a fost frustrarea. Frustrarea pură şi simplă.

Custer nu-şi putea face inamicul să-l înfrunte şi avea nevoie de o victorie. George Armstrong Custer a fost un erou incontestabil al Războiului Civil. Cel mai bun moment al său a fost când Jeb Stuart a condus grosul cavaleriei confederate în spatele liniilor unioniste, la Gettysburg. Stuart urma să atace din spate aceleaşi unităţi de artilerie pe care urma să le atace din faţă Pickett. Generalul Custer şi-a condus Regimentul Wolverine împotriva unui inamic de zece ori mai numeros. L-a ţinut pe Stuart pe loc până când au ajuns efectivele suplimentare de cavalerişti unionişti, iar sudiştii au fost siliţi să se retragă. Dacă atacul lui Stuart ar fi reuşit, Gettysburg ar fi putut marca victoria sudiştilor, astfel încât curajul lui Custer probabil a salvat Uniunea. Asta şi faptul că era cel mai tânăr general de brigadă din Armata Unionistă l-au ajutat pe tânărul ofiţer să-şi dezvolte un orgoliu şi o ambiţie nemăsurate. Generalul Grant devenise preşedinte şi ceilalţi eroi au înţeles ce şansă reprezenta aceasta pentru ei. Custer avea nevoie de o victorie care să-i aducă acoperire naţională şi să-i

dea un brânci în lumea politică. Dar războiul indian tergiversa, iar marea victorie nu se arăta de nicăieri. Custer comanda Regimentul 7 Cavalerie în cele două Dakote. Stilurile diferite de luptă ale triburilor, tacticile loveşte-şi-fugi şi retragerile acestora când se confruntau cu o forţă puternică i-au dat o impresie greşită despre hotărârea şi curajul indienilor. Credea că sunt nişte laşi care ar lua-o la fugă din faţa unei opoziţii serioase. Câteva înfruntări consecutive i-au întărit convingerile. După luni de încercări nereuşite de a atrage triburile din teritoriile Dakota într-o bătălie, a fost pusă la cale o strategie care să forţeze bătălia. Planul era ca armata să invadeze teritoriile triburilor în trei coloane, din trei direcţii. Coloanele aveau să se întâlnească şi să încercuiască „forţele ostile“ până când acestea puteau fi învinse de forţele combinate. Regimentul 7 Cavalerie era una dintre aceste coloane. Era comandat de locotenent-colonelul Custer, care, ca majoritatea ofiţerilor, fusese retrogradat de la gradul de general după război. Planul a căzut rapid. Coloana nordică a fost interceptată, oprită şi apoi respinsă. Aşa că celelalte două coloane au continuat invazia. Odată ce coloanele intrau pe teritoriile indienilor, nu mai aveau contact una cu cealaltă şi nici cu telegraful. Acest lucru a însemnat că nici Custer nu ştia despre retragerea coloanei nordice sau că a treia coloană întârzia. Nu ştia că nu era

susţinut. Era mai îngrijorat să nu-i scape iar inamicul decât de lipsa sprijinului celorlalte două forţe.

Aşa că fostul general a luat o serie de decizii, toate pentru a-i permite cavaleriei sale să se deplaseze mai repede şi astfel să confrunte inamicul alunecos. Prima dintre acestea a fost să lase în urmă carele şi alte mijloace de transport similare trase de cai, care ar fi putut încetini deplasarea. Acestea au inclus şi noile tunuri Gatling, care, doar ele, ar fi putut da un alt renume Ultimului Atac al lui Custer. Aceste arme automate primitive fuseseră folosite de Forţele Navale Unioniste în Războiul Civil American, dar zece ani mai târziu încă mai erau privite cu neîncredere de ofiţeri. A doua decizie a lui George Custer a fost să ignore rapoartele iscoadelor în privinţa numărului mare de inamici împotriva cărora se îndrepta. Se poate să fi fost parţial influenţat de dispreţul cu care îi privea pe războinicii sioux şi cheyenne. În sfârşit, Custer a încălcat una dintre regulile de bază împărţindu-şi comanda în trei. Încă o dată, motivul era acela de a se asigura că forţele ostile nu aveau să scape iar. Era greu de crezut că se putea întâmpla aşa ceva, dat fiind că în tabăra de care se apropia erau peste 5 000 de femei şi copii. Cei 2 000 de războinici înarmaţi nu aveau de ales şi erau obligaţi să-şi apere familiile.

Prima coloană, comandată de căpitanul Benteen, a fost

trimisă pentru a preveni orice retragere. Celelalte două coloane, sub comanda maiorului Reno şi a lui Custer, aveau să lovească aşezarea simultan din nord şi din sud. Asta i-ar fi forţat pe indieni să rămână pe loc şi să lupte. Înainte să se apropie de sat, coloana maiorului Reno a fost întâmpinată de sute de războinici sioux şi cheyenne. Aceştia l-au respins pe Reno până dincolo de un râu şi în sus, pe malul abrupt. Coloana ce trebuia să blocheze retragerea a fost, de asemenea, presată şi obligată să se retragă. Când au atacat satul, Custer şi cei 210 oameni ai săi au mai luat asupra lor din presiunea asupra coloanei lui Reno, care a reuşit apoi să se reunească cu oamenii lui Benteen şi să se retragă. Şi, astfel, nu a mai rămas nimeni care să întărească forţele lui Custer.

În timp ce-şi conducea cei 210 soldaţi spre tabăra indienilor, eroul Războiului Civil şi-a dat seama că avea în faţă peste 1 000 de corturi ale pieilor roşii. Mica sa forţă ar fi avut un efect neînsemnat asupra unei aşezări atât de mari şi ar fi fost distrusă rapid prin labirintul dintre corturi. Aşa că şi-a direcţionat atacul pe margine, dar asta l-a dus înspre o zonă de văi şi de coline. Acolo a fost interceptat de peste 1

000 de războinici care

goneau pentru a înfrunta ceea ce, justificat, li se părea a fi un atac asupra propriilor soţii şi copii. Custer a fost

nevoit să stea pe loc şi să lupte. Şi-a împrăştiat oamenii într-o formaţie extinsă, sperând că puştile lor Spencer cu repetiţie vor fi de ajuns. Nu au fost. Fără artilerie şi tunurile Gatling pe care Custer le lăsase în urmă, oamenii lui au fost copleşiţi repede. Au pierit până la ultimul.

Soldaţii Regimentului 7 Cavalerie au plătit cu siguranţă un preţ usturător pentru greşelile lui George Armstrong Custer. A fost cea mai categorică înfrângere din istoria americanilor. Victoria indienilor a întărit convingerea albilor că nu erau decât nişte sălbatici violenţi. După înfrângerea de la Little Bighorn, armata SUA a trimis întăriri şi şi-a intensificat eforturile pe întreg teritoriul Dakotelor. În câţiva ani, singurii nativi americani care nu mureau de foame în rezervaţii erau cele câteva sute care rămăseseră exilaţi în Canada.

Ultima greşeală care a condamnat triburile sioux şi nu numai a fost trădarea. Căpetenia Crazy Horse a pieilor roşii Oglala Sioux era probabil cel mai respectat şef de trib. Un rival al său i-a spus generalului Crook, care comanda o unitate de cavalerie în teritoriul lui, că Crazy Horse plănuia să-l ucidă în timpul unor tratative. Pe baza acestei informaţii, Crook a emis un mandat de arestare pe numele căpeteniei oglala. Culmea, după ce-şi condusese cu succes războinicii în nenumărate bătălii, Crazy Horse se pare că se convinsese că războiul nu

era cea mai bună soluţie pentru oamenii săi. La începutul lunii septembrie, şeful de trib refuzase să se alăture unei mici bande de războinici conduşi de şeful Red Cloud, iar apoi, în aceeaşi lună, l-a convins pe şeful Spotted Tail şi pe sutele de războinici ai lui să se întoarcă paşnic în rezervaţie. Când colonelul Luther Bradley i-a cerut să vină în Camp Robinson sub cuvânt de onoare că nu i se va întâmpla nimic rău, Crazy Horse a fost de acord. A fost o greşeală.

Mii de indieni lakota erau deja strânşi la Camp Robinson când a ajuns Crazy Horse. Mulţi dintre ei erau familii pe care el personal le condusese acolo în luna mai. A intrat în tabără însoţit de agentul indian Jesse Lee. Lee a pledat pentru ca şeful să fie lăsat să vorbească. Cererea i-a fost refuzată. Crazy Horse era prea influent, iar asta îl făcea periculos. Bradley a ordonat să fie arestat pe loc. Arestul garanta practic că şeful va fi ucis sau trimis să moară într-o închisoare părăsită din Florida Keys.

În primă fază, Crazy Horse a mers de bună voie cu ofiţerul de serviciu. Când au intrat în clădire şi şi-a dat seama că era dus în arestul taberei, bătrânul războinic a scos un cuţit şi a fugit afară. Un războinic lakota care luptase alături de Crazy Horse în trecut, lucra acum pentru armată. Numele lui era Little Big Man, deşi povestea sa este foarte diferită de cea a lui Dustin

Hoffman din filmul cu acelaşi nume. Când Crazy Horse a ieşit în fugă pe uşă, Little Big Man l-a apucat de braţ. Crazy Horse l-a înjunghiat pe spionul indian şi s-a îndepărtat câţiva paşi.

Înarmat doar cu un cuţit, s-a trezit urmărit de zeci de soldaţi care alergau spre el. Unul dintre ofiţeri a urlat „Omorâţi-l, omorâţi-l!“ Crazy Horse a fost străpuns de baionete şi a murit în seara aceea. Odată cu moartea lui, a dispărut şi ultima speranţă de rezolvare paşnică a problemelor din Teritoriul Indian. A fost actul care a garantat distrugerea aproape completă a culturilor sioux şi cheyenne.

Greşelile lui Custer au condus la un masacru care a întărit convingerea publicului că indienii erau nişte sălbatici al căror stil de viaţă trebuia eliminat. Rezultatele au fost eforturile crescute de a-i anihila şi masacrarea femeilor şi copiilor, precum răzbunarea Regimentului 7 Cavalerie la Wounded Knee. Cu moartea lui Crazy Horse, pierderea a fost garantată. Ironia sorţii a făcut ca triburile sioux şi cheyenne să plătească acest preţ îngrozitor pentru victoria lor categorică. George Armstrong Custer a făcut greşelile, dar şi soldaţii săi şi nativii americani au avut de suferit în urma acestor greşeli.

58

Un viraj greşit

Cum să declanşezi un război

1914

Rareori un viraj greşit a afectat istoria aşa cum a făcut-o cel din Sarajevo în 1914. Totul a început, de fapt, în 1859, pe când Germania se chinuia să devină o naţiune. Rezultatul acelei unificări a fost tulburarea echilibrului dintre puterile Europei. Până în 1870 şi la Războiul Franco-Prusac nu mai exista nici un echilibru şi nimeni nu se mai ocupa de asta. Echilibrul fusese înlocuit de alianţe interconectate, adesea bazate pe tratate care conţineau mai multe clauze secrete.

În 1914, tensiunile rasiale şi politice erau la cote maxime în toată Europa, dar mai ales în Imperiul Austro-Ungar. Imperiul habsburgic avea o mulţime de probleme. Sursa celor mai multe era faptul că imperiul era format din mai multe naţiuni şi chiar mai multe grupuri etnice. Multe dintre aceste grupuri rasiale se suspectau ori se urau reciproc mai mult chiar decât pe inamicii externi ai imperiului. Austriecii domneau peste restul naţiunilor, austriecii germani chiar mai mult, în vreme ce sârbii îi urau pe slavi, slavii pe toţi ceilalţi, iar minorităţile mai puţin numeroase erau exploatate şi persecutate la grămadă. O altă problemă a Austriei era împăratul Franz Joseph. Era pe tron de 50 de ani şi pierduse complet contactul cu propriii supuşi şi cu vremurile. Ceea ce complica şi mai mult acest amestec exploziv era faptul că zeci de grupuri etnice diferite din

Austria erau susţinute de naţiuni ca Rusia şi Germania. Aşa că situaţia în Imperiul austriac era cel puţin instabilă şi se înrăutăţea văzând cu ochii.

Instabilitatea a generat haos şi extremism. În diverse părţi ale imperiului, ca de exemplu în Serbia, existau zeci de grupuri radicale, toate capabile de terorism violent. Unii îşi doreau libertatea naţională, alţii erau gata să ucidă în numele democraţiei; anarhiştii îi aruncau în aer pe toţi ceilalţi în speranţa eliminării tuturor guvernelor. Multe grupuri, pur şi simplu, urau şi se temeau de toate celelalte minorităţi etnice şi religioase cu care se învecinau. Creştinii şi musulmanii continuau secolele de ură. Aproape fiecare grup căuta să se asigure că propria minoritate urma să controleze zona în care se afla după ce avea să se întâmple inevitabilul şi Imperiul Habsburgic avea să cadă.

În plină situaţie explozivă şi instabilă, s-a decis ca moştenitorul tronului, arhiducele Franz Ferdinand, să viziteze Sarajevo. Acum această decizie pare o greşeală care ar fi putut fi evitată. Sarajevo era probabil unul dintre cele mai periculoase centre ale radicalismului din imperiu. Arhiducele era un moderat care susţinea deschis că, după ce avea să ajungă împărat, le va permite populaţiilor slave să-şi formeze propriile guverne. Era ca un blestem pentru foţele de poliţie ale imperiului, care îşi petreceau mare parte din timp anihilând comploturile

aceloraşi slavi. Sau poate că Ferdinand nu voia decât să-i asigure pe cei favorabili imperiului, într-una dintre cele mai ostile provincii, că îi păsa. Aşa că fiul împăratului a făcut o vizită de stat în Serbia. Aceeaşi Serbie care îşi petrecuse ultimele decenii într-un război civil şi de purificare etnică. Mai putem adăuga şi că, în opinia celor mai multe guverne, nepotul împăratului nu era chiar cel mai isteţ elev din clasă, ca să fim eleganţi. În orice caz, Ferdinand a fost sfătuit să nu meargă în Serbia, dar el a insistat. Aşa că, la finele lunii iunie 1914, moştenitorul coroanei Habsburgilor a plecat la Sarajevo. Ştiind că aveau să fie probleme, poliţia secretă a imperiului a arestat o mulţime de persoane suspectate de terorism în toată Serbia. Dar erau atât de mulţi încât nu au reuşit să-i prindă pe cei mai mulţi. Au lăsat practic neatins un grup anume: fanaticii naţionalişti slavi cunoscuţi ca Mâna Neagră.

Traseul coloanei de maşini decapotate în care se afla arhiducele austriac, care pleca de la gară şi mergea până la primăria oraşului, era cunoscut. De fapt, fusese anunţat astfel încât oamenii să se poată alinia şi aplauda sau măcar să-l poată zări pe viitorul lor împărat. Tinerii terorişti ai Mâinii Negre s-au plasat din loc în loc de-a lungul traseului. Fiecare era înarmat cu ce putuse găsi, de la grenade la pistoale şi chiar câteva bombe.

În prima parte a traseului marcat, primele câteva

Mâini Negre care aşteptau coloana nu au avut ocazia să o atace, pentru că maşinile au trecut în viteză înainte să apuce să se pregătească. Apoi, unul dintre terorişti, un zeţar pe nume Cabrinovic, a aruncat o grenadă. Aceasta a ricoşat din maşina în care se afla arhiducele. Când a explodat, i-a rănit pe cei din maşina din spate. Câteva persoane au fost rănite suficient de grav încât să trebuiască spitalizate. După acest incident, coloana a accelerat din nou, grăbindu-se spre primărie. Acolo, arhiducele şi-a reafirmat credinţa în prietenia deosebit de dubioasă dintre Serbia şi imperiu şi recunoştinţa în faţa tuturor celor care serveau acolo imperiul tatălui său. Comandantul militar austriac al forţelor din Serbia, generalul Potiorek, i-a recomandat insistent moştenitorului tronului să părăsească oraşul cât mai curând posibil. În schimb, Ferdinand a insistat să-i viziteze mai întâi pe cei răniţi de grenada care îi fusese destinată. Au plecat spre spital cu două maşini, vehiculul primarului oraşului deschizând drumul. Şi aici a fost greşeala. Prima maşină a virat pe drumul greşit la o intersecţie. Maşina decapotată în care se aflau arhiducele şi soţia lui a încetinit până aproape de oprire. Se pare că a şi intrat parţial pe o alee pentru a întoarce şi a reveni pe traseul corect.

Printr-o stranie coincidenţă, unul dintre atentatori, Gavrilo Princip, care nu reuşise nimic mai devreme, se

afla întâmplător chiar în locul în care s-au oprit cele două maşini. Princip încă mai avea asupra lui pistolul încărcat. Când s-a trezit la câţiva metri de cuplul regal, a tras rapid două focuri. Unul l-a atins pe Ferdinand lângă inimă, iar celălalt a lovit-o pe ducesa Sophia în abdomen. Teroristul a fost pus imediat la pământ, dar răul fusese făcut. Ambele victime au murit la scurt timp după aceea.

În doar câteva zile, armata austriacă invada Serbia. Rusia, hotărâtă să-şi susţină fraţii slavi, a declarat la rândul ei război Austriei. Aşa că Austria a apelat la Germania, în speranţa că Rusia va renunţa decât să le înfrunte pe amândouă. Rusia nu a dat înapoi, ci a invocat tratatul cu Franţa, care a declarat şi ea război Germaniei. Astfel că Germania, care avea deja trupe gata de atac la graniţă, a atacat nordul Franţei, prin Belgia neutră, într-o tentativă de a învălui armata franceză. Marea Britanie semnase un tratat de apărare mutuală cu Belgia, şi astfel a declarat război Germaniei când micul stat a fost invadat. Începuse Primul Război Mondial.

Şoferul primarului virase greşit, rezultatul fiind că, două săptămâni mai târziu, toată Europa era în război. Probabil că Primul Război Mondial ar fi fost oricum inevitabil. Dar dacă mai trecea un timp şi circumstanţele erau diferite, poate ar fi început luni sau chiar ani mai

târziu. Fără fitilul care să se aprindă în Sarajevo, poate că ar fi existat o şansă la pace. Dar, din pricina acelui viraj greşit, a izbucnit Primul Război Mondial, şi, în următorii cinci ani, au murit milioane de oameni.

59

Un plan secret prea eficient

Duşmanul duşmanului meu

1917

Această greşeală ţine de lipsa de viziune. În aprilie 1917, un camion sigilat aproape etanş a intrat în Germania venind de la Berna, Elveţia. În acel camion se aflau 19 ruşi. Toţi erau consideraţi prea periculoşi pentru a li se permite intrarea în practic orice ţară din Europa. Doar veşnic neutra Elveţie i-ar fi tolerat. Acum, se întorceau acasă. Unul dintre ei era Vladimir Lenin. Revoluţionarul rus fugise de poliţia secretă a ţarului şi ajunsese într-un final în Elveţia. De aici, a coordonat acţiunile ilegalistului şi micului, dar fanaticului său Partid Bolşevic.

Începutul Primului Război Mondial făcuse dificile toate comunicaţiile cu Rusia. Era o perioadă în care era extrem de frustrant pentru un revoluţionar să fie izolat şi departe de acţiune. În cele din urmă, Lenin a apelat la ambasadorul în Elveţia al uneia dintre ţările în care fusese unul dintre cei mai căutaţi inamici ai statului, Germania. Guvernul kaiserului ura revoluţionarii. Dar Germania era de trei ani în război şi pierdea. Unul dintre

aliaţii Germaniei era controlat de acelaşi guvern al Rusiei pe care Lenin voia să-l răstoarne. Promisiunea lui de a conduce o revoluţie, urmând a scoate Rusia din război, era de ajuns pentru a stârni interesul germanilor disperaţi. Aceştia au fost de acord să îl ajute să se întoarcă în ţara natală. E greu de crezut că cineva din armata germană se aştepta ca Lenin şi bolşevicii săi chiar să preia puterea în Rusia. Nu existau mai mult de 50 000 de bolşevici risipiţi printre milioanele de oameni care trăiau în Rusia. Dar, evident, orice distrăgea atenţia noului guvern Kerenski al menşevicilor, care ţinuse Rusia în război după abdicarea ţarului, era în beneficiul Germaniei.

Aşa că Vladimir Ilici Lenin a fost introdus pe furiş în Rusia de armata germană. I se dăduseră chiar bani pentru cheltuielile operative. Spre surpriza şi consternarea Germaniei, în noiembrie, Lenin deja reuşise. Aleksandr Kerenski, un moderat din clasa de mijloc, luase o serie de decizii proaste, inclusiv pe cele de a ţine Rusia în războiul nepopular, de a permite preţurilor la alimente să rămână atât de mari încât prea puţini soldaţi sau muncitori îşi puteau permite să mănânce, ori cea de a nu redistribui pământurile ţăranilor disperaţi care îl susţinuseră fără prea multă tragere de inimă. Când bolşevicii au acţionat, în cele din urmă, o singură unitate militară de dimensiuni mici, Batalionul femeilor din

Petrograd, a luptat pentru a apăra nepopularul guvern menşevic.

Pe termen scurt, armata germană obţinuse ce îşi dorise. Lenin s-a ţinut de cuvânt şi a retras Rusia din alianţa împotriva Germaniei. Guvernul german a cerut apoi un preţ mult prea mare pentru ceea ce făcuse deja. Nemţii voiau să li se dea Polonia, ţările baltice şi Ucraina. Lenin şi Rusia au refuzat, şi odată cu acele cereri şi cu refuzul lor, orice urmă de bunăvoinţă dintre cele două ţări s-a evaporat. Germania a susţinut Polonia şi Garda Albă în lupta acestora împotriva Armatei Roşii timp de încă un deceniu.

Dar în momentul în care Rusia s-a retras din război era deja prea târziu pentru kaizer. Trupele germane care se grăbeau spre vest au ajuns exact la timp pentru a muri în ofensiva de la Verdun. Acea ofensivă fusese ultima speranţă a Germaniei de a învinge Aliaţii înainte ca forţa Statelor Unite să influenţeze războiul. Nemţii au fost opriţi la Verdun şi, în scurt timp, soldaţii americani, proaspeţi şi entuziaşti, surclasau orice întăriri germane de pe frontul de est.

Au trecut ani până când Armata Roşie să poată controla toată Rusia. Când, în sfârşit, a reuşit, ostilitatea în relaţia cu Germania era reciprocă şi intensă. Stalin conducea acum Rusia, iar comuniştii urmăreau agresiv să domine lumea. Este surprinzător că Rusia a fost atât de

contrară propriilor interese când a ajutat în secret la instruirea armatei Germaniei. Dar aceasta este o greşeală a Rusiei.

Aşa că, în vreme ce, pe termen scurt, armata germană a obţinut ce urmărea introducându-l clandestin pe Lenin în Rusia, acţiunea a fost una dintre cele mai mari erori de calcul făcute vreodată în secolul XX. Bolşevicii erau una dintre cele mai mici şi mai radicale mişcări revoluţionare din Rusia. Fără geniul lui Lenin, bolşevicii ar fi rămas cel mai probabil un grup extremist minor, fără importanţă. În schimb, ar fi apărut mult mai moderaţii menşevici sau măcar un guvern mai puţin populist.

Dacă nu ar fi fost Lenin, nu ar fi fost nici Stalin. Milioanele de ucraineni şi de culaci ucişi de Stalin în numele colectivizării fermelor şi a fabricilor ar fi trăit. În Germania, puternicul Partid Comunist a provocat o reacţie politică în urma căreia, în 1933, Partidul Naţional Socialist a ajuns la putere. Deci, dacă acei oficiali ai serviciilor secrete germane nu ar fi decis să-l trimită pe Lenin înapoi în Rusia, nu ar mai fi existat programele de ucidere şi înfometare în masă în Rusia anilor 1930; nu ar fi existat naziştii, Holocaustul, al Doilea Război Mondial, Războiul Rece, Mao Zedong şi Castro. Sprijinul oferit lui Lenin şi validarea revoluţiei bolşevice care a dat naştere comunismului ar putea fi una dintre cele mai îngrozitoare

greşeli care au schimbat lumea.

60

Gândire pe termen scurt

Recolte de praf

1917

Europa era înfometată. Primul Război Mondial era dezlănţuit şi mulţi fermieri europeni erau acum în armată. Nitraţii care ar fi fost folosiţi la fertilizare erau utilizaţi la fabricarea muniţiei. Aşa că s-a decis că Statele Unite trebuia să producă mai multe alimente. Planul era să se are terenurile nefolosite şi să fie plantate cu grâu sau porumb. Decizia a venit într-o perioadă cu ploi neobişnuit de abundente. Partea bună era că o mulţime de terenuri de la periferie au fost transformate în terenuri agricole. Partea proastă a fost că, din pricina ploilor, planul nu a durat.

Încurajarea cultivării acestor terenuri a venit din partea Administraţiei Alimentelor a Statelor Unite (US Food Administration – USFA), care fusese înfiinţată prin Legea pentru controlul alimentelor şi al combustibililor din 10 august 1917. USFA a fost creată pentru a încuraja creşterea producţiei de alimente şi pentru a controla distribuţia produselor agricole. Aşa că USFA a ales cel mai tradiţional mod de a încuraja o activitate. A oferit subvenţii pentru fiecare hectar cultivat cu porumb. Subvenţia era destul de mare pentru a face din culturile

de porumb o afacere profitabilă chiar şi pe terenurile periferice. Până şi solurile mai puţin fertile din statele mai secetoase au fost folosite pentru a cultiva grâu. Preţurile mari garantate de USFA plăteau pregătirea noilor terenuri agricole în astfel de state precum Kansas, Oklahoma, Texas şi New Mexico. Solul de aici era, în mod normal, prea uscat pentru culturile de grâu, dar mulţumită câtorva sezoane neobişnuit de ploioase, cultivarea grâului la scară mare devenise posibilă.

Când s-a terminat războiul, s-au terminat şi subvenţiile. Câteva dintre noile ferme au reuşit să mai obţină câteva recolte bune de grâu, dar multe altele au fost abandonate. După zece ani, nu mai existau decât câteva. Fuseseră înlocuite de crescătorii de cai şi vite, la fel cum fermierii înlocuiseră crescătoriile când transformaseră pământul în teren agricol. Dar acum era o diferenţă. Înainte ca terenul să fie cultivat, solul fusese ţinut laolaltă de rădăcinile rezistente ale ierburilor care creşteau lent. Acele ierburi fuseseră îngropate în pământul arat, aşa încât, fără acea pătură vegetală, cirezile de vite răscoleau acum solul neprotejat.

Apoi, în 1934, furtuni puternice au spulberat săptămâni întregi sud-vestul Statelor Unite. Milioane de hectare de sol deja pulverizat s-au transformat în praf. Norii de praf, numiţi vijeliile negre, au acoperit cerul. După ce au trecut, oricât de puţin fertil fusese pământul înaintea lor,

acum nu mai era deloc. Atât de rău fusese distrus solul, încât orice perioadă de vânturi puternice a creat mici furtuni de nisip până prin anii 1950.

Timp de câţiva ani, grâul american a hrănit soldaţii americani şi aliaţii lor. Preţul acelui grâu a fost pierderea a milioane de hectare de păşuni. Vieţile a zeci de mii de fermieri au fost distruse, iar Marea Criză a făcut lucrurile şi mai rele. Drama acestora a fost atât de grea şi de răspândită încât a inspirat unul dintre cele mai bune romane ale lui John Steinbeck, Fructele mâniei.

Acest şablon reapare în prezent. În China, nevoia de alimente a dus la cultivarea terenurilor de la marginea deşerturilor din nordul ţării. Astăzi, acele deşerturi se extind cu aproape 400 000 de hectare pe an, iar în unele zile norii de praf roşu care acoperă Beijingul sunt atât de denşi încât nu poţi respira fără mască. Pare că este o greşeală care continuă să schimbe lumea.

61

Virtute dincolo de realitate

Prohibiţia: Experimentul Nobil?

1917

„Domnia lacrimilor a luat sfârşit. Speluncile vor fi curând o amintire. Vom transforma închisorile în fabrici şi aresturile în depozite şi silozuri. Bărbaţii vor merge drepţi de-acum, femeile vor zâmbi şi copiii vor râde. Iadul va fi pe veci doar de închiriat.“ Aceasta era opinia pastorului

Billy Sunday, un susţinător al Prohibiţiei, una dintre cele mai mari greşeli din istoria Statelor Unite. În ciuda afirmaţiei hiperbolice a lui Sunday că Prohibiţia urma să fie panaceul pentru toate bolile societăţii, nu a trecut mult timp până să fie văzută ca o eroare catastrofală. Prohibiţia, numită în mod obişnuit „Experimentul nobil“, a fost mişcarea antialcool care a început să câştige teren în secolul al XIX-lea şi a devenit obiectivul central al mişcării progresiste de la începutul secolului XX. În 1900, mai mult de jumătate din statele americane deveniseră aşa-numitele „state uscate“, în care era interzisă producţia şi vânzarea băuturilor alcoolice. Prohibiţionişti credeau că o persoană din oricare din aceste state nu avea cum să obţină alcool sub nici o formă. Omiteau însă serviciul poştal, administrat de guvernul federal, nu de fiecare stat în parte. Aşa că alcoolul putea fi achiziţionat dintr-un „stat ud“ şi trimis într-unul „uscat“. Când a fost descoperită fisura, a fost adoptată Legea interstatală a băuturilor alcoolice în 1913, făcând ilegală expedierea alcoolului în statele uscate. Din nou, acest lucru a creat probleme pentru „uscaţi“, pentru că, după ce legea a intrat în vigoare, nu a mai existat nici un mod legal de a obţine alcool. În scurt timp, au proliferat metodele ilegale şi parteneriatele între reţelele infracţionale organizate şi industria alcoolului.

Deşi nici Woodrow Wilson, nici rivalul său, Charles

Hughes, nu au prioritizat chestiunea Prohibiţiei în campania electorală din 1916, forţele mişcării pentru abstinenţă au câştigat destulă susţinere publică în Congres pentru a propune al 18-lea Amendament la Constituţie în 1917, interzicând vânzarea şi producerea băuturilor alcoolice în Statele Unite. Multe state nu au fost de acord cu amendamentul propus, aşa că dezbaterea a durat încă doi ani. Mişcarea Prohibiţiei avea susţinere din partea unei întregi reţele, de la diverse grupuri de protestanţi, precum Uniunea pentru Abstinenţă a Femeilor Creştine, până la Ku Klux Klan; opoziţia era condusă de grupuri de imigranţi şi de catolici. Simpatizanţi ai fiecăreia dintre tabere puteau fi găsiţi în ambele partide politice.

În data de 29 ianuarie 1919, al 18-lea Amendament a fost ratificat, dar nu urma să intre în vigoare decât după un an. Interzicea toate băuturile spirtoase cu o concentraţie de alcool de peste 40%. Mulţi dintre susţinătorii iniţiali ai amendamentului aveau impresia că acesta interzicea doar băuturile alcoolice tari şi credeau că încă mai puteau consuma legal vin şi bere. Dar în octombrie 1919 a fost votată Legea Volstead, care interzicea vânzarea şi producţia oricăror băuturi cu un conţinut de alcool mai mare de 0,5%. Practic, era interzisă orice băutură care conţinea alcool.

Ţinta Prohibiţiei era, evident, reducerea sau eliminarea

consumului de alcool, dar iniţiatorii mişcării credeau că beneficiile sociale se vor extinde mult dincolo de acest scop. Totuşi, rezultatul final a fost departe de a fi benefic. În perioada dintre 1920 şi 1933, în care prohibiţia alcoolului la nivel naţional a fost în vigoare, Statele Unite au asistat la o creştere dramatică a violenţelor, a crimei organizate şi a corupţiei. Prohibiţia alcoolului a generat o piaţă neagră lucrativă de care au profitat stăpânii lumii interlope, precum Al Capone. Mafia a devenit mai puternică în timpul Prohibiţiei, iar numărul jafurilor a crescut considerabil. În acea perioadă rata omuciderilor a explodat cu un alarmant 78%. Localurile au fost înlocuite de baruri ilegale care au ajuns din ce în ce mai obişnuite. Aceste stabilimente au devenit omniprezente mai ales în marile oraşe, unde majoritatea lor erau conduse de grupările infracţionale. Infracţiunile violente au ajuns la un maxim în 1933, anul în care Prohibiţia a fost revocată, şi a scăzut constant în perioada următoare. Când prezumi că omul obişnuit este criminal, crima devine un lucru obişnuit şi chiar acceptat. Chiar şi ca scop al reducerii consumului de alcool Prohibiţia a eşuat. A existat iniţial o scădere uşoară a consumului, dar de scurtă durată. Nu a trecut mult până când nivelul consumului de alcool a crescut peste cel dinaintea Prohibiţiei. Numărul şoferilor arestaţi pentru conducere sub influenţa alcoolului a crescut cu 81% în

perioada aceasta. Creşterea consumului s-a oglindit în creşterea similară a cheltuielilor pentru aplicarea legii. În timp ce barurile ilegale erau închise frecvent de forţele legii, piaţa neagră era, pur şi simplu, prea profitabilă pentru a opri răspândirea alcoolului. Mai mult, corupţia era de nestăpânit la toate nivelurile guvernamentale, fie că vorbim de poliţişti corupţi, fie de politicieni mituiţi. Milioane de dolari au fost risipite într-o tentativă complet ineficientă de a elimina alcoolul; aceste pierderi li s-au alăturat veniturilor care ar fi fost generate de taxele pe alcool şi s-au regăsit şi în Marea Criză.

O problemă de calitate a stat în spatele creşterii consumului. Alcoolul a început să fie contrafăcut mult mai frecvent cu substanţe toxice. Dacă faci ceva ilegal, nu poţi proteja publicul de formele periculoase ale produsului respectiv. În plus, băuturile alcoolice au devenit substanţial mai tari; unele estimări sugerează că produsele alcoolice conţineau în medie cu 50% mai mult alcool decât înaintea Prohibiţiei. Moonshine, un whiskey de contrabandă, şi alte băuturi periculoase au devenit ceva obişnuit. O consecinţă a fost că rata mortalităţii din cauza intoxicaţiilor cu alcool a crescut de aproape patru ori în timpul Prohibiţiei. În timp ce unii prohibiţionişti ignorau efectul asupra alcoolicilor şi preferau să-şi exprime speranţa că ajungeau la cei tineri prin educaţie, vârsta medie a victimelor dependenţei de alcool a scăzut

cu şase luni. Mai mult, Prohibiţia a încurajat consumul de droguri ca opiul, marijuana şi cocaina drept substitut pentru alcool. Acestea erau substanţe cu care mulţi oameni nu s-ar fi întâlnit niciodată până la Prohibiţie. Efectul cumulat al numeroaselor eşecuri ale Prohibiţiei a fost o schimbare a opiniei publice în favoarea abrogării amendamentului. Abrogarea era cerută mai ales în oraşe. În ciuda faimoasei afirmaţii a senatorului Morris Sheppard că „sunt tot atât de multe şanse ca al 18-lea Amendament să fie abrogat câte sunt ca un colibri să zboare pe Marte cu Monumentul Washington legat de coadă“, opoziţia s-a încins în timpul agitaţilor ani 1920 şi la începutul Marii Crize. Într-un final, Franklin Roosevelt a fost obligat să modereze poziţia federală în privinţa alcoolului şi a permis fabricarea anumitor beri şi vinuri uşoare. Decizia a deschis drumul către abrogarea de plin drept în decembrie 1933, cu ratificarea celui de-al 21-lea Amendament. Gluma sarcastică a lui Roosevelt a devenit celebră: „Cred că e un moment potrivit pentru o bere“. Decizia interzicerii alcoolului a revenit corpurilor legiuitoare ale fiecărui stat în parte.

După revocarea Prohibiţiei, multe dintre problemele create au dispărut. În vreme ce multe legi „uscate“ de stat şi locale au rămas în vigoare şi după finalul erei reglementării federale, altele au dispărut definitiv odată cu eşecul evident al Prohibiţiei. Grupările de crimă organizată

şi toate relele lor au rămas. Consumul răspândit de droguri interzise a continuat să rămână o problemă din ce în ce mai mare, căreia nu i s-a găsit încă o soluţie. Experimentul nobil al Prohibiţiei a fost o greşeală complet neprovocată a guvernului federal. A avut consecinţe care încă se mai resimt în societatea americană. Prohibiţia a fost una dintre cele mai mari greşeli domestice din istoria legislativă a Americii şi a schimbat definitiv în rău Statele Unite.

62

Un gest fără noimă

Când Statele Unite au invadat Rusia

1918

Nu o vezi auzi niciodată de la un american, dar poţi fi sigur că oricând vei discuta relaţiile dintre cele două ţări cu un rus, veţi atinge subiectul invadării Rusiei de către armata americană. Da, e corect, momentul acela când Statele Unite chiar au invadat Rusia. Au debarcat, au ocupat un oraş important şi au rămas acolo luni de zile. Întregul dezastru a început în 1918, în ultimele luni ale Primului Război Mondial.

În 1917, noul guvern bolşevic a capitulat practic în faţa Germaniei şi a ieşit din război. Mişcarea i-a iritat pe Aliaţi, dat fiind că astfel fuseseră eliberate aproape 70 de divizii germane care puteau fi acum mutate pe frontul de vest. Preşedintele Woodrow Wilson a decis că trebuia

să facă ceva în legătură cu asta, de preferat să-i înlocuiască pe bolşevici cu cineva care să se alăture din nou efortului Aliaţilor. Situaţia era instabilă în toată Rusia, cu Garda Albă luptând împotriva Armatei Roşii şi grupările paramilitare luptând cu toată lumea. Aşa că s-a decis trimiterea unei forţe militare în Rusia.

Expediţia avea să fie alcătuită din 9 000 de soldaţi comandaţi de oarecum confuzul şi de curând frustratul general maior William Graves. Ultima misiune a generalului Graves fusese aceea de a proteja San Francisco de un eventual atac german. Nu era pregătit pentru noua sarcină, dar numirea sa era convenabilă pentru că navele urmau să plece chiar din San Francisco. În mod normal, trimiterea trupelor de partea cealaltă a Globului implică o planificare riguroasă şi ordine detaliate. Graves a primit o notă scurtă. Vagă şi fără ordine specifice, nota enumera ţinte precum „răsturnarea guvernului Rusiei“ şi instrucţiuni de a evita conflictul pe cât posibil. Ordinul final pentru Graves a venit din partea secretarului de război, într-o gară din Kansas, şi acesta era „Să vă ajute Dumnezeu şi la revedere“. Astfel, Graves a plecat spre San Francisco, a adunat 9 000 de oameni, în mare parte trupe de garnizoană, şi, practic fără nici un fel de artilerie grea, a navigat spre Rusia.

Motivul invocat de Statele Unite pentru trimiterea armatei era că voiau să ajute la evacuarea a 30 000 de

soldaţi cehi care luptaseră împotriva Germaniei şi care rămăseseră şomeri după ieşirea Rusiei din război. Erau cunoscuţi drept Legiunea Cehă şi erau dezertori din armata Austriei, dispuşi să lupte pentru Rusia împotriva Germaniei şi Austriei. Se ştia că Legiunea mergea spre vest, de-a lungul căii ferate transsiberiene, către punctul terminus din Vladivostok, în peninsula Kamceatka.

Când generalul Graves şi oamenii săi au ajuns în Vladivostok, au găsit acolo peste 1 000 de britanici şi încă 1 000 de francezi veniţi în acelaşi scop. Mai erau în apropiere şi vreo 72 000 de soldaţi japonezi care nici măcar nu mimau vreun motiv pentru care se aflau acolo. Toată lumea ştia că veniseră în peninsulă cu scopul de a reclama suprafeţe întinse din Siberia pentru Japonia. În Primul Război Mondial, japonezii au fost aliaţi cu Marea Britanie, Franţa şi Statele Unite. Printre toate aceste grupuri alergând de colo colo înarmate până în dinţi, mai erau şi cazacii, cu o armată de peste 15 000 de cavalerişti, şi un număr variabil de alţi soldaţi de toate felurile ai Gărzii Albe.

Legiunea Cehă era şi ea acolo, dar era greu de crezut că avea nevoie de vreun ajutor. Nu doar că deja controla ferm Vladivostokul însuşi, dar avea unităţi în cele mai multe gări şi oraşe prin care trecuse de-a lungul căii ferate transsiberiene. Practic administrau, întreţineau şi apărau calea ferată. Nimeni nu-şi dorea să

se pună cu veteranii cehi foarte instruiţi şi bine înarmaţi. Aranjamentul le convenea tuturor părţilor, pentru că însemna că traficul feroviar era neîntrerupt, iar cehii rămâneau neutri. Totuşi, l-a înfuriat pe Troţki, care a ordonat trupelor cehe să predea armele. Unităţile Roşiilor au atacat de câteva ori Legiunea Cehă, dar au suferit pierderi importante şi nu au obţinut nimic. După ce legiunea s-a deplasat spre vest de-a lungul căii ferate, Moscova nu mai putea face mare lucru. Aşa că ultimul lucru de care aveau cehii nevoie era ajutorul americanilor. Aveau toate lucrurile sub control şi chiar formau patrulele de poliţie ale Vladivostokului.

Apare, deci, problema motivului prezenţei a 9 000 de soldaţi americani într-un oraş aflat la 8 000 de kilometri de Moscova. Americanii nu puteau fi în Rusia mai departe de capitală decât dacă ar fi călcat apa în Pacific. Mai rău, yankeii aveau ordine vagi să răstoarne guvernul bolşevic, dar bolşevicii nu controlau nici un teritoriu pe o rază de 1 500 de kilometri. Era oricum irelevant, din moment ce nu aveau voie să tragă nici un foc în timpul răsturnării guvernului unei ţări care se întindea pe nouă fusuri orare şi cu o populaţie de peste 20 de milioane. Aşa încât, luni de zile, Graves şi soldaţii lui nu au făcut nimic. Mă rog, au făcut destule, dar prin baruri şi bordeluri.

Până la urmă, câţiva soldaţi americani au patrulat

totuşi în câteva puncte de-a lungul căii ferate şi au avut chiar şi câteva momente tensionate cu dictatorii cazaci locali. În sfârşit, la luni de zile după finalul Primului Război Mondial, Legiunea Cehă şi-a adunat toate trupele în Vladivostok şi s-a îmbarcat pe navele trimise de francezi pentru a-i transporta acasă. Oraşul a rămas sub controlul lui Graves şi al americanilor săi. Dar războiul luase sfârşit, iar misiunea lor secretă de schimbare a regimului nu mai avea sens. Americanii au mai rămas totuşi pe poziţie până când a trecut mai bine de un an de prezenţă a lor pe teritoriul Rusiei. În cele din urmă, în noiembrie 1919, urmând exemplul britanicilor şi al francezilor, Graves şi forţa lui invadatoare s-au îmbarcat şi s-au întors în State. Numărul victimelor a fost de 137 de soldaţi ucişi în misiune, majoritatea de lunetiştii cazaci şi de bandiţi, şi 216 morţi din alte cauze, printre care accidente, boli şi o gamă largă de boli transmisibile sexual.

Nu a existat niciodată un scop clar al trimiterii a peste 1 000 de infanterişti americani în Rusia, şi cu atât mai puţin al rămânerii lor acolo pentru mai bine de un an după încetarea războiului. Tot ce a reuşit expediţia lui Graves a fost să îmbogăţească cartierul felinarelor roşii din Vladivostok şi să-i irite pe bolşevici arătându-le că nu puteau face nimic împotriva ocupaţiei străine a celui mai mare port al lor la Pacific. A avut totuşi succes în

cimentarea neîncrederii guvernelor occidentale în ideologia comunistă.

63

Ştiinţă politică

Lamarckismul

1920

Chiar şi după publicarea lucrării lui Charles Darwin, Originea speciilor, încă mai erau multe lucruri de descoperit despre felul în care evoluaseră animalele de-a lungul timpului. Pe lângă abordarea lui Darwin, care spunea că natura a favorizat variaţiile care au ajutat individul să supravieţuiască îndeajuns de mult încât să se poată reproduce, mai exista şi teoria lui Lamarck. Acesta credea ceva care era subtil, dar semnificativ diferit. Jean-Baptiste Lamarck spunea că animalele moştenesc caracteristicile dobândite de părinţi în cursul vieţii lor. El credea că dacă un animal suferă o modificare din pricina mediului, urmaşii lui vor moşteni acea modificare. Nu era un proces de selecţie naturală lent, desfăşurat pe parcursul a milioane de ani, ci unul care putea avea loc într-o fracţiune din acea perioadă. De exemplu, lamarckismul spune că dacă tai coada unei şopârle, urmaşii acelei şopârle vor avea cozi puţin mai scurte. Dacă tai cozile puilor, următoarea generaţie de şopârle va avea cozile şi mai scurte, şi tot aşa, până când, tacă vei tăia suficiente cozi, puii de şopârlă se vor

naşte fără coadă. Teoria contrazice explicaţia lui Darwin despre gâtul lung al girafei, de exemplu. Darwin spune că gâturile mai lungi ale girafelor le-au dat acestora un avantaj în privinţa accesului la hrană, astfel că acestea au fost mai sănătoase şi au avut mai mulţi copii care le-au moştenit caracteristicile. Lamarck spunea că datorită faptului că părinţii şi-au întins gâturile pentru a ajunge la frunzele copacilor, puii lor s-au născut cu gâtul mai lung. Aproape toţi savanţii adevăraţi au respins lamarckismul pentru că, pur şi simplu, nu a fost confirmat de testele din laborator: cozile au rămas la fel de lungi. Modificarea corpului unui animal sau a comportamentului unei persoane nu îi afectează genele. Dar teoria a fost acceptată într-o ţară anume, în anii 1920. Este vorba de Rusia sovietică. Lenin o cunoştea şi o prefera. Lamarckismul stătea la baza propriilor teorii despre evoluţia statului şi despre cum va fi comunismul raiul pe pământ. În anii 1920, un alt lider a decis că lamarckismul, indiferent de cât de prost argumentat ştiinţific, era corect. Acest lucru a fost foarte important, pentru că liderul respectiv era Iosif Stalin. Este evident de ce a preferat Stalin teoria lui Lamarck. Comunismul voia să schimbe omenirea pentru a o transforma în ceva mai bun. Prin prisma lamarckismului, toate ororile erei staliniste erau acceptabile dacă făceau ca următoarea generaţie să fie mai comunistă, mai

conştientă şi mai orientată pe mentalitatea de grup. Iar următoarea avea să fie şi mai comunistă pentru că părinţii fuseseră obligaţi să fie. Iar în câteva generaţii se vor naşte comunişti altruişti numai buni, iar nevoia existenţei statului va dispărea. Dacă milioane de oameni mureau trimişi în Siberia pentru ca fermele lor să poată fi colectivizate era în regulă, pentru că, în câteva generaţii, urmaşii celor care supravieţuiau aveau să gândească perfect colectiv. Teoria justifica orice acţiune, pentru că dacă presezi sau determini oamenii să se mişte în direcţia potrivită, poţi schimba rapid însăşi natura lor. Scopul scuza mijloacele.

Până în 1940, lamarckismul rămăsese unicul punct de vedere acceptabil asupra evoluţiei şi geneticii permis în Uniunea Sovietică. Susţinut de un crescător de câini slab educat pe nume Lîsenko, orice savant care nu era de acord cu teoria sau încerca să folosească altă teorie în laborator era concediat sau chiar trimis în gulag, unde cei mai mulţi mureau. Sub Lîsenko, politica, şi nu ştiinţa, a fost baza tuturor lucrărilor şi cursurilor ştiinţifice. Genetica adevărată a fost efectiv interzisă şi ideologia a înlocuit experimentele. Un alt rezultat catastrofal al lamarckismului în Rusia a urmat punerii sale la baza tehnicilor folosite pentru îmbunătăţirea culturilor şi în împerecherea animalelor. Bazele sale greşite au garantat eşecurile, care s-au adăugat crizelor alimentare apărute

peste tot în epoca stalinismului. Abia la un deceniu după moartea lui Stalin, în 1965, lamarckismul a fost, în sfârşit, condamnat public de oamenii de ştiinţă ruşi. Teoria lamarckistă era cunoscută a fi greşită încă din 1900, însă lui Stalin i s-a potrivit şi i-a justificat astfel uciderea a milioane de oameni.

64

În pat cu duşmanul

Ironie

1926

Tratatul de la Versailles a limitat drastic mărimea şi natura armatei germane. Intenţia era ca lumea să se asigure că Germania nu îşi va mai putea ataca vecinii niciodată. Din acest punct de vedere, tratatul a eşuat mizerabil. Principalul motiv a fost că Germania a găsit rapid o cale de a ocoli restricţiile. Ironia felului în care a făcut-o este că Germania şi Rusia au câştigat şi au pierdut împreună de pe urma cooperării lor. Ca să nu mai vorbim despre tragedia în care acţiunile lor au aruncat planeta.

În câţiva ani după ce a fost obligată să semneze Tratatul de la Versailles, armata germană era sugrumată de restricţiile acestuia. Curând, nemţii au început să găsească modalităţi de a ocoli practic toate clauzele tratatului. Adevărata revigorare a Wehrmachtului a fost reprezentată de Tratatul de la Rapallo, semnat în 1922

între Rusia şi Germania. Ambele naţiuni erau tratate ca nişte paria de restul Europei, aşa că tratatul a fost soluţia lor la această stare de fapt. Germanii erau urâţi din cauza Primului Război Mondial, iar ruşii pentru că erau comunişti. Acest nou tratat prevedea „cooperarea în spiritul înţelegerii reciproce pentru îndeplinirea nevoilor economice ale ambelor ţări“. Tratatul în sine a fost semnat pe 16 aprilie 1922, însă partea importantă a fost o anexă secretă semnată ulterior, pe 29 iulie.

Una dintre restricţiile Tratatului de la Versailles era aceea că Wehrmachtul nu mai putea deţine nici un tanc. Paragrafele secrete ale Tratatului de la Rapallo ofereau Germaniei o cale de a avea tancuri şi de a-şi instrui soldaţii pentru folosirea lor. Armata germană nu le putea folosi în Germania fără ştirea Franţei sau a Angliei, iar sovieticii voiau să înveţe cum să fabrice şi să lupte cu tancurile. Astfel, nemţilor li s-au oferit spre folosinţă o şcoală de tancuri şi un teren de antrenament în Rusia, în apropierea oraşului Kazan, în schimbul cunoştinţelor. Începând din 1926, armata germană a instruit sute de oameni în tacticile de luptă cu tancurile şi le-a rafinat tehnicile de luptă prin jocuri de război. Se poate spune că Blitzkriegul s-a născut nu în Germania, ci în câmpurile prăfuite ale Rusiei. Desigur, ruşii au profitat la fel de mult. Inginerii germani i-au ajutat să-şi modernizeze fabricile de tancuri, iar şcoala din Kazan a devenit o

parte vitală a instrucţiei pentru folosirea blindatelor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Şi ruşii, şi nemţii au testat acolo noi tipuri de tancuri şi de armament. Armatei germane îi era, de asemenea, interzis să deţină şi să se antreneze pentru utilizarea celor mai multe tipuri de avioane. În 1923, armata germană antrena deja ofiţeri şi piloţi ruşi în schimbul folosirii avioanelor şi al instruirii propriilor piloţi. Inginerii nemţi asistau multe aspecte ale industrializării Rusiei. Sute de piloţi germani au zburat şi s-au antrenat pe aparate de zbor interzise la finele anilor 1920 şi la începutul anilor 1930, în şcolile comune de aviaţie din apropierea oraşului Lipeţk. Ambele părţi au fabricat, de asemenea, gaze toxice lângă oraşul Saratov de pe Volga.
Până în 1930, datorită ajutorului şi îndrumărilor germane, a fost formată prima brigadă sovietică de mecanizate. În 1933, Adolf Hitler a devenit cancelar şi a anunţat că Germania nu va mai accepta condiţiile Tratatului de la Versailles. Cooperarea cu Rusia a încetat în scurt timp. Opt ani mai târziu, coloanele de blindate ale Wehrmachtului pătrundeau în Rusia dând startul Operaţiunii Barbarossa. Peste încă patru ani, sute de tancuri sovietice împânzeau Berlinul. Privind în retrospectivă, permisiunea acordată nemţilor de a se antrena în ţara lor a fost, cu siguranţă, o greşeală dezastruoasă a ruşilor. Rusia a pierdut estimativ 20 de

milioane de oameni, civili şi militari, după invazia germană condusă de ofiţeri de blindate instruiţi lângă Kazan. Să-i înveţe pe ruşi tehnicile de luptă cu blindatele şi cum să fabrice tancuri mai bune a fost probabil o greşeală şi mai mare. În 1944, armata germană era deja copleşită de mii de tancuri ruseşti T34 şi KV. Fiecare dintre părţi a greşit enorm ajutând-o pe cealaltă. Cine a plătit preţul mai mare rămâne încă un subiect deschis.

65

Un aiurit salvează vieţi

Mucegai

1928

Acesta este probabil exemplu clasic de greşeală care a schimbat lumea în bine. În acest caz, lumea a câştigat de pe urma unei tehnici de laborator defectuoase. A fost vorba de tehnologie în varianta ei cea mai proastă, urmată de ştiinţă în varianta cea mai bună.

În ştiinţă, pentru a putea lega un rezultat de o acţiune sau reacţiune, încerci să elimini cât de multe variabile externe posibil. În chimie, asta înseamnă să te asiguri că nici o substanţă chimică sau organică externă nu îţi contaminează eşantioanele. În 1928, Alexander Fleming, altfel un savant eminent, a lăsat accidental descoperit un eşantion de bacterii, în apropierea unei ferestre deschise. Laboratorul lui Fleming era recunoscut pentru haosul care domnea acolo şi probabil nu era

prima dată când eşantioanele sale fuseseră contaminate. Până să descopere greşeala, care bineînţeles făcuse eşantionul inutilizabil, un număr de spori de mucegai începuseră să crească în soluţia bogată din vasul Petri. Acest vas anume era din întâmplare folosit pentru a creşte stafilococi mortali.

Erau mai multe eşantioane distruse în vasele Petri, dar unul era diferit. Din fericire pentru restul lumii, Fleming a studiat cu atenţie rezultatul greşelii sale. În urma examinării, a văzut că unul dintre mucegaiuri făcea ceva ce nimeni nu mai văzuse până atunci. Omora bacteriile din apropiere. Ulterior, a reuşit să determine că acest anumit tip de mucegai creştea, printre altele, pe pâinea uitată afară prea mult timp. Descoperirea mucegaiului în acel vas Petri a dus la crearea primului antibiotic din lume de către Fleming şi echipa sa. Acesta fost penicilina, care a salvat de atunci zeci de milioane de vieţi.

66

Să nu faci nimic

Herbert Hoover şi Marea Criză

1929

Când Herbert Hoover a preluat funcţia de preşedinte în 1929, una dintre faimoasele sale afirmaţii a fost: „În America de azi, suntem mai aproape de triumful final asupra sărăciei decât a fost vreodată orice ţară în

istorie“. După mai puţin de un an, ţara era în spasmele recesiunii, martoră a unei crize financiare care a făcut ca ratele sărăciei şi ale şomajului să explodeze. Recesiunea a fost grăbită de o scădere ciclică a pieţei, dar exacerbată de politicile economice greşite. Prostia lui Hoover a fost cea care a adâncit criza. În vreme ce el a devenit, cumva pe bună dreptate, ţapul ispăşitor al crizei economice, eşecurile sale nu au fost reparate de succesorul său, Roosevelt, iar acţiunile lor combinate au extins durata şi au crescut intensitatea Marii Crize. Hoover îşi asigurase candidatura la preşedinţie din partea republicanilor din 1928, în ciuda faptului că nu mai fusese ales până atunci în nici o altă funcţie publică. Devenise faimos în mandatul lui Woodrow Wilson după ce raţionalizase alimentele în timpul Primului Război Mondial şi pentru eforturile sale caritabile în privinţa persoanelor afectate de foamete înaintea războiului. Aura sa mistică a fost accentuată de rolul jucat în administraţiile Harding şi Collidge, ca secretar al comerţului, un cabinet până atunci nesemnificativ, dar care a obţinut sub conducerea lui o importanţă incontestabilă. A devenit una dintre cele mai utile persoane în timpul boomului economic din prima parte a anilor 1920, o perioadă care a permis o extindere a creditelor exagerată şi rău-prevestitoare. Cu toate acestea, Hoover era văzut ca un candidat prieten al

„portofelelor“ şi a ajuns preşedinte pe valul popularităţii, în ciuda lipsei de entuziam a lui Coolidge în privinţa lui. Există multe teorii cu privire la originea Marii Crize, dar se pare că Hoover nu a făcut neapărat greşeli în lunile dinaintea ei. În octombrie 1929, în Marţea Neagră, Bursa a suferit o cădere monumentală care a grăbit cea mai severă criză economică a secolului XX. Bursa şi-a revenit puţin în lunile următoare, însă prăbuşirea a avut un efect negativ imens asupra încrederii consumatorilor. Declinul preţurilor acţiunilor a facilitat falimentul multor creditori. Mulţi istorici ai economiei sugerează că lipsa de reacţie a Federal Reserve, care ar fi trebuit să prevină colapsul acestor bănci, a accentuat gravitatea crizei.
În iunie 1930, Hoover a promulgat Legea taxelor Smoot– Hawley. Acest gest protecţionist a avut ca efect adâncirea crizei economice în întreaga lume. Erorile lui Hoover depăşeau domeniul taxelor. S-a stabilit între timp că diverse politici care ţinteau încurajarea împărţirii unui loc de muncă între două persoane şi blocarea scăderilor salariale au fost cauza a aproape două treimi din prăbuşirea produsului intern brut (PIB), în primii doi ani de după căderea Bursei. Hoover a încercat să ţină prea sus salariile din industrie; rezultatul a fost creşterea ratei şomajului, iar PIB-ul a avut de suferit. Contrar opiniei multor critici, Hoover a respins argumentele secretarului trezoreriei, Andrew Mellon, în favoarea unui răspuns de

tip laissez-faire care ar fi tratat criza ca pe un eveniment ciclic din care economia urma să-şi revină în mod natural. Politicile lui Roosevelt bazate pe acest model sunt considerate adesea a fi crescut durata crizei cu mai mulţi ani.

În mandatul lui Hoover, rata şomajului a atins aproape 25%. Numărul americanilor fără adăpost a crescut dramatic. Acest lucru a cauzat proliferarea în toată ţara a cartierelor de cocioabe cărora li se spunea ironic „Hoovervilles“. Hoover a susţinut Legea federală a creditelor bancare pentru case în încercarea de a impulsiona construcţia de locuinţe noi şi de a scădea numărul persoanelor fără adăpost, dar acţiunile sale au fost prea slabe şi tardive. Înaintea crizei, Melon supervizase o scădere uriaşă a taxelor pentru cei din pătura bogată a societăţii – impozitul pe cele mai mari venituri fusese redus de la 73% la 24%. Mai târziu în mandatul său, pentru a finanţa diverse proiecte publice, Hoover a revenit în mare la nivelul iniţial de impozitare; o creştere atât de considerabilă a impozitelor a încetinit substanţial creşterea economică.

În 1931, Hoover le-a cerut insistent marilor bănci să formeze un consorţiu numit National Credit Corporation – NCC (Corporaţia Naţională a Creditelor). Hoover a încurajat, dar nu a obligat marile bănci să împrumute bani băncilor mai mici care aveau dificultăţi. Membrii NCC

erau evident reticenţi, iar împrumuturile către băncile mici erau rare. Un an mai târziu, Hoover a contribuit la Legea pentru asistenţa de urgenţă şi construcţii, un ultim efort de a creşte împrumuturile către instituţiile financiare, fermieri şi companiile de căi ferate. Deşi efectul a fost minim în primă fază, eforturile au fost reluate şi extinse ulterior de Roosevelt.

În 1932, Hoover a suferit o înfrângere răsunătoare în faţa lui Franklin D. Roosevelt din cauza eşecurilor sale în privinţa economiei şi a Prohibiţiei. Alegerile au fost un punct de cotitură din perspectiva faptului că au anunţat o realiniere a vederilor politice. Roosevelt avea să fie ales de patru ori şi să supervizeze o perioadă de dominaţie a democraţilor în viaţa politică americană. Luând în calcul crizele pe care le-a înfruntat Roosevelt ca preşedinte (inclusiv Marea Criză şi al Doilea Război Mondial), este greu de imaginat cum ar arăta acum lumea dacă incompetenţa lui Hoover nu ar fi provocat această revoluţie politică. Cu toate astea, eşecurile lui Hoover nu trebuie să-l absolve de vină pe succesorul său. Roosevelt a continuat multe dintre politicile economice dezastruoase ale lui Hoover, prelungind astfel durata Marii Crize. Şomajul a rămas ridicat în urma programelor New Deal ale lui Roosevelt. Abia după începutul celui de-al Doilea Război Mondial au reuşit Statele Unite să iasă la suprafaţă. Totuşi, Hoover a devenit ţapul ispăşitor

electoral din pricina acţiunilor sale; ulterior, a devenit un ţap ispăşitor istoric din cauza impresiei favorabile pe care o aveau mulţi despre politicile economice ale lui Roosevelt. Din aceste motive Hoover va fi întotdeauna amintit drept un filantrop care a ajuns un preşedinte catastrofal ale cărui greşeli economice au schimbat definitiv America şi lumea.

67

Afaceri proaste

Smoot–Hawley

1930

Puţine legi au reuşit să provoace atâtea stricăciuni ca Legea taxelor Smoot–Hawley, votată în 1930, economiei americane şi celei mondiale. Proiectul legii a fost iniţiat de şeful Comisiei Căi şi Mijloace a Camerei Reprezentanţilor, Willis Hawley, şi de şeful Comisiei pentru Finanţe a Senatului, Reed Smoot. În toamna precedentă, Bursa se prăbuşise, şi această lege era o tentativă de a reanima economia americană. În acest sens, legea introducerea taxe piperate pentru peste 20 000 de produse de import. Planul era să absoarbă bani din Europa sub forma taxelor vamale şi să facă produsele europene mai scumpe astfel încât cele fabricate în America să fie mai avantajoase pentru cumpărători. Legea a trecut rapid prin Congresul panicat şi a dublat taxele pentru o mulţime de bunuri şi de produse agricole.

Efectul real al Legii Smoot–Hawley a fost aproape opus celui intenţionat. Ţările europene, văzându-şi produsele practic blocate în afara pieţei americane, au votat la rândul lor propriile legi vamale, ca represalii. Acest lucru a însemnat că marea majoritate a bunurilor americane şi-au dublat preţul în Europa. Până în 1932, războiul economic început de Smoot–Hawley era în plină desfăşurare.

În 1929, Statele Unite exportaseră în Europa bunuri în valoare de aproximativ 4,5 milioane de dolari. Un milion de dolari însemna o sumă enormă în 1930, când o pâine costa 9 cenţi. În 1931, toate exporturile SUA spre Europa totalizau doar 1,5 milioane de dolari. Două treimi din importurile din Statele Unite au fost blocate de taxele vamale protecţioniste intrate în vigoare între 1930 şi 1932. Importurile în State au scăzut la fel de rapid, de la 5,5 milioane la puţin peste 2 milioane de dolari în 1932.

Dar nimeni nu cumpăra noile produse americane din noile fabrici americane pentru a înlocui importurile mai scumpe din Europa pe care le blocase Legea Smoot–Hawley. Dacă ar fi putut s-o facă, poate ar fi funcţionat. Motivul pentru care nu s-a întâmplat aşa a fost că mulţi dintre consumatori nu mai aveau bani să cumpere mai nimic. Milioane de oameni îşi pierduseră locurile de muncă pentru că fabricile se închiseseră

deoarece nu mai puteau exporta în Europa. Şomerii nu puteau cumpăra produse fabricate în America, cu atât mai puţin alte produse. Pierderea locurilor de muncă a făcut Criza mult mai dificilă. Nu doar slujbele exportatorilor au dispărut, ci şi multe altele. Sectorul agricol depindea şi el în mare parte de exporturi, iar protecţionismul le-a făcut fermierilor imposibil să-şi vândă recoltele. Acest lucru a scăzut forţat preţul produselor agricole. Preţurile mici au lăsat mulţi fermieri şi lucrători agricoli fără muncă şi mii de familii au rămas fără fermele lor.

Când un sfert din cumpărătorii produsului tău nu mai au brusc bani, vânzările tale scad cu 25%. Aşa că trebuie să dai afară nişte muncitori, să tai salariile sau să elimini din beneficii pentru ca afacerea ta să supravieţuiască. Dar creşterea numărului de angajaţi şi salariile mai mici înseamnă iar că vânzările scad pentru toată lumea. Şomerii sau muncitorii strâmtoraţi financiar au mai puţin bani de cheltuit. Pe măsură ce cheltuiesc tot mai puţin, vânzările domestice continuă să scadă şi mai mulţi muncitori îşi pierd slujbele. Acest cerc vicios al şomajului care creează mai mult şomaj, pe care l-au impus Smoot şi Hawley, a continuat până când a fost rupt de al Doilea Război Mondial şi de bugetele de război.

Legea Smoot–Hawley a avut exact efectul opus celui

urmărit. În loc să ajute la ieşirea dintr-o criză economică provocată mai ales de politicile monetare proaste, taxele vamale pe care le-a creat au făcut situaţia financiară mult mai rea. Acele taxe au dus la un război comercial care a garantat faptul că anii 1930 nu au fost martorii unei simple crize, ci ai Marii Crize Economice.

Reed Smoot şi Willis Hawley au fost învinşi fără drept de apel în alegerile din 1932. Acei muncitori ale căror locuri de muncă fuseseră desfiinţate de cei doi i-au dat afară din viaţa publică. Până în 1944, cele mai multe ţări şi-au anulat cele mai mari taxe vamale pe care le crease legea, iar recuperarea de după război a devenit cea mai mare expansiune de bunăstare din istoria documentată a lumii. Doar în ultimii ani a reapărut ideea taxelor protecţioniste pentru anumite domenii din economie. Acestea au fost o greşeală care a schimbat lumea şi a făcut dintr-o situaţie economică proastă una catastrofală. Să sperăm că liderii zilelor noastre au învăţat ceva din greşelile istoriei.

68

Gustoasă greşeală!

O reţetă ratată

1930

Într-o zi a anului 1930, proprietara hanului Toll House Inn a vrut să facă ceva diferit la desert. Numele ei era Ruth Wakefield şi îl menţionez aici pentru că ar trebui

să-i fim toţi recunoscători. Prepara un soi de fursecuri cu unt care se făceau încă de pe vremea coloniştilor. Ca să le facă diferite, a decis să le adauge o aromă de ciocolată. În mod normal, un cofetar ar fi adăugat pudră de cacao. Problema era că doamna Wakefield nu mai avea cacao. Aşa că a înlocuit-o cu ce avea la îndemână. Hangiţa a tăiat un baton de ciocolată Nestle şi a aruncat bucăţelele în aluat. În fond, temperatura la care aveau să se coacă fursecurile era destul de mare pentru a topi ciocolata, sau aşa credea ea. Ulterior a recunoscut că presupusese că ciocolata se va topi, dându-le fursecurilor o aromă plăcută şi uniformă. Hangiţa se aştepta să scoată din cuptor fursecuri cu ciocolată, dar, spre surpriza ei, bucăţelele de ciocolată rămăseseră intacte. Deşi erau un pic topite, în loc de fursecuri de ciocolată avea mai degrabă fursecuri cu bucăţi de ciocolată prin ele. Le-a denumit fursecurile crocante Toll House, dar azi sunt cunoscute ca fursecuri cu fulgi de ciocolată. Premiul primit din partea Nestle, ale căror vânzări au explodat după ce au pus reţeta ei pe ambalaj, a fost provizii de ciocolată pe viaţă. Iată o greşeală care a făcut cu siguranţă lumea mai bună.

Mmm!

69

Un moment ratat

Schwarze Kapelle

1938

Această greşeală a fost probabil cea mai mare ocazie ratată a secolului XX. S-a întâmplat în august 1938 şi l-a implicat pe prim-ministrul Marii Britanii, Neville Chamberlain. Cei care au citit câte ceva despre istoria celui de-al Doilea Război Mondial ştiu deja cum politica de conciliere a dus, în cele din urmă, la declanşarea războiului, când Hitler a invadat Cehoslovacia mai târziu în acelaşi an. Ce este mai puţin cunoscut este ocazia imensă pe care a avut-o Chamberlain pe masă şi a ignorat-o. Deşi, ca să gafeze în felul acela, a fost ajutat de mulţi alţii, inclusiv de Winston Churchill.

Era în august 1938 când un respectat nobil şi proprietar de pământuri, Ewald von Kleist-Schmenzin, a ajuns în Anglia. Reprezenta o organizaţie secretă din Germania, cunoscută drept Schwarze Kapelle. Această organizaţie includea un număr de lideri germani importanţi şi cunoscuţi, printre care se remarca generalul Ludwig Beck, care fusese şeful Statului Major din 1935 şi supervizase renaşterea armatei germane. Beck demisionase pentru că se temea că Hitler avea să ducă Germania într-un război dezastruos. Din conspiraţie mai făceau parte şi amiralul Canaris, comandantul Abwehrului (serviciul de spionaj militar) şi alţi oameni de forţă.

Scopul Schwarze Kapelle era acela de a-l elimina pe Hitler şi de a restaura democraţia în Germania. Existau

toate condiţiile ca lovitura de stat, căci era o lovitură de stat, să reuşească. Mulţi dintre generalii germani se simţeau nepregătiţi pentru război şi erau îngrijoraţi de poziţia foarte agresivă pe care o adopta Adolf Hitler în aproape orice chestiune externă. Grupul mai includea şi oameni de afaceri importanţi.

Planul era capturarea lui Hitler, în aşa fel încât să nu facă din el un martir şi să rişte un război civil. Odată ce ar fi pus mâna pe el, l-ar fi judecat pentru crime împotriva poporului german. Erau mai mulţi lideri nazişti importanţi care urmau, de asemenea, să fie închişi, inclusiv Hermann Göring – recent numit Reichsmarschall, Heinrich Himmler – şeful SS şi Reinhard Heydrich – care controla SD, serviciul de securitate SS. Erau indicii serioase că generalii se vor ralia în spatele complotiştilor. Tot ce mai aveau nevoie conspiratorii era un semnal clar de susţinere externă. Acesta ar fi expus eroarea oportunismului lui Hitler. Le-ar fi arătat şi celor indecişi că Germania era pusă inutil de Hitler într-o poziţie riscantă, iar acea înţelegere ar fi dat impulsul care să garanteze succesul revoltei. Nu aveau nevoie decât de o poziţie fermă a Marii Britanii şi al Doilea Război Mondial ar fi fost evitat. În cuvintele lui Beck, „Dacă îmi puteţi aduce dovezi pozitive că britanicii vor intra în război dacă [Hitler] invadează Cehoslovacia, voi pune capăt regimului nazist!“

Kleist-Schmenzin a sosit şi a fost trecut pe ascuns de vamă de şase agenţi MI6. Era nevoie doar de o declaraţie publică din partea guvernului britanic că, dacă Hitler continua cu planul său de ocupare a Cehoslovaciei, Marea Britanie urma să declare război; apoi putea acţiona. Planurile erau gata, trupele erau plasate în dispozitiv şi ordinele erau distribuite către comandanţii germani. Acum înţelegem că vizita a fost ad literam ultima ocazie de a opri prăbuşirea Europei în război. Probabil atunci nu a fost la fel de limpede.

Prima întâlnire pe care a avut-o Kleist-Schmenzin a fost cu lordul Lloyd, un membru influent al partidului aflat la putere. Probabil că întâlnirea a fost un soi de probă iniţială pe care Schwarze Kapelle a trecut-o. A mai avut loc o întâlnire a doua zi, între Kleist-Schmenzin şi Robert Vansittart, un consilier important pe afaceri externe. Vansittart era mai preocupat în legătură cu ce avea să se întâmple cu lucruri precum graniţele Germaniei după lovitura de stat, decât să ajute grupul propriu-zis. Dar, în ziua următoare, Kleist-Schmenzin s-a întâlnit cu primul lord al Amiralităţii, Winston Churchill. A povestit din nou planurile conspiratorilor în faţa unui Churchill tăcut. Viitorul prim-ministru de război nu a dat nici un răspuns până când germanul nu s-a pregătit să plece, apoi a spus doar că l-ar interesa o colaborare cu ei doar după ce îl dădeau jos pe Hitler. Aceasta era poziţia pe care o

alegea guvernul Chamberlain. Nu aveau să facă nimic până când lovitura de stat ar fi avut succes.

De fapt, a fost chiar pe dos. Câteva săptămâni mai târziu, pe 13 septembrie, Neville Chamberlain i-a trimis o notă lui Hitler, cerându-i o întâlnire. Hitler a fost încântat că i se oferea recunoaşterea Marii Britanii şi că ei veneau la el. S-au întâlnit în Munchen pe 30 septembrie şi, în loc să-l înfrunte pe Hitler, Chamberlain a făcut tot ce putea să-i fie pe plac. Au semnat un acord care garanta „pacea pentru epoca noastră“, lucru care, evident, nu s-a întâmplat. Ce a garantat a fost, în schimb, ocuparea Cehoslovaciei de nazişti, fără nici o împotrivire din partea Marii Britanii sau a Franţei.

Schwarze Kapelle era neputincioasă. Cu Hitler preluând o ţară triumfător şi fără vărsare de sânge şi Aliaţii dovedind că nu aveau curaj să-i provoace pe nazişti, conspiraţia a fost incapabilă să acţioneze.

Câteva cuvinte mai dure despre invadarea Cehoslovaciei, şi al Doilea Război Mondial ar fi putut să nu fi existat, iar aproape 100 de milioane de vieţi ar fi fost salvate. În loc să susţină Schwarze Kapelle, guvernul britanic a ales concilierea. Şi lumea nu a mai fost niciodată la fel.

1939

În august 1939, Iosif Stalin a făcut o greşeală ale cărei ecouri ample nu au fost resimţite doar în Uniunea Sovietică, ci şi în tot restul lumii. Greşeala a fost că, pe 23 august, în acel an, dictatorul imperiului comunist a semnat un protocol secret cu Adolf Hitler. Documentul era un proiect al unei alianţe politice între Rusia şi Germania. Includea schimburi comerciale şi culturale între cele două ţări, ba chiar şi cooperare militară. În fapt, acest acord a pus bazele unei înţelegeri între două naţiuni care doreau să-şi împartă estul Europei. Una dintre clauze stabilea că, în eventualitatea unei invazii germane în Polonia, Stalin urma să dispună declanşarea infamei „lovituri pe la spate“. Rusia promitea să invadeze dinspre est teritoriul naţiunii poloneze, aflată deja sub atacul trupelor germane, şi să ocupe o mare parte a ţării.

Exista un motiv foarte bun pentru care un astfel de demers ar fi fost în avantajul Rusiei. Trupele ruseşti fuseseră destul de afectate de invazia dificilă a Finlandei. Dar, prin semnarea acestui pact cu Germania, Iosif Stalin a garantat şi începutul celui de-al Doilea Război Mondial. Naziştii se temeau de un război pe două fronturi. Cu doar câteva decenii înainte, o astfel de situaţie se dovedise catastrofală pentru Germania, în Primul Război Mondial. Pactul semnat cu Rusia oferea asigurări că

istoria nu avea să se repete. În mod ironic, doi ani mai târziu, când Hitler a decis să ignore acordul, a fost declanşată o serie de evenimente care au dus în cele din urmă la înfrângerea totală a celui de-al Treilea Reich. Pactul însă elimina orice formă de control împotriva agresiunii germane. Marea Britanie şi Franţa au păstrat o politică de conciliere. Poziţia Americii era una de indiscutabilă neutralitate, pe care nici măcar Franklin Roosevelt, cu îngrijorarea sa, n-o putea clinti. Iar acum, cu Rusia neutralizată, pur şi simplu, nu mai exista nimeni care să le ţină piept naziştilor.

Stalin avea multe motive să creadă că acest protocol era o idee bună. Unul dintre acestea era menţinerea ocupaţiei în Ucraina, Belarus şi statele baltice, precum şi în regiunea estică a fostului mare inamic al Rusiei, Polonia. La fel de avantajos era faptul că răspundea nevoii lui Stalin de a crea o zonă-tampon, care acum ajungea la aproape 200 de kilometri de graniţa reală a Rusiei. Şi, poate cel mai important, nu putea fi neglijat faptul că Adolf Hitler făcuse eforturi pentru a convinge democraţiile occidentale să i se alăture într-o cruciadă împotriva comuniştilor. Stalin era îngrijorat că Hitler ar fi putut să-şi ducă planul la bun sfârşit. Trecuseră doar 20 de ani de când majoritatea naţiunilor occidentale, alături de Japonia, îşi trimiseseră trupele în Rusia pentru a-i susţine pe membrii Gărzii Albe şi armatele antibolşevice.

În sfârşit, după cum reiese din documentele disponibile astăzi, Stalin credea că un război între Rusia şi Germania putea fi evitat. Privind în retrospectivă, ne putem da seama că era doar o iluzie, însă această convingere l-a determinat pe Stalin nu doar să semneze acordul, dar şi să ia ulterior decizii care au decimat trupele ruseşti în timpul invaziei Wermachtului, doi ani mai târziu. Stalin a sperat cu atâta disperare că Hitler va respecta termenii pactului, încât trenurile cu materii prime ale germanilor au continuat să iasă din Rusia, care se obligase să asigure o serie întreagă de resurse, chiar şi după declanşarea Operaţiunii Barbarossa, în 1941.
Leopold Unger, istoric şi autor polono-belgian, a fost perfect îndreptăţit să numească protocolul din 1939 drept „cea mai cinică acţiune a celui de-al Doilea Război Mondial şi, totodată, documentul de căpătâi al imperiului sovietic clădit în Europa în era postbelică“. Acest acord punea capăt definitiv oricăror discuţii pe marginea unui alt pact, Pactul Tripartit, încheiat între Marea Britanie, Franţa şi Rusia, în scopul menţinerii păcii şi al ţinerii în şah a lui Hitler. Practic, Stalin a decis să creadă în Adolf Hitler şi în Germania – care atacaseră Rusia în timpul Primului Război Mondial – în loc să se încreadă în sprijinul aliaţilor săi din acelaşi război.
Din perspectivă istorică, există şi alte greşeli care au schimbat cursul istoriei în mod mult mai evident decât a

făcut-o acest pact cu diavolul semnat de Iosif Stalin. Poate că şi mai grav este faptul că Stalin a considerat acest acord ca nefiind altceva decât Realpolitik: un gest plin de cinism al lui Hitler, care nu voia decât să profite de o ocazie. Aşadar, în timp ce pactul sovieto-nazist i-a creat Rusiei iluzia siguranţei, în realitate le-a dat undă verde naziştilor pentru a-şi lansa atacul asupra Poloniei şi, ulterior, asupra Franţei. A fost un factor de o importanţă covârşitoare în declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial. Încrederea într-un tratat de pace pe care Hitler l-a încălcat cu prima ocazie a fost mai mult decât o greşeală. A însemnat nu doar trădarea Poloniei şi a Europei Occidentale, ci şi o decizie pentru care însăşi Rusia, în cele din urmă, a plătit foarte scump. La aproape doi ani de la semnarea pactului de cooperare şi neagresiune, Hitler a atacat Rusia. Stalin a fost atât de şocat, încât a fost incapabil să reacţioneze în zilele cruciale de la începutul invaziei. Consecinţele greşelii sale s-au soldat cu milioane de vieţi pierdute – jumătate din populaţia Rusiei fiind nevoită să îndure ocupaţia nazistă –, precum şi cu distrugerea unei părţi importante ale bazei de producţie din Uniunea Sovietică. A fost un preţ uriaş pentru un acord pe termen atât de scurt. De puţine ori de-a lungul istoriei mai întâlnim ilustrarea unei atât de grave erori de judecată.

Pe jumătate corect

Complet greşit

1939

Linia Maginot a fost construită de Franţa ca reacţie la pierderea a peste un million de soldaţi francezi în Primul Război Mondial. Înainte de război, doctrina militară franceză fusese aceeaşi de pe vremea domniei lui Napoleon I. Dacă voiai să câştigi o bătălie, trebuia să ataci. Curajul are forţa de a învinge orice inamic, fiind o garanţie a victoriei. După cum se ştie, această doctrină nu i-a fost de prea mare folos nici măcar lui Napoleon, nici în Bătălia Naţiunilor, nici în cea de la Waterloo. Însă Franţa a rămas fidelă acestui crez. Apoi a urmat Primul Război Mondial şi viaţa în tranşee. Atacul prin sârma ghimpată împotriva armelor şi artileriei moderne s-a dovedit inutil şi fatal. Dar generalii francezi au avut nevoie de doi ani şi de o revoltă pentru a înţelege asta. Ca urmare a ororilor Primului Război Mondial, poporul francez a trecut în extrema cealaltă. Liderii Franţei postbelice au decis că atacul se dovedise o strategie dezastruoasă, aşa că soluţia era cu siguranţă apărarea. Franţa, de la Vauban şi Ludovic al XIV-lea, fusese o adevărată campioană a construcţiei de fortificaţii, aşa că fortificaţiile au devenit preocuparea principală. Rezultatul a fost Linia Maginot, care a costat peste trei miliarde de franci. În zilele noastre, această sumă ar reprezenta un

procent important din bugetul anual al Statelor Unite. Dar problema nu era costul. Greşeala pe care au făcut-o francezii a fost că au construit doar jumătate din ea. Linia Maginot nu reprezenta un singur şir de forturi. Era mai degrabă o succesiune de poziţii defensive. Linia includea de la mici buncăre pentru mitraliere, unele controlate de la distanţă cu ajutorul periscoapelor, până la cupole masive care adăposteau piese de artilerie care ar fi fost chiar spectaculoase pe o navă de război. În unele locuri, liniile de apărare măsurau peste 15 kilometri în adâncime. Forturile erau bine aprovizionate, de la proiectile de artilerie până la vinuri vechi, şi erau pregătite să ţină pe loc orice atac german săptămâni la rând fără reaprovizionare. Linia Maginot fusese proiectată iniţial pe întreaga lungime a graniţei nordice a Franţei. Jumătate din acea graniţă era cu Germania. Cealaltă jumătate era graniţa cu Belgia. Prima parte a Liniei, cea de la graniţa cu Germania, a fost terminată în anii 1930. Când construcţia Liniei Maginot a ajuns la graniţa de 240 de kilometri cu Belgia, guvernul belgian a obiectat. Belgienii au refuzat să accepte orice astfel de construcţie la graniţă, deoarece ar fi implicat abandonarea Belgiei de către Franţa în cazul unui atac german. Dar au refuzat şi ajutorul oferit de Franţa pentru a-şi construi o apărare a propriei graniţe, pentru că ar fi putut provoca Germania. Belgia a ameninţat că, dacă Franţa construia

orice sistem pe graniţă, avea să se alieze cu Germania. Reacţia francezilor a fost să nu facă nimic. Chiar şi după invazia Poloniei, nu au făcut nici un efort să mai adauge măcar nişte cazemate rudimentare la graniţa care mergea din Ardeni până la Canalul Mânecii. Jumătate din graniţa franceză era foarte bine fortificată. Jumătatea nordică, ruta pe care o folosiseră armatele germane de câte ori invadaseră Franţa în ultima mie de ani, rămăsese neprotejată. În cele din urmă, conducătorii francezi au justificat abandonarea proiectului la jumătate explicând că acum ştiau unde urmau să atace nemţii din moment ce Linia Maginot era de netrecut. Din păcate, aveau atât de multă dreptate şi greşeau atât de catastrofal!

Cu jumătate din frontieră neprotejată, Franţa s-a înţeles cu Marea Britanie asupra unei noi strategii. Când nemţii aveau să invadeze Belgia, dar numai după ce o invadau, armate uriaşe aflate în aşteptare de-a lungul graniţei franceze urmau să atace spre nord şi să întărească efectivele belgienilor. Planul chiar a funcţionat. Când Sitzkriegul (Războiul ciudat) s-a încheiat şi a început lupta dintre Franţa şi Germania, naziştii chiar au atacat nordul Belgiei; şi, aşa cum se aştepta toată lumea, o zi mai târziu, Corpul Expediţionar Britanic şi o parte însemnată a armatei franceze au trecut dincolo de graniţa neprotejată a Franţei, luând poziţii defensive de-a

lungul canalelor belgiene. În tot acest timp, nemţii doar au presat puţin şi, în principal, au aşteptat.

După ce britanicii şi francezii şi-au trimis zeci de divizii în Belgia, Wehrmachtul a atacat prin pădurea Ardeni, practic lipsită de orice apărare. Neprotejată din cauză că Linia Maginot se oprise chiar înaintea pădurii, iar francezii presupuseseră greşit că pădurea era mult prea deasă pentru a fi traversată de o ofensivă majoră. În câteva săptămâni, ofensiva germană ajungea la Canalul Mânecii. Sute de mii de soldaţi Aliaţi erau acum blocaţi în Belgia. În jur de 300 000 au fost evacuaţi în final din Dunkirk, dar mai mulţi au rămas înconjuraţi în nordul Belgiei în timp ce panzerele au trecut prin zonele neapărate ale graniţei franceze şi au împânzit Franţa. Exact la o lună după atacul din Ardeni, naziştii ocupau Parisul.

Partea finalizată a Liniei Maginot a funcţionat; cele câteva atacuri ale naziştilor executate de-a lungul ei din Germania au eşuat. Dar, după căderea Franţei, majoritatea celor care o apărau au fost nevoiţi să se predea. Ţineau armele îndreptate în direcţia greşită şi multe dintre familiile lor erau în mâinile nemţilor. Cele câteva fortăreţe care au rezistat nici măcar nu au fost atacate. Buldozerele le-au acoperit pur şi simplu turelele, puţurile de ventilare şi intrările cu metri întregi de pământ.

Dar permiţând politicului să prevaleze asupra bunului

simţ militar, fortificaţia incredibil de costisitoare nu a fost nimic mai mult decât o capcană pentru personalul ei. Dacă toţi acei bani folosiţi la construcţia Liniei Maginot ar fi fost cheltuiţi pe tancuri, avioane şi artilerie, armata franceză ar fi fost mult mai puternică. Însă avuţia postbelică a Franţei a fost irosită pe o linie defensivă care, nefinalizată, nu a fost defel utilă.

Dacă Franţa ar fi ignorat obiecţiile iraţionale ale Belgiei şi ar fi finalizat Linia Maginot, mai mult decât probabil că aceasta şi-ar fi îndeplinit scopul. Dacă în 1940 panzerele germane ar fi trebuit să-şi croiască drum printr-o Linie Maginot finalizată, pierderile lor ar fi fost uluitoare. Probabil că naziştii tot ar fi învins Franţa, dar într-un război mult mai lung. Sau poate nu ar fi învins-o, pentru că Blitzkriegul ar fi avut un efect neînsemnat asupra poziţiilor extrem de fortificate care se susţineau între ele. Franţa ar fi putut chiar supravieţui îndeajuns de mult pentru a învăţa să ducă un război modern sau ar fi împins invadatorii nemţi în încă un impas.

72

Atât de aproape de victorie!

Un miracol din greşeală

1940

Blitzkriegul distrugea Franţa. Wehrmachtul trecuse fluierând prin „impenetrabila“ pădure Ardeni şi ocolise Linia Maginot. Diviziile de panzere conduseseră o ofensivă

spre Canalul Mânecii care rupsese practic trupele britanice de armata franceză şi le împingea înapoi, spre coastă. Pe 24 mai 1940, Corpul Expediţionar Britanic (CEB) se lupta din greu cu Armata II Germană. În aceeaşi zi, primele panzere ale lui Heinz Guderian erau la 50 de kilometri de portul Dunkirk. Un număr însemnat de unităţi germane blindate şi extrem de mobile se aflau în apropiere de Dunkirk, ultimul port continental la Canalul Mânecii aflat încă sub controlul Aliaţilor. Naziştii aveau în apropierea portului mai multe unităţi decât toate trupele CEB la un loc. Mai rău, CEB era complet angajat în luptă şi nu se putea lipsi de nimic pentru a se ocupa de ameninţarea care venea din spate. Britanicii au fost salvaţi doar pentru că, în aceeaşi zi, divizia de panzere a Grupului A al Armatei, care includea toate forţele ce înfruntau CEB, a primit ordin de la feldmareşalul Gerd von Runstedt de a se opri şi de a se repoziţiona pe canalele de la Lens la Gravelines. Ordinul nu doar că l-a oprit pe Guderian să atace portul, dar a şi eliberat din presiunea asupra restului CEB. Se prea poate ca acel ordin să fi privat Germania de ultima şansă de a forţa o pace cu Marea Britanie.

Evacuarea de la Dunkirk

Au existat de atunci o mulţime de speculaţii în privinţa motivului pentru care a fost luată decizia opririi panzerelor. După război, nimeni nu a fost sigur de ce

fusese dat acel ordin. Cu siguranţă nu pentru că blindatele ar fi fost nevoite să se oprească. Jurnalele a arătat că oamenii şi tehnica de luptă puteau continua atacul şi chiar erau frustraţi că nu o puteau face.
Adesea, speculaţiile se bazează pe teoria că Hermann Göring îşi dorea ca gloria administrării loviturii de graţie Corpului Expediţionar Britanic să aparţină doar Luftwaffe. Reichsmarschallul Göring era al doilea om din guvernul nazist şi mâna dreaptă a lui Hitler, aşa că ar fi putut face foarte uşor o asemenea cerere.
Ordinul a venit de la cel mai înalt nivel şi a fost probabil influenţat de dorinţa lui Hitler de a încheia o pace rapidă cu Marea Britanie, care să-i lase armata liberă să se ocupe de Rusia. Planurile atacului din vara următoare erau puse deja la punct. Este posibil ca lăsarea CEB să scape sau măcar să se predea în loc să fie distrus să fi fost o manevră folosită de Führer pentru a încuraja îmbunătăţirea relaţiilor cu britanicii. În acel moment, Hitler încă mai spera să se alieze cu fraţii arieni englezi în războiul planificat împotriva tuturor slavilor şi a celorlalţi untermenschen (suboameni). Sau poate că ordinul a fost dat pentru că Hitler experimentase personal noroaiele Flandrei în Primul Război Mondial şi se temea că elita blindată a armatei sale se va împotmoli şi nu va mai putea fi folosită pentru a determina Franţa să capituleze. Ce e sigur este

că decizia nu a fost provocată de nici o acţiune de-a Aliaţilor şi nici nu a fost prea populară în Statul Major german. Oricare au fost motivele, această greşeală ar fi putut schimba întregul curs al celui de-al Doilea Război Mondial.

Dacă Dunkirk ar fi căzut, CEB şi Aliaţii nu ar mai fi avut de unde să se retragă. Cei 338 000 de oameni evacuaţi ar fi murit sau ar fi căzut prizonieri. Grosul corpului de ofiţeri şi subofiţeri britanici care au format ulterior nucleul armatei britanice care a luptat în Africa de Nord şi a debarcat în Normandia ar fi fost pierdut. Unul dintre efectele probabile ale unei asemenea pierderi asupra Marii Britanii ar fi fost prăbuşirea moralului populaţiei civile. Dacă s-ar fi întâmplat aşa, exista o mare probabilitate ca Marea Britanie să fi intrat în tratativele de pace pe care şi le dorea Hitler. Iar, la acele tratative, Imperiul Britanic ar fi putut foarte bine să fie reprezentat de mai puţin hotărâtul Clement Atlee şi nu de Winston Churchill. Churchill şi-a câştigat funcţia de prim-ministru parţial venind pe valul de încredere de după retragerea de succes a CEB. Dacă cea mai mare parte a Armatei Regale ar fi fost pierdută, mai timidul şi conciliatorul Atlee ar fi acceptat probabil în locul lui funcţia de premier. În realitate, lui Clement Atlee i s-a oferit postul de premier al Marii Britanii, dar el l-a refuzat în favoarea lui Churchill. Din moment ce Hitler declarase

public că îi privea pe britanici ca fiind fraţi arieni, această afirmaţie ar fi putut încuraja un acord de pace care să le conserve acestora imperiul. Evitarea unui război pe două fronturi era o dogmă a strategiei germane. Acea doctrină, combinată cu hotărârea lui Hitler de a ataca Rusia comunistă, sugerează că termenii pe care Führerul i-ar fi putut oferi Marii Britanii ar fi fost cu siguranţă foarte generoşi.

Chiar şi dacă pierderea CEB nu ar fi forţat Marea Britanie să semneze acordul de pace, ar fi schimbat drastic felul în care regatul ar mai fi putut lupta în următorii câţiva ani. Ar fi putut însemna foarte bine o retragere completă din bazinul mediteranean, lăsându-l în mâinile Axei. Mulţi dintre cei care au luptat şi, în cele din urmă, l-au oprit pe Rommel în Africa de Nord erau supravieţuitori ai evacuării de la Dunkirk. Cu CEB pierdut, ar fi fost improbabil ca zeci de mii de oameni să plece din Anglia şi să meargă să apere Canalul Suez şi Egiptul. Fără îndeajuns de multe trupe care să le respingă atacul, Africa ar fi putut cădea în mâinile italienilor fără a fi nevoie de Afrika Korps.

Lipsa trupelor care să ajute Grecia în 1941 ar fi afectat şi mai dramatic cursul întregului război. Când italienii au atacat Grecia, britanicii au adus mai multe divizii care au apărat peninsula cu succes alături de armata Greciei. Cu acest ajutor, italienii au fost opriţi şi

împinşi înapoi. Grecii erau chiar în ofensivă în Albania într-o lună de la atacul Italiei. Ca urmare a succesului anglo-grec, armata germană a trebuit să intervină cu forţe însemnate. Acea intervenţie a amânat începutul Operaţiunii Barbarossa, invadarea Rusiei. În Rusia, mai târziu în acel an, succesele armatei germane au fost din ce în ce mai rare, apoi au încetat, odată cu înrăutăţirea vremii. Fără forţele britanice trimise în Grecia, intervenţia germană nu ar mai fi fost neapărat necesară, sau nu atât de necesară încât să amâne Operaţiunea Barbarossa. Doar iarna timpurie din 1941 a oprit mutarea mai multor divizii de panzere înapoi, în atacul asupra Moscovei. Fără acea întârziere şi cu încă o lună de vreme bună după începerea invaziei, capitala Rusiei ar fi putut cădea. Capturarea Dunkirk şi a CEB în 1940 ar fi putut însemna că Germania din 1941 ar fi fost aptă să atace Rusia mai devreme, în timpul verii. Ar fi putut avea atunci la dispoziţie destulă vreme bună pentru a cuceri, aşa cum Wehrmachtul aproape a făcut-o, centrul politic şi modul vital de transport al întregii Uniuni Sovietice: Moscova. Dacă ar fi făcut-o, ar fi paralizat, dacă nu distrus, Rusia înainte ca frigul iernii ruseşti să se instaleze. Decizia de a opri panzerele lui Guderian chiar înainte de Dunkirk ar putea fi greşeala în urma căreia Germania a pierdut al Doilea Război Mondial.

Omul renaşterii

În cine ai încredere?

1940

Iată un „cum ar fi dacă“: dacă ai fi liderul unei naţiuni aflate în război, în cine ai avea încredere ca aghiotant?

În cineva care:

1.

A oprit panzerele din drum doar ca aviaţia sa să beneficieze de laurii victoriei pentru distrugerea britanicilor blocaţi în Belgia şi în schimb a lăsat peste 300 000 de soldaţi inamici să fie evacuaţi de la Dunkirk.

2.

A eşuat în Bătălia pentru Anglia deşi Luftwaffe depăşea net numeric Royal Air Force. Apoi a dat vina pe propriii piloţi şi i-a făcut laşi.

3.

S-a lăudat public şi încontinuu că Luftwaffe nu va lăsa un singur aparat de zbor britanic deasupra Berlinului. Într-un interviu la radio, a spus că dacă va cădea o singură bombă, „să-mi spuneţi Meier“, care însemna în argoul vremii „aş fi un prost“, şi, o săptămână mai târziu, 75 de bombardiere britanice atacau capitala Germaniei cu pierderi minime.

4.

A garantat că dacă Armata 6 va rămâne înconjurată în Stalingrad, aviaţia sa va lansa 750 de tone de provizii

pe zi. A făcut această promisiune în ciuda faptului că propriii ofiţeri l-au informat că nu aveau destule avioane să transporte nici măcar o treime din acea cantitate. Armata primise ordin să păstreze oraşul şi să nu străpungă încercuirea dacă avea ocazia. În final, înfometaţi şi fără muniţie, peste jumătate de milion de soldaţi germani şi ai Axei au murit la Stalingrad.

5.

I-a interzis comandantului piloţilor de vânătoare, Adolf Galland, să raporteze că noile avioane de luptă americane însoţeau acum bombardierele adânc în Germania.

6.

Chiar în timp ce Aliaţii bombardau oraşele Germaniei, a continuat să extindă imperiul industrial Uzinele Göring până când a ajuns la 700 000 de angajaţi, mulţi dintre ei provenind din lagărele de muncă. Cele mai multe produse ale Uzinelor Göring erau contractate de guvernul nazist şi de Luftwaffe. Puteţi pune pariu că nu era vorba de licitaţii. În timpul războiului, compania sa l-a făcut unul dintre cei mai bogaţi oameni din Germania.

7.

Folosea regulat morfină, de care era dependent încă din 1923. Din cauza dependenţei sale, Reichsmarschallul s-a îngrăşat cu peste 50 de kilograme până în 1943.

8.

Era recunoscut drept cel mai mare hoţ de artă din istorie, punând întregi unităţi militare să jefuiască mii de comori artistice din toată Europa pentru colecţia sa personală.

Cine ar avea încredere şi s-ar baza pe un asemenea om? Hitler a făcut-o. Omul, desigur, era Hermann Göring. Acesta a devenit ministrul de război al lui Hitler, comandantul Luftwaffe şi, ca Reichsmarschall, numărul doi în guvernul nazist. A fost chiar succesorul desemnat al lui Hitler până aproape de finalul războiului. Indiferent câte greşeli a făcut Göring, Hitler a făcut greşeala de a continua să se încreadă în „Hermann Grasul“, autodeclaratul om al Renaşterii. Poate ar trebui să fim recunoscători pentru această greşeală. Cât de înfricoşătoare ar fi lumea azi dacă Führerul ar fi găsit un om competent care să-i fie mâna dreaptă?

74

Orbiţi de răzbunare

O victorie irosită

1940

Două greşeli făcute în august 1940 ar putea să fi schimbat întregul război. Una a fost făcută de avionul care conducea o mică escadrilă de bombardiere Heinkel pe 24 august. Era noapte, iar bombardamentele precise pe timpul nopţii erau dificile. În 1940 nu exista GPS sau altă metodă ca un pilot să ştie exact unde se află.

Singura cale era să urmeze, pur şi simplu, reperele din teren. Era o cale extem de riscantă pe timp de noapte. Chiar şi la lumina zilei, urmărirea unui traseu de zbor pe o hartă deasupra teritoriului inamic, în timp ce se trăgea asupra ta de la sol şi din avioanele de vânătoare, era dificilă. În beznă devenea incredibil de uşor să deviezi de la traseu zeci de kilometri. Prin urmare, nu a fost nimic neobişnuit când o escadrilă de bombardiere aflată deasupra Angliei scufundate în întuneric s-a rătăcit. Singura deosebire din noaptea aceea a fost că s-au rătăcit deasupra centrului Londrei.

Se întâmpla în punctul culminant al Bătăliei pentru Anglia. Dacă putea domina aerian, Germania putea controla Canalul Mânecii şi invada Anglia. Armata engleză fusese spulberată pe continent, iar cei care reuşiseră să scape îşi lăsaseră în urmă tunurile, tancurile şi chiar armele. Singurele care mai protejau Anglia de invazie erau Royal Air Force şi Royal Navy. Dar fără controlul aerian al spaţiului de deasupra Canalului Mânecii, navele Royal Navy ar fi fost scufundate cu uşurinţă. Un astfel de scenariu ar fi însemnat că Armata Regală nu ar fi avut practic nici o şansă de a apăra insula de o debarcare germană. Din 13 august, Luftwaffe provocase constant RAF. Ţintele nemţilor erau chiar avioanele RAF. Bombardierele germane loviseră aeroporturile, fabricile de avioane şi, ocazional, ciudatele turnuri radar de pe

coasta Angliei. Acest lucru a obligat aparatele Hurricane şi Spitfire ale RAF să întâmpine fiecare atac în aer pentru a nu fi distruse la sol.

Bătălia pentru Anglia

Tehnica obişnuită a nemţilor era să trimită bombardiere protejate de avioane de vânătoare pe timpul zilei şi neprotejate pe timpul nopţii. Strategia funcţiona. Când avioanele de vânătoare britanice decolau pentru a ataca bombardierele ziua, avioanele de vânătoare naziste le puteau ataca. Dat fiind că avioanele de vânătoare ale RAF erau depăşite numeric mai mult decât de două ori, acest lucru a provocat o uzură constantă care avantaja Germania.

Într-un mesaj adresat în 3 iunie secretarului de stat al aerului, Winston Churchill spunea:

Cabinetul a aflat cu nelinişte că nu mai aveţi destui piloţi de vânătoare şi că au devenit deja un factor de limitare... Lordul Beaverbrook a reuşit o creştere surprinzătoare a aprovizionării şi a reparaţiilor de avioane şi, în acelaşi timp, să limpezească confuzia şi scandalurile din industria producătoare de avioane. Sper din suflet că veţi reuşi să faceţi la fel de mult pe partea de personal, pentru că ar fi de-a dreptul regretabil să avem aparate care să aştepte la sol piloţii care să le folosească.

Pe 19 august, vicemareşalul aerului Keith Park comenta îngrijorat în timpul unei dezbateri încinse legate de cum

ar fi mai bine să procedeze aviatorii englezi – dacă să intre în luptă pe măsură ce soseau sau să formeze formaţii mai mari care să atace în masă avioanele germane – că pierderile de avioane şi de piloţi deveniseră atât de mari încât întrebarea nu-şi mai avea rostul. El a subliniat că o formaţie mare era încă de preferat, „dar momentan nu mai suntem oricum în poziţia de a o implementa“. Nu mai existau destui piloţi care să poată forma vreo escadrilă mai mare. Pentru britanici, devenea limpede că Luftwaffe câştiga ceea ce avea să fie ulterior denumită Bătălia pentru Anglia. Nemţii, la rândul lor, ştiau asta. Chiar în ziua precedentă celei în care bombardierele Heinkel se rătăciseră deasupra Londrei, Reichsmarschallul Hermann Göring ordonase Luftwaffe
să continue lupta împotriva forţelor aeriene duşmane până la noi ordine, cu scopul de a slăbi efectivele engleze. Inamicul trebuie forţat să-şi folosească avioanele de vânătoare prin atacuri neîncetate. În plus, industria aeronautică şi organizarea la sol a forţelor aeriene vor fi atacate individual de avioane zi şi noapte, dacă condiţiile meteo nu permit zborul în formaţie completă.
Deci, după cum stăteau lucrurile, cu RAF aproape terminat şi în criză de piloţi, Operaţiunea Leul de Mare, invadarea Angliei, părea inevitabilă. Şi atunci acele câteva bombardiere Heinkel au deviat de la curs. Fără a-şi

vedea ţintele şi hotărând că era timpul să se întoarcă spre aeroporturile din Franţa, au făcut ce trebuiau să facă. Au lansat, pur şi simplu, bombele fără să ţintească nimic anume. Fără bombe, avioanelor le era mai uşor să evite inamicii. Această debarasare a bombelor era o practică obişnuită a ambelor părţi în timpul războiului.
S-a întâmplat că, fără să ştie, piloţii Heinkel se aflau deasupra Londrei. Bombele în sine au provocat distrugeri minore, dar reacţia a fost imensă.
După ce nemţii bombardaseră Rotterdam pe 15 mai 1940, politica oficială a RAF devenise aceea de a bombarda toate ţintele militare chiar dacă ţinta era localizată undeva unde era garantat şi un număr de victime civile. Asemenea bombardamente erau însă rare. Ambii combatanţi evitaseră bombardarea oraşelor inamicului. Însă când nemţii au părut să atace Londra, lucrurile s-au schimbat. Britanicii au reacţionat ridicând 95 de bombardiere RAF care au zburat până la maximum autonomiei. Misiunea lor era de a bombarda baza aeriană Tempelhof, aflată în apropierea centrului Berlinului. 81 dintre acele bombardiere au ajuns deasupra Berlinului, dar, aşa cum se întâmpla în mod obişnuit în timpul războiului, precizia bombardamentului a fost groaznică, iar în acea noapte bombele lor au căzut peste toată capitala Germaniei.
Göring, care se lăudase cu cât de bine decurgea

războiul aerian împotriva Angliei, a fost mai mult decât jenat. Promisese personal şi public cetăţenilor Berlinului că nu vor vedea vreodată un avion britanic deasupra oraşului lor. Himmler îl prezentase făcând acea promisiune la radio de mai multe ori în săptămânile premergătoare raidului-ripostă al englezilor. Şi Adolf Hitler era furios. În urma a ceea ce părea a fi o reacţie emoţională, cei trei au ordonat ca atacurile asupra Angliei să nu se mai concentreze pe RAF şi să se bombardeze Londra şi celelalte centre industriale şi urbane.

Deja cele mai multe baze aeriene de pe coasta Angliei deveniseră inutilizabile. RAF avea o mulţime de avioane, dar avea nevoie disperată de piloţi instruiţi. Piloţii care existau zburaseră constant săptămâni întregi şi erau epuizaţi. Unele bombardiere germane începuseră să pătrundă în spaţiul aerian britanic fără ca măcar un avion RAF să le intercepteze. Acei „câţiva“ eroi ai lui Churchill erau la pământ şi număraţi de arbitru. Marea Britanie era la câteva zile de pierderea controlului spaţiului aerian al Canalului Mânecii şi al Angliei.

Dar reacţia Germaniei la raidul asupra Berlinului a schimbat totul. Londra a început să sufere, dar RAF nu mai simţea presiunea. În timp ce bombardierele germane au aruncat Londra în haos în primele zile ale atacului Blitz, piloţii Royal Air Force au reuşit să se odihnească, avioanele lor să fie reparate, şi să fie aduşi noi piloţi.

Bazele aeriene au putut fi reparate şi toate staţiile radar au fost puse iar în funcţiune. Bătălia pentru Anglia a mai durat câteva săptămâni, dar RAF nu a mai fost niciodată atât de aproape de înfrângerea totală. Până în septembrie, Hitler a fost obligat să accepte că invadarea Angliei era imposibilă.

Dacă acele bombardiere Heinkel nu şi-ar fi aruncat bombele accidental asupra Londrei pe 24 august, este posibil ca al Treilea Reich să fi câştigat al Doilea Război Mondial. Statele Unite nu se implicaseră deocamdată şi nu aveau s-o facă decât peste un an. Cu Anglia obligată să capituleze sau să fie ocupată, chiar dacă Statele Unite ar fi intrat în război, nu mai exista nici o bază în apropierea Europei de unde să poată fi pornită o invazie. Mai important, dacă RAF, care fusese la câteva zile de colaps, ar fi fost învinsă şi Anglia ar fi fost obligată să ceară pacea, jumătate de milion de soldaţi care apărau Europa Occidentală ar fi fost liberi să participe la invadarea Rusiei, un an mai târziu. Cu atât de mulţi oameni şi tancuri în plus, capacitatea Rusiei de a supravieţui în acele prime luni ar fi fost îndoielnică. Fără ei, unităţile germane au ajuns până la 22 de kilometri de Moscova.

Piloţii Heinkel au făcut o greşeală obişnuită urmând procedurile standard când au aruncat bombele fără să-şi dea seama că Londra era dedesubt. Dar reacţia lui

Hitler şi a lui Göring la riposta britanică a dus la pierderea Bătăliei pentru Anglia şi şansa de a scoate Marea Britanie din război. Decizia emoţională şi arogantă de a schimba tactica pentru a bombarda Londra în august 1940 i-a costat probabil pe nazişti victoria în al Doilea Război Mondial.

75

Nepregătiţi

Abandonaţi în frig

1941

Istoria războaielor a demonstrat de multe ori că încrederea exagerată în forţele proprii poate ucide, iar această eroare de judecată a ucis sute de mii de oameni.

Dacă avea motive cineva să fie încrezător în 1941, acesta era Adolf Hitler. În 1939, Germania cucerise Polonia în câteva săptămâni. Nu doar că Blitzkriegul asigurase victoria, dar părea să asigure o victorie finală rapidă. Apoi a venit Operaţiunea Barbarossa, invazia germană în Rusia. Atacând Rusia, nemţii au riscat totul. Consecinţele eşecului, chiar şi ale nereuşitei unei victorii rapide, sunt demonstrate de istorie. Dar, în 1941, Hitler se considera un geniu militar şi, până una alta, părea a fi unul. Toată Europa, de la Polonia până în Pirinei, era ocupată de Germania sau îi era aliată. Pe 22 iunie, 3 milioane de soldaţi germani şi aliaţii lor au atacat Rusia.

Cumva, mai ales pentru că Stalin refuza să creadă că aşa ceva avea să se întâmple şi îi executa pe toţi cei care nu erau de acord cu el, Wehrmachtul a reuşit să îi surprindă pe ruşi.

În primele luni ale invaziei, sute de mii de soldaţi ruşi au fost luaţi prizonieri. Într-un singur caz, aproape 700 000 de oameni s-au predat sau au fost ucişi când o mare parte a Ucrainei a fost înconjurată. Apoi a început să se facă frig, iar o greşeală, care nu este deloc caracteristică planificării meticuloase atribuite în mod normal Statului Major german, a devenit evidentă.

Greşeala a fost că Hitler şi ceilalţi erau atât de convinşi de o victorie rapidă, precum cele din Polonia şi Franţa, încât nu exista nici un plan pentru a asigura echipamentul necesar armatei pentru a continua lupta pe timpul iernii ruseşti.

Acum, aceasta înseamnă mult mai mult decât simpla lipsă a mantalelor şi a izmenelor. Camioanele şi tancurile nu au fost pregătite de iarnă. Radiatoarele aveau să îngheţe şi chiar motorina căpăta o consistenţă ca de ceară la temperaturi negative. Armele au îngheţat, pur şi simplu, în toiul luptei, iar mitralierele răcite cu apă au devenit inutilizabile. În plan personal, nu existau saci de dormit sau corturi izolate, aşa că mii de soldaţi germani au murit literalmente de frig în somn.

Cum spuneam mai devreme, există axioma că nici un

plan de bătălie nu supravieţuieşte contactului cu inamicul, dar iarna poate fi prevăzută. Prin supraestimarea forţelor proprii sau apreciind eronat că stepele Rusiei ar putea fi similare cu Europa Occidentală dens populată, nu s-a luat nici o măsură pentru ca Wehrmachtul să continue lupta pe timpul iernii. Au mai fost şi alţi factori care au dus la înfrângere, precum schimbarea obiectivelor şi Hitler care se hotărâse să deplaseze diviziile de tancuri de colo-colo, creând întârzieri. Dar adevărata greşeală nu a fost aşteptarea unei victorii rapide, ci mai degrabă pregătirea invaziei plecând de la premisa că toată Rusia putea fi cucerită în câteva luni, înainte ca faimoasa iarnă rusească să înceapă. Această neglijenţă a făcut ca Germania să nu poată lupta nici pe departe la adevărata sa capacitate în frigul pătrunzător. A costat Wehrmachtul zeci de mii de victime inutile din pricina degerăturilor sau mai rău. Greşeala de a se pregăti doar pentru rezultatul favorabil l-a garantat practic pe cel nefavorabil. Dacă armata germană ar fi fost echipată corespunzător şi pregătită să continue lupta pe timpul iernii, chiar ar fi putut cuceri Moscova şi forţa Rusia să accepte pacea în termenii lui Hitler.

76

Avertisment ignorat

Eşec informaţional

1941

Există o mulţime de întrebări legate de ce anume a provocat dezastrul de la Pearl Harbor, din 7 decembrie 1941. Pe 8 decembrie deja se întreba toată lumea cine ce greşise şi cine ce omise să facă. După mai bine de 60 de ani şi zeci de cărţi, întrebările au rămas.

Rezultatul acestei greşeli uriaşe este simplu de definit. Flota SUA şi aeroporturile forţelor aeriene americane nu erau pregătite pentru un atac. Erau aranjate în aşa fel încât să fie cel mai vulnerabile posibil. Dacă nu cumva foarte mulţi oameni au vrut să vadă flota Pacificului măcelărită, şi nu au vrut, a intervenit o greşeală care a cedat controlul Pacificului pentru luni de zile după aceea. Comandantul flotei Pacificului era amiralul Kimmel, iar generalul Short comanda bazele aeriene ale armatei. Forţele aeriene nu erau încă o armată separată.

Duminică, 7 decembrie 1941, aşa cum arată harta de la paginile următoare, japonezii au lovit şi flota din port, şi bazele aeriene. Atacul i-a luat complet prin surprindere pe toţi cei din Hawaii. În multe cazuri, doar oamenii de bază se aflau la bordul navelor, iar muniţia pentru tunurile antiaeriene era încuiată. Nu trebuia să se întâmple aşa. Cineva a făcut o greşeală imensă, care a afectat întregul război din Pacific. Eşecurile au existat, dar nu este vorba de cele la care s-ar aştepta cei mai mulţi dintre noi.

În primul rând, să eliminăm orice idee că n-ar fi

existat suficiente semnale de alarmă. Trei note transmise cu câteva zile înainte exclud această ipoteză. Chiar dacă Pearl Harbor nu părea a fi ameninţat direct, tonul acestor note informative arăta că războiul era aproape şi inevitabil. Singura întrebare era unde va începe. Citiţi:

D

E L

A DEPARTAMENTUL FORŢELOR NAVALE,

27 NOIEMBRIE 1941

Această telegramă trebuie văzută ca un avertisment de război. Negocierile cu Japonia pentru stabilizarea condiţiilor în Pacific au încetat şi este aşteptată o mişcare agresivă din partea Japoniei în următoarele câteva zile. Numărul şi echiparea trupelor japoneze, precum şi organizarea flotei militare indică o expediţie amfibie împotriva insulelor Filipine, Thailanda sau a peninsulei Kra, sau posibil Borneo. Executaţi pregătirea defensivă corespunzătoare îndeplinind sarcinile cuprinse în WPL 46 [planul de război al forţelor navale]. Informaţi autorităţile locale şi pe cele ale armatei. Un avertisment similar este trimis acum şi de Departamentul de Război.

În 1941, forţele aeriene făceau parte din Armata SUA.

D

E L

A DEPARTAMENTUL ARMATEI, 27 NOIEMBRIE 1941

Negocierile cu Japonia par să fie practic încheiate, cu posibilităţi minime ca guvernul Japoniei să mai revină. Acţiunile viitoare ale japonezilor greu de anticipat, dar acţiuni ostile posibile în orice moment. Dacă ostilităţile nu pot, repetăm nu pot, fi evitate, Statele Unite doresc ca Japonia să comită primul act de război. Această strategie nu, repetăm nu, trebuie interpretată ca o restrângere a cursului acţiunilor care să vă pună în pericol apărarea. Înaintea unei acţiuni ostile a Japoniei vă cerem să luaţi toate măsurile de recunoaştere şi altele pe care le consideraţi necesare, dar aceste măsuri trebuie luate în aşa fel încât să nu, repetăm să nu, alarmeze po
pulaţia
civilă sau să dezvăluie scopul lor. Raportaţi măsurile luate. Dacă vor apărea ostilităţi, veţi acţiona conform sarcinilor trasate în Rainbow Five [planul de război al armatei] atât cât se referă la Japonia. Limitaţi diseminarea acestor informaţii strict secrete la un minimum de ofiţeri esenţiali.

D

E L

A ŞEFUL OPERAŢIUNILOR NAVALE, 3 DECEMBRI

E 1941

Au fost recepţionate informaţii foarte solide conform cărora ieri au fost trimise posturilor diplomatice şi consulare japoneze din Hong Kong, Singapore, Batavia,

Manila, Washington şi Londra instrucţiuni ferme şi urgente de a distruge imediat cele mai multe coduri şi cifruri şi de a arde... documente secrete.

Deci, cu patru zile înaintea atacului japonez de la Pearl Harbor, ambii comandanţi ştiau că diplomaţii japonezi se pregăteau de război. Singura surpriză a fost că atacul a venit în Hawaii.

Dacă ai fi comandat singura flotă americană din Pacific sau principala bază aeriană din Pacific cum ai fi acţionat? Amiralul Kimmel şi generalul Short au decis că, în ciuda iminenţei unui război, nu era nici un motiv de îngrijorare în privinţa unui atac asupra Pearl Harbor, dat fiind că diversele servicii de spionaj nu menţionaseră specific unul, dar au văzut semnele altor atacuri (care s-au întâmplat, de asemenea). Aşa încât, pe baza acestor considerente şi probabil dintr-un egocentrism personal şi rasial, nu au făcut nimic pentru a se pregăti pentru un astfel de atac. Insula nu era nici măcar în alertă, iar membrilor echipajelor li s-a permis să părăsească toate navele andocate în port. Evident, Kimmel nu vedea vreo ameninţare la adresa flotei sale.

Greşeala devine şi mai de neînţeles dacă ne gândim că, un an mai devreme, avioane britanice atacaseră şi scufundaseră o bună parte a flotei italiene andocate în portul Taranto, la fel de mic şi de protejat ca Pearl Harbor. Sau că, din 16 noiembrie, grosul flotei japoneze

şi toate portavioanele mari, pur şi simplu, dispăruseră. Statele Unite nu aveau habar unde se afla flota unei ţări despre care ştia că se pregăteşte să le atace. Şi totuşi, comandanţii forţelor din Hawaii au păstrat nivelul scăzut de alertă în bazele lor.

Această atitudine şi nivelul scăzut de alertă au dus la câteva greşeli minore care au înrăutăţit lucrurile. Când noua unitate radar a reperat primul val de atacatori, operatorul i-a spus comandantului său, iar acesta a presupus că erau cele şase bombardiere ale armatei aşteptate în acea dimineaţă. Navele au emis avertismente radio când japonezii le-au survolat, dar acestea au fost procesate într-un centru de comunicaţii deservit de un număr minim de operatori şi doar când a fost prea târziu. Nici rapoartele observatorilor de pe submarine nu au reuşit să ridice nivelul de alertă al bazelor. În ciuda situaţiei, a ceea ce putea fi observat cu ochiul liber şi a poziţiei necunoscute a flotei de portavioane japoneze, de la comandanţi în jos, nimeni nu a făcut nimic la timp pentru a preveni dezastrul.

De fapt, e incorect spus nimic: ambii comandanţi americani luaseră câteva măsuri recente. Acestea au fost însă nişte decizii foarte proaste care au agravat situaţia. În Pearl Harbor îşi aveau baza opt cuirasate, trei portavioane şi multe alte vase de sprijin. Chiar şi andocate, dacă ar fi fost în alertă şi avertizate, acestea

ar fi format o puternică forţă defensivă antiaeriană. Din păcate, flota era la un nivel de alertă foarte scăzut, ceea ce a însemnat că duminică dimineaţă cea mai mare parte a echipajelor era pe uscat. Când au atacat japonezii, pe nave nu erau nici măcar destui marinari pentru a deservi toate tunurile. Cei care se aflau la bordul navelor sau fost treziţi de explozii şi de sirene. Mulţi nici măcar nu au ajuns pe punte sau la posturi înainte ca vasele lor să fie scufundate. Chiar şi nepregătite, forţele navale şi cele ale armatei au doborât 29 de avioane din cele două valuri de peste 350 de aparate care au atacat.

Ata

curile asupra Pearl Harbor

Forţele aeriene ale armatei erau la fel de prost pregătite. Cei câţiva oameni care se aflau în bază au fost surprinşi la micul dejun. Magaziile de muniţie erau încuiate şi, când a atacat primul val, doar un sfert dintre mitraliere şi doar 4 din cele 31 de baterii antiaeriene au tras. Generalul Short fusese mai preocupat de sabotajele spionilor ascunşi în numărul mare de japonezi care populau Hawaii decât de şansele ca bazele sale aeriene să fie bombardate. Drept urmare, ordonase ca toate avioanele să fie aliniate în câmp deschis, pe pistele aeroporturilor. Astfel, toate erau departe de garduri şi poliţiştii militari le puteau avea permanent sub observaţie.

Acest aranjament le-a făcut şi ţinte perfecte pentru bombele şi mitralierele avioanele japoneze. Acestea au zburat, pur şi simplu, de-a lungul liniilor ordonate de avioane americane şi au putut distruge o mulţime de aparate la fiecare raid. Practic, nici un avion al armatei nu a decolat, nici măcar o oră mai târziu, când a lovit al doilea val.

Când s-a încheiat al doilea atac, cinci cuirasate şi două distrugătoare erau scufundate sau atât de grav avariate încât nu au mai putut fi folosite în restul războiului. Încă patru cuirasate şi cinci crucişătoare erau avariate. Forţele aeriene pierduseră aproape 200 din cele 350 de avioane, mare parte din cele rămase fiind oricum avariate. Peste 2 400 de marinari veterani, infanterişti marini şi soldaţi au murit. Doar întâmplarea a făcut ca toate cele trei portavioane americane să fie în larg şi astfel să se evite un dezastru total.

Greşeala făcută de amiralul Kimmel şi de generalul Short a fost să nu fie pregătiţi. O altă eroare a fost să ignore informaţiile primite de la serviciile secrete. Dacă flota americană a Pacificului nu ar fi fost practic neutralizată pe 7 decembrie 1941, expansiunea şi succesele japoneze din 1942 ar fi fost mult mai mici. Insulele Filipine ar fi putut fi întărite şi astfel nu ar fi existat nici Marşul Morţii de la Bataan. Dar greşeala a existat şi, timp încă un an, Japonia s-a extins fără a

întâmpina vreo rezistenţă reală până a ocupat cea mai mare parte a Oceanului Pacific, ameninţând însăşi Australia. Aceşti doi comandanţi, care au demisionat pe 8 decembrie, au ţinut cele mai importante baze americane din Pacific la un nivel scăzut de alertă. Cu războiul aşteptat să înceapă în orice moment, a fost o greşeală care a costat mii de vieţi şi a schimbat soarta războiului în Pacific.

77

Am înfrânt!

Pearl Harbor se întoarce

1941

Atacul surpriză al Flotei Imperiale japoneze din 7 decembrie 1941 nu a reprezentat doar un dezastru informaţional şi tactic pentru Statele Unite; a fost şi cea mai proastă acţiune strategică a Japoniei din al Doilea Război Mondial. Pentru a înţelege acest lucru, trebuie să vedem de ce a pornit Japonia un război împotriva Statelor Unite. Nu credea nimeni în Tokyo că Japonia ar putea vreodată învinge şi cuceri mult mai bogata şi mai populata Americă de Nord. Din start, intenţia a fost de a forţa Statele Unite să accepte o pace în termenii Japoniei. Aceştia erau, în general, meniţi a păstra controlul Japoniei în Asia de Sud-Est şi asupra insulelor din Pacific.

Dar să nu uităm că, înainte de atacul de la Pearl

Harbor, nu exista nici o stare de război între America şi Japonia. Şi nici vreun plan american de a porni vreun război. Statele Unite protestau diplomatic faţă de tratamentul la care supuneau japonezii China şi întrerupseseră exporturile de ţiţei şi de deşeuri metalice, dar asta era departe de a fi o declaraţie de război. Preşedintele Roosevelt îşi dorea oficial implicarea ţării în război, dar voia să se implice în războiul din Europa, nu în Pacific. Chiar şi după Pearl Harbor preşedintele a insistat şi s-a asigurat că efortul SUA se concentrează pe Europa.

S-a perpetuat ideea că Japonia era sigură că atacurile sale asupra teritoriilor britanice şi franceze din Indochina vor atrage Statele Unite în război, dar acesta nu ar fi fost nici pe departe un răspuns cert. Sentimentul puternic izolaţionist al majorităţii americanilor a ţinut ţara în afara războiului în timp ce Franţa a căzut, şi a avut loc Bătălia pentru Anglia sau invadarea Norvegiei şi a altor ţări neutre de către nazişti. Era departe de a fi o certitudine faptul că invadarea Vietnamului şi a Birmaniei avea să forţeze America să apere coloniile altor naţiuni, când America nu intrase în război ca să le apere ţările atacate. Aşa încât chiar premisele unei aşa-zise nevoi a unui atac asupra Statelor Unite erau şi sunt îndoielnice.

Ce a creat atacul-surpriză din Hawaii a fost un dezastru diplomatic care ar fi putut fi prevăzut cu

uşurinţă. În fond, scopul era o negociere profitabilă, cu Japonia care să dicteze dintr-o poziţie de forţă, dar, pentru a obţine asta, cealaltă parte trebuia să îşi dorească o negociere. Şi asta doar ca să forţeze Statele Unite să accepte cuceririle Japoniei din cealaltă parte a lumii. Şi iată greşeala: în încercarea de a-i forţa pe americani să semneze un tratat în termenii lor, japonezii au pornit un război într-un mod care a declanşat practic furia fiecărui american în parte. Atacul Japoniei de la Pearl Harbor a garantat imposibilitatea vreunui compromis moderat cu Statele Unite.

Dacă vrei să ajungi la un acord cu cineva cu care ai o dispută, probabil că o lovitură sub centură nu este cea mai bună tehnică. Mai rău, atacul a avut şi un al doilea efect, stârnind pofta de răzbunare a unei naţiuni cu o putere industrială de zece ori mai mare; japonezii au fost obligaţi să insiste pentru orice fel de victorie dramatică. După ce înfuriaseră un colos industrial, trebuiau să câştige rapid. Acest lucru i-a forţat apoi pe japonezi să ducă bătălii agresive şi, în cele din urmă, dezastruoase din punct de vedere militar precum cele din Marea Coralilor şi din atolul Midway. Dar indiferent cât de multe bătălii ar fi câştigat Flota Imperială japoneză, de la bun început, forţarea unei asemenea victorii negociate nu mai era posibilă. Poporul american pur şi simplu nu ar fi acceptat aşa ceva. Iar acea

„victorie decisivă“ nu ar fi fost niciodată decisivă. Marina americană era capabilă să-şi acopere toate pierderile de la Pearl Harbor şi să continue să devină o forţă care să atace Okinawa cu sute de nave de luptă în doar câţiva ani. Dacă nu cumva moralul americanilor cădea, şi erau slabe şanse să se întâmple asta după ceea ce preşedintele Roosevelt a descris în anunţul atacului difuzat la radio drept „o zi a infamiei“, nici una, nici mai multe victorii maritime nu ar mai fi putut forţa vreodată pacea pentru care Japonia pornise războiul.

Se spune adesea că războiul este o extensie a diplomaţiei. Şi totuşi, atacând Pearl Harbor înaintea unei declaraţii de război, japonezii au exclus diplomaţia dintre căile de rezolvare a unei situaţii. A fost o greşeală pentru care au plătit cu vârf şi îndesat.

78

Gândire cu rază scurtă de acţiune

De două ori trădare

1941

Pe 7 decembrie 1941, japonezii au atacat Pearl Harbor şi au pornit un război împotriva Statelor Unite. Inteligenţa acelei decizii a fost în sine îndoielnică, dar greşeala făcută de Adolf Hitler cu câteva zile înainte a egalat-o lejer în privinţa consecinţelor. Fusese un an bun pentru Hitler şi al Treilea Reich. Armata germană cucerise cea mai mare parte a Europei şi cele câteva eşecuri

păruseră minore. Englezii reuşiseră să respingă ofensiva aeriană şi astfel să evite o invazie. În Africa, Erwin Rommel fusese oprit brusc în apropierea oraşului Cairo în ceea ce nu era în realitate decât un eveniment secundar. Războiul cu Rusia mergea perfect, cu aproape 2 milioane de soldaţi ruşi ucişi sau capturaţi şi părţi vitale din ţară ocupate. Ani de zile, Hitler cultivase conducerea Japoniei în speranţa că japonezii vor ataca Siberia, deschizând un al doilea front împotriva Rusiei. În urma Operaţiunii Barbarossa, ministrul de externe german sugerase că Siberia cea bogată în minereuri era la îndemâna japonezilor. Hitler văzuse personal ce dezastru provocase lupta pe două fronturi Germaniei în Primul Război Mondial. Abia aştepta ca Rusia să aibă parte de aceeaşi soartă.

Când a auzit de Pearl Harbor, Hitler a fost vizibil fericit. Pe baza a ceea ce a făcut în continuare, se poate spune că se aştepta ca Japonia, care se declarase deja aliată a Germaniei şi a Italiei, să i se alăture în atacul asupra Rusiei. Ce nu ştia el era că, în urmă cu luni de zile, japonezii hotărâseră să se concentreze pe Statele Unite şi nu aveau nici un interes în atacarea Rusiei. Mai rău pentru Germania, Rusia fusese informată de acest lucru de un spion din Tokyo. Această breşă de securitate le-a servit de minune şi Japoniei, şi Rusiei. I-a permis lui Stalin să înceapă să

retragă batalioanele de elită siberiene spre vest imediat după invazia Germaniei. Cu cea mai mare parte a diviziilor ruse plecată, nici Japonia nu a mai avut motiv să-şi ţină forţe importante blocate la graniţa cu Rusia. În octombrie 1941, ruşii şi japonezii chiar au semnat un pact de neagresiune. Germania pierdea partida. Patru zile după Pearl Harbor însă, pe 11 decembrie, Adolf Hitler a declarat război Statelor Unite susţinând Japonia. Faptul că a făcut-o bazându-se pe o ipoteză falsă devenise clar din remarcile sale din acel moment. Se aştepta ca Japonia să atace Rusia. De asemenea, după ce văzuse ce efect avusese intrarea americanilor în Marele Război, cu siguranţă nu ardea de nerăbdare să-i vadă iar în Europa. Aşteptările sale erau ca Japonia să distragă atenţia Americii, lăsând Germania liberă să termine ceea ce părea a fi cucerirea inevitabilă a Rusiei şi forţarea păcii cu Marea Britanie. Bineînţeles, nu aşa au mers lucrurile.

Dar mai era un factor dincolo de aşteptările nerealiste care au făcut din această declaraţie de război una dintre cele mai mari greşeli pe care le-a făcut vreodată Führerul. Poporul american pur şi simplu nu voia implicarea SUA într-un al doilea război. Candidaţii izolaţionişti câştigaseră multe runde de alegeri. De mai bine de doi ani, preşedintele american Franklin Roosevelt insista ca ţara sa să se implice mai mult în războiul din

Europa. Opinia sa era aceea că, dacă reuşeau să folosească resursele şi capacităţile de producţie ale unei Europe ocupate, naziştii aveau să devină un pericol imens pentru Americi. Pe 10 decembrie 1941, americanii nu erau furioşi pe nemţi. În 8 decembrie, Congresul declarase război doar Japoniei. Armata şi poporul voiau răzbunare pentru acea zi a infamiei. Dar, declarându-le război pe 11 decembrie, Hitler a făcut ca Germania să pară parte a conspiraţiei. I-a dat lui Roosevelt şansa de a face ce dorea, unde dorea. Doar după ce Hitler a declarat război, declaraţia americană a inclus şi Germania. Aproape imediat, puterea generată de atacul-surpriză a fost canalizată spre strategia Mai Întâi Europa a lui Roosevelt. America a început mobilizarea şi au fost puse la punct planuri de a trimite cea mai mare parte a noii armate în Anglia, şi nu în Pacific. Transporturile de camioane şi de armament către toţi Aliaţii europeni au crescut dramatic în timp ce Statele Unite s-au plasat pe picior de război.

Probabil că, într-un final, Statele Unite ar fi intrat oricum în războiul din Europa. Dar fără ca Hitler să le declare primul război, acest lucru s-ar fi întâmplat poate luni de zile mai târziu. Mişcarea Mai Întâi Asia era puternică chiar şi după declaraţia lui Hitler. De notat că, într-o discuţie neoficială din 9 decembrie, Roosevelt nu a cerut o declaraţie de război la adresa Germaniei. I-a

învinovăţit pentru că i-ar fi îndemnat pe japonezi să atace, dar s-a abţinut să extindă războiul. Dacă ar fi făcut-o ar fi putut pierde unitatea uimitoare determinată de Pearl Harbor şi ar fi devenit mai susceptibil la atacurile din ce în ce mai intense în privinţa eşecurilor sale în politica internă. Aşa încât, fără Hitler care s-o facă în locul lui, Roosevelt ar fi trebuit probabil să aştepte încă câteva luni înainte să declare război Germaniei, poate şi mai mult. Acele luni de întârziere ar fi putut fi decisive. Într-un scenariu care nu ar include numărul imens de camioane, tancuri, avioane, arme şi muniţie pe care Statele Unite le-au trimis în Rusia şi Anglia în acele luni, armata germană ar fi putut fi foarte bine victorioasă în Rusia în 1942. Fără forţele armate americane în Europa şi o Rusie rezistentă, înfrângerea Germaniei s-ar fi amânat cu ani de zile, dacă ar fi fost posibilă.

Rareori a greşit atât de mult un lider pe timp de război. Declarând război Statelor Unite pe 11 decembrie, Hitler a obţinut exact efectul opus celui sperat. Nu a câştigat nici un fel de sprijin împotriva Rusiei şi i-a deschis calea lui Roosevelt pentru a muta efortul de război american în Europa. Declaraţia de război a lui Hitler i-ar fi putut servi de fapt Japoniei, dar doar pentru că i-a permis lui Roosevelt să trimită mai puţine forţe în Pacific şi mai multe în Europa. O concentrare pe Japonia

ar fi însemnat un final mai rapid al războiului din Pacific. În schimb, declarând război Statelor Unite într-un moment crucial, când furia americanilor de-abia se cristaliza, acel act nazist de solidaritate a ajutat şi la accelerarea, şi la transformarea ipoteticei înfrângeri a Germaniei într-una inevitabilă.

79

Când nu înveţi din succesele istoriei

De unii singuri, la viteză maximă

1941

Este imposibil de discutat ce greşeli a făcut Japonia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial fără a menţiona cum a ignorat 2 500 de ani de tactică navale, plătind un preţ enorm pentru asta. Sistemul convoiului pentru protecţia vaselor comerciale datează încă de pe vremea primelor nave de luptă. Când triramele împăratului persan Xerxes au pierdut bătălia maritimă la Salamina, acesta a fost forţat să-şi retragă cea mai mare parte a armatei sale invadatoare din Grecia. Nu pentru că ar fi fost în vreun pericol, ci pentru că proviziile necesare armatei trebuiau aduse de vasele comerciale care străbăteau Marea Adriatică. Pierzând majoritatea triremelor, Xerxes nu a mai avut destule nave care să protejeze acele vase comerciale de atacurile grecilor. Combinat cu frica de a pierde ruta de scăpare peste Bosfor, acest lucru este motivul pentru care oraşele-stat

greceşti au câştigat Bătălia de la Salamina atât pe mare, cât şi pe uscat.

Pe timp de război, în epoca navigaţiei maritime, practica însoţirii grupurilor de vase comerciale de către nave de luptă era strategia adoptată de toate puterile europene. Câinii de mare englezi pândeau întotdeauna Flota spaniolă a Indiilor, alcătuită din vase comerciale înarmate protejate de vase de război. La rândul ei, flota engleză forma convoaie de acest gen în aproape fiecare război. Un convoi britanic care traversa Atlanticul în timpul Războaielor Napoleoniene putea fi format şi din 100 de vase comerciale protejate de cinci fregate şi adesea de un vas de linie.

Britanicii au întârziat instituirea protecţie navale în Primul Război Mondial, aşteptând până în 1917. Când au făcut-o, în cele din urmă, pierduseră aproape 50% din vasele comerciale. În acea perioadă, cea mai mare parte a cărbunelui folosit în Franţa trebuia adus de peste Canalul Mânecii. Iniţial, submarinele nemţeşti spulberaseră transportoarele greoaie. Dar, după implementarea unui sistem strict de protecţie navală, pierderile totale în urma atacurilor submarinelor în următorul an au fost de doar patru vase din sute de transporturi.

În al Doilea Război Mondial, Marina Regală a instituit convoaiele protejate începând din 6 septembrie 1939. Primul convoi a fost format din 36 de vase

deplasându-se pe patru rânduri, fiecare escortat de vase de război în faţă, la babord şi la tribord. Primul ajutor important acordat Marii Britanii la insistenţele lui Roosevelt, sub Legea de împrumut şi închiriere, nu au fost tunurile sau tancurile, ci două escorte de câte 50 şi 45 de distrugătoare. Acestea au fost folosite pentru protejarea convoaielor britanice din Atlantic de submarinele germane. Toate vasele britanice care traversau Atlanticul în timpul celui de-al Doilea Război Mondial erau obligate să navigheze în convoi. După Pearl Harbor, instituirea de către forţele navale americane a sistemului de protecţie a convoaielor în mai 1942 şi avansul tehnologic al americanilor au distrus ofensiva submarinelor câteva luni mai târziu. Până în februarie 1943, cu portavioanele acţionând pe post de escortă, flota germană a pierdut 43 de submarine şi a scufundat doar 34 de vase comerciale. Convoaiele bine protejate puteau învinge şi cele mai sofisticate tactici ale submarinelor lui Dönitz. Vasele singuratice nu aveau nici o şansă. Când Rusia a intrat în război, au fost formate convoaie care să transporte arme şi muniţie din Anglia, ocolind Norvegia ocupată, până la Murmansk.

Ceea ce naşte întrebarea de ce a omis Japonia, cealaltă putere insulară angajată în al Doilea Război Mondial, să implemeteze sistemul de protecţie a convoaielor? O mare parte din motive pare să fi fost

atitudinea celor aflaţi la comandă. Navele de război trebuiau să poarte bătălii, nu să protejeze vasele comerciale. Strategia a funcţionat în primă fază după căderea insulelor Filipine şi Wake. Distanţele erau prea mari pentru ca submarinele americane să-şi piardă timpul pe liniile comerciale importante ale Japoniei, iar submarinele erau prea puţine. Dar, pe măsură ce războiul a progresat, flota comercială japoneză a început să aibă piederi din ce în ce mai mari fără nici o reacţie din partea Flotei Imperiale alta decât a le sugera să navigheze mai repede şi în zig-zag. În decembrie 1941, japonezii au pierdut doar 12 vase comerciale din câteva sute. În ianuarie, după căderea bazelor americane din Pacificul de Vest, piederile au scăzut la doar şapte vase. Până în februarie, au mai fost scufundate doar două. Cifre asemănătoare s-au înregistrat până la sfârşitul anului 1943. Acest succes obţinut fără folosirea sistemului de protecţie a convoaielor a însemnat că zeci de distrugătoare puteau escorta portavioane, transporta trupe sau bombarda insule inamice, aşa că japonezii erau de părere că strategia lor funcţiona.

Apoi însă, au început să se adune pierderile şi, în loc să instituie convoaiele, japonezii au reacţionat la creşterea numărului de nave scufundate anunţând că trebuiau construite mai multe vase comerciale. Această „soluţie“ era zădărnicită de numărul limitat de şantiere

navale disponibile şi de concurenţa pentru aceleaşi şantiere din partea Flotei Imperiale. Până în 1944, pierderile vaselor comerciale japoneze se dublaseră, ajungând între un minim de 16 şi un maxim de 40 de vase pierdute lunar. Petrolierele au avut cel mai mult de suferit. Cantitatea de ţiţei transportat în Japonia a scăzut de la 1,75 de milioane de barili în august 1943 la 360 000 de barili în iulie 1944. Acesta era un nivel intolerabil şi mult sub nevoile industriale şi militare ale Japoniei. La ultimul drum al său, cea mai mare navă de război al lumii, Yamato, avea la bord doar atâta combustibil cât să ajungă la flota americană, dar nu să se mai şi întoarcă în Japonia. Nu mai exista combustibil nici măcar pentru eventualitatea în care uriaşa navă ar fi rezistat pentru a continua lupta. Şi nu a rezistat.

Mulţi dintre membrii echipajelor submarinelor americane au aşteptat şi chiar s-au antrenat pentru lupta împotriva convoaielor japoneze. Nu au fost niciodată nevoiţi să o facă. În noiembrie 1944, 59 de vase japoneze au fost scufundate, majoritatea vase comerciale şi de transport. Uluitor, până la sfârşitul războiului, 54% din vasele flotei comerciale japoneze fuseseră scufundate. Majoritatea celor rămase s-au ascuns în porturi. Pentru o naţiune care depindea în totalitate de importul de metale, de ţiţei şi chiar de alimente, faptul că nu a instituit niciodată o strategie simplă, care avusese constant succes timp de

mai bine de 2 000 de ani şi care se dovedise extrem de reuşită pentru adversarii din Atlantic, este o greşeală aproape de neînţeles.

Producţia japoneză şi chiar fabricarea de armament au fost încetinite dramatic de criza permanentă de resurse. Forţele Aeriene Imperiale au fost hadicapate nu doar de numărul limitat de avioane noi provocat de lipsa metalelor precum aluminiul, ci şi de criza de combustibil atât de severă încât instruirea piloţilor a fost scurtată de la săptămâni la câteva ore. Indiferent de logica Bushido din spatele refuzului japonezilor de a forma convoaie protejate, greşeala le-a permis submarinelor americane şi Aliate să distrugă practic chiar linia care asigura transportul materiilor prime de care Japonia avea atâta nevoie pentru a putea continua războiul. Cu mai multe vase comerciale, japonezii ar fi putut încetini înaintarea americanilor către propriile insule şi ar fi putut chiar negocia altceva decât capitularea necondiţionată.

80

Urmând ordinele până la catastrofa finală

Cel care a ezitat

1942

Bătălia de la Midway este considerată adesea punctul de cotitură al celui de-al Doilea Război Mondial în Pacific. Japonezilor le-a luat câteva greşeli să ajungă aici, inclusiv una de planificare a marelui geniu al Marinei Imperiale

japoneze, Isoroku Yamamoto. Dar nu aceasta a fost eroarea care a schimbat faţa întregului teatru de război din Pacific în 1942. Acea greşeală anume i-a aparţinut comandantului flotei.

La puţin peste 6 luni de la atacul asupra Pearl Harbor, lucrurile stăteau cum nu se putea mai bine pentru Japonia şi Marina Imperială. Victoria părea aproape, cu armatele capitulând la Singapore şi Bataan şi cu insulele din tot Pacificul cucerite rapid. Provocaseră puternicele State Unite şi păreau să câştige. Moralul printre marinarii flotei şi în rândurile populaţiei Japoniei era pe culmi, iar comandanţii militari erau ei înşişi foarte populari. Apoi, toată fericirea s-a năruit ca un castel din cărţi de joc, în urma îndrăzneţului raid al lui Jimmy Doolittle şi a 16 bombardiere B-52 asupra Japoniei. Nu faptul că raidul în sine ar fi provocat pierderi semnificative şi nici cele că multe dintre bombardiere nu au fost doborâte, ci faptul că insulele Japoniei fuseseră bombardate le-a dat japonezilor fiori. Cât timp războiul fusese şi încununat de succes, şi îndepărtat, lucrurile erau perfecte; când japonezii şi-au văzut însă insulele atacate pentru prima oară după sute de ani, au fost şocaţi şi ruşinaţi.

Trebuia întreprins ceva care să refacă prestigiul şi imaginea distruse de acel raid. Decizia a fost aceea de a invada atolul Midway. Adevărata speranţă a lui

Yamamoto era că mult mai puternica Marină Imperială putea atrage ce mai rămăsese din flota militară americană într-o bătălie decisivă şi o putea distruge. Era chiar o strategie bună. Dacă Midway cădea, Forţelor Navale americane le-ar fi fost aproape imposibil să mai apere Insulele Hawaii. Dacă atolul era ocupat, sute de avioane cu baza pe uscatul din Midway ar fi putut susţine atacul Marinei asupra Hawaii-ului. Flota Pacificului ar fi fost nevoită să se mute la San Francisco. Cu flota americană plecată şi cu baza aeriană Midway în mâinile japonezilor, Insulele Hawaii erau ca şi pierdute. Aşa că japonezii intuiau corect că americanii trebuia să reacţioneze la orice atac asupra Midway.

În acel moment, în teatrul Pacificului, Forţele Navale SUA nu erau nici pe departe într-o poziţie de forţă. Marina Imperială avea dreptate să creadă că aproape orice avantaj era de partea sa. Sorţii erau împotriva americanilor, care mai aveau atât de puţine nave mari încât o bătălie de suprafaţă era de neconceput. Acest lucru a permis ca două nave de război rapide să poată fi însărcinate cu protecţia Kido Butai, principala flotă de portavioane. Doar acele două nave aveau mai multă putere de foc decât toată flota americană din Pacific. Dar japonezii mai aveau o altă forţă navală importantă la o zi în spatele Kido Butai, iar în acea forţă se afla Yamato , cea mai mare navă de război din lume. Adăugat la

toate astea, în acest moment al războiului, vasele japoneze erau mai noi, mai rapide şi mai bine înarmate decât cele ale americanilor.

Japonezii aveau, de asemenea, mai mult decât dublul portavioanelor din Pacific, Marina Imperială având opt faţă de doar trei americane. Mai rău, cele trei îl includeau pe serios avariatul Yorktown. După Bătălia din Marea Coralilor, acest portavion era într-o stare atât de proastă încât, în momentul în care a plecat din Pearl Harbor spre Midway, mecanicii încă mai lucrau frenetic la bord.

Forţele Navale americane aveau un singur avantaj real. Atacul surpriză asupra Midway nu fusese o surpriză. Divizia de decriptare a comunicaţiilor din Hawaii, condusă de comandorul Joseph Rochefort, reuşise să spargă codul Marinei Imperiale. Statele Unite nu puteau descifra chiar toate mesajele, dar au reuşit să determine, şi apoi să se folosească de un şiretlic pentru a confirma că atolul Midway era ţinta atacului şi când va fi atacat. Acest lucru i-a permis restului flotei din Pacific să plece cu câteva zile mai devreme din Pearl Harbor decât ar fi făcut-o ca reacţie la atac. Marina militară americană a putut, de asemenea, să ignore un atac real, dar neimportant asupra a două insule din largul coastei Alaskăi, Atuu şi Kiska. Chiar şi aşa, raportul de forţe a rămas de patru portavioane extrem de experimentate

faţă de cele trei ale americanilor. Şi mai era şi dominaţia masivă a japonezilor în privinţa vaselor de luptă la suprafaţă.

După război, japonezii au încercat să înţeleagă de ce acţionaseră amiralii lor aşa cum o făcuseră în atacul asupra Atolului Midway. Concluzia finală a fost ceea ce au numit „boala victoriei“. Prin asta, voiau să spună încrederea excesivă în forţele proprii şi desconsiderarea inamicului pe baza victoriilor din trecut. Acesta era un concept care ar fi putut fi studiat cu aproape 30 de ani mai târziu de liderii militari americani care se aşteptau încrezători să distrugă Vietcong în doar câteva săptămâni. Ce a rezultat direct din această atitudine a fost un plan de bătălie extrem de complicat, care împărţea Marina Imperială în mai multe grupuri. Apoi, deşi îşi dorea o victorie decisivă, amiralul japonez a ales de această dată să ia două dintre cele opt portavioane ale flotei şi să le trimită pentru a susţine neimportanta invazie din Alaska, al cărei singur scop era – nereuşit mulţumită lui Rochefort – acela de a distrage atenţia unei părţi a flotei americane. Apoi a mai trimis două portavioane în Japonia, pentru reparaţii şi îmbunătăţiri necesare, dar nu vitale. Astfel încât, conform planului şi înainte de a fi lansată o singură bombă, jumătate din portavioanele IJN nu erau acolo unde se plănuia să aibă loc o bătălie decisivă.

Dar acel plan de bătălie supercomplicat – ruperea forţelor şi încrederea excesivă dovedită de flota japoneză la toate nivelurile – nu a fost greşeala care a făcut diferenţa. Eroarea care a încheiat dominaţia Marinei Imperiale în Pacific şi a stopat expansiunea Imperiului japonez nu i-a aparţinut amiralului Yamamoto, ci însuşi comandantului forţei de portavioane Kido Butai, amiralul Chuichi Nagumo.

Acum, caracterul comandantului flotei de portavioane a fost un factor major. Spre deosebire de inovatorul Yamamoto, Naguma era un ofiţer competent, dar foarte rigid. Când strategia funcţionează şi ai o superioritate numerică netă, asta nu este o problemă. Dar ce nu ştii când comanzi după litera regulamentului este cum să iei decizii vitale rapid, când se întrevede dezastrul. Însă Yamamoto îi dăduse comandantului portavioanelor ordine detaliate în privinţa a ceea ce trebuia să facă în diverse situaţii. Acest lucru făcea din respectarea permanentă a ordinelor de către Nagumo un lucru pozitiv, pentru că Yamamoto se putea baza că va face ce trebuia. Dar planul său elaborat presupunea ca genialul şi hotărâtul comandant al Marinei Imperiale să se afle la sute de mile distanţă şi în tăcere radio pe timpul întregii Bătălii de la Midway.

Planul invaziei japoneze urmărea un tipar dovedit a fi de succes de multe ori. Portavioanele Kido Butai aveau

să conducă atacul, neutralizând orice baze aeriene de pe uscat şi scufundând toate navele din atol. Dacă primul val de bombardiere şi avioane de vânătoare nu termina treaba, mai era suficient timp pentru un al doilea val care s-o facă. Planul pleca de la ipoteza că flotei americane îi va lua două zile să ajungă în Midway din Pearl Harbor, după ce afla despre atac. Acest lucru i-ar fi lăsat lui Nagumo suficient timp să bombardeze din plin atolul înainte să ajungă orice ajutor. Cu aeroportul din Midway şi principalele instalaţii defensive distruse, navele de război ar fi ajuns şi ar fi bombardat în continuare insula până la capitulare. Până să debarce forţele de asalt de elită, rezistenţa avea să fie neînsemnată şi necoordonată. Până să ajungă americanii, insula ar fi fost în mâinile japonezilor.

Aşa că primul val de avioane de atac japoneze s-a ridicat, dar, mulţumită codului descifrat, nu au putut lua prin surprindere insula. Toate avioanele de la baza aeriană se aflau deja în aer când au ajuns japonezii şi toate armele erau pregătite. Baza aeriană a fost lovită, dar focul înteţit de la sol a împiedicat bombardierele japoneze să distrugă complet defensiva atolului. Cam în acelaşi moment în care avioanele Marinei Imperiale treceau pe lângă învechitele avioane de vânătoare americane pentru a ataca Midway, bombardierele grele, cele de picaj şi torpiloarele din Midway au atacat cele

patru portavioane ale Kido Butai. Deşi lansate cu un curaj nebun, nici o bombă sau torpilă nu a lovit ţinta, şi majoritatea atacatorilor americani au fost doborâţi. Necesitatea unui al doilea atac aerian asupra Midway pornit de pe portavioane era una dintre situaţiile prevăzute de ordinele comandantului flotei. Nagumo s-a pregătit de întoarcerea primului val de avioane şi a pregătit al doilea val pentru a bombarda insula. Atunci a venit un mesaj radio care a schimbat totul. Unul dintre avioanele de cercetare ale Marinei Imperiale localizase Yorktown. Asta nu făcea parte din plan; nu trebuia să fie nici un portavion american în zonă pentru următoarele zile. Fusese asigurat cu doar câteva ore înainte, de o linie de submarine spion, că nici o navă importantă nu părăsise Pearl Harbor. Mulţumită lui Rochefort, navele americane plecaseră deja înainte ca submarinele japoneze să se plaseze în poziţii de obervaţie.

Informaţia că un portavion american era în apropiere l-a făcut pe Chuichi Nagumo să ezite între două ordine contradictorii. Unul cerea să urmeze planul şi să termine Midway. Pentru a face asta trebuia să-şi lanseze din nou avioanele spre insulă. Dar ştia şi că intenţia întregului plan era aceea de a atrage portavioanele americane, iar acum unul dintre ele era chiar în raza lui de acţiune. Era însă prea devreme, iar navele de luptă ale Marinei

Imperiale nu erau nici măcar în apropiere. Aviaţia sa avea să se ocupe de portavion. Pentru a ataca Yorktown, amiralul Nagumo era nevoit să ordone scoaterea bombelor explozive şi cu şrapnel, care erau aproape montate pe avioanele din al doilea val, şi înlocuirea lor cu bombe antiblindaj şi torpile. Doar acel tip de armament era capabil să lovească un portavion blindat şi navele din escorta acestuia. Dar înlocuirea bombelor avea să dureze cel puţin o oră. Asta nu făcea parte din planul pe care i-l prezentase amiralul Yamamoto. Ordinele lui Nagumo nu-i spuneau ce să facă într-o astfel de situaţie, pentru că aroganţii japonezi nu luaseră nici un moment în calcul că marina militară americană nu va reacţiona când şi cum se aşteptau ei. Şi cu tăcerea radio deja instalată, Nagumo nici măcar nu putea lua legătura cu Yamamoto să-l întrebe ce să facă.

Aşa că amiralul Nagumo, a cărui calitate era îndeplinirea planurilor genialului său superior, a fost nevoit să facă neobişnuitul pas al luării unei decizii de unul singur. A nesocotit ordinul invaziei pentru a ataca portavionul, riscând să permită repararea bazei aeriene din Midway şi, probabil, sosirea unei noi forţe aeriene de apărare din Hawaii? Sau a ignorat portavionul şi s-a supus ordinului iniţial scris? Şi iată greşeala care a schimbat definitiv soarta războiului: timp de mai multe

minute, Nagumo nu a făcut nimic. Această ezitare, incapacitatea sa de a nesocoti decisiv un ordin, chiar dacă situaţia în care se afla nu fusese prevăzută, a schimbat soarta întregului război în Pacific.

Să nu faci nimic în război este cel mai adesea o greşeală, iar în acest caz, rezultatul a fost pierderea tuturor celor patru portavioane şi a iniţiativei. Dacă Nagumo ar fi lansat atacul aerian asupra atolului sau dacă ar fi reînarmat avioanele în timp util şi le-ar fi lansat împotriva Yorktown, istoria războiului ar fi azi complet diferită.

În timp ce doar unul fusese observat, existau de fapt trei portavioane americane capabile să atace Kido Butai. Aşa încât, în cele din urmă, amiralul Nagumo a luat decizia care părea cea mai bună în noile condiţii şi a ordonat un schimb rapid al armamentului de pe toate avioanele, pentru a le echipa cu arme antinavă. Dar timpul pierdut pentru a lua o decizie şi haosul înlocuirii armelor a însemnat nu doar că aproape toate avioanele se aflau încă pe puntea celor patru portavioane când a atacat aviaţia americană, ci şi că bombele destinate ţintelor de la sol, care fuseseră demontate, reprezentau încă ţinte. Ca urmare, în timp ce piloţii de vânătoare ai Marinei Imperiale erau plecaţi în urmărirea celor câţiva supravieţuitori ai celor două flotile de torpiloare americane, alte două escadrile, de data aceasta de

bombardiere în picaj, ale marinei americane au reuşit să lovească trei dintre portavioanele japoneze extrem de vulnerabile. Bombele şi combustibilul din avioanele de pe punţile celor trei nave au explodat şi au agravat serios distrugerile. În câteva minute, cele trei portavioane erau complet distruse şi înghiţite de flăcări.

Nagumo a continuat lupta cu nava rămasă, scufundând Yorktown chiar în timp ce pierdea şi ultimul portavion. După scufundarea acestuia, întreaga flotă a Marinei Imperiale a fost nevoită să se retragă. Puternica flotă de război şi amiralul Yamamoto nici măcar nu s-au apropiat de insulă. Midway era salvat. Ezitările amiralului Chuichi Nagumo şi foarte mult noroc de partea americanilor au făcut ca superioritatea Marinei Imperiale în Pacific să fie pierdută în câteva ore.

81

Fără retragere

Dezastrul de la Stalingrad

1943

Iarna anului 1942 le aparţinuse ruşilor. În gerul muşcător, îi ţinuseră pe loc pe nemţi, iar în unele locuri chiar îi obligaseră să se retragă. Însă, în primăvara lui 1943, o armată nazistă lovită, dar încă neînvinsă pregătea o nouă serie de atacuri victorioase. În timp ce avea să fie menţinută presiunea pe Moscova şi Leningrad, adevăratul efort german avea să se

concentreze în sud.

Erau mai multe motive bune pentru această mutare. Stepele întinse şi câmpiile aride din sudul Rusiei favorizau mai mult un Blitzkrieg şi învăluirile în cleşte care aduseseră atât de mult succes Wehrmachtului în 1941. Zona era mult mai puţin fortificată şi mai puţin populată. Aşa că sudul Rusiei oferea ocazii mult mai bune pentru străpungerea sau capturarea unor elemente importante ale forţelor armate ruse recent reînviate. Dar poate cel mai bun motiv pentru atacul asupra sudului Rusiei era că Reichul avea nevoie disperată de petrolul de dincolo de Munţii Caucaz.

Au fost planificate două atacuri. Unul, pentru a mătura sudul şi a pune stăpânire pe petrol. Celălalt, pentru a înainta spre est şi a captura cel mai important oraş de pe Volga. Volga era ruta-cheie pentru reţelele ruse de transport din nord şi sud. În acelaşi timp, probabil că Hitler s-a gândit că pentru a controla linia de aprovizionare a fluviului Volga, vitală pentru ruşi, oraşul căruia Stalin îi dăduse propriul nume, Stalingrad, trebuia ocupat.

Planul iniţial de a captura Stalingradul nu a fost o greşeală. Oraşul era cheia controlului Volgii de sud. Era, de asemenea, unul dintre cele mai importante centre de producţie a armamentului din Rusia. Poate chiar mai importantă era valoarea propagandistică a capturării

fostului Ţariţîn, numit acum după dictatorul sovietic şi cel mai mare duşman al lui Hitler–Stalin. Chiar planul strategic a început bine. Grupul de Armate A, condus de Paul von Kleist, a străpuns linii după linii de apărare sovietice, râu după râu. La rândul lui, Grupul de Armate B, comandat de generalul preferat al lui Hitler, Friederich von Paulus, a trecut de mai multe armate ruse până când, la 23 august 1942, cele două armate de blindate ale grupului au atins malul Volgii, apropiindu-se de obiectiv – oraşul Stalingrad.

În acest punct a început o serie de greşeli care au condamnat jumătate de milion de soldaţi germani şi au schimbat definitiv soarta celui de-al Doilea Război Mondial. Toate aceste greşeli au fost agravate de alegerea lui Hitler la comanda Armatei VI Panzer, von Paulus. Generalul fusese ales nu datorită experienţei sale în lupte, ci pentru că se înţelegea cu ţâfnosul Adolf Hitler. Iar în Germania nazistă asta te califica pentru orice, chiar pentru comanda uneia dintre armatele de blindate de elită. În 1941, Friederich von Paulus se dovedise a fi un administrator şi planificator excelent. Fusese arhitectul Operaţiunii Barbarossa şi era renumit pentru priceperea sa în relaţia cu efectivele. În poziţia de comandant în teren însă... ei bine, von Paulus era un ofiţer de stat major foarte bun. Făcea o treabă foarte bună, dar lipsită de imaginaţie şi respecta orbeşte ordinele lui Hitler.

În timp ce Grupul de Armate B se apropia de Stalingrad, Hitler a ordonat personal ca jumătate dintre tancurile sale, Armata IV Panzer a lui Hoth, să se deplaseze rapid spre sud şi să se alăture Grupului de Armate A, pentru a asista lovitura finală asupra câmpurilor petroliere caucaziene. Decizia a fost o greşeală care a privat ambele armate de folosirea tancurilor pentru săptămâni întregi cât a durat schimbarea direcţiei către sud. Chiar şi aşa, doar cu Armata VI Panzer, von Paulus a început să atace Stalingradul.

În 1942, Stalingradul era dezvoltat pe orizontală, într-o fâşie de-a lungul fluviului Volga, lungă de 16 kilometri şi pe o lăţime variind între 2 şi 10 kilometri. Majoritatea clădirilor şi a fabricilor mari se aflau pe malul fluviului. Chiar şi la jumătate, puterea unei divizii de tancuri era imensă, aşa încât, în scurt timp, şenilele Armatei VI intrau în oraş din nord, vest şi sud. La est, era Volga, iar aici apare greşeala pe care a făcut-o von Paulus cel lipsit de imaginaţie. Nu a încercat nici un moment traversarea fluviului, aşa că nu a reuşit niciodată încercuirea şi izolarea completă a Stalingradului. Volga a putut fi folosită ca rută pentru întăriri şi aprovizionare pe tot timpul bătăliei pentru oraş. Neîncercând niciodată să traverseze Volga, nemţii le-au lăsat apărătorilor oraşului o bază sigură prin care sute de mii de soldaţi au venit ca întăriri. Malul de est a

reprezentat, de asemenea, o poziţie sigură pentru artilerie, care ulterior a lovit constant trupele germane. Un asemenea atac ar fi fost cu siguranţă posibil, mai ales la începutul bătăliei pentru oraş, şi ar fi fost o variantă mult mai bună de utilizare a unităţilor blindate extrem de mobile ale unei armate de tancuri decât într-un război urban. Deci, von Paulus nu a reuşit încercuirea oraşului pe care îl ataca şi i-a lăsat inamicului o bază sigură şi neatinsă, la doar câteva sute de metri distanţă.

Începând din septembrie, nemţii i-au împins pe ruşi înapoi, către Volga. În decembrie, deja ruşii nu mai puteau susţine o linie continuă de apărare. Mai rămăseseră doar grupuri izolate de rezistenţă eroică. Dar aceste grupuri au primit constant întăriri. Într-unul dintre acestea era acum celebra Uzină de Tractoare Derjinsky. Fabrica fusese modificată pentru a produce tancuri T34 şi şi-a continuat producţia chiar şi când tancurile de-abia terminate, adesea nici măcar vopsite, ieşeau de pe bandă, erau înarmate, echipate şi aruncate în luptă din poarta fabricii.

Bătălia pentru Stalingrad

De multe ori, nemţii ocupau zone ale oraşului în urma unor lupte corp la corp în timpul zilei, pentru ca apoi să se retragă în bazele proprii pentru aprovizionare. Ruşii reocupau noaptea ruinele clădirilor. A doua zi, naziştii

erau nevoiţi să recucerească aceleaşi poziţii. Soldaţii ruşi, mulţi prost instruiţi, erau aduşi în oraş cu zecile de mii şi mureau în aceleaşi proporţii. Canalizarea oraşului a devenit şi ea scena unei bătălii paralele ireale, unde morţii şi răniţii dispăreau pur şi simplu în mizerie. Până la venirea frigului, Armata VI controla deja nouă zecimi din oraş. Numărul victimelor era mare şi în rândurile nemţilor, dar ruşii suferiseră pierderi imense. Von Paulus şi-a declarat public speranţa că lovea Armata 62 rusă atât de rău, încât aceasta avea să cedeze în curând oraşul. Se înşela. Pe 8 noiembrie, Luftflotte 4, însemnând o mare parte dintre bombardierele Armatei VI, a trebuit retrasă. Era nevoie de ea în Africa de Nord. Tocmai când ruşii fuseseră împinşi într-o fâşie de mai puţin de 900 de metri lăţime, presiunea germană a început să scadă.

Pe 19 noiembrie, totul s-a schimbat. Luni întregi, mareşalul Jukov adunase noi armate ruse şi aşteptase doar sosirea iernii şi a unui număr suficient de mare de trupe. Acum le avea pe amândouă. Bătălia de la Stalingrad în sine necesitase efortul întregii Armate VI Panzer. În lipsa Armatei IV Panzer, von Paulus era nevoit să folosească orice altceva avea la îndemână pentru apărarea flancurilor avanpostului din Stalingrad. Flancurile din nordul şi sudul oraşului erau formate doar din câteva mici divizii româneşti, şi practic neapărate.

Românii, prost echipaţi şi adesea lipsiţi de tragere de inimă, au putut vedea şi auzi cele două armate de blindate şi 18 divizii de infanterie pregătindu-se să atace chiar la nord de poziţia lor. Au implorat să primească întăriri, dar von Paulus nu avea pe cine să trimită şi era concentrat pe finalizarea cuceririi oraşului. În zorii zilei de 19 noiembrie, Operaţiunea Uranus a sovieticilor a început când un număr uriaş de tancuri şi infanterişti sovietici au distrus cu uşurinţă diviziile româneşti din nordul Stalingradului. Două zile mai târziu, în sud, Armata 4 română a primit acelaşi tratament. Românii care nu au fost ucişi sau capturaţi au fost împinşi în Stalingrad. În doar câteva zile, ambele armate sovietice care atacau s-au întâlnit şi au închis capcana. De data asta, nemţii erau cei încercuiţi. Peste un sfert de milion de oameni din Armata VI Panzer şi trupele aliate erau prinşi în Stalingrad.

Înaltul comandament german a vrut să ordone o retragere rapidă. O lună mai devreme însă, Hitler tocmai spusese în faţa a mii de oameni, în Palatul Sporturilor din Berlin, că armata germană nu se va retrage niciodată din Stalingrad. Nu avea de gând să-şi încalce promisiunea. În schimb, s-a întâlnit cu Hermann Göring, şeful Luftwaffe. Göring i-a promis că oamenii lui îi pot aproviziona pe cei blocaţi în oraş cu 750 de tone de materiale zilnic. Din nefericire, nu putea fi mai departe de

realitate. Pentru a transporta 750 de tone, Luftwaffe avea nevoie de toate avioanele de transport şi de majoritatea bombardierelor pe frontul de est, pentru a duce la capăt câte patru misiuni de aprovizionare în fiecare zi. Problema era că nu aveau atâtea ore de lumină pentru patru misiuni, ba uneori nici măcar pentru două. Şi nu au existat nici măcar îndeajuns de multe avioane disponibile. Cea mai mare cantitate de provizii care a fost livrată vreodată într-o zi oamenilor blocaţi în Stalingrad a fost de 289 de tone, pe 19 decembrie. Media însă a fost de numai 94 de tone pe zi, adică o optime din cantitatea necesară. Zi după zi, soldaţii încercuiţi aveau tot mai puţină muniţie şi tot mai puţine alimente. Până la finalul misiunilor de aprovizionare aeriană, în ianuarie 1943, Luftwaffe pierduse aproape 500 de avioane. Unul din două avioane fusese doborât sau se prăbuşise încercând să îndeplinească promisiunea lui Göring. Dar Hitler însuşi a făcut ca efortul piloţilor să fie zadarnic.

După ce au făcut legătura, armatele ruse au creat un dispozitiv de apărare pe două linii, una spre Stalingrad, cealaltă spre nemţii din vestul oraşului. Au format linii de întărire al căror aspect semăna extrem de mult cu cel al legionarilor lui Caesar la Alesia. Din păcate pentru Armata VI şi von Paulus, acestea au funcţionat la fel de bine pentru Jukov pe cât funcţionaseră pentru Caesar.

Incontestabil cel mai bun comandant pe care îl aveau nemţii a fost trimis să rezolve problema salvării Armatei VI Panzer. Acesta era Erich von Manstein. El a pornit un contraatac cu Armata IV Panzer a lui Hoth. Contraatacul a străpuns defensiva hotărâtă a ruşilor până la 55 de kilometri de Stalingrad. Din nou, înaltul comandament german a cerut permisiunea pentru ca Armata VI să se retragă şi să se alăture Armatei IV. Şi, din nou, Hitler a refuzat, iar von Paulus, conştient că decizia îi condamna armata, s-a supus. Confruntat cu un număr imens de tancuri ruseşti, Hoth a fost nevoit în cele din urmă să se retragă. Câteva săptămâni mai târziu, sovieticii au lansat o ofensivă în urma căreia aproape tot Grupul Sudic de Armate a fost încercuit, iar restul trupelor germane au fost nevoite să se retragă peste 150 de kilometri. Armata VI din Stalingrad era acum la 230 de kilometri de noua linie defensivă germană.

Zborurile de aprovizionare, nevoite să traverseze acum zone inamice mult mai mari, au devenit din ce în ce mai rare, chiar şi aşa suferind pierderi numeroase. Soldaţii germani din Stalingrad mureau efectiv de foame, dacă nu cădeau mai întâi pradă îngheţului. Muniţia a fost raţionalizată, iar medicamentele, pur şi simplu, nu mai existau. Apoi podul aerian a fost întrerupt, iar ultimul avion german şi-a luat zborul pe 23 ianuarie, având la bord răniţi şi câţiva ofiţeri.

Până la jumătatea lui ianuarie, Armata VI a devenit o mână de grupuri disparate. Ruşii i-au făcut atunci o ofertă lui von Paulus. Dacă se preda, oamenii lui aveau să fie trataţi bine, să primească asistenţă medicală şi li se garanta repatrierea după sfârşitul războiului. Fără vreo speranţă de scăpare, cu atât mai puţin de victorie, von Paulus i-a cerut lui Hitler permisiunea să capituleze. Iată răspunsul lui Hitler:

Capitularea este interzisă. Armata V
l îşi va apăra pozi
ţiile până la ultimul om şi până la ultimul glonţ, şi prin rezis
tenţa sa eroică, îşi va aduce o contribuţie de
neuitat la stabilirea unui front defensiv şi la salvarea lumii occidentale.

Generalul von Paulus s-a supus ordinului şi a respins oferta lui Jukov. Pe 30 ianuarie, după ce îşi mai condamnase o dată armata şi pe generalul ei, Hitler l-a înaintat pe von Paulus la gradul de feldmareşal. Führerul l-a informat apoi pe nefericitul comandant că nici un feldmareşal german nu capitulase vreodată. În cele din urmă, fostul ofiţer de stat major a acţionat după propria voinţă, deşi deja singurul lucru care-i mai rămăsese de făcut era capitularea. Şi asta a făcut, a doua zi, împreună cu oamenii ce-i apărau poziţia. Două treimi dintre nemţii blocaţi în Stalingrad muriseră. Cei 91 000

care mai rămăseseră s-au predat toţi pe 2 februarie. Dintre aceştia, mai puţin de 5 000 au mai revenit vreodată în viaţă în Germania, majoritatea la mulţi ani după sfârşitul războiului.

Gestionarea greşită a Bătăliei de la Stalingrad din partea lui Hitler, de la numirea unui comandant preferat, dar fără experienţă până la faptul că a refuzat de două ori să permită armatei să se salveze, a costat Germania jumătate de milion de soldaţi. Jumătate de milion de veterani ar fi făcut Franţa impenetrabilă în faţa unei debarcări aliate sau ar fi amânat avansul ruşilor spre Berlin pentru luni de zile. Oamenii Armatei VI Panzer ar fi fost indispensabili în faţa înaintării spre vest a maşinăriei de război sovietice, dar au fost toţi pierduţi din cauza greşelilor lui Adolf Hitler.

82

Prea puţin, prea târziu

Întrebarea din pungă

1943

Strategia avanpostului creat de ultimul val al ofensivei de iarnă a Armatei Roşii pe frontul central nu a fost una rea. Erau necesare nişte acţiuni care să pedepsească şi să încetinească înaintarea asiduă a armatei sovietice. După Stalingrad, Wehrmachtul doar reacţiona în faţa ruşilor, iar acum ştiau că prioritatea era să recâştige iniţiativa. Producţia de tancuri ruseşti ajunsese la nişte

cifre care uluiau înaltul comandament german. Mai rău, producţia germană se împotmolise. Nemţii fuseseră nevoiţi să oprească fabricarea bătrânelor tancuri Mark IV în favoarea modelelor Panther şi Tiger. O problemă era că nici unul dintre aceste tancuri nu putea fi produs într-un număr suficient de mare pentru a înlocui pierderile de Mark IV. În luna în care industria germană a trecut la producţia a două modele noi şi mult mai puternice de tancuri, au fost fabricate doar 25 de tancuri Tiger. Modelul Panther continua să prezinte probleme de fiabilitate atât de grave, încât, aşa cum spune pe şleau Heinz Guderian în memoriile sale, „pur şi simplu, nu erau încă gata de luptă“. Dar Hitler, văzând eforturile de război năruindu-se în toate direcţiile, şi-a pus o încredere nemăsurată în noile sale „superarme“, printre acestea numărându-se tancurile Panther şi Tiger şi avioanele de vânătoare/bombardament cu reacţie ME262. Armata germană nu avea, de fapt, decât două opţiuni. Mulţi dintre cei mai experimentaţi comandanţi de pe front, inclusiv Erich von Manstein şi Heinz Guderian, maestrul Blitzkriegului, voiau să continue ca până atunci. Adică, să folosească tacticile şi abilităţile superioare ale forţelor germane formând rezerve mobile care să reacţioneze şi să distrugă fiecare atac al ruşilor. Dacă puteau distruge destule tancuri şi trupe de infanterie de asistenţă, atât efectivele, cât şi capacităţile inamicului

aveau să se prăbuşească. La fel ca în Primul Război Mondial, când soldaţii ruşi simţeau că pierd, se revoltau. Şeful statului major, generalul Zeitler, avea un plan mai ambiţios. Voia să se întoarcă la încercuirea din 1941. Ideea lui era să atragă armata rusă şi să o distrugă într-o singură mare bătălie. Deloc surprinzător, aceasta este o formă a greşelii bătăliei decisive întâlnită în toată istoria. Zeitler credea că găsise locul ideal pentru o astfel de confruntare. Ruşii pătrunseseră în liniile nemţilor şi formaseră o protuberanţă adânc în mijlocul tuturor poziţiilor germane. Pe unul dintre flancurile avanpostului, Wehrmachtul apăra oraşul Orel, iar pe celălalt, Harkov. Ambele oraşe erau centre feroviare importante şi, deci, puncte ideale pentru adunarea forţelor necesare pentru ruperea vârfului de lance inamic. Armatele germane urmau să îi încurajeze pe sovietici să plaseze în Kursk sau în apropiere cât de multe tancuri şi soldaţi posibil. Apoi, aveau să-i rupă de restul armatei, strângând laţul spre Kursk, izolând atât de mulţi ruşi încât capacitatea lor ofensivă să fie grav diminuată. Planul este înfăţişat pe hartă. În realitate, înaintarea nemţilor s-a desfăşurat pe linii mult mai scurte, abia observabile în nord, şi pe jumătate vizibile în sud.

Bătălia de la Kursk

Hitler voia o victorie decisivă, şi o victorie la Kursk ar fi fost şi dramatică, şi ocazia perfectă de a scoate Rusia

din război. Aşa încât, pe 4 mai 1943, Hitler a acceptat planul lui Zeitler, l-a numit Operaţiunea Citadela şi a ordonat punerea lui în practică. Din acest punct, a devenit planul lui şi, deci, sacrosanct şi imposibil de modificat de nimeni altcineva. Războiul mergea prost pe toate fronturile. Hitler devenise cel puţin instabil, căzând adesea pradă crizelor de isterie sau mai rău. Era riscant şi doar să-i spui ceva ce nu voia să audă. Era încă dictatorul absolut al Reichului.

Imediat, au apărut două probleme. În primul rând, ruşii deja pregăteau apărarea avanposturilor. Liniile defensive erau pregătite cu grenade antitanc, mitraliere şi fortificaţii. Tancurile ruseşti, care erau ţinta exerciţiului, au fost plasate departe, în spatele liniilor de apărare. Asta însemna că, până să ajungă la Blitzkrieg, tancurile germane aveau să fie nevoite să străpungă kilometri de apărare fixă. Experimentatul general de blindate von Mellenthin a văzut fotografiile aeriene ale liniilor defensive şi a descris corect atacul ca fiind un „Totenritt“, o cursă a morţii. Feldmareşalul Guderian a încercat să-l convingă pe Hitler să anuleze atacul. Potrivit lui Guderian, Hitler a recunoscut că gândul la acest plan îi întorcea stomacul pe dos, dar a refuzat să-l anuleze. Hitler voia o victorie decisivă, care să schimbe soarta războiului şi să-i asigure ceea ce credea că obţinuse în 1941.

În al doilea rând, pur şi simplu, nu existau destule

tancuri din noul model Tiger pentru a garanta o victorie. Tancurile ruseşti T-34 şi KV-1 aveau blindajul frontal înclinat şi foarte gros. Tunul de 75 mm al modelului Mark IV nu prea reuşea să-l penetreze. Cele de 88 mm de pe Panther şi Tiger tăiau blindajul pieziş şi aveau o bătaie dublă faţă de tunurile tancurilor sovietice. Hitler se baza că arma secretă pe care o reprezentau tancurile sale va contrabalansa superioritatea numerică netă a blindatelor sovietice. Dar, pe 4 mai, când s-a aprobat planul, erau gata mult sub 100 de tancuri Tiger. Optimist, presupunând că producţia incredibil de lentă a noilor tancuri avea să se accelereze cu timpul, Hitler a rezolvat problema amânând atacul până la 4 iulie. Această amânare ignora două faţete ale realităţii. Pentru a străpunge liniile ruse şi a le încercui la vest de Kursk, tancurile trebuiau să treacă prin fortificaţiile pe care tocmai le pregăteau ruşii. Amânarea de două luni fusese benefică ambelor părţi, dar ruşilor în special. Aşteptând să adune destule tancuri Tiger, nemţii le-au oferit ruşilor două luni în plus pentru a-şi construi apărarea. Întârzierea a însemnat şi două luni suplimentare de producţie a tancurilor şi tunurilor de asalt ruseşti. Potrivit Jane’s World Armoured Fighting Vehicles, în 1943, sovieticii fabricau aproape 2 000 de tancuri şi câteva sute de tunuri de asalt lunar. Asta în comparaţie cu doar 1 000 ale germanilor, din care doar

un mic procent modele Tiger. În concluzie, cu cât s-a amânat mai mult bătălia, cu atât mai mare a fost diferenţa în numărul de blindate în defavoarea Germaniei. În 1943, se mai fabricau şi aproximativ 44 000 de tancuri americane şi britanice. Timpul nu era de partea naziştilor şi, totuşi, Hitler a ordonat o amânare de două luni. Nu-i de mirare că gândul la bătălia pentru Kursk îi tulbura stomacul lui Hitler.

Ca lucrurile să meargă şi mai prost, mai exista şi o reţea de spioni ruşi, cu nume de cod Lucy, care se infiltrase tocmai până în înaltul comandament german. Această reţea s-a asigurat că Stalin este pus în gardă în legătură cu planul lui Hitler şi cu orice modificări aduse acestuia inclusiv în timpul bătăliei. Le-a permis, de asemenea, lui Stalin şi Jukov să cunoască cifrele şi planurile Operaţiunii Citadela. Este semnificativ faptul că, având toate aceste informaţii, ruşii au aşteptat, de fapt, ofensiva germană de la Kursk, păstrând chiar efective semnificative în afara luptei pentru a contraataca odată ce ofensiva eşua. Părea că toată lumea, cu excepţia lui Hitler, ştia că ofensiva lui era sortită eşecului. Dar Hitler era singurul care o putea opri.

La miezul nopţii, pe 4 iulie, cu două ore înaintea orei programate pentru Operaţiunea Citadela, un masiv baraj de foc sovietic a lovit poziţiile germane în ambele flancuri. Acest lucru le-a arătat tuturor soldaţilor

Wehrmachtului ceea ce comandanţii lor deja ştiau, şi anume că atacul îndelung planificat şi pregătit nu mai reprezenta nici o surpriză pentru inamic. În avanpostul Kursk, ruşii plasaseră 20 000 de piese de artilerie, multe dintre ele tunuri antitanc grupate cu zecile şi protejate de fortificaţii de pământ şi de beton. În interiorul sau în apropierea avanpostului, se aflau 3 600 de tancuri, 2 400 de avioane şi 1,3 milioane de soldaţi. Fiecare kilometru pătrat al avanpostului era înţesat cu peste 2 000 de mine în egală măsură antipersonal şi antitanc. Civilii recrutaţi din localităţile din zonă săpaseră mii de kilometri de tranşee suficient de adânci încât să încetinească ori să blocheze un tanc.

La cele două atacuri germane au participat 10 000 de tunuri, 2 700 de tancuri, 2 000 de avioane şi 900 000 de soldaţi. Aceştia proveneau doar din cele mai experimentate divizii de veterani care mai rămăseseră în Wehrmacht. Chiar şi în lipsa elementului-surpriză şi cunoscând defensiva pe care o înfruntau, dimensiunea uriaşă a forţei de atac le-a dat comandanţilor germani un oarecare grad de optimism. Generalul Mellenthin spunea că „Nici o ofensivă nu a mai fost vreodată pregătită cu atâta atenţie“.

Cei doi colţi ai atacului german au avut nevoie de ceva timp pentru a se regrupa după barajul surprinzător al sovieticilor. La 4:30 dimineaţa, în loc de 2:00, ora

programată, ambele armate au atacat. Mai întâi nemţii, plătind scump, au reuşit să străpungă apărarea. Dar înaintau încet, iar pierderile creşteau văzând cu ochii. În nord, Armata IX a reuşit să înainteze doar 10 kilometri, pierzând două treimi din numărul tancurilor. După şase zile, pierderile Armatei IX au fost de 25 000 de oameni şi de 200 de tancuri. În sud, Armata IV Panzer avea mai mulţi oameni şi mai multe tancuri şi, comparativ, a avut mai mult succes. Dar, pe 12 iulie, deja singurul mod de a continua atacul era să fie aruncate în luptă toate rezervele germane. Până în acel moment, atacul sudic pierduse jumătate din tancuri şi pentru a continua atacul adunase toate cele 600 de tancuri rămase într-o singură forţă.

Mareşalul Jukov a înţeles că atacul nordic fusese oprit şi că germanii erau ca şi înfrânţi. Şi-a aruncat rezerva, Armata V de Gardă Blindate, într-un atac asupra tancurilor germane grupate, care încă mai conduceau atacul Armatei IV. Cele două forţe blindate s-au ciocnit la aproape 100 de kilometri de Kursk. Câmpul de bătălie era acoperit de ceaţă, iar tancurile s-au amestecat unele cu altele până să observe Armata IV prezenţa celor 1 500 de blindate ruseşti. A urmat o încăierare feroce, cu unele tancuri luptând efectiv la ţeavă, ca la baionetă. Nemţii au pierdut peste 300 de tancuri şi, la căderea nopţii, Armata V de Gardă Blindate era distrusă. Dar

pierderile germanilor au făcut ca ofensiva să fie imposibil de continuat. Bătălia de la Kursk se terminase.

În câteva zile, a început ofensiva ruşilor asupra ambelor flancuri ale avanpostului Kursk. Ofensiva nu s-a mai oprit decât la Berlin. Pariind totul pe o „bătălie decisivă“ pe care până şi el trebuie să fi ştiut că nu avea cum s-o câştige, Hitler a cedat complet iniţiativa ruşilor pentru restul războiului. Germania nu a mai reuşit niciodată să-şi revină de pe urma pierderilor în tancuri şi soldaţi experimentaţi de la Kursk. Dacă ar fi fost aleasă alternativa contraatacului limitat, Wehrmachtul ar fi putut păstra destule tancuri şi avioane pentru a încetini sau chiar a opri Armata Roşie. Fără acele tancuri pierdute, nici cele mai îndrăzneţe şi mai inteligente tactici nu au mai putut face mai mult decât să întârzie ici-colo atacul ruşilor. Bătălia de la Kursk a fost o greşeală care a pecetluit înfrângerea Germaniei naziste şi a garantat controlul sovietic în estul Europei.

83

Opinia în locul realităţii

Când dormi la butoane

1944

Erwin Rommel ştia că trebuia să-i oprească pe Aliaţi pe plajă când invadaseră Franţa. Britanicii şi americanii dominau, pur şi simplu, cerul. Feldmareşalul văzuse în Africa de Nord ce distrugeri putea provoca aviaţia unui

convoi militar sau unei divizii de tancuri. Dacă Aliaţii puneau piciorul pe coasta franceză, ar fi putut foarte bine să se întărească mult mai rapid şi cu efective mult mai numeroase folosind navele britanice, decât ar fi putut el aduce trupe pe ce mai rămăsese din autostrăzile şi căile ferate franceze. Istoria ne-a demonstrat că avea dreptate. Una dintre reacţiile lui Rommel la această realitate a fost să toarne bani şi forţă de muncă în gaura fără fund numită Linia Siegfried. Celelalte strădanii ale lui au fost să asigure destui oameni, tancuri şi artilerie în apropierea locului unde au debarcat Aliaţii, pentru a-i împinge înapoi în mare.

Opinia lui Erwin Rommel nu era împărtăşită de toţi ceilalţi. Feldmareşalul Gerd von Rundstedt, care văzuse ce puteau face tunurile forţelor navale la Salerno, voia să-i lase pe Aliaţi să debarce şi apoi să-i toace pe o linie care era chiar în afara razei tunurilor navale. Hitler, ca de obicei, nu voia să dea nici un centimetru de teren francez şi a insistat să facă Linia Siegfried de apărare a plajei atât de puternică încât transportoarele să nu ajungă niciodată la mal. Dar a încurajat şi punctele de vedere diferite ale ambilor săi feldmareşali.

O reprezentare grafică a situaţiei reale a structurilor de comandă în Franţa îm 1944 ar semăna cu o farfurie cu spaghete, cu linii de comandă şi de răspundere care nu mai aveau aproape nici o legătură cu cele de pe

pereţii Înaltului Comandament din Berlin. Înaltul Comandament (OKW) conducea războiul în vest, dar Hitler personal putea trece peste deciziile lor, şi adesea chiar o făcea. Aceste schimbări puteau fi chiar un chin pentru statul major şi generalii OKW: în acea perioadă, Führerul era deja predispus la accese de furie şi la mustrări ţipate sau făcute cel puţin pe un ton ridicat. Doar a-i spune lui Hitler ceva ce nu voia să audă putea fi periculos pentru cariera respectivului; iar a-i explica de ce vreun ordin sau vreo comandă de-ale lui erau greşite putea avea consecinţe fatale. Adesea, aceste consecinţe implicau o lungă călătorie cu trenul spre frontul de est. Chiar dacă feldmareşalul Wilhelm von Keitel era la comanda generală în Franţa, el nu avea controlul Flotilei a 3-a Aeriene, pe care Göring o ţinea aproape, ori al Grupului Vest al Marinei. Grupul marinei militare avea puţine nave, dar controla majoritatea tunurilor grele de pe Linia Siegfried. Aşa că omul responsabil cu apărarea Franţei nu controla mare parte din artileria sa de pe ţărm şi nici un avion în zonă. Forţele de uscat din Franţa şi din Ţările de Jos erau comandate de von Rundstedt. Acesta controla, când ordinele nu-i erau contramandate de Hitler, 58 de divizii, inclusiv şapte divizii de panzere. Tot în Franţa mai erau unităţi de panzere aproape complet independente, controlate de SS. SS răspundea direct numai în faţa lui Hitler sau a

propriului centru de comandă din Berlin.
Pregătindu-se să înfrunte forţele Aliate după debarcare şi înaintarea spre uscat, Rundstedt a localizat lângă Paris o forţă de rezervă puternică, inclusiv majoritatea panzerelor disponibile. Erwin Rommel simţea că, dată fiind superioritatea aeriană a Aliaţilor, nici o unitate care nu se afla în apropiere de front nu ar fi putut ajunge acolo decât prea târziu ca să mai conteze. Aşa că a insistat ca cele mai bune unităţi, inclusiv mare parte din tancuri, să fie staţionate în apropierea plajei. A trecut chiar peste capul comandantului său, convingându-l pe Hitler să-i dea controlul asupra tuturor celor şapte divizii de panzere din Franţa. Inutil să mai menţionăm, feldmareşalul von Rundstedt s-a înfuriat pentru că se trecuse peste capul lui şi a plecat personal la Führer. Aşa că Hitler s-a răzgândit şi i-a redat lui von Rundstedt controlul panzerelor. Dar cei doi au continuat să se certe şi, într-un final, Hitler a făcut un compromis dându-i trei divizii de panzere lui Rommel şi patru lui von Rundstedt, pentru rezerva OKW. A fost o greşeală, pentru că acum nici unul dintre feldmareşali nu mai avea o forţă îndeajuns de mare pentru a fi decisivă.
Mai complica lucrurile şi întrebarea unde vor debarca Aliaţii. Din varii motive, care includeau excelentele dezinformări ale britanicilor sau opinia că rachetele V1 şi V2 erau atât de eficiente încât trebuiau să fie prima

ţintă a Aliaţilor, Hitler şi mulţi dintre generalii săi au fost siguri că debarcarea va avea loc la Pas-de-Calais, care mai era şi în dreptul celei mai înguste porţiuni a Canalului Mânecii. Erau chiar şi nenumăratele bârfe şi mesaje – de la spionii nazişti care deveniseră agenţi dubli – care spuneau că debarcarea din Normandia era, de fapt, o diversiune şi avea să fie cel mult un raid mai mare. Au fost luate toate măsurile pentru întărirea liniilor de apărare pe baza acestei presupuneri greşite.

Din cauza structurii de comandă complicate, a rivalităţii dintre feldmareşalii germani şi a aşteptărilor lui Hitler, când 75 000 de soldaţi britanici, canadieni, francezi şi americani au debarcat pe patru plaje, doar cele trei divizii de panzere ale lui Rommel au reacţionat. Iar el s-a dovedit a fi avut dreptate în legătură cu un lucru. Chiar şi panzerele din apropiere au parcurs cu greu distanţe scurte pe timpul zilei, din cauza atacurilor avioanelor Aliaţilor. Iar cele patru divizii comandate de von Rundstedt? Au stat şi au aşteptat. Nu doar să se trezească Hitler dimineaţa şi să aprobe un ordin de deplasare, ci şi să se trezească şi să priceapă că debarcarea din Normandia chiar se întâmpla. Apoi, când au început în sfârşit să vină spre câmpul de luptă, tancurile rezervei OKW au aflat repede cât de multă dreptate avusese Rommel. Hărţuiala forţelor aeriene Aliate le-a încetinit sau pur şi simplu le-a împiedicat să

se mişte vreun pic pe timpul zilei. Mai mult de jumătate din panzerele germane nu au luat parte deloc la luptele din primele şi în cele mai vulnerabile zile ale debarcării. Hitler a făcut greşeala de a împărţi cea mai bună armă cu care putea Germania să-i întâmpine pe Aliaţi: unităţile sale blindate. Astfel, s-a asigurat că nu se puteau uni într-un contraatac cu adevărat decisiv. Apoi, din cauza firii schimbătoarea a lui Hitler şi a încăpăţânării lui de a crede că adevărata invazie a Aliaţilor încă avea să se întâmple la Pas-de-Calais, intrarea în luptă a mai mult de jumătate din diviziile de panzere a fost întârziată până a fost prea târziu. Până au ajuns ele, debarcarea fusese un succes, iar înfrângerea Germaniei în Franţa era aproape garantată.

În Ziua Z în Normandia, pe 6 iunie 1944, primul val care a debarcat pe plaja Juno a suferit pierderi de 50%. Pe plaja Utah, lucrurile au stat la fel de rău. Pe plaja Omaha, asaltul a mers atât de prost încât generalul Omar Bradley aproape că şi-a tras trupele înapoi când s-au împotmolit suferind pierderi uriaşe în doar câţiva metri pe nisipul plajei. Pe oricare dintre aceste plaje, adăugarea unei divizii de panzere la defensiva iniţială ar fi desfiinţat sau respins debarcarea. Dacă fiecare plajă avea o divizie suplimentară, întreaga invazie s-ar fi transformat într-un abator. Cu doar două capete de pod rămase, flancurile amândurora ar fi fost

descoperite în faţa oricărui tip de atac la care excelau panzerele. În plus, dacă a patra divizie de panzere de rezervă ar fi fost în zonă când au aterizat paraşutiştii, acest lucru ar fi însemnat distrugerea lor totală.

Cu un bombardament naval intens şi sprijin aerian masiv, armatele Aliate ar fi putut foarte bine câştiga şi extinde cele cinci capete de pod în Ziua-Z. Dacă Eisenhower ar fi fost dispus să îndure pierderile, ar fi fost destui oameni aşteptând pentru a întări plajele cucerite, chiar şi în perspectiva pierderilor de moment. Cel mai probabil, Ziua Z tot ar fi avut succes, dar doar cu preţul pierderilor enorme de vieţi omeneşti. Pierderile ar fi putut fi chiar atât de mari încât străpungerea liniilor şi cucerirea Franţei ar fi întârziat probabil săptămâni, dacă nu luni de zile. Aşa că, prin personalitate, comenzi intenţionat încurcate şi o decizie luată ca un compromis, însuşi Hitler a făcut greşelile-cheie care au garantat succesul debarcării din Normandia.

84

Preţul enorm al rasismului

Pierderea eliberatorilor

1933–1945

Putem vorbi despre ce greşeli de strategie au făcut Germania şi Japonia care le-au făcut să piardă cel de-al Doilea Război Mondial. Din punct de vedere strategic, ambele ţări au fost depăşite. Japonezii au pierdut pentru

că, pur şi simplu, nu au putut concura cu forţa industrială a Statelor Unite. Indiferent cât de eroic s-au bătut, singuri împotria unei naţiuni care lansa cel puţin un portavion şi un alt transportor în fiecare lună, era evident că vor pierde. Germanii nu doar că au fost şi ei depăşiţi de masa imensă de produse din Statele Unite, Marea Britanie şi Rusia, dar au fost asaltaţi şi de efectivele uriaşe ale adversarilor. Dacă nu ar fi fost o greşeală fundamentală – mai precis, o eroare tragică – făcută de ambele puteri ale Axei, lucrurile ar fi stat altfel. Problema a fost rasismul iraţional şi autodistructiv pe care l-au îmbrăţişat cu atâta patimă ambele naţiuni. Întâi rasismul a fost cel care a costat-o mult pe Germania acasă. Hitler şi naziştii nu aveau nevoie să dea în evrei ca să câştige alegerile în 1933. Frica de comunişti şi de criza economică le-au asigurat victoria. Dar Hitler şi slugile lui erau atât de absorbiţi de ideea superiorităţii lor ariene încât au ignorat ce îi negau Germaniei intrezicându-i sau omorându-i evreii. Minoritatea care contribuise cu soldaţi voluntari într-un procent mai mare decât oricare alta în Primul Război Mondial a fost cea a evreilor germani. Patriotismul lor fusese recunoscut de toată lumea în timpul acelui război. În ştiinţă şi producţie, contribuiseră dintotdeauna mult peste ce se putea aştepta de la numărul lor. Mulţi dintre cei mai buni savanţi ai lumii erau evrei germani. Aproape toţi au fugit,

în cele din urmă, din ţară. Printre cei care s-au refugiat în Statele Unite a fost şi Albert Einstein. Dacă din cele 6 milioane de evrei care au murit în Holocaust acelaşi procent ar fi fost lăsat, în schimb, în pace şi ar fi servit în Wehrmacht în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, acest lucru ar fi adăugat cel puţin încă zece divizii de soldaţi înalt educaţi. Zece divizii în plus ar fi cucerit Moscova.

Nimic nu ilustrează mai bine costul rasismului arian decât fotografiile unităţilor naziste „eliberând“ oraşele ucrainene. Uniunea Sovietică cucerise Ucraina. Nu a fost niciodată parte a Rusiei cultural sau politic, cu atât mai puţin astăzi. Ucraina fusese, de fapt, chiar parte a Germaniei aproape tot anul 1918, fiind vândută bolşevicilor ca parte din tratatul de pace al acestora cu kaiserul. Când Germania a căzut, Ucraina a devenit o naţiune independentă cu o populaţie egală cu cea a Poloniei. Într-un final, în urma unor trădări, Ucraina a fost absorbită de Uniunea Sovietică. Mereu prea independentă şi rezistentă la comunism, Ucraina a fost pedepsită de Stalin în orice chip s-a putut. În anii dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, 9 milioane de ucraineni au fost ucişi de Stalin fie direct, fie prin foametea creată intenţionat. Aşa încât, când au ajuns nemţii, aceştia au fost primiţi ca fraţi eliberatori. Ofiţerii Wehrmachtului au ajutat la deschiderea bisericilor şi au

fost ospătaţi şi trataţi prieteneşte de populaţia locală. Aceste milioane de oameni erau gata să muncească şi să lupte pentru Germania. În doar câteva săptămâni, SS a început implementarea ordinelor secrete referitoare la teritoriile slave ocupate. Ordinele includeau eliminarea tuturor evreilor, conducătorilor, preoţilor, învăţătorilor şi ofiţerilor. Scopul final declarat al planului SS era acela de a depopula zone mari din Ucraina şi de a-i înrobi pe supravieţuitori. Şi apoi, Ucraina cea goală ar fi fost colonizată de războinicii nemţi.

O populaţie ucraineană favorabilă ar fi putut asigura până la un milion de soldaţi în plus pentru lupta cu Rusia. Acest lucru ar fi înlocuit toate pierderile suferite la Stalingrad în iarna dintre 1942 şi 1943. Dar, din cauza mitului arian şi a sadismului pur al SS, la trei luni după ce nemţii fuseseră primiţi cu braţele deschise în Ucraina, pădurile ţării erau deja pline de luptători de gherilă. În loc să-şi ocupe zeci de mii de soldaţi în rezistenţa împotriva ocupaţiei, Ucraina ar fi trebuit să asigure sute de mii de soldaţi care să lupte alături de nemţi. Aceeaşi poveste a fost şi cu balticii, ruşii albi, tătarii, mongolii şi chiar germano-balticii. Erau o sursă pregătită de sprijin şi recruţi pentru armata germană săracă în efective, dar conducerea nazistă nu a putut trece peste propriu-i rasism extrem şi a irosit acest imens capital potenţial. Aşa că, în timp ce detestata – până atunci – Uniune

Sovietică recucerea Ucraina şi pe vecinii săi, supravieţuitorii se înrolau voluntar în Armata Roşie. Rasismul nemţilor a transformat, pur şi simplu, o armată de popoare care ura comuniştii în recruţii lor voluntari. Germania nu deţinea monopolul rasismului în anii 1940. Americanii au băgat zeci de mii de japonezi americani în lagăre pentru singurul motiv că arătau a japonezi. Jurnalele eroicei bătălii a diviziei Nisei în Italia demonstrează această aberaţie. Mai era şi felul în care erau trataţi soldaţii negri în armată. Multora le erau alocate poziţii de necombatanţi şi le era refuzată promovarea pe nici o altă bază decât aceea a culorii pielii. Abia după 20 de ani de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial a dispărut ultima lege Jim Crow, care impunea segregarea rasială în sudul Statelor Unite. Dar orice a făcut oricare dintre Aliaţi pălea în comparaţie cu barbaria pură a japonezilor faţă de celelalte naţiuni asiatice şi faţă de oricine altcineva în timpul războiului. În locuri ca Indochina şi Filipine, nu trecuse atât de mult timp de când trupele britanice, franceze şi americane se luptaseră cu mişcările locale pentru independenţă. Unul dintre motivele apariţiei pistolului-mitralieră Thompson a fost acela de a-i doborî pe rebelii filipinezi cu macetele lor, care erau imuni la durere datorită efectelor halucinogene ale plantelor pe care le mestecau. Evident, imediat ce japonezii au plecat,

tot Vietnamul s-a întors la încercarea de a-i da afară pe francezi. Fiecare dintre aceste ţări avea milioane de oameni care ar fi îmbrăţişat o filosofie pan-asiatică, şi care chiar au făcut-o. Dar soldaţii japonezi erau îndoctrinaţi să trateze pe oricine care nu era japonez ca pe o fiinţă inferioară şi nici măcar umană. Această atitudine era atât de generalizată, încât în toată Asia rareori vedeai un nejaponez susţinându-i în luptă. Aceasta spre deosebire de zecile de mii de soldaţi indieni şi malaezieni care li s-au alăturat britanicilor pentru a-i respinge pe japonezi. În aproape fiecare ţară în care japonezii au fost primiţi cu bucurie pentru că i-au alungat pe stăpânii colonişti europeni, în câteva zile, au luat naştere mişcări de rezistenţă puternice.
Japonezii îşi făcuseră un obicei din a împuşca şi a decapita pe oricine îi enerva, inclusiv propriii soldaţi, fără drept de apel. Acest comportament reflecta barbarismul care le impregna felul de a fi. Ofiţerii îşi tratau oamenii cu dispreţ, iar soldaţii obişnuiţi transferau mai departe cu entuziasm aceeaşi ură şi brutalitate. Japonezii le-au dat limpede de înţeles tuturor celorlalţi asiatici că erau dispreţuiţi şi nedemni de respect. Americanii îşi amintesc rareori că 80% dintre cei care au murit în Marşul Morţii de la Bataan erau filipinezi. Poporul filipinez nu a uitat niciodată, însă. Acţionând, de fapt, aşa cum le promiseseră celor din sfera lor de prosperitate colectivă,

japonezii ar fi putut recruta milioane de soldaţi. S-ar fi folosit mult mai eficient de resursele Indochinei şi chiar ar fi putut avea destui soldaţi pentru a încheia cucerirea Chinei. Întregul război din China şi Pacific ar fi fost mult diferit, iar victoria Aliaţilor, departe de a fi sigură. Greşeala şi costul rasismului au fost evidente chiar şi atunci. Dar, la fel precum Confederaţia căreia i s-a cerut să recruteze foşti sclavi, Imperiul Japoniei şi Germania nazistă nu au putut concepe să acţioneze împotriva propriilor prejudecăţi. Au avut toate motivele şi nevoile să trateze omeneşte popoarele potenţial aliate şi au eşuat lamentabil. Rasismul primitiv, mai mult decât orice altă gafă strategică, i-a condamnat pe fascişti.

85

Când respecţi o înţelegere proastă

Oprire la Elba

1945

La data întâlnirii de la Ialta, al Doilea Război Mondial în Europa era aproape încheiat. În februarie 1945, ultima tresărire a nemţilor, atacul-surpriză din Ardeni, deja eşuase. Nu mai exista nici o şansă la un viitor contraatac german serios. Cei trei lideri care s-au întâlnit la Ialta – Roosevelt, Stalin şi Churchill – ştiau asta. Germanii nu mai aveau mult, iar japonezii, deşi încă periculoşi în apărarea insulelor, nu mai aveau forţă ofensivă. Discuţiile şi tratativele erau mai mult despre

forma Europei de după război decât despre război în sine. Au fost, de fapt, două zone de înţelegeri la Ialta. Una care să confirme formarea Naţiunilor Unite şi structura organizaţiei. Cealaltă definea cine va ocupa ce părţi din Germania şi soarta restului Europei ocupate. Polonia avea să fie clar sub talpa sovietică. Rusia nu prea se descurcase cu invaziile venite dinspre Polonia de când Armata Roşie aproape că pierduse Războiul polono-sovietic din 1920–1921. Nu mai aveau de gând să rişte, chiar dacă asta însemna să ocupe Polonia pentru totdeauna. Erau detalii, dar Stalin a fost de acord în mod public că majoritatea Europei de Est va avea guverne alese în aproximativ un an. Istoria a demonstrat că dictatorul sovietic nu avea nici cea mai mică intenţie să se ţină de cuvânt în privinţa vreunor alegeri libere, dar Statele Unite aveau nevoie de ajutorul lui dacă ar fi devenit necesar să invadeze insulele Japoniei, aşa că au aceptat. Orice invazie a ţării avea să fie urâtă şi să provoace o mulţime de victime. Un milion de ruşi vânjoşi care să se alăture ar fi simplificat lucrurile. De asemenea, existau soldaţi japonezi prin Asia – mai ales în China şi Mongolia – pe care trebuia pusă presiune. Între februarie şi sfârşitul lui aprilie, armatele Aliate şi-au croit drum în inima Germaniei. La finalul lui aprilie, întrebarea se referea mai mult la ce zone vor fi ocupate decât la înfrângerea ultimelor rămăşiţe ale Wehrmachtului

care încă mai luptau. Mai erau şi preocupări legate de zvonurile despre o grupare de gherilă care s-ar fi strâns în munţii din sudul Germaniei. Informaţia s-a dovedit falsă, dar era o posibilitate îngrijorătoare. Marea întrebare era încotro se va îndrepta Eisenhower. Spre frustrarea lui Patton şi a altor generali, decizia a fost să iasă din Berlin şi să se retragă din orice poziţii în care pătrunsese în Europa de Est. Ordinul a fost dat chiar când începea să fie tot mai evident că Stalin nu avea de gând să acorde şansa nici unor alegeri libere şi nici să cedeze vreun milimetru din controlul oricărei părţi a ţărilor pe care le ocupa Rusia. Ordinul a venit de la Roosevelt, iar armata Statelor Unite a fost practic obligată să cedeze Europa de Est sovieticilor. Greşeala aici nu a fost agrearea termenilor de la Ialta. Greşeala nu a fost preocuparea pentru o gherilă din munţi care nu existase niciodată. Adevărata greşeală a americanilor a fost să-şi respecte partea lor de obligaţii din tratat când era deja clar că, de partea cealaltă, comuniştii nu aveau intenţia să onoreze nici unul dintre termeni. Dacă preşedintele Statelor Unite şi armata ar fi avut intuiţia lui Churchill de a prevedea Războiul Rece, oare Eisenhower ar fi ordonat continuarea drumului? Diviziile sale ar fi putut ajunge primele în Berlin, dacă ne gândim că rezistenţa cedase complet. Ar fi fost posibil pentru diviziile mecanizate americane foarte mobile să ajungă în

Austria, Berlin, Albania, Bulgaria şi poate Cehoslovacia. S-ar fi transformat toate acestea – cum se aştepta sau poate spera Patton – într-un conflict deschis între foştii aliaţi? Ar fi fost un război pe care nici o parte nu ar fi avut garanţia că l-ar fi câştigat. Dar Rusia era o naţiune la fel de sătulă de război ca toate celelalte.

Nu avem cum să ştim cum ar fi arătat lumea dacă Roosevelt şi apoi Truman ar fi riscat un război şi l-ar fi înfruntat pe Stalin. Ce a făcut, în schimb, America a fost să respecte termenii unui tratat care nu mai avea nici o noimă. Această greşeală a dus la condamnarea a zeci de milioane de est-europeni la 50 de ani de represiune comunistă.

86

Înţeles greşit

Care sferă de influenţă?

1950

Instrumentul unui diplomat este cuvântul şi este rezonabil să ne gândim că o persoană care a ajuns să fie unul dintre cei mai buni diplomaţi ai Statelor Unite chiar are proprietatea termenilor. Aşa încât, când au invadat Coreea de Sud, Iosif Stalin şi Kim Ir-sen au fost şocaţi şi sincer uluiţi în faţa reacţiei vehemente a Naţiunilor Unite (ONU) şi a SUA. Aveau tot dreptul să fie aşa din moment ce, practic, secretarul de stat american le dăduse permisiunea să atace.

Pe 12 ianuarie 1950, secretarul de stat Dean Acheson a ţinut un discurs la National Press Club. Era un discurs politic şi nu era vorba de nişte remarci informale. Din câte se părea, discursul trebuia să fie înţeles ca un avertisment către acum antagonista Rusie comunistă, China şi sateliţii lor. În acest discurs, Acheson a descris cum se extinde sfera de influenţă americană postbelică în toată lumea. Problema a apărut când a vorbit despre interesele Statelor Unite în Pacific şi a menţionat Japonia, dar nu Coreea. Imaginaţi-vă bucuria lui Kim Ir-sen când a auzit că râvnita Coree de Sud nu se afla sub protecţia Statelor Unite.

Chestiunea semnalelor contradictorii legate de Coreea a fost complicată şi de politică. Preşedintele Truman era democrat, iar Congresul era controlat de Partidul Republican. Iar republicanilor nu le plăceau multe dintre deciziile de politică externă ale lui Truman. În consecinţă, când Truman a cerut 60 de milioane de dolari ca ajutor pentru Coreea de Sud, Congresul a refuzat. Apoi, un proiect de hotărâre pentru finanţarea a 500 de consilieri şi de instructori care să asiste la echiparea armatei sud-coreene cu armament modern a fost respins de Cameră în urma unui vot strâns: 192 pentru, 193 împotrivă.

O decizie luată de Truman pe 25 aprilie 1950 ar fi putut limpezi lucrurile şi i-ar fi avertizat pe nord-coreeni.

Era Directiva 68 pentru Siguranţa Naţională, care angaja resursele americane pentru contracararea oricărei agresiuni comuniste „oriunde în Asia“. Era o afirmaţie limpede şi solidă şi ar fi putut fi un avertisment la fel de limpede. Problema a fost că directivele pentru siguranţa naţională sunt clasificate strict secret.

Cel mai probabil, o declaraţie publică a lui John Foster Dulles, trimisul special al lui Truman în Asia, a intenţionat să îi avertizeze pe comunişti. Din păcate, şi-a formulat declaraţia în termeni tipici diplomaţiei, complicând mesajul. Dulles a fost cel mai aproape de o declaraţie fără echivoc în discursul său din Adunarea Naţională a Coreii de Sud. A spus că America era „fidelă cauzei libertăţilor omului şi celor care o susţin cu onoare“. Nu chiar cuvintele tăioase cu care să avertizezi un agresor.

Trupele nord-coreene au trecut paralela 38° pe 17 iunie 1950. Armata sud-coreeană, prost înarmată şi dezorganizată, a fost incapabilă să opună o rezistenţă serioasă. Cele câteva unităţi americane din Coreea au fost obligate rapid să se retragă în sud. Apoi, lumea a răspuns invaziei.

După tot ce auziseră, putem înţelege de ce Stalin şi Kim Ir-sen au găsit reacţia dură a Statelor Unite şocantă. Dacă Uniunea Sovietică sau China chiar s-ar fi aşteptat la un răspuns militar din partea lui Truman, cel mai probabil nu i-ar fi permis lui Kim Ir-sen să atace.

Cu siguranţă nu ar fi lăsat ca invazia să aibă loc în timp ce boicotau Consiliul de Securitate. Pentru că ruşii nu participau la şedinţele Consiliului de Securitate al ONU, acesta a putut vota o rezoluţie care cerea o forţă militară puternică pentru susţinerea şi restabilirea Coreii de Sud. Până la finalul conflictului, 50 000 de soldaţi ONU, majoritatea americani, au fost ucişi pe lângă mult mai mulţi nord-coreeni şi chinezi. A fost un preţ piperat pentru ceea ce, practic, a fost doar o exprimare vagă.

87

Orgoliu în locul Înţelepciunii

MacArthur şi chinezii

1950

Greşeala care a schimbat cursul Războiului din Coreea şi a costat vieţile a peste 10 000 de americani a fost provocată de orgoliu. Nu doar de orgoliul unui singur om, deşi era un bărbat al cărui ego era pe măsura renumelui. Acel bărbat era generalul Douglas MacArthur. A mai implicat şi o criză de victorie în formă infecţioasă a şefului de stat major şi nişte prejudecăţi rasiale. Problemele provocate de această greşeală fac încă ştirile şi astăzi.

Totul a început în urma atacului Armatei Coreii de Nord (ACN) asupra Coreii de Sud. În primele câteva săptămâni după atacul lor surpriză, ACN a împins câteva divizii sud-coreene şi americane într-o mică regiune aflată

într-un colţ sudic al Peninsulei Coreene care a devenit cunoscut ca Perimetrul Pusan. Apoi, pe 5 septembrie, într-o mişcare îndrăzneaţă, MacArthur a debarcat 70 000 de oameni la Incheon. Debarcarea a avut loc cu succes mai sus de şi în spatele grosului ACN. În câteva zile, americanii recâştigau Seulul şi traversau Coreea. În acelaşi timp, forţele ONU din Perimetrul Pusan spărgeau încercuirea şi porneau spre nord. Cu căile de retragere tăiate, ca să nu mai menţionăm criza de alimente, muniţie şi combustibil, sub presiune din două direcţii, ACN, pur şi simplu, a cedat.

Coreea de Nord era o ţară comunistă, despre care se ştia că are susţinerea Chinei. Când a devenit clar că nu mai existau destule forţe nord-coreene care măcar să-l încetinească pe MacArthur dacă acesta trecea peste vechea graniţă de pe paralela 38°, chinezii i-au cerut ambasadorului Indiei să înştiinţeze Washingtonul că ocuparea Coreii de Nord ar fi considerată o ameninţare inacceptabilă la adresa Republicii Populare Chineze. Era echivalentul unei promisiuni publice că va urma un atac. Din păcate, CIA l-a considerat pe ambasador o sursă în care nu puteau avea încredere şi au ignorat mesajul Chinei.

Nici un avion nu survola China şi Manciuria. MacArthur şi statul său major se obişnuiseră să depindă de informaţiile transmise prin radio de Agenţia de Securitate

a Forţelor Armate (ASFA) care îi ţineau la curent cu mişcările chinezilor. Dar agenţia nu reuşise să spargă codurile chinezilor şi nu prea voia să admită asta. Informaţiile primite înainte ca trupele lui MacArthur să continue înaintarea spre nord au venit de la CIA. Din nefericire, acestea nu erau decât mai multe analize care confirmau convingerile lor generale, în locul unor informaţii secrete reale. În urma propriilor analize ulterioare, în 1950 au raportat: „În vreme ce o intervenţie pe scară largă a comuniştilor chinezi în Coreea trebuie privită ca o posibilitate permanentă, luând în considerare toţi factorii, se poate concluziona că în afara unei decizii sovietice de a declanşa un război global, o asemenea acţiune nu este probabilă în 1950“. Aşa că, în timp ce chinezii credeau că somaseră public Statele Unite să se oprească, nimeni nu primise mesajul. Indiferent de asta, comuniştii chinezi puseseră planeta în alertă, iar lipsa unui răspuns categoric ar fi fost o pierdere de imagine teribilă pentru guvernul relativ nou al lui Mao.Ambasadorul japonez în Statele Unite, fostul amiral Kichasaburo Nakamura, a avertizat administraţia Truman în privinţa poziţiei obligatorii a Chinei de a reacţiona în forţă dacă MacArthur continua, dar, din nou, mesajul a fost ignorat. Nu că ar fi fost bine primit, oricum. Încurajată de victoria obţinută la Incheon, atitudinea lui MacArthur poate fi caracterizată

astfel: nu vor îndrăzni.

Determinat de liderul sud-coreean Syngman Rhee, MacArthur şi-a lansat spre nord cele două corpuri de armată, trimiţând Corpul 10 în sus, de-a lungul coastei, sudice şi Corpul 8 să debarce într-un port aflat la 160 de kilometri nord de paralela 38°. Ambele forţe au avansat apoi întâmpinând o rezistenţă slabă. Operaţiunile puteau fi descrise ca unele de curăţare. Pe măsură ce se apropiau de graniţa cu China, ambele armate au început să captureze primii prizonieri şi apoi întregi unităţi chineze. Şi nimeni nu credea încă în posibilitatea unui atac al Chinei.

CIA avea informaţii pe care, pur şi simplu, a refuzat să le creadă, încă din 13 octombrie. Acestea plasau corect 498 000 de soldaţi chinezi şi 370 000 de membri ai unităţilor de securitate şi de sprijin la graniţa coreeană. Rapoartele de sumar zilnice erau eliberate de CIA. Raportul lor din 13 octombrie spunea: „China nu are nici o intenţie de a intra în război într-o manieră la scară largă“. Prezenţa a trei sferturi de milion de soldaţi la graniţă, la doar câţiva kilometri de forţele ONU, era explicată ca „măsură de protecţie a centralelor hidroelectrice de pe râul Yalu, care produc energia necesară zonei industriale manciuriene“.

Pe 24 noiembrie, CIA susţinea că, deşi identificase 12 divizii chineze în Coreea, care aveau capacitatea unei

ofensive la scară largă, chinezii nu păreau să se pregătească de lansarea vreunui atac. Înainte ca această analiză CIA să poată ajunge la centrul lui MacArthur, cele două corpuri ale sale fuseseră sub atacul a 300 000 de chinezi. Armata 8 numărase 4 000 de victime în urma retragerii în luptă, iar Divizia I Puşcaşi Marini a Corpului 10 Armată a fost înconjurată şi a supravieţuit doar în urma uneia dintre cele mai eroice retrageri din istorie.

Chinezii spuseseră întregii lumi că vor ataca. Apoi, au zis că, dat fiind că promiseseră, ar fi fost nevoiţi să atace dacă ofensiva lui MacArthur continua. Apoi, au lăsat jumătate de milion de oameni la graniţă săptămâni întregi. Chinezii au trimis în Coreea unităţi mai mici, care au fost văzute, iar unii soldaţi chinezi au fost luaţi prizonieri de forţele americane care avansau. Şi nici atunci, nimeni, de la MacArthur la analiştii CIA, nu a vrut să creadă că, inclusiv după ce repetaseră de atâtea ori că o vor face, chinezii chiar vor ataca. Costul acestei aroganţe au fost încă doi ani de război, zeci de mii de victime din cadrul trupelor ONU şi poate un milion de coreeni morţi. Încă nu există un tratat de pace între cele două Corei.

88

Truc murdar

Cum să rămâi uscat şi curat

1953

Cercetătorii de la 3M din Minnesota încercau să găsească o formulă mai bună pentru cauciucul sintetic. Crizele de cauciuc din timpul celui de-al Doilea Război Mondial făcuseră ca astfel de cercetări să fie importante chiar şi în anii 1950. Cum se întâmplă uneori, unul dintre asistenţi a vărsat o picătură dintr-unul dintre nenumăraţii compuşi pe pantoful de sport al cercetătoarei Patsy Sherman. Încercând să repare greşeala, asistentul a încercat din greu să scoată substanţa de pe pantoful sport. Nimic nu a avut efect, nici săpunul, nici alcoolul, nici apa. De fapt, suprafaţa pătată respingea orice substanţă încerca asistentul. Sherman şi un alt cercetător, Sam Smith, au început să lucreze cu substanţa vărsată. Au rafinat compusul şi, în 1956, 3M a început să vândă substanţa hidrofugă Scotchgard.

89

Mitul bătăliei decisive

Cea mai bună poziţie defensivă

1953

Unul dintre cele mai traumatizante evenimente din punct de vedere social şi militar din istoria americană a fost implicarea Statelor Unite în Vietnam. Eşecul a lăsat urme adânci care afectează deciziile militare chiar şi în secolul XXI. Statele Unite au trebuit să facă o mulţime de greşeli pentru a pierde războiul de acolo, dar adevărata

greşeală de la care a plecat totul nu a fost a vreunui american, ci a unui francez. A unui general francez, mai exact. Numele lui era Henri Navarre şi ura să piardă. În mod normal, aceasta este o calitate în cazul unui general, dar pe Navarre l-a determinat să facă o eroare care a costat pierderea vieţilor a mii de francezi şi ulterior a zeci de mii de americani şi de vietnamezi. Generalul Navarre a avut ca misiune restabilirea păcii în Vietnam după cel de-al Doilea Război Mondial. La sfârşitul războiului, francezii s-au întors în fosta lor colonie din Indochina Franceză, după plecarea ocupanţilor japonezi. Francezii se aşteptau, într-o oarecare măsură, ca lucrurile să revină la normal după reîntoarcerea proprietarilor şi a administratorilor de plantaţii. Dar vremurile se schimbaseră. Normalul la care se aşteptaseră nu mai exista.

Japonezii nu doar învinseseră naţiunile europene, dar le şi ridiculizaseră, luându-le un întreg subcontinent cu o uşurinţă impresionantă. În timpul războiului, Aliaţii susţinuseră grupările locale de gherilă în rezistenţa împotriva japonezilor, instruindu-le şi înarmându-le. Comuniştii şi-au tras şi ei partea, trimiţându-şi la ospăţ grupurile de rezistenţă. Când francezii s-au întors, vietnamezii au refuzat să-şi înlocuiască noul stăpân cu cel de dinainte. Francezii au rezistat. După nouă ani de insurecţii, guvernul francez a acceptat că nu putea da

timpul înapoi. De asemenea, până la greşeala lui Navarre, chiar existaseră şanse ca Võ Nguyên Giáp, liderul Viet Minh, să accepte un guvern de coaliţie sau un compromis similar, atât timp cât asta însemna autoguvernare. Deşi, cel mai probabil, Viet Minh voia, de fapt, să preia controlul după plecarea francezilor.
Ideea este că cele două părţi începuseră discuţiile, iar asta l-a îmboldit pe generalul Navarre să-şi caute victoria. S-ar putea chiar să fi perceput negocierile ca pe un semn al eşecului său. Ordinul pe care îl primise fusese să restabilească în totalitate controlul francez, iar asta nu se întâmplase. Nu-şi făcuse treaba. Cu siguranţă, Navarre ştia că, odată ce diplomaţii aveau să ajungă la un acord, el nu ar mai fi avut nici o cale de a redresa situaţia. Dar o victorie importantă care să stingă rebeliunea nu doar i-ar fi răsplătit eforturile şi ar fi răzbunat sacrificiul pe care soldaţii săi deja îl făcuseră, dar ar fi asigurat şi un acord favorabil. Ce voia Navarre poate fi sintetizat într-o frază: căuta o bătălie decisivă care i-ar fi câştigat războiul. Din păcate, pentru a cita un simpatic personaj din desenele animate ale acelor vremuri, „şmecheria asta nu merge niciodată“.
Problema cu lupta împotriva oricăror insurgenţi este cum să-i atragi în bătălie. Navarre avea nevoie ca Viet Minh să-l înfrunte într-o luptă dreaptă. Dar, până atunci, aceştia fuseseră mai inteligenţi de-atât. Cu sprijin aerian,

artilerie şi tancuri, era evident că francezii ar fi dominat orice luptă convenţională. Dar generalul francez s-a gândit la o cale de a forţa exact o asemenea bătălie. Şi a reuşit: planul a funcţionat, iar bătălia a avut loc, doar că nu când şi cum se aşteptase el.

Ideea a fost să aranjeze o ţintă care să fie atât de provocatoare şi atât de tentantă încât Giáp să muşte momeala cu totul. Pentru asta, francezii au ridicat o bază în apropierea oraşului Dien Bien Phu, în extremitatea vestică a teritoriului Vietnamului, în vecinătatea a nimic, cu excepţia graniţei cu Laos, şi la o junglă deasă depărtare de orice. Apoi, pentru a o face mai atrăgătoare, Navarre şi-a aşezat baza într-o vale înconjurată de creste abrupte, şi nu a ocupat munţii. După care şi-a mutat aici cea mai mare parte a armatei.

Amplasarea aceasta părea să fie atât de avantajoasă pentru Viet Minh, încât aceştia erau nevoiţi să atace sau şi-ar fi pierdut credibilitatea. Navarre, la rândul lui, credea că, de fapt, îl avantajează pe el. Îşi proiectase mental filmul bătăliei şi era sigur de felul în care va reacţiona Giáp. Dat fiind că francezii îi aduseseră toate proviziile şi întăririle, poziţia izolată nu era un inconvenient prea mare. Dar generalul francez se aştepta ca jungla deasă şi distanţele mari să-l limiteze pe Giáp la soldaţi înarmaţi doar cu ce puteau căra singuri. Asta însemna puşti şi

prea puţine alte lucruri. Era un marş lung.

Vietnamezii dovediseră deja, aşa cum au făcut-o ulterior împotriva americanilor, o atracţie pentru atacurile în val. Navarre se aştepta ca Giáp să-şi arunce mii de puşcaşi de gherilă în atacuri sinucigaşe asupra bazei, care să fie măcelăriţi de avioanele, artileria şi tancurile sale. Apoi, după ce Viet Minh avea să-şi piardă forţa, armata lui Navarre ar fi putut restabili cu uşurinţă pacea în restul ţării. Bătălia decisivă va câştiga războiul, va recupera onoarea Franţei şi le va oferi negociatorilor o poziţie ideală. Şi ar fi mers, dacă Giáp ar fi făcut ce dorea Navarre.

Dar bineînţeles că Giáp nu a făcut ce voia Navarre.

A strâns, într-adevăr, toţi vietnamezii pe care i-a putut aduna, dar nu pentru atacuri sinucigaşe. Timp de luni întregi, francezii aveau să zărească ici colo trupe de gherilă în munţii din jur, dar acestea se evaporau înainte ca avioanele francezilor să poată fi chemate pentru a le bombarda poziţiile. Lunetiştii Viet Minh au atacat regulat baza, cei mai mulţi trăgând de la distanţa maximă posibilă. Dar altceva în afară de hărţuieli de acest gen nu s-a întâmplat luni de zile la baza francezilor din Dien Bien Phu.

Ce nu a văzut generalul Henri Navarre a fost că pe tot parcursul acelor luni de aparentă inactivitate, zeci de mii de ţărani şi luptători de gherilă cărau în spate

muniţie, piese de artilerie demontate şi orice altceva mai era nevoie pentru a câştiga o bătălie modernă împotriva aroganţilor francezi din vale. Sătenii puneau un obuz de 35–40 de kilograme într-o chingă şi îl cărau săptămâni întregi de-a lungul potecilor din junglă, invizibile sub copaci, depozitându-l apoi în grote tăiate în munţi. La final, toţi versanţii din jurul Dien Bien Phu au fost înţesaţi de poziţii îngropate de artilerie şi de mortiere. Obuzele erau la locul lor, iar, la sosirea sezonului ploios, Giáp a fost pregătit.

Odată cu ploaia, au venit şi norii. Plafonul de nori era atât de constant gros, încât avioanele francezilor nu puteau fi eficiente. Iar ploaia a venit ca un muson, pentru că era chiar un muson. În scurt timp, tancurile franceze nu se mai puteau mişca în noroiul adânc. Totul ruginea şi mucegăia. Atunci, Viet Minh a atacat. Tabăra francezilor a fost mai întâi ţinta unui baraj de foc continuu. S-au tras mii de obuze. Numărul victimelor în rândurile francezilor a început să crească, iar supravieţuitorii au început să tragă la întâmplare înspre munţi. Oamenii lui Navarre nu putea face nimic. După mai multe zile de bombardamente, au început şi atacurile în valuri umane. Da, pierderile vietnamezilor erau mari, dar atacurile reuşeau. Metru cu metru, clădire cu clădire, perimetrul francez se contracta. Bravii soldaţi ai Legiunii Străine franceze au încercat să se paraşuteze în

suprafaţa tot mai mică pe care o mai controlau francezii, aruncându-se orbeşte prin nori. Era înainte ca paraşutele să fie controlabile, şi aproape toţi voluntarii au fost ucişi sau capturaţi. Când a fost pierdută pista de aterizare, speranţele s-au năruit. În scurt timp, buncărul de comandă francez a fost ocupat. Bătălia decisivă se terminase cu un rezultat decisiv. Francezii pierduseră, şi pierduseră dezastruos.

Negocierile de pace întârziaseră luni de zile în aşteptarea rezultatului bătăliei de la Dien Bien Phu. Odată ce a devenit evidentă uriaşa victorie a Viet Minh, vietnamezii au putut negocia de pe o poziţie mult mai bună. Francezii au căzut de acord să împartă ţara, cedând jumătatea de nord către Viet Minh şi instalând un guvern aliat în sud. Nord-vietnamezii se aşteptau să unească ţara sub controlul lor.

Cei din Viet Minh erau comunişti, aşa încât ţările occidentale au început să susţină guvernul sud-vietnamez, chiar când Viet Minh, cunoscut acum ca Vietcong, a început insurgenţa. Dacă Navarre nu ar fi pierdut la Dien Bien Phu, tratativele ar fi putut avea alt rezultat decât ruperea Vitnamului. S-ar fi putut ajunge la o înţelegere mai paşnică: una în care cele două jumătăţi ale Vietnamului să fie conduse de un singur guvern.

Vestul se temea că Vietnamul va deveni satelitul

Chinei. Dar acum ştim că vietnamezii nu ar fi devenit niciodată de bună voie pioni ai chinezilor. După retragerea Statelor Unite şi unirea ţării, Vietnamul şi China s-au înfruntat în trei războaie prea puţin mediatizate, dar foarte dure. Relaţiile dintre cele două ţări sunt şi astăzi foarte reci.

Dar, în numele izolării comunismului, America a trimis nişte „consultanţi militari“ şi a început să se implice în Vietnam. S-au scris volume întregi despre greşelile făcute de Statele Unite. Dar tot dezastrul a început din cauză că un brav general francez a vrut atât de mult o bătălie decisivă, încât şi-a pus singur armata într-o poziţie din care nu a avut cum să câştige. Dacă n-ar fi făcut-o, probabil n-ar mai fi existat nici un război american din Vietnam.

90

Dezastru de marketing

Ford Edsel

1957

În „We Didn’t Start the Fire“, Billy Joel glumea că „Edsel is a no go“ („Edsel nu e o alegere“). Făcea trimitere la un eşec colosal al Ford Motor Company la finele anilor 1950, care a provocat pierderi financiare masive companiei şi a servit ca exemplu negativ pentru viitoarele iniţiative ale Ford şi ale altor companii. Edsel a fost un asemenea eşec încât, la a 15-a aniversare, revista Time

a făcut în cinstea evenimentului o listă a celor mai proaste 50 de maşini ale tuturor timpurilor.

Mai mulţi factori s-au combinat pentru a face din Edsel un eşec colosal. Descris frecvent drept „automobilul greşit la momentul greşit“, Edsel a fost o maşină mare, cu un apetit uriaş pentru combustibil, lansată într-un moment în care preferinţele consumatorului se reorientau către maşinile mai mici. Tendinţele vânzărilor în anii anteriori sugeraseră că piaţa auto nu putea merge decât în creştere. Odată cu instalarea unei crize economice în 1958, lansarea modelului Edsel era orice, numai oportună nu; doar două modele au avut o creştere de producţie faţă de 1957. Mai mult, Edsel a fost lansat în septembrie, într-un moment în care marea majoritate a vânzătorilor aplicau reduceri modelelor din 1957. În 1958, Ford a lansat mai întâi varianta Edsel mai ieftină, Citation, făcând ca varianta lansată ulterior, Corsair, să pară excesiv de scumpă prin comparaţie.

Un oarece aer de mister a înconjurat lansarea Edsel ca rezultat al unei campanii publicitare intense a Ford. Maşina fusese anunţată ca având un design revoluţionar, şi în unele privinţe chiar aşa era: frânele spate ajustabile autonom şi lubrifierea automată erau noutăţi absolute în industria auto. Oricum, până la lansare, Edsel a fost prezentată ca o maşină a viitorului. În toate reclamele apăreau doar imagini neclare ale maşinii sau îi înfăţişau

doar capota, anunţând: „Vine Edsel!“. Vânzătorii erau obligaţi să ţină maşinile primite acoperite cu huse. Ford a creat o emisiune TV numită „Edsel Show“, în care apăreau vedete precum Frank Sinatra. Reclamele Ford anunţau ziua lansării maşinii drept „Ziua E“. Consumatorii aşteptau deja un automobil care putea merge pe apă şi face cafeaua în acelaşi timp; au primit, în schimb, din punctul lor de vedere, o supă Ford reîncălzită, o versiune înnoită a altor modele Ford. Presa a luat peste picior noul model, comparându-l cu „un Oldsmobile care suge o lămâie“ sau cu „un Pontiac care împinge colacul toaletei“. Mulţi s-au înghesuit să vadă noul model, dar puţini l-au cumpărat. Gândit să se vândă în 200 000 de bucăţi la intern, Edsel a vândut doar o treime din număr. Compania a pierdut în jur de 250 de milioane de dolari, echivalentul a peste 2,25 de miliarde de dolari astăzi. Singura parte bună a fost reprezentată de tehnologiile avansate ale modelului Edsel, care au fost implementate la viitoarele maşini Ford. Mai mult, în privinţa celorlalte vânzări, Ford a fost profitabilă chiar şi în anii în care Edsel a fost în producţie.

Au existat însă probleme şi dincolo de strategia de marketing a Ford. Înfiinţând o nouă divizie pentru Edsel, Ford a preferat să se orienteze către dealeri noi în loc să se bazeze pe cei care vindeau deja pentru companie. Din păcate, nu a înfiinţat şi fabrici noi pentru Edsel.

Divizia Edsel a trebuit să se bazeze pe fabricile altor divizii, cum ar fi Mercury. Nu exista nici un stimulent care să asigure calitatea maşinilor Edsel, din moment ce divizia profita din vânzarea propriilor vehicule; de fapt, exista chiar o oarecare competiţie între divizii, lucru care a dus la sabotarea deliberată a modelelor Edsel. Maşinile ajungeau la dealeri cu piese lipsă sau cu frânele nefuncţionale. O altă problemă a fost complicatul mecanism „Tele-touch“ de schimbare a vitezelor, pe care mulţi şoferi şi mecanici aveau dificultăţi în a-l înţelege. Erori de proiectare precum un ornament al capotei insuficient de bine prins au devenit, de asemenea, pericole care au dat modelului o reputaţie negativă; la viteze de peste 110 km/h, ornamentul modelului original zbura de pe capotă.

Alte probleme veneau din disputele interne din capătul lanţului trofic al Ford. Robert McNamara (viitorul secretar al apărării), o persoană importantă în companie, a fost în general neinteresat de proiect şi chiar a ajutat la încheierea capitolului Edsel în 1960; argumentul său a fost acela că Edsel sugea compania de bani. Au fost chiar dispute intense legate de nume. La începutul anilor 1950, Ford fusese listată la Bursă, nemaifiind deţinută exclusiv de familia Ford. Chiar dacă Henry Ford al II-lea, nepotul originalului Henry, era preşedinte, voinţa lui nu era sacră. Deşi s-a opus ca automobilul să fie numit

după tatăl său, în urma unei şedinţe la care nu a participat, s-a luat decizia ca noua maşină să fie numită Edsel. Numeroase studii şi sondaje făcute de Ford pentru a determina ce nume ar trebui folosit nu au dus la nici o concluzie clară. Compania a angajat chiar şi o poetă renumită, Marianne Moore, pentru a-şi oferi părerea; sugestiile ei, incluzând „Utopian Turtletop“ (Carapacea utopiană) şi „Mongoose Civique“ (Mangusta civică), au fost respinse. Edsel a fost numele la care au rămas, şi abia după lansarea sa compania a aflat că lumea asocia numele cu expresii negative precum „weasel“ (nevăstuică, folosit aici cu înţelesul peiorativ de turnător), „dead cell“ (celula moartă) şi Edson (marcă de tractor), lucru care a temperat cererea pentru modelul respectiv. În plus, mulţi erau de părere că încercările proiectanţilor de a face aspectul modelului distinct faţă de altele reuşiseră să facă o maşină urâtă.

Moştenirea modelului Edsel există ca eşec arhetipal. Deşi pentru unii este un model de colecţie, maşina încă mai poartă stigmatul. La începutul anilor 1990, Saturn Corporation a folosit eşecul Edsel ca exemplu a ceea ce nu trebuie făcut în dezvoltarea şi marketingul pentru modelul lor de vârf. Se spune că Skip LeFauve, fostul preşedinte şi CEO al Saturn, le-a dat directorilor săi cărţi despre Edsel şi i-a pus să sublinieze tot ce făcuse Ford greşit. Unii au descris modelul Saturn ca „următorul

Edsel“. Evident, s-au înşelat, dacă privim succesul companiei.

Nu este clar dacă va mai exista vreodată „următorul Edsel“, pentru că s-au luat o mulţime de măsuri pentru a evita această distincţie îndoielnică. Oricum, Edsel va fi mereu amintită ca o dezamăgire uriaşă pentru cumpărătorii de maşini, o ruşine uriaşă pentru companie şi o lecţie utilă pentru America corporatistă.

91

Conducere indecisă

Golful Porcilor

1961

Planul iniţial al invaziei din Golful Porcilor era ca un mic grup de rebeli să fie debarcat lângă munţii din Cuba. Ei ar fi trebuit să fie seminţele insurgenţei care să-l înlăture pe Fidel Castro de la putere. Planul era modelat după un program CIA de mare succes, care dusese la răsturnarea guvernului de stânga al Guatemalei câţiva ani mai devreme. În mare parte, erau chiar aceiaşi oameni. Ambele planuri au fost gândite de Richard Bissel, şeful operaţiunilor sub acoperire ale CIA. Bissell îşi dovedise până atunci întreaga măsură a inteligenţei sale sclipitoare. Din momentul în care preluase proiectul în timpul administraţie Eisenhower, toată lumea fusese sigură că soarta lui Castro era pecetluită.

Proiectul s-a derulat în paralel cu alte manevre mai

puţin strălucite ale CIA, inclusiv angajarea unor mafioţi pentru a pune la cale un atentat la adresa lui Castro. Chiar şi aşa, a avut parte de o susţinere puternică din partea vicepreşedintelui şi – cel mai probabil – viitorului preşedinte, Richard Nixon. Dar a câştigat John Fitzgerald Kennedy. Acest lucru a avut două efecte. În primul rând, Bissell trebuia să-i vândă programul noului preşedinte. Kennedy era tânăr şi avea multe de dovedit. Se confrunta cu presiunea crescândă a vulturilor din ambele partide (da, atunci existau şi vulturi democraţi) şi înclina să susţină orice proiect care l-ar fi făcut să pară un inamic dur al comunismului. Cu jumătăţi de adevăr şi fără prea multe explicaţii, Bissell l-a făcut pe ocupatul J.F.K. să cadă de acord.

Al doilea efect al înfrângerii lui Nixon a fost faptul că Bissell nu a mai fost cu adevărat supervizat. Nixon fusese parte activă în planificare. Kennedy era prea ocupat. Astfel, multe lucruri s-au schimbat. Micul grup a devenit o mică armată. O debarcare clandestină a devenit un atac amfibiu. Peste 2 000 de cubanezi nemulţumiţi au început să fie instruiţi în baze secrete din America Centrală.

Kennedy şi-a dat acordul în continuare, cu condiţia ca întregul plan să fie secret şi ca Statele Unite să poată nega orice implicare. Nu trebuia nici măcar să pară că guvernul SUA era implicat în vreun fel. Nu era clar pe

cine se aştepta el să arunce vina o lume întreagă pentru o debarcare amfibie şi pentru raidurile bombardierelor B26 asupra insulei vecine. În vara aceea, Miami Herald aflaseră despre taberele de instrucţie. Au fost presaţi să renunţe la subiect, şi au făcut-o. La finalul lunii octombrie 1960, un ziar din Guatemala a publicat un reportaj amănunţit despre cubanezii care erau instruiţi în ţara lor. Pe 10 ianuarie 1961, subiectul taberelor de instrucţie guatemaleze apărea pe prima pagină a New York Times. Dar CIA şi Bissell au continuat să fie încrezători.

În februarie 1961, planul invaziei lui Bissell implica deja puşcaşii marini americani, două bombardiere ale Forţelor Aeriene ale SUA (USAF), numeroase distrugătoare ale Marinei Militare americane şi pe cutezătorii săi cubanezi. În mod ciudat, nu exista nici un plan clar în privinţa a ce urma să se întâmple dacă invazia reuşea înlăturarea lui Castro. Nu exista un guvern în exil sau orice alt grup gata să inspire masele cubaneze şi să formeze un guvern prietenos.

Kennedy s-a împotrivit dimensiunilor uriaşe ale planului şi, în ciuda tuturor eforturilor CIA, a cerut ca planul să devină un proiect exclusiv cubanez, fără nici o implicare directă a militarilor americani. Fără a se descuraja, Richard Bissell a prezentat pe 11 martie 1961 un nou plan, conform doleanţelor preşedintelui. Acest plan avea

acum nevoie de câteva mii de oameni care să debarce, să coalizeze populaţia cubaneză şi să învingă cei 200 000 de soldaţi ai armatei cubaneze. Locul debarcării a fost mutat pe o plajă mai potrivită, dar care se afla la aproape 100 de kilometri depărtare de munţi şi de siguranţă în caz că ceva mergea prost. Încrezător, Bissell l-a asigurat pe Kennedy că planul avea să fie o treabă 100% cubaneză şi că aproape garantat va avea succes. Kennedy l-a aprobat, apoi a fost distras de alte probleme, una dintre ele fiind Marilyn Monroe.

Cu mai puţin de o lună rămasă până la startul operaţiunii, a mai trebuit adăugat un element. Fără contribuţia USAF, pe care Kennedy a retras-o din campanie, invazia avea nevoie de sprijin şi de acoperire aeriană. Forţele aeriene cubaneze erau o glumă după standardele moderne, dar aveau destule rable zburătoare cât să împiedice debarcarea dacă nu erau neutralizate. CIA a pus la punct atunci un grup de bombardiere B26 echipate cu „voluntari“ cubanezi instruiţi pe repede-nainte. Nu exista nici un plan în privinţa vreunei explicaţii cu privire la căile pe care reuşiseră rebelii cubanezi să obţină trei escadrile complete de bombardiere grele.

În acest punct s-a implicat Pentagonul, care a examinat planul final. Militarii nu au fost câtuşi de puţin impresionaţi, dând debarcării doar 30% şanse de reuşită.

Dar, nevrând să îşi pună în cap noua administraţie sau CIA, şefii de stat major interarme au raportat oficial către Casa Albă că planul avea „destule“ şanse de succes. Apoi, elementul de PR al CIA a intrat în acţiune şi au început să apară declaraţii de presă din partea unui fals „Consiliu de Conducere Cubanez“.

La începutul lunii aprilie, cei 1 500 de cubanezi instruiţi în Guatemala au fost trimişi în Nicaragua şi îmbarcaţi la bordul câtorva cargoboturi ruginite, care aveau să fie botezate ulterior „Marina Cubaneză“ în declaraţiile de presă ale „Consiliului de Conducere Cubanez“. În acest punct, a devenit evident pentru oricine care avea un minim simţ al observaţiei că posibilitatea americanilor de a dezminţi vreo implicare se dusese pe apa sâmbetei. În Miami, a fost expus un „dezertor“ care fugise cu un B26 presupus al forţelor aeriene cubaneze. Dar pilotul nu era un aviator cubanez. Câţiva ziarişti au observat repede că, judecând după lucrurile pe care nu le ştia, nu avea cum să facă parte din aviaţia militară cubaneză şi că modelul B26 pe care îl „furase“ erau unul care nu era folosit în Cuba. Castro ştia cu siguranţă că i se pregătea ceva. Înţelegând acest lucru, Kennedy a ordonat anularea bombardamentului care trebuia să izoleze plaja pe care urmau să debarce cubanezii.

Toată lumea părea să ştie că bombardierele nu vor mai veni, cu excepţia rebelilor cubanezi de pe mare. Dar

chiar atunci moralul rebelilor căzuse atât de mult încât agentul CIA însărcinat cu debarcarea i-a însoţit pe 17 aprilie pe scafandrii care trebuia să asigure plaja. Pe ţărm, nu a găsit nici un apărător cubanez, ci doar o bodegă plină de localnici petrecăreţi.

Agentul CIA a dat semnalul radio pentru debarcarea cubanezilor. Înainte ca aceştia să ajungă la mal, un singur jeep al armatei cubaneze aflat în patrulă a apărut şi a măturat plaja cu raza reflectorului. Probabil era procedura standard, iar pe moment nu s-a văzut nimic neobişnuit. Dar agentul CIA a deschis focul. Jeepul a dispărut şi, odată cu el, tot elementul surpriză.

Când vasele pline de rebeli cubanezi au atins ţărmul, s-a observat că nimeni nu fusese însărcinat cu comanda operaţiunii. Încă o dată, agenţii CIA s-au substituit ofiţerilor şi au gestionat toată tărăşenia. Când echipajul jeepului a raportat invazia, a fost anunţat Castro. Acesta a ordonat imediat celor mai apropiate unităţi militare respingerea invadatorilor. Întâmplarea a făcut ca unităţile respective să aparţină Academiei Militare Cubaneze. Cadeţii au fost înarmaţi şi trimişi la locul debarcării. Un avion de instrucţie, un Sea Fury din al Doilea Război Mondial, cu Enrique Carreras, cel mai bun pilot al forţelor aeriene cubaneze, la manşă, s-a implicat, de asemenea, în luptă, bombardând în scurt timp plaja. Ţintuiţi de cadeţi şi de unicul Sea Fury, cei 1 500 de transfugi

cubanezi şi responsabilul CIA s-au îngropat în nisip. Au sosit şi mai multe trupe cubaneze şi în curând a devenit foarte complicat de adus muniţie de pe vase pe plajă.
Pe la amiază, muniţia rebelilor deja era pe terminate. Nu avea să le ajungă pentru a ieşi de pe plajă. De-abia dacă le ajungea pentru a se apăra.
Seara, Bissell l-a scos pe preşedintele Kennedy de la o recepţie oficială. I-a explicat că situaţia era disperată. Singura cale de a salva invazia era lansarea avioanelor de vânătoare şi bombardierelor de pe portavionul Essex, aflat în zonă. În acel moment, după ce aprobase fiecare acţiune care fusese îndeplinită până atunci, Kennedy şi-a pierdut cumpătul. A refuzat să dea permisiunea, pentru că nu voia ca Statele Unite să fie implicate. Se spune că şeful de stat major al marinei, aflat la recepţie, ar fi arătat că americanii erau deja implicaţi, dar Kennedy a refuzat să dea ordinul. A sugerat doar că rebelii ar trebui să fugă în munţi, conform planului, dar Bissell a precizat că locul debarcării fusese mutat, iar munţii respectivi se aflau acum la 100 de kilometri distanţă, şi dincolo de o armată cubaneză din ce în ce mai numeroasă.
Lupta a devenit mai intensă pe 18, după ce au mai sosit şi alte unităţi cubaneze. Rebelii încă mai ţineau plaja. Nu aveau unde altundeva să fugă. Kennedy şi-a dat, în cele din urmă, acordul pentru un singur raid al

bombardierelor B26 ale „voluntarilor“ cubanezi. Avioanele de vânătoare americane puteau însoţi bombardierele pentru a descuraja un atac asupra lor, dar nu puteau ataca nici o ţintă de la sol. Din nefericire, cubanezii care trebuiau să zboare pe bombardiere au refuzat. Văzuseră cum fuseseră abandonaţi camarazii lor şi nu mai credeau că vânătorii americani îi vor apăra. Într-un final, raidul a avut loc. Bombardierele au fost pilotate de oamenii binecunoscutei unităţi cubaneze Garda Naţională Alabama, în uniformele Gărzii Naţionale şi comunicând pe frecvenţe americane. Mai rău, s-a dovedit că piloţii cubanezi avuseseră dreptate. Cineva uitase că bombardierele de rezervă din Nicaragua şi avioanele de vânătoare din Florida se aflau pe fusuri orare diferite. Patru bombardiere ale Gărzii Naţionale au fost doborâte, doar fiindcă vânătorii nu au mai apărut niciodată.

Pe 19 aprilie, devenise deja evident că debarcarea era un eşec şi că rebelii nu mai puteau rezista mult timp. Operativii CIA se întorseseră pe vasele „Marinei“ lor cubaneze, care aşteptau în larg pline de arme şi de muniţie. A existat o tentativă de a ajunge pe plajă cu muniţia atât de necesară, dar convoiul s-a întors în larg când liderul celor 1 500 de rebeli cubanezi s-a predat înainte ca primul vas să atingă ţărmul. Armata cubaneză a reţinut 1 189 de invadatori şi a găsit 114 morţi. Un an mai târziu, preşedintele Kennedy a răscumpărat

supravieţuitorii de la Castro contra sumei de 59 de milioane de dolari.

Cel mai probabil, eşecul debarcării în Golful Porcilor fusese inevitabil, date fiind modificările planului. Aşa că poate cea mai mare greşeală, printre multe altele, a fost, pur şi simplu, că preşedintele Kennedy a aprobat debarcarea de la bun început ori că Bissell a propus-o. Decizia lui Kennedy fusese una politică, fără a acorda prea multă atenţie argumentelor militare. Cu siguranţă, când refuzase să susţină debarcarea cu orice fel de forţe americane, Kennedy eliminase orice şansă de succes sau chiar de supravieţuire a acelor cubanezi care îşi riscau viaţa şi libertatea la cererea CIA.

Cu operaţiunea gestionată diferit, ar fi existat o bună şansă ca, dacă i se oferea o alternativă viabilă, poporul cubanez să răstoarne guvernul tot mai represiv al lui Castro. Pasivitatea Rusiei în timpul întregii drame demonstra refuzul acestora de a se implica. Dar planul a eşuat, iar Cuba din prezent rămâne unul dintre ultimele regimuri comuniste ale lumii. O altă consecinţă a acestui eşec a fost iminenţa unui război nuclear. Încurajaţi de reacţiile poticnite ale lui Kennedy, ruşii s-au simţit liberi să instaleze rachete nucleare în Cuba. Kennedy, cu lecţia fricii învăţată, a avut o poziţie foarte fermă împotriva rachetelor ruseşti pe teritoriul Cubei, şi mulţi experţi spun că cele două superputeri au fost la doar câţiva paşi sau

neînţelegeri de distrugerea atomică completă şi reciprocă. Dacă planul ar fi funcţionat ca în Guatemala, emisfera vestică ar fi arătat foarte diferit. O Cubă capitalistă ar fi putut descuraja multe revoluţii comuniste din America Centrală şi de Sud. Ar mai fi existat un Hugo Chávez, dacă Kennedy şi-ar fi păstrat cumpătul?

92

Să punem un semn

Problemă lipicioasă

1968

În 1968, un cercetător de la 3M pe nume Spencer Silver a decis să îmbunătăţească unul dintre cele mai de succes produse ale companiei, banda adezivă. Era nevoie de un adeziv mai bun, care să se lipească mai ferm, dar care să permită în continuare îndepărtarea benzii. Până în 1970, i-a ieşit în schimb ceva complet diferit, complet inutil pentru banda adezivă. Ce a reuşit Silver să producă a fost un clei uşor de îndepărtat, dar care avea o putere adezivă slabă. Interesant, dar din câte se părea un eşec, dacă nu i se găsea o utilizare comercială. Au trecut patru ani, apoi un coleg al cercetătorului a spus, la un moment dat, că îl frustrau bucăţelele de hârtie cu care îşi însemna cântecele zilei în cartea de imnuri religioase şi care tot cădeau. Omul nu voia să folosească bandă adezivă, pentru că îi era teamă să nu distrugă filele cărţii. În sfârşit, apăruse o

utilizare pentru lipiciul slab care fusese un eşec cu patru ani în urmă. Până în 1980, bileţelele Post-it se găseau în birourile din toată lumea.

93

Un risc inutil

Watergate

1973

Mânjit de un scandal politic care ameninţa să-i distrugă mandatul, Richard Nixon a declarat „Nu sunt corupt“ într-o sesiune televizată de răspunsuri la întrebările a 400 de reporteri Associated Press, în noiembrie 1973; nu a retractat niciodată acea afirmaţie, iar numărul copleşitor de dovezi ale corupţiei sale a lăsat o marcă permanentă pe mandatul lui Nixon. În urma Scandalului Watergate, Nixon nu a devenit „preşedintele care a încheiat Războiul din Vietnam“ sau „preşedintele care a supervizat integrarea rasială pe scară largă“, şi nici măcar „preşedintele care a ajutat America să ajungă pe Lună“. Nixon a devenit în schimb „preşedintele care a demisionat pentru a evita să fie suspendat de plin drept“.

Iniţial, scandalul a părut o simplă spargere. Pe 17 iulie 1972, un agent de securitate al complexului de birouri Watergate – unde îşi aveau democraţii sediul naţional – a observat că mai multe uşi aveau încuietorile acoperite cu bandă adezivă, pentru a le ţine descuiate. A dezlipit

benzile adezive şi şi-a contactat superiorii, dar apoi a observat că benzile au reapărut şi a sunat la poliţie. Cinci bărbaţi au fost arestaţi şi ulterior puşi sub acuzare alături de alţi doi, pentru conspiraţie şi pătrundere pin efracţie. Spărgătorii aveau asupra lor şi în camerele de hotel în care erau cazaţi mii de dolari a căror origine a putut fi dovedită, în urma cercetărilor, a fi Comitetul pentru Realegerea Preşedintelui, o organizaţie de strângere de fonduri pentru administraţia Nixon căreia i-a fost dat acronimul peiorativ CREEP (ticălos) de către adversari. Legătura dintre comitet şi spargerea de la Watergate a atras atenţia presei. Scandalul a devenit subiectul unui proiect jurnalistic de investigaţie condus de reporterii Washington Post Bob Woodward şi Carl Bernstein, care s-au bazat în mare parte pe surse anonime. Corespondenţa lor cu o sursă căreia i s-a spus „Deep Throat“ (dezvăluit în 2005 ca fiind fostul director adjunct FBI William Mark Felt) sugera că spargerea şi muşamalizarea acesteia aveau legături cu FBI, Departamentul de Justiţie şi chiar şi cu Casa Albă. Informaţia a alimentat o investigaţie mai amplă care nu s-a încheiat odată cu condamnarea spărgătorilor. Nu era cu mult timp înainte ca Nixon să le ceară demisiile unora dintre cei mai apropiaţi consilieri ai săi implicaţi în scandal, H.R. Haldeman şi John Ehrlichman. L-a demis, de asemenea, şi pe consilierul Casei Albe, John Dean,

care ulterior avea să devină martor al acuzării împotriva lui Nixon.

Audierile din Senat au fost acoperite pe larg de presă; majoritatea americanilor au urmărit părţi din audieri între 17 mai şi 7 august. În timpul acestora s-a aflat că toate conversaţiile purtate în Biroul Oval erau înregistrate. Archibald Cox, un consilier special al Departamentului de Justiţie însărcinat cu cercetarea Scandalului Watergate, a cerut înregistrările respective; Nixon a refuzat să se conformeze, invocând privilegiul executiv şi motive care ţineau de siguranţa naţională, şi i-a ordonat lui Cox să anuleze citaţia. Nixon i-a oferit lui Cox un compromis aranjat: John C. Stennis, un faimos senator de Mississippi tare de urechi, avea să asculte înregistrările şi să le prezinte procurorilor rezumatul acestora. Când Cox a refuzat, Nixon a forţat demisia procurorului general Elliott Richardson. Procurorul general fusese numit cu doar două luni înainte şi refuzase să se supună cererii lui Nixon de a-l demite pe Cox. Richardson a fost înlocuit de Robert Cork. Acesta l-a demis fără tragere de inimă pe Cox, înlocuindu-l cu Leon Jaworski, care a preluat cercetările de unde le lăsase Cox. Acest incident, la care presa s-a referit ca la „Masacrul de sâmbătă noaptea“, a fost cel care l-a făcut pe Nixon să susţină că nu e corupt.

Jaworski nu a renunţat. Eforturile lui l-au determinat

pe Nixon să mai încerce un compromis şi să predea copii ale înregistrărilor din care fuseseră cenzurate informaţiile care puteau atinge securitatea naţională. Controversa a fost iscată de o pauză de aproape 20 de minute pe una dintre înregistrări. În iulie 1974, Curtea Supremă a decis că administraţia trebuie să acorde acces deplin la înregistrări. În aceeaşi lună, Comisia Juridică a Camerei Reprezentanţilor a votat pentru a recomanda suspendarea preşedintelui pe baza a trei acuzaţii: obstrucţionarea justiţiei, abuz de putere şi nesupunere în faţa Congresului. În august, a fost predată o înregistrare care a fost numită corpul delict al afacerii, o dovadă incontestabilă care l-a distrus politic pe Nixon. Detalia o conversaţie din 1972 dintre Nixon şi Haldeman, în care Haldeman descria planul de muşamalizare a spargerii prin obstrucţionarea anchetei FBI de către agenţii CIA; Nixon aproba planul. Acea conversaţie, împreună cu acuzaţia că Nixon plătise conspiratorii pentru a le cumpăra tăcerea, au fost clopotele care au vestit înmormântarea mandatului lui Nixon. Propriii avocaţi l-au abandonat, şi mulţi dintre cei care ezitaseră să voteze suspendarea lui au declarat că se răzgândiseră.

Deşi nu a recunoscut niciodată implicarea în Watergate sau în muşamalizarea acestuia, Nixon a declarat că regretă gestionarea greşită a scandalului. După ce a fost

informat că în Congres existau destui aleşi care să voteze suspendarea lui, a demisionat pe 8 august 1974. Succesorul său a fost vicepreşedintele Gerald Ford, care, o lună mai târziu, l-a graţiat pe Nixon pentru a-l proteja de urmărirea penală. Acţiunea a atras acuzaţia că exista un aranjament între Ford şi Nixon în urma căreia cel din urmă avea să fie graţiat în schimbul predării funcţiei prezidenţiale, deşi nu a existat nici o dovadă concretă că a fost vorba de o astfel de înţelegere. Mulţi au atribuit înfrângerea lui Ford în campania din 1976 Scandalului Watergate.

Peisajul politic în deceniile care au urmat Afacerii Watergate a fost alterat iremediabil de consecinţele politice ale faptelor lui Nixon. Iniţial, democraţii au câştigat un avantaj substanţial la alegerile pentru Congres ca urmarea a subterfugiilor unei organizaţii republicane dedicate realegerii preşedintelui. Practica înregistrării conversaţiilor din Casa Albă a luat sfârşit. Au apărut multe legi cu scopul aparent al încurajării eticii guvernamentale.

Limbajul nostru dovedeşte acum cât de profund a afectat naţiunea greşeala Watergate a lui Nixon. Orice scandal public este definit acum de sufixul „-gate“. Sunt chestiuni generale care variază de la sport la cultura pop: Spygate (o controversă din fotbal care a implicat spionarea echipei New York Jets de către cei de la New

England Patriots); Monicagate (nefericita relaţie a Monicăi Lewinsky cu preşedintele Bill Clinton); şi, mai recent, Kanye-Gate (cântăreţul Kanye West umilind public un alt artist în timpul unei ceremonii de premiere televizate).
Nixon a supervizat numeroase proiecte politice cu efecte pozitive în timpul mandatului său. A obţinut succese semnificative în politica externă, precum vizita istorică în China, în 1972, care a deschis relaţiile diplomatice dintre cele două ţări. A iniţiat, de asemenea, Tratatul împotriva rachetelor balistice cu Uniunea Sovietică şi a semnat încetarea focului cu Coreea de Nord, încheind practic implicarea americană în Războiul din Vietnam. A obţinut rezultate semnificative şi în chestiunile interne, implementând multe dintre cele mai progresive reforme sociale ale anilor 1960. În timpul preşedinţiei sale, a fost creată Agenţia pentru Protecţia Mediului (Environmental Protection Agency – EPA), iar Nixon a semnat Legea Clean Air (Aer Curat) şi a susţinut măsuri extinse şi reforme pentru conservarea mediului. A fost şi primul preşedinte care a deschis subiectul reformei asistenţei sociale. A promulgat legi importante care interziceau discriminarea de gen şi a implementat primul program semnificativ de Acţiune Afirmativă. Poate cel mai important, a jucat un rol esenţial în eliminarea segregării rasiale din şcolile publice din Sud.
În momentul spargerii de la Watergate, Richard Nixon

avea un avans de aproape 20 de procente în sondaje. Avantajul era practic insurmontabil. Watergate a fost, pur şi simplu, inutil pe orice plan. Această singură greşeală a făcut ca toate celelalte realizări ale sale să fie complet umbrite de scandal. Poate cea mai gravă consecinţă a Afacerii Watergate a fost creşterea cinismului public faţă de politicieni. Atât de multe investigaţii au continuat după Watergate – adesea iniţiate doar pentru distrugerea adversarilor politici – încât publicul a început să se plictisească. În deceniile de după Watergate, apatia publicului faţă de chestiunile politice importante a luat proporţii. Politicienii şi agendelor lor politice sunt adesea priviţi cu scepticism. Această greşeală a schimbat modul în care ne judecăm acum liderii. Efectul negativ a reverberat de-a lungul a zeci de ani, vestind o nouă eră a cinismului, apatiei şi partizanatului public care continuă şi astăzi.

94

Cercetare incompletă

Nebunie de marketing?

1985

În 1985, Coca-Cola a creat ceea ce mulţi consideră a fi unul dintre cele mai mari eşecuri de marketing din istorie înlocuind vechea formulă Coca-Cola cu o versiune nouă de Coke pentru a concura mai dulcele Pepsi. Indignarea publică a fost atât de mare încât Coca-Cola s-a văzut

obligată să revină la vechea versiune în doar 79 de zile. La 6 luni după ce fusese lansată New Coke, Coke era din nou în top, cu vânzări duble faţă de Pepsi. Deci, chiar a fost o greşeală de marketing colosală sau o lovitură genială de marketing?

Imediat după al Doilea Război Mondial, Coca-Cola se bucura de o cotă de 52% pe piaţa băuturilor de tip cola. Dar în cei 15 ani dinaintea introducerii New Coke, vânzările scăzuseră, în vreme ce Pepsi continua să crească. Până la începutul anilor 1980, cota de piaţă a Coke ajunsese la 24%, în principal din cauză că Pepsi începuse să se vândă mai bine în supermarketuri şi în alte locuri. În anii 1960, Pepsi ţintise cu succes cumpărătorii tineri, care păreau să-i prefere gustul mai dulce. Directorii Coca-Cola erau convinşi că trebuiau luate măsuri drastice pentru a avea un avantaj în faţa concurenţei. Aşa că, în 1983, Coca-Cola a lansat Proiectul Kansas (denumit după o fotografie faimoasă a unui ziarist din Kansas sorbind dintr-o sticlă de Coke, destinat a găsi o formulă mai bună şi mai dulce a băuturii. Au început să realizeze cercetări şi teste de gust secrete.

De ce să umble Coca-Cola la legendara formulă secretă care avusese atâta succes timp de mai bine de 100 de ani? Totul s-a redus mai ales la percepţia că Pepsi avea un gust mai bun decât Coke. Testele de

gust ale ambilor rivali au arătat că majoritatea oamenilor preferau gustul Pepsi. Iar rezultatele altor teste ulterioare au mers mai departe în validarea ideii că Coca-Cola ar trebui să schimbe reţeta băuturii sale emblematice. Consumatorii nu-şi exprimau doar preferinţa pentru Pepsi în faţa Coke în aceste noi teste de gust, ci preferau formula New Coke (botezată Kansas) în detrimentul ambelor – vechiul Coke şi Pepsi.

Totuşi, au apărut trei probleme serioase de cercetare şi marketing, care nu au fost înţelese deplin de companie până când nu a fost lansată New Coke. Prima problemă era legată de testele de gust în sine. Acestea foloseau eşantioane mici pe care participanţii trebuia să le guste. Mulţi oameni preferau gustul mai dulce al Pepsi în doze mici, dar nu le mai plăcea băutura în cantităţi mai mari, precum cea dintr-o cutie obişnuită. De fapt, Coke este adesea preferată în volum mai mare tocmai pentru că este mai puţin dulce.

A doua problemă este ceea ce se numeşte „transfer de senzaţie“. Folosit prima dată la finele anilor 1940, termenul este utilizat pentru a descrie fenomenul în care consumatorul reacţionează inconştient la ambalajul băuturii, iar ambalajul poate schimba gustul perceput. În cazul Coke, oamenii reacţionau la culoarea roşie a cutiei cu sigla cursivă când gustau băutura. Mulţi experţi în marketing cred că ar fi imposibil să separi gustul

produsului de numele mărcii şi de ambalajul distinctiv.
A treia problemă a fost modul în care compania a subestimat valoarea sentimentală ataşată formulei originale Coca-Cola, pe care mulţi o considerau parte a culturii şi a tradiţiei americane. Când rezultatele testelor de gust iniţiale au ieşit favorabile New Coke, directorii au decis să facă noi studii şi focus grupuri care să-i ajute să decidă dacă trebuie să renunţe complet la vechea Coke sau să păstreze ambele formule. Totuşi, din pricina secretului care a înconjurat cercetarea de piaţă dinaintea lansării, nu au pus o întrebare elementară: vreţi să înlocuim vechea Coke cu o nouă versiune de Coke? În loc de asta, au întrebat oamenii dacă ar cumpăra şi ar consuma Kansas dacă s-ar numi Coke. Foarte puţini oameni care au participat la studiu au spus că n-ar cumpăra Kansas dacă s-ar numi Coke. Totuşi, directorii au ales să ignore 11% dintre cei din focus grupuri care au spus că n-ar mai bea deloc Coke dacă Kansas s-ar numi Coke. Iar acest segment a fost o minoritate foarte vocală şi furioasă, care, în cele din urmă, i-a influenţat indirect pe ceilalţi din acele grupuri de testare a Kansas şi a făcut ca percepţia negativă să ia proporţii.
Directorii au decis, în final, că păstrarea ambelor formule ar împărţi cota companiei pe piaţa băuturilor răcoritoare, iar asta ar însemna că Coke nu ar mai fi cea mai vândută cola din Statele Unite. Pepsi ar fi putut

pretinde atunci nu doar că mai mulţi oameni preferă gustul Pepsi celui de Coke, ci şi că mai mulţi oameni beau Pepsi decât Coke. Ultimul lucru pe care îl dorea compania era să deschidă un război între două versiuni concurente de Coke. Temându-se de un coşmar de marketing, Coca-Cola a înlocuit vechea Coke cu New Coke, în loc să introducă New Coke ca o nouă opţiune de băutură răcoritoare.

Au programat lansarea New Coke cu multă pompă şi în aşa fel încât să coincidă cu aniversarea de 100 de ani a companiei. New Coke a fost lansată pe 23 aprilie 1985, iar producţia versiunii originale a fost oprită în aceeaşi săptămână. Mai dulce şi mai fin, gustul New Coke semăna mai mult cu cel al Pepsi decât cu al unei versiuni îmbunătăţite a băuturii originale.

Reacţia publică a fost instantanee. Oamenii au început să-şi facă provizii din vechea Coke. Mulţi au comparat New Coke cu călcarea în picioare a steagului american. S-au format grupuri de protest, precum Old Cola Drinkers of America (Consumatorii Americani de Cola Originală), care adunau mai bine de 100 000 de oameni ce încercau să aducă înapoi vechea băutură. Chiar şi companiile care îmbuteliau Coke erau îngrijorate. Se întrebau cum să promoveze o băutură care fusese vândută dintotdeauna ca „The Real Thing“ („Originalul“) acum când fusese modificată atât de radical. Dar

protestele publice, boicotul şi aruncarea sticlelor pe străzile oraşelor erau doar câteva dintre problemele companiei. Sediile firmei au fost bombardate cu peste 400 000 de apeluri şi de scrisori. Coca-Cola a angajat un psihiatru care să asculte apeluri telefonice ale cumpărătorilor. Doctorul le-a raportat directorilor că unii dintre interlocutori erau atât de înnebuniţi de pierderea iubitei lor Coke încât vorbeau ca despre moartea unui membru al familiei.

Pe 11 iulie, compania a anunţat întoarcerea vechii Coke pe rafturile magazinelor. Ştirea a fost atât de importantă încât a ajuns pe prima pagină a tuturor ziarelor importante din Statele Unite, iar două reţele de televiziune naţionale şi-au întrerupt programul obişnuit pentru a anunţa ştirea atunci când a apărut. Unii au asemuit-o „celei de-a doua veniri a lui Iisus“. Telefoanele şi scrisorile au inundat din nou sediile Coca-Cola, de data aceasta exprimând recunoştinţa profundă. „Ai fi putut crede că am vindecat cancerul“, a spus unul dintre directorii companiei, descriind reacţia de bucurie. Preşedintele companiei, Donald Keough, a explicat astfel întregul fiasco: „Nu am înţeles emoţiile profunde pentru Coca-Cola ale atât de multora dintre clienţii noştri“.

Eşecul crucial al Coca-Cola a fost că nu i-a întrebat niciodată pe consumatorii de Coke dacă voiau o nouă versiune a iubitei lor băuturi răcoritoare în detrimentul

celei vechi, cunoscute. Greşeala a schimbat măcar obiceiurile a milioane de consumatori de băuturi răcoritoare din întreaga lume. Coca-Cola a încheiat acest fiasco pierzând multe puncte procentuale din piaţa băuturilor răcoritoare când oamenii, evitând New Coke, au găsit alte arome, ale altor companii, care le-au plăcut. Asta a însemnat zeci de milioane de cumpărători în toată lumea, care au pus altceva în coş.

Cât despre teoria conform căreia Coca-Cola ar fi orchestrat o mişcare tactică de geniu retrăgând temporar de la vânzare vechea Coke pentru a genera o cerere imensă, se prea poate ca Donald Keough să fi înţeles lucrurile cel mai bine: „Unii critici vor spune că am făcut o greşeală de marketing. Unii cinici vor spune că am planificat toată tărăşenia. Adevărul e că nu suntem nici atât de tâmpiţi, nici atât de isteţi.“

95

Liber dreapta!

O declaraţie de presă

1989

Principalul responsabil pentru căderea guvernului est-german şi reunificarea Germaniei a fost un birocrat comunist. Greşeala şi schimbarea pe care a declanşat-o au fost legate de Zidul Berlinului. Zidul fusese ridicat pentru a stopa o hemoragie de refugiaţi care migrau din Germania de Est în cea de Vest. Cei mai buni şi mai

instruiţi est-germani aveau şi cel mai mult de câştigat trecând în Vest, unde salariile erau adesea de zece ori mai mari decât în economia socialistă. Mai întâi, s-a închis graniţa. Cea mai mare parte a graniţei dintre cele două state germane era fie marcată de garduri, fie greu accesibilă, fie ambele la un loc. Aşa încât închiderea ei a fost mai mult o chestiune de instructaj al grănicerilor decât de construcţie propriu-zise. Acest lucru a dus la anomalia Berlinului de Vest. Aflat în centrul Germaniei de Est, oraşul era parte a Germaniei de Vest în urma înţelegerii de la Ialta dintre Aliaţii din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Când restul graniţei a fost închis, valuri de est-germani au început să treacă peste linia despărţitoare care traversa centrul oraşului. Pentru a opri exodul, guvernul Germaniei de Est a construit binecunoscutul Zid al Berlinului. Zidul era, în realitate, format dintr-o serie de obstacole şi de turnuri de observaţie culminând cu un zid înalt de beton sau cu ferestre zidite. În anii care au urmat, aproape 300 de est-germani au fost ucişi şi multe alte sute răniţi în timp ce încercau să fugă peste sârma ghimpată sau alte obstacole ale Zidului. A devenit un simbol vizibil al represiunii sovietice.

Până în 1989, Republica Democrată Germană, cel mai represiv satelit sovietic, îndulcise unele restricţii împotriva populaţiei. Era o tendinţă încurajată, de fapt, de noul

prim-ministru sovietic, Mihail Gorbaciov. După luni de tulburări şi de revolte, guvernul Krenz est-german fusese nevoit să le permită cetăţenilor să călătorească prin nou independenta Cehoslovacie către Germania de Vest. Trenuri pline de est-germani profitau în scurt timp de această liberalizare. Atât de multe, încât depăşeau capacitatea celor câteva drumuri din program.

Aşa încât, până în noiembrie 1989, Biroul Politic şi conducerea RDG au lucrat din greu pentru a crea noi reguli care să uşureze această presiune şi să permită, în acelaşi timp, un grad confortabil de control. Procedura comunistă obişnuită pentru o astfel de relaxare era aceea de a o aplica în paşi mici şi controlaţi cu atenţie. Astfel, se asigura păstrarea controlului guvernamental asupra tuturor aspectelor legate de orice se liberaliza şi se prevenea efectul de domino al creşterii aşteptărilor şi al reacţiei din partea populaţiei. Mai simplu spus, pentru că liderii RDG îşi ţineau la respect şi controlau serios propriul popor, guvernul est-german se temea să relaxeze acel control prea repede sau prea vizibil. Chiar rezultatul de care se temeau a fost cel care a urmat. Odată ce a apărut o fisură în sistemul represiv, nu a mai existat nici o modalitate nonviolentă de a o împiedica să se lărgească şi mai mult. Moscova, lucrând ea însăşi pentru ceea ce avea să devină în câţiva ani sfârşitul comunismului, nici nu permitea nici nu susţinea trimiterea

tancurilor, chiar dacă fusese o reacţie sovietică obişnuită la tulburări în anii 1950.

În fine, planurile şi reglementările pentru reducerea restricţiilor la toate graniţele au fost finalizate seara târziu, pe 9 noiembrie. Urmau să intre în vigoare pe 17 noiembrie. Imediat după finalizarea planurilor, un purtător de cuvânt al Biroului Politic, Günter Schabowski, a susţinut o conferinţă de presă televizată pentru a răspunde întrebărilor jurnaliştilor occidentali. I se înmânase o notă care spunea că est-germanii vor avea voie să treacă direct în Germania de Vest. Scria că mai multe instrucţiuni vor fi disponibile a doua zi, după ce grănicerii vor putea fi informaţi despre proceduri şi instrucţiuni. Nu mai erau incluse alte detalii, dat fiind că procedurile şi regulile de-abia fuseseră finalizate. Schabowski le-a citit nota ziariştilor, ceea ce a însemnat că, de fapt, o citea cu voce tare, în direct, la televiziunea de stat. Apoi, un jurnalist italian l-a întrebat când urmau să intre în vigoare reglementările. Nota părea, incorect, să sugereze că schimbările urmau să aibă efect imediat. Tot ce mai trebuia făcut era informarea grănicerilor. Nu spunea nimic de vreo schimbare treptată care să asigure controlul guvernului. Purtătorul de cuvânt a răspuns: „Din informaţiile mele, reglementările intră în vigoare imediat, fără întârziere“. A continuat asigurând ziariştii, şi poporul german, că noile

reglementări includeau accesul în Berlinul de Vest.
În câteva minute, punctele de acces de la Zidul Berlinului au fost luate cu asalt de est-germani manifestându-şi bucuria. Grănicerii, care cu câteva ore în urmă juraseră să împuşte pe oricine forţa accesul fără a avea documente foarte clare, nu au avut idee cum să procedeze. Toată lumea, inclusiv mulţi dintre cei care se uitaseră la televizor, era sigură că regulile se relaxaseră. Fără ordine primite, grănicerii au ţinut paşnic punctele de acces închise pentru tot restul serii. Dar guvernul est-german fusese prins pe picior greşit. Nu existau ordine pregătite pentru grăniceri. În cele din urmă, în noaptea aceea, dat fiind că mulţimea continua să crească în faţa punctelor de acces, grănicerii au deschis, pur şi simplu, porţile. Zeci de mii de est-germani fericiţi au inundat străzile Berlinului de Vest. Mulţi scandau „Gorby, Gorby!“, intuind corect că schimbarea trebuia să fi venit de sus.
Odată graniţele deschise fără restricţii, nu a mai existat vreo cale de a le închide la loc. În câteva luni, zidul a început să fie demolat bucată cu bucată. Nu mai servea nici unui scop cu excepţia celui de a reaminti un eşec penibil. Pe 1 iulie 1990 nu mai existau două state germane. Stasi, poliţia secretă este-germană, a fost desfiinţată şi ambele economii şi guverne s-au contopit. Duhul fusese eliberat din lampă de anunţul eronat al lui

Günter Schabowski, şi toată Germania şi Europa se schimbaseră pentru totdeauna.

96

Subaprecierea răului

Preţul petrolului: invazia Kuwaitului

1990

Preşedintele George H.W. Bush şi mulţi dintre oficialii săi erau ferm convinşi că preşedintele irakian Saddam Hussein nu avea nici o intenţie de a invada Kuwaitul în vara anului 1990. Hussein şi mulţi dintre oficialii săi erau convinşi, când au invadat Kuwaitul, că lui George Bush nu-i va păsa. Toţi greşeau. În ciuda a numeroase acţiuni agresive ale regimului Hussein în acea vară, agenţiile de spionaj occidentale vedeau acest comportament drept simple provocări la adresa Kuwaitului. O astfel de eroare a inflamat încrederea în sine a lui Saddam Hussein şi a degenerat într-o invazie violentă cunoscută sub numele de Primul Război din Golf, care a dus, în final, la o intervenţie militară a Occidentului şi la numeroase victime, care ar fi putut fi evitate.

Originile conflictului se află în disputele economice. Regimul Partidului Baas al lui Saddam Hussein se considera conducătorul natural al lumii arabe înaintea revoluţiei iraniene. În 1980, Hussein a iniţiat un conflict de opt ani cu Iranul, care a secat de resurse ambele

ţări şi s-a sfârşit fără un învingător clar în termenii vreunui câştig teritorial. Hussein se bazase din greu pe împrumuturi din Arabia Saudită, Kuwait şi din alte ţări în timpul Războiului Iran–Irak. În urma conflictului, Hussein a caracterizat acţiunile Irakului drept o apărare eroică a lumii arabe de un măcel persan; afirmaţia se dorea a crea presiune asupra vecinilor săi pentru a renunţa la datoriile acumulate de Irak în timpul războiului. Kuwaitul era ferm împotriva unei astfel de concesii – această aparentă lipsă de recunoştinţă l-a iritat serios pe Saddam Hussein. La o întrunire OPEC imediat după război, Irakul a încercat să crească masiv preţul petrolului pentru a plăti datoriile de război. Kuwaitul s-a opus unei asemenea iniţiative, iar eforturile kuwaitienilor de a ţine preţul petrolului jos au fost văzute de Hussein ca un act de război economic.

În plus, Hussein a acuzat Kuwaitul de „furt“ de petrol în valoare de miliarde de dolari prin exploatarea zăcămintelor din Rumaila, cu toate că vârful sudic al zăcământului se afla pe teritoriul kuwaitian. Numeroasele încercări de a stoarce concesii din partea Kuwaitului au fost zadarnice, iar Irakul a început să se bazeze din ce în ce mai mult pe tactica forţării mâinii. Hussein a ţinut discursuri în care descria eforturile Kuwaitului drept un tip de război care urma să aibă parte de un răspuns pe măsură. A masat 100 000 de soldaţi la graniţa dintre

Irak şi Kuwait. În ciuda gestului său, serviciile britanice şi americane au crezut că este un bluf al lui Hussein şi nu au condamnat escaladarea tensiunii militare.

O astfel de concluzie pare ciudată în contextul istoriei brutale a lui Hussein. Acesta nu avea nici un scrupul să atace alte ţări urmărind hegemonia economică şi militară în regiune, aşa cum demonstrase participarea Irakului la cel mai lung război din secolul XX împotriva Iranului. Tratamentul violent aplicat kurzilor din nordul Irakului ar fi trebuit, de asemenea, să pună pe gânduri Occidentul. Hussein avea un istoric în privinţa încercărilor de a crea arme de distrugere în masă; o demonstrase limpede folosind arme chimice împotriva kurzilor şi când încercase să introducă în ţară focoase nucleare. Cu toate astea, s-a concluzionat că Irakul, cu a patra armată ca mărime din lume, era preocupat în principal de descurajarea vecinilor săi – mai ales a Israelului.

Să nu înţelegem însă că Occidentul era complet mulţumit. Mai multe organisme de presă şi o întreagă reţea de politicieni americani l-au categorisit pe Hussein drept un barbar cu care Occidentul va trebui, la un moment dat, să se confrunte. Totuşi, încercările de a sancţiona economic sau de a condamna oficial regimul au fost deturnate de Departamentul de Stat şi de administraţia Bush. În vreme ce Statele Unite nu au ezitat să-şi arate dezaprobarea faţă de invazie ulterior

acesteia, acţiunile lor în săptămânile anterioare invaziei l-au încurajat pe Hussein. În ciuda îngrijorărilor în faţa iniţiativelor lui Hussein, Washingtonul a continuat să-l asigure că privea disputa drept un conflict arab, în care America nu avea ce să caute. O emisiune a Vocii Americii care critica făţiş regimul său l-a înfuriat pe Hussein; răspunsul Washingtonului a fost să se distanţeze de poziţia editorială a postului de radio şi să demită membrii guvernului care îşi exprimaseră îngrijorările în faţa presei. Ambasadoarea SUA April Glaspie i-a spus lui Tariq Aziz, ministrul de externe irakian: „În nici un caz politica Americii nu este aceea de a pune la îndoială legitimitatea guvernului irakian“. La scurt timp după aceea, doamna ambasador s-a întâlnit cu Hussein. O stenogramă a întâlnirii a relevat faptul că Saddam Hussein a admis sincer că ar fi putut urma un conflict cu Kuwaitul şi a cerut ferm ca Statele Unite să nu se implice. Glaspie i-a spus că Statele Unite nu aveau nici o opinie în privinţa „conflictelor arabo-arabe precum neînţelegerile dumneavoastră în privinţa graniţei cu Kuwaitul“, un îndemn la calm în stilul anilor 1930 care pare să fi relaxat temerile lui Hussein în privinţa unor eventuale represalii americane.

Parte din problemă era şi evidenta prioritizare a Americii pentru asigurarea unei aprovizionări continue cu petrol înaintea asigurării suveranităţii naţiunilor mai mici.

O astfel de politică îşi avea rădăcinile în Doctrina Carter, o linie care susţinea oficial că o intervenţie străină în Orientul Mijlociu ar fi privită ca o ameninţare la adresa intereselor economice americane. Chiar dacă o asemenea ameninţare dispăruse odată cu Uniunea Sovietică, nu acelaşi lucru se întâmplase cu interesele americane în privinţa petrolului. O îngrijorare în acest sens a fost făcută cunoscută în urma invaziei, când Departamentul de Stat şi-a reiterat poziţia de a rămâne „hotărât să apere principiul libertăţii de navigaţie şi să asigure transportul liber al ţiţeiului prin Strâmtoarea Ormuz“. Ţiţeiul era îngrijorarea principală a Americii, iar Irakul nu a ratat observaţia. Deşi Departamentul de Stat a dat publicităţii o completare în care susţinea că şi integritatea teritorială era importantă, era deja evident care erau priorităţile.

Pe 2 august 1990, Irakul a invadat Kuwaitul şi a preluat integral controlul asupra ţării în câteva ore. Cei mai importanţi membri ai guvernului au fugit, dar irakienii îşi atinseseră scopul. Agenţiile de spionaj britanice şi-au recunoscut imediat greşeala de a nu fi luat în calcul un astfel de scenariu; cele americane s-au arătat frenetic cu degetul una pe alta şi şi-au dovedit incompetenţa în evaluarea motivelor lui Hussein. Saddam însuşi a declarat că nu lipsiseră semnalele în săptămânile dinaintea invaziei. Nu-i mai puţin adevărat că Hussein a greşit

subestimând răspunsul internaţional. În câteva zile, Statele Unite au format o coaliţie care să condamne oficial agresiunea irakiană.

Occidentul a compensat marginal greşelile grave în calculul probabilităţii unei invazii răspunzând rapid în zilele ce au urmat acesteia. Totuşi, Statele Unite au fost la un răspuns ferm distanţă de a evita o invazie irakiană brutală în Kuwait. Această eroare de calcul gravă a creat premisele intervenţiei militare sub conducerea americană şi ale implicării continue a Americii în Irak până în secolul XXI.

97

Oprire bruscă

Saddam rămâne la putere

1991

La încheierea unei demonstraţii şocante a puterii militare americane, preşedintele George H.W. Bush îl avea pe Saddam Hussein în palmă. În urma invaziei irakiene în Kuwait, în 1990, luni întregi de impas diplomatic au însemnat rezultate minime. Implicarea militară din ianuarie şi februarie 1991 au pus Statele Unite în poziţia de a-l înlătura pe dictator, dar lipsa de acţiune i-a permis lui Hussein să păstreze controlul asupra Irakului. Dacă Bush Senior nu ar fi fost atât de timid, peisajul global prezent ar fi cu totul diferit. Este dificil de determinat clar ce ar fi rezultat, însă este foarte probabil că numărul imens de

victime civile în urma continuării regimului brutal al lui Hussein ar fi fost evitat. Este, de asemenea, probabil că, dacă Hussein ar fi fost înlăturat în timpul Primului Război din Golf, următoarea invazie în Irak condusă de SUA, cea din 2003, urmată de primul război major al secolului XXI, ar fi fost evitată.

În lunile premergătoare Primului Război din Golf, erorile de calcul au fost la ordinea zilei. Agenţiile de spionaj occidentale au greşit grav calculele probabilităţii unei invazii a Irakului în Kuwait; Saddam Hussein a greşit grav calculul probabilităţii unor represalii occidentale. Tendinţele criminale ale lui Hussein erau bine-cunoscute în urma tratamentelor aplicate kurzilor din nordul Irakului. Poveşti despre faptele monstruoase ale armatei irakiene în Kuwait au neliniştit mulţi politicieni occidentali. Luni întregi de certuri diplomatice au avut ca rezultat mici concesii făcute de Irak; în decembrie 1990, Hussein a eliberat ostaticii pe care îi folosise ca asigurare împotriva unei invazii. Cu toate acestea, Irakul s-a opus ferm faţă de ceea ce Saddam Hussein a declarat a fi „imperialism occidental flagrant“. Această perioadă a fost descrisă ulterior de Bush ca încercarea sa de „a da o şansă păcii“.

O rezoluţie ONU susţinută de Margaret Thatcher a dat un ultimatum Irakului – retragerea până la 15 ianuarie 1991 sau „toate mijloacele necesare“ aveau să fie

folosite justificat împotriva Irakului. Impresionat de descrierea adesea cosmetizată a atrocităţilor comise în Kuwait şi de posibilitatea de a confirma dominaţia americană într-o nouă eră a monopolarităţii, preşedintele Bush a câştigat la limită în Congres autorizarea utilizării forţei militare împotriva Irakului chiar înaintea termenului-limită. Pe 17 ianuarie 1991, Operaţiunea Scutul Deşertului, strategia militară de cinci luni pentru apărarea Arabiei Saudite împotriva unei agresiuni a Irakului, a devenit Operaţiunea Furtună în Deşert. Operaţiunea Furtună în Deşert a fost o afacere unilaterală remarcabilă. Armata americană a lansat 1 700 de avioane în primul atac, pierzând un singur aparat. Atacul aerian (incluzând avioane din Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, Italia, Kuwait şi Arabia Saudită) s-a concentrat pe distrugerea fabricilor şi a depozitelor de armament (nucleare, biologice şi chimice), a centrelor de comunicaţii, a bazelor aeriene şi a podurilor. Palatul lui Saddam Hussein a fost bombardat, deşi el se refugiase într-o zonă rezidenţială. Strategiile din vremea Războiului din Vietnam de ignorare a victimelor civile au fost abandonate pe motiv că ar fi reprezentat un dezastru din punct de vedere al relaţiilor publice; ca urmare, cu câteva excepţii, coaliţia a evitat bombardarea zonelor unde civilii erau expuşi riscului. Irakul s-a dezlănţuit asupra vecinilor Israel şi Arabia Saudită cu rachete Scud,

deşi majoritatea acestora au fost doborâte de forţele americane. Dorinţa de răzbunare a Israelului a fost temperată de Statele Unite, care se temeau că participarea Israelului în război ar fi îndepărtat ţările predominant musulmane din coaliţie.

La jumătatea lunii februarie a început atacul la sol, după ce Irakul a ignorat încă un ultimatum. Armata irakiană a continuat să incendieze sondele şi rafinăriile din Kuwait şi nu s-a retras. Generalul Colin Powell l-a convins pe generalul Schwarzkopf să lanseze un asalt asupra Irakului, care a început în plină forţă pe 24 februarie. Soldaţii irakieni s-au predat pe capete, iar câteva dispute între tancuri au avut rezultate catastrofale pentru blindatele lui Hussein. Radio Bagdad a anunţa pe 26 că Irakul se va supune condiţiilor ONU. Coaliţia suferise pierderi în număr de 379 de morţi, jumătate dintre ei din pricina focului aliat sau a accidentelor. Aceste cifre au fost mult mai mici decât prevăzuseră planurile pre-invazie; efortul militar a fost văzut ca un mare succes.

În acest moment critic preşedintele Bush a comis o eroare gravă. Încurajând revolta populară prin manifeste aruncate din avioane deasupra Irakului, nu şi-a asumat nici un efort militar de a garanta succesul unei asemenea revolte. Condiţiile impuse Irakului după război au inclus retragerea totală din Kuwait şi eliberarea

prizonierilor, dar nu au existat insistenţe în vederea judecării lui Saddam Hussein pentru crimele sale. Probabil că Bush a crezut că înfrângerea politică suferită de Hussein îi va face căderea inevitabilă; însă controlul ferm al lui Hussein asupra armatei a prevenit o lovitură de stat internă. Intifada, o revoltă populară împotriva lui Hussein declanşată în urma războiului, a fost suprimată brutal. Forţele armate americane au observat măcelul fără a interveni în vreun fel. Mulţi membri ai Intifadei au susţinut ulterior că nu avuseseră pretenţia ca americanii să lupte alături de ei, ci doar să le furnizeze echipament militar pentru a-i ajuta în efortul lor; rapoartele sugerează că militarii americani au refuzat să ofere o astfel de asistenţă şi, în unele cazuri, chiar au zădărnicit eforturile rebelilor. America chemase la revoltă şi apoi se pare că s-a răzgândit în privinţa oportunităţii ei. Zeci de mii de şiiţi au fost ucişi în conflict, de multe ori cu arme chimice pe care Statele Unite le condamnaseră în mod special. Totuşi, în mare parte, presa nu avea idee despre astfel de acţiuni în momentul în care Bush declara triumfător, în faţa Congresului şi a opiniei publice, că războiul se încheiase. Frica de soldaţii americani şi acoperirea mediatică de care avusese parte incidentul „Autostrada Morţii“ (bombardarea de către americani a unui convoi militar irakian care se retrăgea şi care a fost percepută ca fiind inutilă) au făcut ca implicarea continuă

a SUA în Golf să li se pară multora greu de înghiţit. Margaret Thatcher, care deja nu mai era prim-minstru al Marii Britanii, s-a arătat consternată de decizia coaliţiei de a-l lăsa pe Saddam Hussein la putere. Ea a spus: „Jumătate din măsuri nu au funcţionat niciodată, trebuie să vă faceţi treaba până la capăt şi să arătaţi lumii că sunteţi serioşi, astfel încât să facă bine şi să nu mai permită în viitor să se mai întâmple aşa ceva“. Avea dreptate – în deceniul care a urmat războiului, atrocităţile comise de regimul Hussein au continuat. Nu a trecut mult până când Saddam a reînceput să ignore Occidentul, dejucând tentativele interne de instaurare a democraţiei şi nesocotind cererile internaţionale de investigare a existenţei potenţiale a armelor de distrugere în masă în Irak.

După 100 de ore aproape fără victime, forţele coaliţiei s-au oprit. L-au lăsat astfel pe Hussein să controleze nucleul ţării sale. De ce a încetat atacul şi a fost lăsat la putere a fost explicat în multe feluri. Explicaţia oficială a fost aceea că ONU spusese să fie eliberat Kuwaitul, iar trupele s-au oprit imediat ce a fost atins acest obiectiv. Asta nu explică totuşi ocuparea a jumătate din Irak şi crearea unei zone de excludere aeriană asupra acelor regiuni chiar şi după retragerea trupelor ONU. Experţii spun că motivul ar fi fost evitarea unui vid de putere în Bagdad, ceea ce nu era de dorit. Acest vid de putere

era aparent alternativa mai rea decât a ţine un dictator psihopat la putere – un om care a aruncat bucuros gaze toxice de luptă asupra propriului popor câţiva ani mai târziu. Sau poate că Statele Unite, pur şi simplu, nu au vrut să irite vecinii Irakului ducând cucerirea până la capăt. Îmbunătăţirea relaţiilor dintre Statele Unite şi Iran sau Siria încă nu se întâmplase. Sau poate că George H.W. Bush nu a mai vrut să aibă de a face cu problemele ocupării ţării. Poate că acest raţionament are cel mai mult sens, deşi i-ar fi putut spune acest lucru şi fiului său şi ne-ar fi salvat de la o mulţime de probleme ulterioare.

Tot ce s-a întâmplat mai apoi a demonstrat că oricare ar fi fost problemele potenţiale, treaba trebuia terminată. De ce? Pentru că Statele Unite au luat-o de la capăt 12 ani mai târziu. Dacă ONU şi America ar fi adoptat o poziţie mai curajoasă, zeci de mii de irakieni nu ar fi murit într-un alt război şi mii de americani nu ar fi murit şi în a doua invazie sau în timpul ocupaţiei. Problema Irakului s-ar fi putut încheia în 1991. Dar nu s-a întâmplat aşa, iar efectele acelei greşeli afectează de atunci negativ economia, politica externă, reputaţia şi ordinea socială în Statele Unite.

98

Când crezi pe cine nu trebuie

La vânătoare de arme de distrugere în masă

2002

În 2002, vicepreşedintele Dick Cheney spunea că „pur şi simplu, nu există nici un dubiu că Saddam Hussein are acum arme de distrugere în masă“. Nu mult după invazia SUA în Irak, a devenit evident că singurul lucru în legătură cu care nu exista nci un dubiu era că Dick Cheney se înşelase complet. Preşedintele George W. Bush a numit ulterior greşeala serviciilor de informaţii cel mai mare regret al mandatului său. Invazia în Irak a fost un fiasco, reflectarea unei planificări militare slabe şi a culegerii neglijente de informaţii. Administraţia Bush a greşit în asemenea hal încât repercusiunile acelui eşec încă se mai simt la atâţia ani de la invazia din 2003. Istoria lui Saddam Hussein şi a armelor de distrugere în masă părea, la suprafaţă, să susţină acuzaţiile administraţiei că Irakul urmărea obţinerea acestor arme. Hussein folosise deja arme chimice letale împotriva kurzilor din nordul Irakului, împotriva Iranului în Războiul Irak–Iran şi pentru a reprima revoltele care urmaseră imediat Războiului din Golf; mai mult, tentativele de a obţine focoasele nucleare şi de a construi instalaţii nucleare pretins civile în anii 1980 fuseseră dejucate de oficialii vamali britanici şi, respectiv, de rachetele israeliene. Retorica lui Hussein premergătoare Primului Război din Golf părea să ducă la concluzia că privea posesia acestor arme ca o măsură crucială pentru

asigurarea securităţii Irakului împotriva Israelului şi a altor agresori.

Cu toate acestea, cantităţi considerabile din arsenalul Irakului au fost eliminate în urma loviturilor precise din timpul Operaţiunii Furtună în Deşert, în 1991. Statele Unite şi aliaţii lor au obligat Irakul să le accepte condiţiile în urma războiului. Comisia Specială a Naţiunilor Unite (UNSCOM) a fost înfiinţată pentru a face inspecţii în căutarea armelor de distrugere în masă; Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică (AIEA) a fost însărcinată cu examinarea posibilităţii ca Irakul să dezvolte armament nuclear.

UNSCOM a inspectat regulat instalaţiile irakiene din 1991 până în 1998. În această perioadă, au fost descoperite dovezi ale unor încercări în trecut de a crea arme de distrugere în masă chimice şi biologice în Irak. Mărturisirile „Doctorului Microb“ (biologul irakian Rihab Rashid Taha) au indicat că acesta supervizase numeroase experimente menite a transforma agenţii patogeni în arme. Irakul a refuzat să recunoască iniţiativele de acest gen. UNSCOM a descoperit dovezi ale faptului că cercetările continuau la Al Hakam, un loc pe care Taha l-a descris ca pe o fabrică de furaje pentru păsări. Uzina a fost distrusă în 1996; Charles Duelfer, vicepreşedinte executiv al UNSCOM, a răspuns sarcastic afirmaţiei biologului: „Erau câteva lucruri ciudate legate

de această fabrică de furaje, începând cu apărarea antiaeriană extinsă din jurul ei“.

Irakul a devenit din ce în ce mai necooperant, iar, în decembrie 1998, Statele Unite şi Marea Britanie au început Operaţiunea Vulpea Deşertului, o campanie de 4 zile de bombardamente asupra mai multor instalaţii suspectate de producerea de armament. Oficialii UNSCOM au părăsit ţara cu puţin timp înaintea campaniei şi au raportat ulterior că erau 90–95% convinşi de anularea capacităţii Irakului de a mai produce arme; şocant, Hussein nu i-a mai primit pe inspectori înapoi cu braţele deschise. Pentru următorii patru ani, Irakul nu a mai fost subiectul inspecţiilor regulate. Acest lucru a creat, evident, nelinişte printre analiştii occidentali, care estimau că Hussein putea reporni cu uşurinţă orice program de înarmare în acest interval. Hussein a declarat public că Irakul nu urmărea obţinerea armelor de distrugere în masă, deşi nu a reuşit deloc să îndepărteze temerile când a însoţit această retorică cu justificarea că Irakul avea dreptul să fabrice orice armament necesar pentru a se apăra împotriva duşmanilor.

În lunile care au precedat invazia din 2003 în Irak, preşedintele Bush a condus eforturile de a forţa Irakul să-şi respecte obligaţia de a se dezarma; adoptarea Rezoluţiei 1441 de către Consiliul de Securitate ONU cerea exact acest lucru. Hussein a acceptat rezoluţia în

13 noiembrie 2002. Inspecţiile AIEA şi monitorizarea ONU prin Comisia de Verificare şi Inspecţie (UNMOVIC) nu au scos la iveală nici o dovadă a faptului că Irakul ar fi reanimat vreun vechi program de înarmare, nici că ar exista încercări noi de a dezvolta armament. UNMOVIC a declarat că ar avea nevoie de luni de zile pentru a verifica în întregime respectarea Rezoluţiei 1441 din partea Irakului; era evident prea mult pentru preşedintele Bush, care a invadat Irakul la scurt timp după aceea. Administraţia Bush şi-a bazat strategia pe diverse rapoarte pe care CIA le considerase nedemne de încredere. În ciuda naturii îndoielnice a surselor, concluziile rapoartelor au fost prezentate ca informaţii certe opiniei publice americane şi Congresului. Andrew Gilligan a acuzat faptul că anumite documente britanice au fost cosmetizate pentru a justifica invazia. Două camioane prezentate ca dovezi că Irakul posedă instalaţii militare mobile s-au dovedit ulterior a fi inofensive; descoperirea unor arme chimice învechite a fost ignorată de experţi din cauza naturii lor nonletale. Grupul de Supraveghere a Irakului, condus de David Kay, a determinat rapid, în urma invaziei, că încercările Irakului de a obţine arme de distrugere în masă fuseseră distruse în 1991 şi nu mai fuseseră reluate niciodată. Absenţa armelor a fost un dezastru pentru imaginea administraţiei Bush. Mulţi dintre cei de stânga au acuzat

guvernul de falsificarea deliberată a documentelor pentru a justifica intervenţia. Alţii au atribuit invazia unei incompetenţe desăvârşite. Indiferent de motiv, insuccesul înlocuirii lui Hussein cu un guvern democratic stabil a distrus orice moştenire spera Bush să lase în urma sa.

Pe măsură ce apăreau dovezile greşelii administraţiei, preşedintele şi oamenii săi au început să modifice strategia. Războiul a devenit unul care ţintea înlăturarea de la putere a unui aliat al lui Osama bin Laden, deşi nu a existat nici o dovadă a vreunei relaţii între Hussein şi bin Laden. Apoi, războiul a devenit unul menit a încuraja democraţia în Orientul Mijlociu. Justificările acestor schimbări de direcţie au devenit motive de critici din partea democraţilor. Mulţi dintre cei care erau împotriva conflictului au atribuit războiul intereselor economice referitoare la petrol sau unei dorinţe oedipiene a lui Bush de a termina ce începuse tatăl său. Într-un interviu din 2003, fostul secretar adjunct al apărării Paul Wolfowitz a spus: „Din motive birocratice, am căzut de acord asupra unui singur subiect – armele de distrugere în masă – pentru că era singurul motiv asupra căruia puteam fi toţi de acord“.

La şase ani după invazie, Statele Unite sunt încă împotmolite în Irak, cu numeroase eşecuri de gestionat. Democraţia încă este fragilă; mii de soldaţi americani au pierit şi nenumăraţi civili irakieni au murit; căutarea

armelor a fost abandonată de mult. Să ignore dovezile care sugerau absenţa armelor de distrugere în masă în Irak înaintea invaziei a fost o eroare gravă comisă de George W. Bush şi de mulţi alţii afiliaţi administraţiei. Fie că a crezut sincer că existau în Irak în acel moment, fie că a folosit subiectul doar ca un pretext pentru înlăturarea lui Hussein, fie din alte motive, moştenirea lui George W. Bush va fi mereu marcată de folosirea unui motiv aparent nedemonstrabil şi posibil fals pentru a invada Irakul.

99

Proiectat să eşueze

Floodgate

2005

Pe 31 iulie 2006, Echipa Independentă de Investigare a Digurilor a dat publicităţii rezultatele anchetei cauzelor cedării digurilor oraşului New Orleans pe 29 august 2008, în timpul uraganului Katrina. Am putea să dăm vina pentru lipsa de rezistenţă a digurilor şi pentru inundaţii pe politicienii corupţi sau pe Corpul Genieştilor. Realitatea este însă că greşeala iniţială, care a dus la toate celelalte avarii, s-a întâmplat cu mult timp înainte, şi a fost o simplă greşeală. Digurile au fost proiectate folosind un model de furtună pentru a le testa rezistenţa şi durabilitatea. Această testare matematică a designului digurilor a fost numită Proiectul Uragan Standard.

Aceasta a fost problema. Inginerii au folosit doar uragane standard. Modelul era simplist şi omitea unele efecte ale furtunii. Mai rău, formulele matematice folosite pentru a determina puterea uraganului standard excludeau datele colectate despre furtunile extreme. Aşa că nu e greu de înţeles de ce au cedat digurile proiectate folosind modelul standard când au avut de a face cu o furtună mult mai puternică decât cea standard. Poate că formulele ar fi trebuit să ia în calcul inclusiv faptul că şansele unui uragan de tipul „unul la 100 de ani“ sunt aceleaşi pentru anul următor ca şi pentru următorii 100 de ani de acum înainte. Asemenea furtuni pot apărea oricând.

Dacă formulele ar fi fost corecte şi presupunerile făcute s-ar fi dovedit a fi exacte, 2 000 de oameni nu ar fi trebuit să moară şi zeci de mii să rămână fără adăpost. Eşecurile dinaintea, din timpul şi de după Katrina au afectat Statele Unite în întregime. Au fost multe greşeli făcute la toate nivelurile, dar cea care a provocat dezastrul fusese făcută de un matematician într-un birou liniştit de proiectare şi testare, cu ani în urmă.

100

Cei care nu studiază istoria
sunt condamnaţi să repete greşelile trecutului
2008

În 2008, aproape fiecare persoană din lume a avut de suferit de pe urma căderii burselor şi a imploziei totale a sistemului bancar mondial. Întregul dezastru a fost o surpriză imensă pentru aproape toată lumea, dat fiind că am fost crescuţi cu incantaţia că sistemul financiar al Statelor Unite este atât de bine protejat încât o criză de tipul celei din 1929 nu ar mai putea apărea niciodată. Probabil că în 1980 era adevărat. Dar, aşa cum s-a demonstrat atât de dureros, protecţia atât de atent construită în anii 1930 şi 1940 a cedat.

Mă rog, în realitate nu a cedat. Problema a fost că mijloacele de protecţie create din suferinţele economice ale unei generaţii nu au cedat, de fapt, pentru că, pur şi simplu, nu mai existau. În numele modernizării şi al lăcomiei pure, protecţiile şi restricţiile fuseseră eliminate una câte una. Detaliile sunt complexe şi destul de greu de înţeles. Un împărat bizantin din secolul al VIII-lea ocupat cu manipularea pieţelor şi a vecinilor în timp ce-şi devaloriza moneda s-ar fi simţit probabil în apele lui în Congresul SUA.

Cel mai bun exemplu în privinţa a ceea ce s-a întâmplat este abrogarea în 1999 a Legii Glass–Steagall din 1933. A se nota că era 1999, în timpul administraţie Clinton, iar abrogarea a fost susţinută puternic de Casa Albă. Legea Glass–Steagall a fost adoptată ca reacţie la abuzurile instituţiilor financiare şi ale băncilor mari.

Acestea creaseră o bulă financiară care a explodat provocând prăbuşirea Bursei din 1929. Pe vremea aceea, companii precum Goldman Sachs creau fonduri de investiţii care gestionau şi erau evaluate la peste 1 miliard de dolari anual. Nici unul dintre aceste fonduri nu era susţinut nici măcar de un mic procent de valoare reală. Pentru a obţine banii pe care să-i investească în pieţe foarte profitabile, băncile vindeau ipoteci aproape oricui părea măcar vag să se califice. Dacă puteau plăti, bine, dacă nu, imobilele recuperate puteau fi vândute cu profit, de vreme ce valoarea proprietăţilor imobiliare creştea constant de mai bine de zece ani. În orice caz, băncile ieşeau pe profit. Aşa încât, Legea Glass–Steagall fusese creată pentru a preveni astfel de manipulări ale sistemului precum cele făcute de familiile Morgan şi Rothschild şi pentru care, când a explodat bula, a plătit întreaga naţiune.

Începe să sune familiar?

Să dăm ceasul înainte până la finalul anilor 1990. Explozia tehnologică era în plină desfăşurare şi erau bani pretutindeni. Bursa sărise de la un indice Dow Jones de 1 000 în 1970 la aproape 14 000 în 2007. Pe hârtie, o mulţime de oameni erau mult mai bogaţi. Şi astfel, Congresul şi preşedintele Clinton s-au supus în sfârşit cererilor de zeci de ani ale companiilor financiare de a elimina reglementările „împovărătoare“ şi „inutil de

restrictive“ ale legilor de genul Glass–Steagall. Şi în 1999, au făcut-o. Uitând că legea exista din pricina a ceea ce făcuseră naţiunii lăcomia şi gândirea pe termen scurt cu 70 de ani înainte, legiuitorii au promis o nouă eră de prosperitate. În fond, astea se întâmplaseră tare demult şi nu mai existase o asemenea criză de atunci. Partea din ecuaţie omisă de politicieni şi de administratorii banilor era că nu mai existase o astfel de criză pentru că exact legile pe care le voiau abrogate forţaseră mediul financiar la moderaţie şi protejaseră americanii de abuzurile acestuia. Nu era nici măcar vorba că unii dintre lideri nu înţelegeau ce fac.

Senatorul Byron L. Dorgan a fost citat de New York Times în 1999:

Cred că vom privi înapoi în 10 ani şi vom spune că nu trebuia să facem asta, dar am făcut-o pentru că am uitat lecţiile trecutului, şi faptul că ceea ce a fost valabil în 1930 este valabil şi în 2010... Nu eram în zonă în 1930, la dezbaterea pe marginea proiectului Glass–Steagall. Dar eram aici la începutul anilor 1980, când s-a hotărât să se permită creşterea economiilor şi a împrumuturilor. Am decis acum în numele modernizării să uităm lecţiile despre siguranţă şi despre prudenţă ale trecutului.

Congresmanii care au abrogat Legea Glass–Steagall şi altele asemenea ştiau ce era posibil să facă. Profiturile

pe termen scurt şi sponsorizările campaniilor se întrezăreau a fi generoase, iar dacă boomul avea să mai continue un pic, abrogarea avea să fi fost o idee bună. Pur şi simplu, părea că nu se puteau abţine.

Cu Glass–Steagall abrogată, nu mai exista nici o limită pentru cât de mult putea creşte o companie financiară sau în ce se putea implica. Un trofeu important pe peretele miliardarului Sanford Weill era stiloul cu care preşedintele Clinton semnase abrogarea Legii Glass–Steagall. Weill s-a apucat să ridice grupul – suntem prea mari să cădem, daţi-ne, vă rugăm, 45 de miliarde de dolari – Citi, care include Citibank.

Ca o paranteză, aceste megacompanii pe care le consideram atât de vitale pentru economie încât era obligatoriu să le salvăm cu miliardele de dolari ai contribuabililor aveau în realitate o vechime de vreo zece ani. Aproape toată perioada de creştere economică se petrecuse fără ca acestea să existe. Ceea ce naşte întrebarea: oare chiar erau atât de importante?

După dispariţia Legii Glass–Steagall, sectorul financiar a cerut şi a obţinut mai multe relaxări ale restricţiilor nesuferite care fuseseră impuse în urma Marii Crize. Aceste relaxări au permis creşterea masivă a creditelor subprime (credite ipotecare cu grad mare de risc), a comerţului cu aceleaşi credite subprime, a fondurilor hedge şi a obligaţiunilor fără acoperire. Acestea au fost

cumpărate şi vândute de aproape fiecare instituţie care a trebuit salvată cu banii contribuabililor şi cu preţul creşterii datoriei naţionale.

Federal Reserve Bank şi-a schimbat abordarea reorientându-se de la protecţia deponenţilor către protecţia profitului, garantând practic explozia creditelor subprime la un moment dat. Unul dintre cei mai mari jucători care au apelat la astfel de practici dubioase a fost Goldman Sachs, iar şeful firmei de investiţii, Lloyd Blankfein, demonstrase că pentru el era foarte limpede ce se întâmpla, într-un profil Goldman Sachs publicat în New York Times în iunie 2007:

Am închis cercul, pentru că asta este exact ce făceau familia Rothschild sau bancherul J.P. Morgan în perioada lor de glorie. Ceea ce a provocat o aberaţie a fost Legea Glass–Steagall.

După abrogarea Legii Glass–Steagall, marile bănci şi instituţii financiare – deja existând deosebiri prea mici între ele – au reuşit să inverseze aproape toate mijloacele de protecţie puse în practică după Marea Criză. Refrenul omniprezent era că acele legi nu mai erau necesare. Apoi, evident, bula a explodat şi am aflat cu toţii că exact aceleaşi lucruri puteau şi chiar au luat-o razna din nou. În unele cazuri au avut etichete noi, dar abuzurile şi rezultatele au fost identice. Au fost necesare mai mult de un deceniu şi un război mondial pentru a

depăşi stagnarea economică de după Marea Criză. Este posibil ca baby boomers (generaţia născută după al Doilea Război Mondial), dintre care unii aveau deja 60 de ani în 2009, să nu mai prindă în viaţă o revenire economică deplină. Numai pentru că încă o dată, chiar dacă acest lucru era scris cu litere mari de tipar, politicienii lumii nu au învăţat din istorie şi au făcut aceleaşi greşeli.

Cei care nu pot învăţa din greşelile trecutului sunt condamnaţi să le repete.

– George Santayana (1863–1952)

Desigur, Santayana a mai spus şi că

Istoria este un pachet de minciuni despre evenimente care nu s-au întâmplat niciodată, povestite de oameni care n-au fost de faţă.